LIETUVIŲ KALBOS LEKSIKOS RAIDA

A. SABALIAUSKAS

Lietuvių kalbos atskirų žodžių lyginimas su kitų kalbų žodžiais, norint įrodyti šių kalbų giminingumą, prasidėjo dar gerokai prieš lyginamojo istorinio kalbotyros metodo atsiradimą. Antai Mykolas Lietuvis 1615 m. išspausdintame veikale „Apie totorių, lietuvių ir maskviečių papročius“[1] nurodo apie šimtą lietuvių ir lotynų kalbos panašių žodžių, ir reikia pasakyti, kad dalies šių žodžių giminystė dabar taip pat nekelia abejonių. Tačiau mokslinis lietuvių kalbos leksikos tyrinėjimas prasidėjo tik XIX amžiaus viduryje, įsigalėjus kalbotyroje lyginamajam istoriniam metodui. Įvairiuose etimologiniuose žodynuose, istorinės gramatikos veikaluose, lingvistinėje periodikoje vis dažniau ir dažniau ėmė rodytis lietuviškų leksikos pavyzdžių. Tiesa, dažniausiai jie ten buvo tik pagalbinė medžiaga kitų kalbų žodžių kilmei aiškinti, bet po Augusto Šleicherio lituanistinių veikalų, lietuvių kalbai indoeuropeistikoje užėmus išimtinę vietą, lietuviškų žodžių kilmė tampa daugelio mokslininkų tiesioginių tyrinėjimų objektu. Tiesa, šie tyrinėjimai nebuvo sistemingi, tačiau jie rengė dirvą didesniems apibendrinamojo pobūdžio darbams. Čekų kalbininkas Jozefas Zubatas (1855–1931) jau galvoja apie atskiro lietuvių kalbos etimologinio žodyno leidimą. Amerikietis Haroldas Hermanas Benderis (1882–1951), stengdamasis kiek susisteminti įvairiuose leidiniuose išblaškytas lietuviškas etimologijas, 1921 m. išleidžia „Etimologinį lietuvių kalbos indeksą“[2], kuriame suregistruoti lietuviški žodžiai iš populiariausių to laiko etimologinių leidinių. Reikšmingas įvykis buvo 1923 m. Reinholdo Trautmano (1883–1951) „Baltų-slavų žodyno“ pasirodymas[3], tuo labiau, kad šio žodyno korektūrą skaitė ir baltiškąją medžiagą papildė Kazimieras Būga (1879–1924). Pats K. Būga taip pat rengėsi rašyti etimologinį lietuvių kalbos žodyną ir šiam reikalui buvo sukaupęs nemaža medžiagos. Lietuvių kalbos žodžių kilmės klausimais jis yra paskelbęs puikių studijų. Tačiau ankstyva mirtis K. Būgai neleido įvykdyti daugelio planų, kurių tarpe buvo ir etimologinio lietuvių kalbos žodyno parengimas. Didelės lietuvių kalbos žodžių

[1] Michalonis Litvani, De moribus tartarorum, lituanorum et moschorum... Basileae... MDC. XV.

[2] H. H. Bender, A Lithuanian etymological index, Princepton, 1921.

[3] R. Trautmann, Baltisch-Slavisches Wörterbuch, Göttingen, 1923.

dalies kilmė liečiama Janio Endzelyno (1873–1961) išleistame ir papildytame „K. Miülenbącho Latvių kalbos žodyne“[4].

Tikras etimologijos „aukso amžius“ prasidėjo po antrojo pasaulinio karo. Vienas po kito pasirodo nauji etimologiniai indoeuropiečių kalbų žodynai, pakartotinai leidžiami senieji. Pagaliau kalbos mokslas susilaukia ir pirmojo „Etimologinio lietuvių kalbos žodyno“[5]. Šio žodyno autorius – puikus lietuvių kalbos istorijos specialistas vokiečių kalbininkas Ernstas Frenkelis (1881–1957). E. Frenkelis nebepamatė galutinių savo darbo rezultatų: mirė vos teįpusėjęs žodyno leidimą. Džiugu, kad tas darbas vis dėlto nenutrūko ir buvo baigtas jau po autoriaus mirties. Nepaisant kai kurių E. Frenkelio žodyno trūkumų, iš kurių pirmiausia reikia nurodyti tai, kad žodyne neskiriami literatūrinės kalbos žodžiai nuo siaurai vartojamų dialektizmų ir plačiau neprigijusių svetimybių, šio žodyno pasirodymas yra nepaprastai reikšmingas faktas lietuvių kalbos leksikos tyrinėjimo istorijoje. Tobulą etimologinį lietuvių kalbos žodyną bus įmanoma parengti tik tada, kada bus išleistas visas akademinis „Lietuvių kalbos žodynas“, gerai ištyrinėta mūsų senųjų raštų leksika. Tokio žodyno parengimas yra ne vieno žmogaus, bet ištiso kolektyvo darbas.

* * *

Lietuviškai parašytos kiek sistemingesnės mūsų kalbos leksikos vystymosi apžvalgos iki šiol dar nėra. Šio darbo tikslas ir yra bent iš dalies pamėginti užpildyti tą spragą. Todėl jame nesistengiama duoti naujų lietuvių kalbos žodžių kilmės aiškinimų, o rūpinamasi, naudojantis jau esamais tyrinėjimais, bendrais bruožais supažindinti mūsų skaitytoją su lietuvių kalbos leksikos raida, jos pagrindinių žodžių istorija.

Pirmiausia darbe apžvelgiama indoeuropietiškoji (neskolinta) lietuvių kalbos leksika. Norėdamas išvengti daugelio ginčytinų klausimų, autorius sąmoningai atsisakė šio skyriaus leksiką skirstyti į atskiras smulkesnes chronologines grupes: bendraindoeuropietišką, baltų-slavų ir t.t. Skaitytojas iš pateikiamos medžiagos pats galės spręsti, ar kurį nors žodį reikia skirti bendraindoeuropietiškajai, ar kuriai kitai grupei, o taip pat pamatys, kaip sunku kai kuriuos žodžius įsprausti į vienos ar kitos chronologinės grupės rėmus.

Skirstant žodžius į semantines grupes, daug kur, aišku, neišvengta subjektyvumo. Mat, tik tam tikra leksikos dalis leidžiasi lengvai priskiriama kuriai nors vienai grupei, o kita dalis gali vienodai tikti kelioms grupėms. Todėl panašaus pobūdžio darbuose dažnai duodamos tam tikros neapibrėžtos semantinės grupės – „Kiti žodžiai“, į kurias ir patenka „neutralūs“ ar savarankiškos grupės nesudarą žodžiai. Autorius vengė ir kito kraštutinumo – per didelio semantinių grupių susmulkinimo, norėdamas išvengti tokių atvejų, kad visą grupę sudarytų vos keletas, o kartais net vienas vienintelis žodis.

Skirtingai nuo daugelio kitų įvairių kalbų leksikos tyrinėjimų, šiame darbe nagrinėjamas ir lietuviškų (baltiškų) žodžių vartojimas kitose kalbose. Būtent, kalbant apie atskirų kalbų skolinius lietuvių kalboje, savo ruožtu nurodomi ir tų kalbų lietuviški (baltiški) skoliniai.

[4] K. Milenbacha Latviešu valodas vārdnīca, I-IV, rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, Rīgā, 1923–1932.

[5] E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg-Göttingen, 1955-1965.

Skyriuje „Kiti naujų žodžių atsiradimo keliai“ būtų buvę labai naudinga duoti tikslesnę naujų lietuvių kalbos žodžių atsiradimo ar vartojimo chronologiją, tačiau, nesant atskirų laikotarpių lietuvių kalbos leksikos tyrinėjimų, kiek sėkmingiau šio uždavinio įvykdyti neįmanoma, ir autorius pasitenkino bendro pobūdžio pastabomis, didesnį dėmesį atkreipdamas į lietuvių kalbos leksikos praturtėjimą tarybinės santvarkos metais.

SENOJI INDOEUROPIETIŠKA LEKSIKA

Pagrindinę lietuvių kalbos leksikos dalį sudaro dar iš indoeuropiečių prokalbės paveldėti žodžiai ir iš jų įvairiais laikais padaryti nauji vediniai. Šiuos vedinius būtų galima suskirstyti į keletą sluoksnių. Pats seniausias sluoksnis apima žodžius, charakteringus baltų ir slavų kalboms. Jie atsirado baltų ir slavų bendrystės laikotarpiu. Toliau eina tik baltų kalboms būdingi vediniai, ir pagaliau pati gausiausia grupė – vien lietuvių kalboje vartojami žodžiai, atsiradę daugiausia per pastarąjį tūkstantmetį, lietuvių kalbai jau galutinai atsiskyrus nuo kitų baltų kalbų. Žinoma, tarp atskirų sluoksnių griežtesnės ribos išvesti neįmanoma, pavyzdžiui, kai kurie tik baltų ir slavų vartojami žodžiai taip pat gali būti šių kalbų paveldėti dar iš indoeuropiečių prokalbės, o šiandien vien lietuvių ar kurioje kitoje baltų kalboje randamas žodis gali būti ne šios kalbos naujadaras, o indoeuropiečių prokalbės reliktas.

Kadangi dalis baltų kalbų išnyko, nepalikusios jokių rašto paminklų, o prūsų kalbos paminklų labai maža, tai ir prabaltiškos leksikos sluoksnio atkurti beveik neįmanoma, kaip neįmanoma duoti ir kiek pilnesnės pačios baltų prokalbės rekonstrukcijos.

Paprastai visų kalbų seniausi leksikos sluoksniai apima elementarius fizinio gyvenimo, išorinio pasaulio reiškinius.

Šiuo atžvilgiu mums bus įdomi lenkų kalbininko T. Ler-Splavinskio statistika apie lenkų kalbos leksiką[1]. Lenkų kalba dėl gausaus būrio gimininių slavų kalbų ir dėl palyginti ankstyvų rašto paminklų yra ypač patogi tokiems eksperimentams. T. Ler-Splavinskis apskaičiavo, kad tarp lenkų inteligento vartojamų maždaug 8000 žodžių apie 1700 yra praslaviški; jų tarpe 1000 daiktavardžių, 460 veiksmažodžių, 170 būdvardžių ir 80 kitų kalbos dalių. Tik viena dešimtoji šių žodžių dalis (178) skirta vidiniam žmogaus gyvenimui, daugiau kaip aštuonios dešimtosios (1450) liečia fizinį pasaulį ir materialinį žmogaus gyvenimą, o likusieji žodžiai – įvardžiai, skaitvardžiai, jungtukai, prielinksniai – skirti gramatinėms kategorijoms ir žodžių tarpusavio santykiams reikšti. Panašios proporcijos veikiausiai turėtume laukti ir lietuvių kalbos leksikoje.

Lygindami lietuvių kalbos fonetiką ir morfologiją su latvių kalbos fonetika ir morfologija, jau iš pirmo žvilgsnio matome kur kas didesnį lietuvių kalbos archaiškumą. Apie leksiką to pasakyti negalime. Nuodugnesnis lietuvių kalbos leksikos suskirstymas chronologiniu atžvilgiu, jos santykių su latvių, o iš dalies ir prūsų, kalbos leksika nustatymas bus įmanomas, tik parengus gerus šių kalbų etimologinius žodynus.

---

[1] Т. Лер-Сплавинский, Польский язык, Москва, 1954, p. 64-65.

Mes bendrais bruožais pamėginsime apžvelgti senąją indoeuropietiškąją (neskolintą) lietuvių kalbos leksiką, suskirstydami ją į atskiras semantines grupes, labiausiai susijusias su kasdienine žmogaus veikla, jį supančia aplinka.

Žmogus, jo kūno dalių ir organų pavadinimai

Indoeuropiečių kalbos neturi bendro žmogaus pavadinimo. Jis, kaip ir daugelis kitų, apibendrinančias sąvokas reiškiančių žodžių, atsirado jau atskirose indoeuropiečių kalbų grupėse, o kartais net pavienėse kalbose. Semantinė jo raida labai įvairi. Pasitaiko ir skolinimo atvejų.

Bendro žodžio šiai sąvokai reikšti nėra ir baltų kalbose. Latviai žmogų vadina veikiausiai dar praslavišku skoliniu *cilvẽks* (EM, I, 382; M. Vasmer, III, 312). Lietuviai ir prūsai turi tos pačios kilmės, bet nevienodos darybos žodžius *žmogùs* ir *smunents*. Šalia formos *žmogùs* lietuvių kalbos paminkluose randama ir forma *žmuõ*, tarmėse (Lazūnai) – *žmuõj*. Prūsų kalbos paminkluose forma *smunents* taip pat nėra vienintelė (J. Endzelīns, 251; R. Trautmann, 432). Tiek lietuvių, tiek prūsų kalbos žmogaus pavadinimai yra bendrašakniai su liet. *žẽmė*, lat. *zeme*, pr. *semmẽ*, liet. *žẽmas*. Tokios pat kilmės yra ir lot. *homo*, *-inis*, got. *guma*. Vadinasi, šiose kalbose pirminė žmogaus reikšmė buvusi „žemiškas, susijęs su žeme".

Kūno sąvokai indoeuropiečių kalbos taip pat neturi bendro pavadinimo. Nėra šiai sąvokai bendro pavadinimo ir baltų kalbose. Liet. *kū́nas*, kurį E. Frenkelis mėgina sieti su liet. *kẽvalas*, *káušas*, turi atitikmenį latvių kalboje – *kūnis*, *kūņa* „kūnas, vabzdžio lėlytė", tačiau latvių literatūrinėje kalboje kūno sąvokai reikšti vartojamas iš prūsų kalbos į latvių kalbą įvestas žodis *ķermenis*. Pr. *kermens* siejamas su skr. *carma* „oda". Panašių semantinių paralelių randama ir kitose kalbose (J. Endzelīns, 192).

Kai kurie žmogaus kūno dalių pavadinimai yra vieni iš pačių seniausių indoeuropietiškų žodžių. Jie per tūkstančius metų nepakitusia reikšme išsilaikė net iki mūsų dienų. Daugelis šių žodžių vartojami ne tik žmonių, bet ir toms pačioms gyvulių, paukščių bei kitų gyvių kūno dalims vadinti. Lietuvių kalba dėl nepaprasto savo fonetinės struktūros archaiškumo išlaikė ne tik senąją šių žodžių reikšmę, bet dažnai ir mažai tepakitusį išorinį pavidalą.

Liet. *akìs*, plg. lat. *acs*, pr. *ackis;* s. sl. *oko*, rus. *око*, dgs. *очи*, skr. *ákṣī*, gr. dvs ὄσσε, arm. *akn*, lot. *oculus*, got. *augō*, toch. A *ak*, toch. B *ek* (E. Fraenkel, 5; M. Vasmer, II, 259-60; A. Walde, II, 200-2; J. Pokorny, 775-7; M. Mayrhofer, I, 16).

Liet. *ausìs*, plg. lat. *àuss*, pr. dgs. gal. *ausins;* s. sl. *ucho*, rus. *ухо*, dgs. *уши*, lot. *auris*, gr. οὖς, got. *ausō*, air. *au*, av. dvs. *uši*, alb. *vesh* (E. Fraenkel, 26; M. Vasmer, III, 197; A. Walde, I, 85-6; J. Pokorny, 785).

Liet. *nósis*, lat. *nāss* „šnervė", pr. *nozy;* rus. *нос*, skr. dvs. *nā́sā*, av. *nāh-*, lot. *nāris*, s. vok. aukšt. *nasa* (E. Fraenkel, 508; M. Vasmer, II, 228; A. Walde, II, 143-4; J. Pokorny, 755).

Liet. *dantìs*, plg. pr. *dantis;* skr. *dán*, arm. *atamn*, gr. ὀδών, lot. *dens*, *-tis*, got. *tunþus*, s. vok. aukšt. *zand* (E. Fraenkel, 82; A. Walde, I, 340-1; J. Pokorny, 289). Šis danties pavadinimas siejamas su ide. šaknimi **ĕd-* „valgyti, ėsti". Nerandame jo latvių ir slavų kalbose. Manoma, kad šis pavadinimas išlikęs slaviškame dantų smegenų pavadinime – rus. *десна* ir kt. (M. Vasmer, I, 345). Šiaip latviai su sla-

vais turi bendrą danties pavadinimą, kuris aptinkamas ir kitose ide. kalbose, plg. lat. *zùobs*, s. sl. *zǫbъ*, rus. *зуб* (M. Vasmer, I, 462-3). Šis danties pavadinimas yra tos pačios šaknies žodis kaip ir liet. *žam̃bis* „arklas, medinė žagrė".

Liet. *šir̃dis*, plg. lat. *sir̃ds*, pr. *seyr;* s. sl. *srъdьce*, rus. *сердце*, gr. κῆρ, arm. *sirt*, got. *hairtō*, lot. *cor*, *-dis*, air. *cride*, het. *kard*, skr. *hárdi*, *hṛd-*, av. *zərəd-ā* (E. Fraenkel, 986-7; M. Vasmer, II, 613; A. Walde, I, 271-2; J. Pokorny, 579-80).

Liet. *jẽknos*, plg. lat. *aknas*, pr. *iagno* (taip taisomas Elbingo žodynėlio žodis *lagno*); skr. *yákṛt*, kilm. *yaknáḥ*, av. *yākarə*, gr. ἦπαρ, lot. *iecur* (E. Fraenkel, 192-3; A. Walde, I, 673; J. Pokorny, 504).

Literatūrinėje kalboje vartojamas naujesnis šio organo pavadinimas *kẽpenys*, kilęs iš veiksmažodžio *kèpti*. Semantinę paralelę liet. *kẽpenys* turi kai kuriose slavų kalbose, plg. rus. *печень* : *печь* „kepti" ir kt. (E. Fraenkel, 240; M. Vasmer, II, 352). Pirmiausia toks pavadinimas, matyt, buvo pradėtas vartoti keptoms kepenims.

Liet. *kraũjas*, plg. pr. *crauyo*, *krawia;* s. sl. *krъvь*, rus. *кровь*, skr. *krūráḥ* „kruvinas, baisus", av. *xrūrō-* „kruvinas, baisus", lot. *cruor* „kraujas; kraujo praliejimas, nužudymas", gr. κρυόεις „kruvinas", air. *crū* „kraujas" (E. Fraenkel, 290; M. Vasmer, I, 665; A. Walde, I, 294-5; J. Pokorny, 621-2). Latvių kalboje šios šaknies kraujo pavadinimo likę tik pėdsakų, plg. lat. *kreve*, *krevele* „sukrešėjęs kraujas, šašas", *krevaîns* „nususęs, nušašęs". J. Endzelyno nuomone (FBR, IX, 9), šis kraujo pavadinimas latvių kalboje galėjęs išnykti dėl sutapimo su būdvardžiu *kràujš* „status". Tačiau latvių kalboje yra išlaikytas kitas senas kraujo pavadinimas *asins*, kurio pėdsakų lietuvių kalboje nerandame, bet kuris turi nemaža atitikmenų kitose ide. kalbose, plg. skr. *ásṛk*, kilm. *asnáḥ*, toch. A *ysār*, toch. B *ysār*, *yasār*, het. *ešḫar*, kilm. *ešḫanaš*, gr. ἦαρ, lot. *aser*, arm. *ariun* (E. Fraenkel, 290; A. Walde, I, 72).

Liet. *káulas*, plg. lat. *kaũls*, pr. *caulan* „koja"; gr. καυλός „stiebas, kamienas, stagaras", lot. *caulis* „augalų stiebas" (E. Fraenkel, 230; A. Walde, I, 188-9; J. Pokorny, 537; M. Mayrhofer, I, 242-3). Apskritai, ide. kalbos bendro termino šiai sąvokai neturi. Minėtų žodžių pirminė reikšmė veikiausiai yra buvusi „tuščiaviduris stiebas". Kad prūsų kalboje šis žodis vartotas ir „kaulo" reikšme, rodytų sudurtinis žodis *greiwakaulin* „šonkaulis"; pažodžiui „kreivas kaulas" (J. Endzelīns, 180; K. Būga, II, 218).

Liet. *pėdà*, plg. lat. *pẽda*, pr. *peadey* „kojinės"; skr. *pad-*, av. *pad-*, gr. πούς, kilm. ποδός, arm. dgs. *otk̔*, got. *fōtus*, lot. *pēs*, *pedis*, toch. A *pe*, toch B *pai* (E. Fraenkel, 561-3; A. Walde, II, 293-5; J. Pokorny, 790-2). Tos pačios šaknies tik kito balsių kaitos laipsnio yra ir liet. *pãdas*, kuris turi taip pat daug atitikmenų slavų ir kitose ide. kalbose (M. Vasmer, II, 382).

Liet. *šlaunìs*, plg. lat. *slaũna*, pr. *slaunis*; skr. *śróṇi*, lot. *clūnis* „sėdynė, pasturgalis", s. isl. *hlaun* „užpakalis", kimr. *clun* (E. Fraenkel, 1000; A. Wlade, I, 239; J. Pokorny, 607-8). Ši kūno dalis vadinama ir žodžiu *kùlšis*, kuris taip pat turi atitikmenų kitose ide. kalbose, plg. pr. *culczi* (<**kulsē*), toch. A *kolye*. Tos pačios šaknies yra ir liet. *kul̃nas*, pr. *kulnis* (E. Fraenkel, 308).

Liet. *barzdà*, plg. lat. *bàrda*, *bārzda*, pr. *bordus;* s. sl. *brada*, rus. *борода*, lot. *barba*, s. vok. aukšt. *bart* (E. Fraenkel, 36; M. Vasmer, I, 109; A. Walde, I, 96; J. Pokorny, 110).

Liet. *nãgas*, plg. lat. *nags*, pr. *nage* „koja (Fuss)"; s. sl. *noga* „koja", rus. *нога* „koja", s. vok. aukšt. *nagal* „nagas", skr. *nakhám* „nagas", lot. *unguis*, air. *ingen*

„nagas“ (E. Fraenkel, 478-9; M. Vasmer, II, 224; A. Walde, II, 818-9). Prūsų kalboje šio žodžio reikšmė sutampa su slavų ir kai kurių kitų ide. kalbų to paties žodžio reikšme. Tam tikrų šios reikšmės pėdsakų randame ir lietuvių kalboje, plg. *nagà* „arklio, karvės kanopa“, *nãginė* „iš odos parauktas apavas su apivarais“.

Liet. *pir̃štas*, plg. lat. *pìrksts*, pr. *pīrsten;* s. sl. *prъstъ*, rus. *перст* (E. Fraenkel, 598; M. Vasmer, II, 344; J. Pokorny, 813). Kitose ide. kalbose šis žodis pir̃što reikšme nėra vartojamas. Ją jis, matyt, įgijo baltų-slavų bendrystės laikotarpiu.

Liet. *galvà*, plg. lat. *galva*, pr. *galwo;* s. sl. *glava*, rus. *голова*. Ar arm. *glux* priklauso šiai grupei, nėra visiškai aišku. Šie galvos pavadinimai siejama su ide. **gal-* „nuogas“ šaknies žodžiais (E. Fraenkel, 131-2; M. Vasmer, I, 286; J. Pokorny, 349-50). Vadinasi, galvos pavadinimas gali būti bendras baltų ir slavų kalbų žodis.

Liet. *rankà*, plg. lat. *rùoka*, pr. *rancko;* s. sl. *rǫka*, rus. *рука* (E. Fraenkel, 697; M. Vasmer, II, 545). Rankos pavadinimas sietinas su liet. *riñkti*. Kai kurie tyrinėtojai ir kitaip mėgina aiškinti baltų-slavų rankos pavadinimo kilmę: J. Kurilovičius sieja jį su galoroman. *branca* (<**vrankā*), J. Mikola – su s. isl. *rá*, s. šved. *vrá* „kampas“. Tačiau šie aiškinimai kelia abejonių (E. Fraenkel, 697). Kadangi slavų kalbose rankos pavadinimas negali būti etimologizuojamas, o baltų kalbose turi patikimą etimologiją, tai manoma, kad baltų-slavų bendrystės laikotarpiu slavai jį galėjo pasiskolinti iš baltų.

Liet. *délnas*, plg. lat. *dęl̃na;* s. sl. *dlanь*, rus. *ладонь* (<*dolonь*) (E. Fraenkel, 87; M. Vasmer, II, 5-6). Šis pavadinimas veikiausiai taip pat bendras baltų ir slavų kalbų žodis.

Liet. *alkū́nė*, plg. lat. *ęlkuons*, pr. *alkunis*; s. sl. *lakъtь*, rus. *локоть*, skr. *aratníḥ*, arm. *olokh* „blauzdikaulis“, gr. ὠλένη „alkūnė“, lot. *ulna*, got. *aleina* (E. Fraenkel, 8; M. Vasmer, II, 55; M. Mayrhofer, I, 47).

Liet. *kẽlis*, plg. lat. *celis;* s. sl. *kolěno*, rus. *колено*, gr. κῶλον „narys, sąnarys“, κωλήν „klubas, gurnas“ (E. Fraenkel, 237; M. Vasmer, I, 598).

Liet. *pažastìs*, plg. skr. *hástaḥ* „ranka“, av. *zasta-* „ranka“, s. pers. *dasta-* „ranka“ (E. Fraenkel, 560; J. Pokorny, 447).

Liet. *plaũčiai*, plg. lat. *plàušas*, pr. *plauti*; s. sl. *pljušta*, rus. *плюче*, skr. *klómā* (<**plóman)*, gr. πλεύμων. Šie žodžiai sietini su liet. *plaũkti* ir kitais jo giminaičiais (E. Fraenkel, 607; M. Vasmer, II, 378; M. Mayrhofer, I, 283).

Liet. *smãkras*, plg. lat. *smakrs;* skr. *śmáśruḥ* „barzda“, arm. *mauruk'* „barzda“, alb. *mjekẽr* „smakras, barzda“, air. *smech* „smakras“ (E. Fraenkel, 839; J. Pokorny, 968).

Liet. *burnà*, plg. lat. *pur̃ns* „snukis“, bulg. *бърна* „lūpa“, arm. *beran* „burna“, air. *berna* „plyšys, skylė“ (E. Fraenkel, 66-7; J. Pokorny, 134-5). Fonetinis latvių kalbos šio pavadinimo pasikeitimas veikiausiai aiškintinas kitų žodžių įtaka. Įdomus faktas, kad liet. *burnà* yra leksinė izoglosa su bulgarų kalba, nes kitos slavų kalbos tokio žodžio nepažįsta.

Liet. *smẽgenys*, plg. lat. *smadzenes*, pr. *musgeno* (taip taisomas Elbingo žodynėlio žodis *mulgeno*) „smegenys (kaulų), šerdis“ („Mark“), s. rus. *mozgъ*, rus. *мозг*, skr. *majjā́*, av. *mazga-*, s. vok. aukšt. *marag*, toch. A *mäśśunt* (E. Fraenkel, 837; M. Vasmer, II, 146; M. Mayrhofer, II, 549-50). Lietuvių ir latvių smegenų pavadinimai būtų tos pačios kilmės kaip kitų kalbų minėti pavyzdžiai tik tuo atveju, jei liet. *smẽgen-* būtų kilę iš formos **mazgen.*

Liet. *riešas*, plg. vid. vok. aukšt. *rîhe*, s. isl. *rist* „kojos sąnarys“ (E. Fraenkel, 730-1).

Liet. *kója*, plg. lat. *kãja*. Tokį kojos pavadinimą turi tik lietuvių ir latvių kalbos. Jis mėginamas sieti su gr. κιεῖν „bėgti“, lot. *cieo*, *-ēre* „judinti“, *citus* „greitas“, arm. *k'ayl* „žingsnis“ (E. Fraenkel, 280; A. Walde, I, 213-4).

Liet. *kãklas*, plg. lat. *kakls*. Taip pat tik lietuvių ir latvių kalboms būdingas žodis. Mėginamas sieti su ide. šaknies **kuel-* „sukti, kreipti“ žodžiais, plg. pr. *kelan* „ratas“, s. rus. *kolo*, rus. *колесо*, skr. *cakráḥ* „ratas“, toch. A *kukäl*, toch. B *kokale* „vežimas“. Galimas daiktas, kad ir lot. *collus* „kaklas“, got. *hals* yra liet. *kãklas* giminaičiai, bet ši giminystė kol kas sunkiai įrodoma (E. Fraenkel, 205; M. Vasmer, I, 598; A. Walde, I, 245; J. Pokorny, 639-40).

Liet. *nùgara*, plg. lat. *mugura*. Neaiškios kilmės žodis, kitose ide. kalbose neaptinkamas. Lat. *mugara* žodžio pradžios priebalsis, matyt, pasikeitęs dėl kitų žodžių įtakos. Kad senesnė forma yra su *n-*, rodytų suom. *nukero*, lyv. *nugar*, pasiskolinti iš baltų kalbų (E. Fraenkel, 510; K. Būga, II, 256).

Liet. *lũpa*, plg. lat. *lũpa*. Mėginamas sieti su vid. vok. žem. *lobbe*, *lubbe* „stora, nusikorusi lūpa“ (E. Fraenkel, 391; J. Pokorny, 965).

Liet. *raumuõ*, plg. lat. *raũmins* „rūkyta raumenų mėsa“. Žodžiai siejami su liet. *raũdas*, *raudónas* (E. Fraenkel, 707). J. Endzelynas lat. *raũmins* linkęs laikyti lituanizmu (EM, III, 487).

Liet. *óda*, plg. lat. *âda*. Patikimų atitikmenų kitose ide. kalbose nerandama, mėginama sieti su skr. *átkaḥ* „drabužis, apsiaustas“ (E. Fraenkel, 515). Siejimas labai abejotinas (M. Mayrhofer, I, 27).

Liet. *pláukas*, plg. lat. dgs. *plaũkas* „plaušai, kuokštai“. Toliau šie žodžiai siejami su liet. *plaũkti*, plg. tos pačios šaknies žodžių semantinę paralelę s. vok. aukšt. *fliogen* „skristi“: *flocco* „kuokštas“ (E. Fraenkel, 607-8; A. Walde, II, 325). Latvių kalboje liet. „plaukai“ reikšme vartojamas žodis *mati*. Jis kitose ide. kalbose atitikmenų neturi. J. Endzelynas lat. *mati* mėgina sieti su *mest* „mesti“ (EM, II, 567).

Liet. *kaktà*, plg. lat. *kakts* „kampas“. Kitos ide. kalbos tokio kaktos pavadinimo nepažįsta (E. Fraenkel, 206, K. Būga, III, 260). Latvių kalboje kaktos sąvokai žymėti vartojamas žodis *pìere* veikiausiai kilęs iš **priere*. Vadinasi, pirminė reikšmė būtų „priešakinė“, plg. angl. *forehead* „kakta“ (EM, III, 284). Pastaruoju metu liet. *kaktà* mėginama sieti su sogdinų *čakt* „kakta“, pechlevi *čakāt*. Jei šis siejimas yra teisingas, tai minėtas kaktos pavadinimas būtų baltų-iraniečių bendrybė (В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев, 231).

Liet. *liežùvis* tikslių atitikmenų neturi nei vienoje ide. kalboje. Tačiau veikiausiai jis yra bendrašaknis su pr. *insuvis*, s. sl. *językъ*, rus. *язык*, lot. *lingua*, got. *tuggõ*, s. vok. aukšt. *zunga*, toch. A *käntu*. Lietuvių kalbos žodžio pradžios pasikeitimas aiškintinas liet. *liežti* įtaka. Dėl kitų žodžių įtakos pasikeitusios ir kai kurios kitos čia minėtos formos, todėl ir neįmanoma atstatyti vieningos prolytės (E. Fraenkel, 369-70; M. Vasmer, III, 485; A. Walde, I, 806-7; J. Pokorny, 223). Latvių kalboje vartojamas jokioje kitoje ide. kalboje atitikmenų neturintis liežuvio pavadinimas *mèle*. Jis mėginamas sieti su lat. *malt* „malti“ (EM, II, 614).

Liet. *pìlvas* kilęs iš veiksmažodžio *pìlti* (E. Fraenkel, 593). Lietuvių kalboje randamas ir kitas senas indoeuropietiškos kilmės pilvo pavadinimas *vėdaras*,

plg. lat. *vędars*, pr. *weders;* skr. *udáram*, av. *udara-*, lot. *uterus* (E. Fraenkel, 1210-1; K. Būga, II, 274; EM, IV, 549; M. Mayrhofer, I, 104).

Liet. *skrañdis*, plg. dan. *skrot* „pilvas, skrandis", norv. tarm. *skrott* „kūnas, pilvas". Šiaip šie žodžiai būtų bendrašakniai su liet. *skìrti*, *skeřsti* (E. Fraenkel, 815). Lietuvių kalboje vartojamas ir antras šios sąvokos pavadinimas *skil̃vis*, plg. lat. *šķilvis* „paukščio skrandis". Kaip ir liet. *skilándis*, jie veikiausiai sietini su liet. *skìlti*, *skélti* (E. Fraenkel, 806). Literatūrinėje latvių kalboje šiai sąvokai vartojamas žodis *kuñģis*, be abejo, skolinys (EM, II, 317).

Liet. *tulžìs* veikiausiai sietinà su liet. *tul̃žti*, *telžti*, *tilžti* (K. Būga, II, 320). Kai kurie kalbininkai mano, kad liet. *tulžìs* metatezės būdu atsirado iš formos **žultìs*, plg. lat. *žults* „tulžis".

Kaip matome, daugelis lietuvių kalbos kūno dalių ir organų pavadinimų yra seni indoeuropietiški žodžiai, turintys tikslių atitikmenų tiek mirusiose, tiek ir dabartinėse ide. kalbose *(akìs, ausìs, nósis, dantìs, širdìs, jẽknos, alkū́nė, plaũčiai*). Tam tikra jų grupė žodžių daugiau ar mažiau būdinga tik baltų ir slavų kalboms *(galvà, rankà, pir̃štas, délnas)*. Keletas pavadinimų pažįstami tik baltų kalboms *(kója, kãklas, nùgara, óda)* ir palyginti nedidelė dalis susiformavo atskirai lietuvių kalboje, įgydami tik šiai kalbai būdingą reikšmę *(pil̃vas, plaukaĩ, skrañdis)*. Reikia pabrėžti tai, kad kūno dalių bei organų pavadinimų tarpe beveik nėra skolinių.

Giminystės terminai

Giminystės terminai ide. kalbų žodyne užima nepaprastai svarbią vietą. Savo archaiškumu, raidos sudėtingumu jie prašoka net tokias žodžių „aristokratų", anot A. Mejės, grupes, kaip augalų, medžių, naminių gyvulių, įvairių darbo procesų, o kartais net ir kūno dalių pavadinimai. Šiandien indoeuropiečių kalbose pastebima tolimesnės giminystės sąvokas reiškiančių terminų nykimo tendencija. Ji labai ryškiai atsispindi ir lietuvių kalboje. Pavyzdžiui, tokie senų senovės žodžiai, kaip *šẽšuras*, *avýnas*, *dìeveris*, pamažu užmirštami, o jų vietoje įsigali nauji junginiai *výro tẽvas*, *mótinos brólis*, *výro brólis*. Atskiros kalbos savitomis darybos priemonėmis susikuria terminus senelio, senelės, pusbrolio, pusseserės ir kitoms tokioms sąvokoms reikšti. Tačiau pagrindinių giminystės sąvokų, kaip antai: motinos, tėvo, sūnaus, dukters, pavadinimai yra nepaprastai pastovūs, ir daugelis ide. kalbų turi juos atsinešę dar iš ide. prokalbės. Nuo šių pavadinimų ir pradėsime lietuvių kalbos giminystės terminų apžvalgą.

Liet. *mótina*, senesnė forma *mótė*, vns. kilm. *móteres*, plg. lat. *māte*, pr. *mūti*, *muti*, *mothe;* s. sl. *mati*, rus. *мать*, vns. kilm. *матери*, skr. *mātā (mātár-)*, av. *mātar*, pers. *mādar*, gr. *μήτηρ*, lot. *māter*, s. vok. aukšt. *muoter*, alb. *motër* „sesuo", arm. *mair* „motina", air. *māthir*, toch. A *mācar* (E. Fraenkel, 465-6; M. Vasmer, II, 106; J. Pokorny, 700-1; A. Walde, II, 49-50; О. Н. Трубачев, 30-4). Šis žodis randamas visose ide. kalbose.

Liet. *tẽvas*, plg. lat. *tḗvs*, pr. *tāws*. Šalia formos su formantu *-v-* lietuvių kalboje vartojami ir žodžiai su formantu *-t-*, būtent, *tẽtis*, *tẽtė*, plg. pr. *thetis* „senelis"; rus. *мама*, skr. *tatáḥ*, gr. *τέττα*, lot. *tata*, alb. *tatë* (M. Vasmer, III, 81; A. Walde, II, 650; J. Pokorny, 1056; О. Н. Трубачев, 23-4). Tėvo pavadinimas ide. kalbose yra keleriopos kilmės.

Liet. *sūnùs*, plg. pr. *soūns;* s. sl. *synъ*, rus. *сын*, skr. *sūnúḥ*, av. *hūnu-*, gr. υἱύς, got. *sunus*, s. vok. aukšt. *sunu*, toch. A *se*, toch. B *soyä* (E. Fraenkel, 941-2; M. Vasmer, III, 57; J. Pokorny, 913-4; O. H. Трубачев, 48-50). Latvių kalbos šios sąvokos terminas *dęls* yra bendrašaknis su lietuvių kalbos žodžiais *dėlẽ*, *pirmdėlẽ* „karvė su pirmu veršeliu", rus. *дитя* „vaikas", lot. *femīna* „moteris", lot. *fīlius* „sūnus" (E. Fraenkel, 87; M. Vasmer, I, 353).

Liet. *duktẽ*, vns. kilm. *dukteĩs*, plg. pr. *duckti;* s. sl. *dъšti*, rus. *дочь*, skr. *duhitā́*, av. *dugədar-*, gr. θυγάτηρ, got. *daúhtar*, arm. *dustr*, toch. A *ckācar*, toch. B *tkācer* (E. Fraenkel, 110; M. Vasmer, I, 366; M. Mayrhofer, II, 56; J. Pokorny, 277; O. H. Трубачев, 54-7). Latviai dukters sąvokai reikšti vartoja germaniškos kilmės žodį *meîta* (EM, II, 593).

Liet. *brólis*, plg. lat. *brãlis*, pr. *brote*, *brati;* s. sl. *bratъ*, *bratrъ*, rus. *брат*, skr. *bhrā́tā*, av. *brātar-*, gr. φρᾰ́τηρ „brolijos narys", lot. *frāter* „brolis", got. *brōþar*, arm. *elbair*, air. *brāthir*, toch. *pracar* (E. Fraenkel, 59-60; M. Vasmer, I, 118; A. Walde, I, 541-2; J. Pokorny, 163-4); O. H. Трубачев, 58-63). Lietuvių kalboje randame šios šaknies žodžių ir su išlaikytu senuoju formantu *-t-*, plg. *broterẽlis*, *bróterauties*.

Liet. *sesuõ*, vns. kilm. *seseĩs*, plg. pr. *swestro*; s. sl. *sestra*, rus. *сестра*, skr. *svásar-*, av. *xvaŋhar-*, lot. *soror*, got. *swistar*, arm. *k'oir*, air. *siur*, toch. A *ṣar*, toch. B *ṣer* (E. Fraenkel, 777-8; M. Vasmer, II, 618; A. Walde, II, 563; J. Pokorny, 1051; O. H. Трубачев, 63-8). Latvių kalboje vartojamas šios sąvokos terminas *māsa* atitinka liet. *móša* „vyro sesuo".

Liet. *výras*, plg. lat. *vĩrs*, pr. *wijrs*; skr. *virā́ḥ*, av. *vīra-*, lot. *vir*, got. *wair*, s. vok. aukšt. *wer* (E. Fraenkel, 1258; A. Walde, II, 796-7; O. H. Трубачев, 102-3).

Liet. *žmonà* tos pačios šaknies žodis kaip ir *žmogùs*. Kitose baltų kalbose tokia reikšme šie žodžiai nėra vartojami. Neturi tiesioginių atitikmenų jie ir kitose ide. kalbose. Iš baltų kalbų senąjį žmonos pavadinimą išlaikė vieni prūsai: pr. *genno* atitinka s. sl. *žena*, rus. *жена*, skr. *jániḥ* „moteris; žmona", av. *gənā*. gr. γυνή, got. *qinō*, arm. *kin*, air. *ben*, toch. A *śän*, toch. B *śana* (M. Vasmer, I, 418; M. Mayrhofer, I, 416).

Liet. *žéntas*, plg. lat. *znuõts*; s. sl. *zętь*, rus. *зять*, skr. *jñātíḥ* „giminaitis", gr. γνωτός „giminaitis, brolis" (E. Fraenkel, 1301; M. Vasmer, I, 466-7; M. Mayrhofer, I, 446; O. H. Трубачев, 128-31).

Liet. *martì*, plg. lat. *mȁrša* „brolio žmona", pr. vns. gal. *mārtin* „marti, sužieduotinė, jaunoji". Abejonių nekeliančių atitikmenų kitose ide. kalbose šis baltų giminystės terminas neturi. Galimas daiktas, jog čia tos pačios šaknies žodis kaip ir liet. *mergà*, pr. *mergo* (E. Fraenkel, 412; O. H. Трубачев, 133).

Liet. *tetà* veikiausiai vaikų kalbos žodis, turintis atitikmenų slavų kalbose, plg. s. sl. *tetъka*, rus. *тётя* (E. Fraenkel, 1085; M. Vasmer, III, 102; O. H. Трубачев, 86-7).

Liet. *dėdė* daugelio tyrinėtojų laikomas skoliniu iš slavų (E. Fraenkel, 85; M. Vasmer, I, 335-6), tačiau yra tam tikro pagrindo jį laikyti ir savu žodžiu, siejant su gr. τήθη „senelė", τηθίς „teta". Be to, tai gali būti vaikų kalbos žodis, savarankiškai atsiradęs lietuvių kalboje.

Liet. *anýta* „vyro motina", plg. pr. *ane* „senelė"; lot. *anus* „sena moteris", s. vok. aukšt. *ana* „senelė" (E. Fraenkel, 10-1; A. Walde, I, 55; J. Pokorny, 36-7).

Liet. *úošvis*, plg. lat. *uôsvis*. Siejama su lot. *uxor* „žmona“ (E. Fraenkel, 1168; A. Walde, II, 849-50).

O štai keletas nykstančių arba literatūrinėje kalboje jau visai nevartojamų senų giminystės terminų.

Liet. *avýnas* „motinos brolis“, plg. pr. *awis* „dėdė“; rus. *ýй* „motinos brolis“, lot. *avus* „senelis“, got. *awō* „senelė“, air. *áue* „anūkas“ (E. Fraenkel, 28: M. Vasmer, III, 178-9; A. Walde, I, 88-9; J. Pokorny, 89; О. Н. Трубачев, 81-4).

Liet. *dieverìs* „vyro brolis“, plg. lat. *diẽveris*; rus. *деверь*, skr. *devá*, gr. δᾶήρ, lot. *lēvir*, s. vok. aukšt. *zeihhur*, arm. *taigr* (E. Fraenkel, 94; M. Vasmer, I, 333; A. Walde, I, 787-8; J. Pokorny, 179; M. Mayrhofer, II, 64; О. Н. Трубачев, 133-5).

Liet. *jentė*, vns. kilm. *jenters* „vyro brolio žmona“ (randamas senesniuose kalbos paminkluose), plg. lat. *ietere*, s. rus. *jatry*, rus. *ятровь*, skr. *yátā*, gr. ἔνατηρ, lot. *ianitrīcēs* „brolių žmonos“ (E. Fraenkel, 193; M. Vasmer, III, 499-500; A. Walde, I, 668; J. Pokorny, 505-6; О. Н. Трубачев, 137-8).

Liet. *laigõnas* „žmonos brolis“ neturi atitikmenų nei kitose baltų, nei apskritai ide. kalbose, siejamas su lot. *ligo*, *-āre* „rišti, jungti“, alb. *lidh* (E. Fraenkel, 331; A.Walde, I, 800; J. Pokorny, 668).

Liet. *móša* „vyro sesuo“, plg. lat. *māsa* „sesuo“, pr. *moazo* „tetulė“. Toliau šie žodžiai siejami su ide. motinos (liet. *mótė*) pavadinimu (E. Fraenkel, 464; J. Endzelīns, 212).

Liet. *nepuotis* „anūkas, brolėnas“ (sutinkamas tik senuosiuose raštuose), plg. s. sl. *netii*, skr. *nápāt* „anūkas, palikuonis“, av. *napāt*, gr. ἀνεψιός, lot. *nepos*, *-tis*, s. vok. aukšt. *nevo*, air. *necht* (E. Fraenkel, 494; M. Vasmer, II, 215-6; A. Walde, II, 161; J. Pokorny, 764; О. Н. Трубачев, 76-8).

Liet. *sváinis* „žmonos brolis, sesers vyras, žmonos ar vyro sesers vyras“, plg. lat. *svaīnis;* rus. *свесть* „žmonos sesuo“, s. vok. aukšt. *swein* „tarnas, piemuo“. Toliau šie žodžiai siejami su liet. *sãvas*, rus. *свой* ir kt. (E. Fraenkel, 947-8; M. Vasmer, II, 590-1; J. Pokorny, 884; О. Н. Трубачев, 140-2).

Liet. *šẽšuras* „vyro tėvas“, plg. s. rus. *svekrъ*, rus. *свёкор*, skr. *śvášuraḥ*, av. *xvasura-*, gr. ἑκυρός, lot. *socer*, s. vok. aukšt. *swëhur*, alb. *vjehërr* (E. Fraenkel, 977; M. Vasmer, II, 588; A. Walde, II, 550-1; J. Pokorny, 1043-4; О. Н. Трубачев, 118-24).

Artimai su giminystės terminologija susiję ir žodžiai: *bérnas*, *vaĩkas*, *kū́dikis*, *našlỹs*, *-ė̃*, *núotaka*.

Liet. *bérnas*, *berniùkas*, plg. lat. *bḗrns* „vaikas“; got. *barn* „vaikas“, s. isl. *burr* „sūnus“. Pirminė lietuvių kalbos žodžio reikšmė buvusi „vaikas, kūdikis“. Visi šios šaknies vaiko pavadinimai siejami su ide. prolyte **bher-* „nešti“, plg. rus. *беременная* „nėščia“, rus. *бремя* „našta“. Lygiai tokią semantinę paralelę randame ir lietuvių kalboje, plg. *nèšti* : *nėščià* (E. Fraenkel, 40; J. Pokorny, 131; О. Н. Трубачев, 44).

Liet. *vaĩkas*, plg. pr. *waix* „bernas“; toliau siejamas su liet. *veikùs* „greitas“, *veĩkti*, *vikrùs* (K. Būga, II, 43; E. Fraenkel, 304, 1180-1).

Liet. *kū́dikis* vartojamas tik lietuvių kalboje. Kilmė gana neaiški. Mėginamas sieti su lat. *kûdît* „jaudrinti, raginti“. Tokiu atveju liet. *kū́dikis* būtų semantinė paralelė liet. *vaĩkas* (K. Būga, II, 43; E. Fraenkel, 304).

Liet. *našlỹs* siejamas su skr. *našati* „jis žūsta“, av. *nasu-* „lavonas“, gr. νέκυς „lavonas, velionis“, lot. *nex* „nužudymas, mirties bausmė“, toch. A *näk-* „dingti, išnykti“, toch. B *näk-* „naikinti“, het. *ḫenkan, ḫinkan* „mirtis, maras“ (K. Būga, II, 299; E. Fraenkel, 486). Pirmasis šio lietuvių kalbos žodžio kilmę išaiškino K. Būga (О. Н. Трубачев, 113-4).

Liet. *šeirỹs* „našlys“, plg. s. sl. *sirъ* „našlaitis“, rus. *сирый*, av. *saē-* (E. Fraenkel, 970; M. Vasmer, II, 628-9).

Įvairiais giminystės laipsniais susijusias žmonių grupes vadiname tam tikrais terminais, kurie taip pat kartais bendri didesnei daliai ide. kalbų, o kartais būdingi tik vienai kuriai kalbai.

Liet. *šeimà*, plg. lat. *sàime* „šeimyna“, pr. *seimīns* „šeimyna“; rus. *семья* „šeima“, skr. *śéva-* „mielas, vertas“, gr. κώμη „kaimas“, lot. *cīvis* „pilietis“, got. *haims* „kaimas“, s. vok. aukšt. *hīwo* „vyras, pats“, lat. *siẽva* „žmona“ (E. Fraenkel, 970; M. Vasmer, II, 609; A. Walde, I, 224-5; J. Pokorny, 539-40; О. Н. Трубачев, 164-5).

Liet. *giminẽ* tos pačios šaknies kaip ir liet. *gimti*, lat. *dzìmt*, pr. *gimsenin* „gimimas“, skr. *gámati* „eina“, av. *ǰimaiti* „eina“, gr. βαίνειν „eiti“, lot. *venio, -īre* „eiti“, got. *qiman* „eiti“, air. *bēim* „žingsnis“, toch. A *käm, kum* „eiti“, toch. B *käm, kam* „eiti“ (E. Fraenkel, 151; J. Pokorny, 464-5; M. Mayrhofer, I, 323).

Liet. *gentìs*, plg. lot. *gens, -tis*, skr. *jánati* „gamina, gimdo“, av. *zan-* „gimdyti“, s. vok. aukšt. *kind* „vaikas“. Visi šie žodžiai kildinami iš ide. prolytės **ĝen-* „gaminti, gimdyti“. Lietuvių kalbos žodžio pradžios konsonantizmas pakitęs dėl *gìmti* (ide. **gᵘem-*) žodžių grupės įtakos (E. Fraenkel, 147; J. Pokorny, 373-5; О. Н. Трубачев, 148).

Liet. *kiltìs* tos pačios šaknies žodis kaip ir liet. *kìlti, kilmẽ*, s. sl. *čeljadь* „šeimyna, dvaro tarnai“, rus. *челядь*, air. *cland* „palikuonys, vaikai“ (E. Fraenkel, 237-8; M. Vasmer, III, 314).

Liet. *tautà*, plg. lat. *tàuta*, pr. *tauto* „kraštas“; got. *þiuda*, s. vok. aukšt. *diot(a)*, air. *tuath* (E. Fraenkel, 1069-70; K. Būga, II, 157, 321).

Liet. *liáudis*, plg. lat. *ļaudis*, pr. *ludis* „šeimininkas“; s. sl. *ljudьje*, rus. *люди* „žmonės“, s. vok. aukšt. *liut* „tauta“ (E. Fraenkel, 360-1; M. Vasmer, II, 78; J. Pokorny, 684-5).

Gyvūnija

Kasdieninis žmogaus gyvenimas visą laiką buvo glaudžiai susijęs su aplinkos gyvūnija. Todėl nenuostabu, kad gyvulių, paukščių, žuvų, vabzdžių pavadinimų tarpe taip pat aptinkame labai daug senosios ide. leksikos elementų. Aišku, atskirų ide. kalbų, jų tarpe ir lietuvių kalbos, gyvūnijos terminija patyrė namaža naujovių. Didelės dalies gyvūnų pavadinimai šiose kalbose atsirado izoliuotai, pasitaiko nemaža skolinimo atvejų. Tai įvyko daugiausia dėl to, kad šios srities terminija ypač ryškiai atspindi žmogaus gamtos pažinimo evoliuciją.

NAMINIAI GYVULIAI

Liet. *šuõ*, vns. kilm. *šuñs*, plg. lat. *suns*, pr. *sunis;* skr. *ś(u)vá*, vns. kilm. *śúnaḥ*, av. *spā*, gr. κύων, got. *hunds*, s. vok. aukšt. *hunt*, s. isl. *hundr*, arm. *šun*, air. *cú*, toch. A, B *ku* (E. Fraenkel, 1033-5; J. Pokorny, 632-3). Veikiausiai šiems žodžiams giminingas ir rus. *сука*, lenk. *suka* „kalė“ (M. Vasmer, III, 42).

Liet. *katẽ*, plg. lat. *kaķis*, pr. *pausto catto* „laukinė katė“; rus. *кот* „katinas“, lenk. *kot*. Katės pavadinimas nėra senas indoeuropietiškas žodis, o gana neaiškios kilmės skolinys. Galimas daiktas, jog baltai ir slavai jį yra pasiskolinę iš bendro šaltinio. Panašų pavadinimą randame daugelyje ide. kalbų, plg. vėlyvojo periodo lot. *cattus*, *catta* „laukinė katė“, s. vok. aukšt. *kazza*, vok. *Katze*, air. *catt*, bet bendros prolytės atstatyti negalima (E. Fraenkel, 228; M. Vasmer, I, 643-4; F. Kluge, 357).

Liet. *avìs*, plg. lat. *avs*, pr. *awins* „avinas“; s. sl. *ovьca*, rus. *овца*, skr. *áviḥ*, gr. ὄις, lot. *ovis*, got. *awistr* „avidė“, s. vok. aukšt. *ou* „avis“, air. *ói* (E. Fraenkel, 28; M. Vasmer, II, 251; A. Walde, II, 229; J. Pokorny, 784).

Liet. *ėras*, *ėriùkas*, plg. lat. *jẽrs*, pr. *eristian;* s. rus. *jarę*, *jarǫka* „jauna avis“. Toliau šiuos žodžius veikiausiai reikėtų sieti su s. rus. *jara* „pavasaris“, got. *jēr*„metai“, av. *yārə* (K. Būga, II, 172; EM, II, 114). Tačiau dauguma tyrinėtojų šiuos baltiškus žodžius, atskirdami nuo slaviškų, sieja su gr. ἔριφος „ožiukas, jauna ožka“, arm. *oroj* „ėriukas“, air. *earb* „ožka“ (E. Fraenkel, 121; M. Vasmer, III, 493).

Liet. *ožỹs*, *ožkà*, plg. lat. *âzis*, pr. *wosux* „ožys“, *wosee* „ožka“; skr. *ajáḥ* „ožys“, *ajá* „ožka“, vid. pers. *azag* „ožka“, pers. *azg* „ožys“, air. *ag* „ožys“ (E. Fraenkel, 519; J. Pokorny, 6-7). Šio pavadinimo pėdsakų randame taip pat ir slavų kalbose, plg. s. rus. *jazьno* „oda“, *jazьnarь* „kailiadirbys“ (M. Vasmer, III, 485). Toks ide. ožkos pavadinimas gali kartais būti pasiskolintas iš tiurkų kalbų (О. Н. Трубачев, Д. ж., 88).

Liet. *kárvė*, plg. pr. *curwis* „jautis“; rus. *корова*. Šis karvės pavadinimas būdingas tik daliai baltų ir slavų kalboms (E. Fraenkel, 225; M. Vasmer, I, 629-30). Latviškas karvės pavadinimas *gùovs* taip pat yra senas ide. žodis, plg. s. sl. *govędъ*, rus. *говядо* „galvijai“, skr. *gāuḥ* „galvijas, karvė“, av. *gāuš*, gr. βοῦς, lot. *bōs*, *-ovis* „galvijas“, s. vok. aukšt. *chuo* „karvė“, air. *bó* „galvijas“ (J. Pokorny, 482-3; M. Mayrhofer, I, 351).

Liet. *tẽlias*, *teliùkas*, plg. lat. *teļš*; s. sl. *telьcь*, rus. *телёнок*. Kitose ide. kalbose tiesioginių atitikmenų šis pavadinimas neturi (M. Vasmer, III, 90; E. Fraenkel, 1077-8; О. Н. Трубачев, Д. ж., 44-5).

Liet. *jáutis*, tokiu vardu šis gyvulys vadinamas tik lietuvių kalboje. Šiaip liet. *jáutis* yra tos pačios šaknies žodis, kaip skr. *yáuti* „pririša, pakinko“ (E. Fraenkel, 191; J. Pokorny, 508).

Liet. *veršis*, plg. lat. *vę̃rsis* „jautis“; skr. *vṛṣaḥ* „bulius“, *vṛsni* „tekis“, lot. *verrēs* „kuilys“ (E. Fraenkel, 1228-9; A. Walde, II, 761).

Liet. *tẽkis*, plg. lat. *tękulis*, siejama su *tekẽti* „bėgti“. Kitose ide. kalbose atitikmenų neturi (E. Fraenkel, 1076).

Liet. *arklỹs* palyginti naujas žodis, atsiradęs pačioje lietuvių kalboje, plg. *árklas*, *árti*. Tačiau mūsų kalboje yra išlikęs ir senasis ide. arklio pavadinimas, plg. liet. *ašvà* „kumelė“, *ašvíenis* „darbo arklys“. Jis turi atitikmenų daugelyje ide. kalbų, plg. pr. *aswinan* „kumelės (pienas)“, skr. *aśvaḥ* „arklys“, gr. ἵππος, lot. *equus*, air. *ech*, toch. A *yuk*, toch. B *yakwe* (E. Fraenkel, 20; M. Mayrhofer, I, 62). Lietuvių kalboje vartojamas dar ir trečias, tik baltų kalboms būdingas arklio pavadinimas *žìrgas* „gražus, puikus arklys“, plg. lat. *zirgs* „arklys“, pr. *sirgis* „eržilas“. Šis pavadinimas mėginamas sieti su liet. *žeřgti*, *žìrgti* (K. Būga, II, 157, 389; E. Fraenkel, 1313).

Liet. *eržilas*, plg. lat. *èrzelis*. Šie žodžiai yra tos pačios šaknies kaip ir av. *ərəzi* „pautai“, gr. ὄρχις „pautas“, arm. *orjik* „pautai“ (E. Fraenkel, 123-4; K. Būga, I, 153, 186; J. Pokorny, 782).

Liet. *kumẽlė*, *kumelỹs*, plg. lat. *kumele*, *kumelš;* siejami su skr. *kumāráḥ* „vaikas, berniukas, sūnus“ (E. Fraenkel, 309; EM, II, 311). Tačiau toks siejimas labai abejotinas (M. Mayrhofer, I, 232-3).

Liet. *paršas*, plg. pr. *parstian* (taip taisomas Elbingo žodynėlio *prastian*); rus. *поросёнок*, s. vok. aukšt. *far(a)h*, air. *orc* (E. Fraenkel, 542; M. Vasmer, II, 409; О. Н. Трубачев, Д. ж., 62-3).

Liet. *kiaũlė* mėginama sieti su gr. σωλούς. ῦς (E. Fraenkel, 249). Labai abejotinas siejimas.

LAUKINIAI GYVULIAI

Liet. *vil̃kas*, plg. lat. *vìlks*, pr. *wilkis;* s. sl. *vlъkъ*, rus. *волк*, skr. *vṛ́kaḥ*, av. *vəhrka-*, got. *wulfs*, gr. λύκος, lot. *lupus*, alb. *ujk* (E. Fraenkel, 1251-2; M. Vasmer, I, 218; A. Walde, I, 836-7).

Liet. *lãpė*, plg. lat. *lapsa*, pr. *lape*; gr. ἀλώπηξ, lot. *volpēs* (E. Fraenkel, 340; A. Walde, II, 830). Slavų kalbose šios šaknies lapės pavadinimo visai nėra.

Liet. *voverẽ*, plg. lat. *vãvere*, pr. *weware*; rus. *веверица*, pers. *varvarah*, s. angl. *ác-weorna*. Toliau šis vardas siejamas su ide. šaknimi **u̯er* „sukti, lenkti“, plg. liet. *vérti* (E. Fraenkel, 1233-4; M. Vasmer, I, 176; K. Būga, I, 491, II, 652).

Liet. *bẽbras*, plg. lat. *bębrs*, pr. *bebrus*; s. rus. *bebrъ*, *bobrъ*, rus. *бобр*, skr. *babhrúḥ* „rudas; didelis ichneumonas“, av. *bawra-* „bebras“, lot. *fiber*, s. vok. aukšt. *bibar*. Toliau šio žvėries pavadinimas siejamas su liet. *bẽras*, s. vok. aukšt. *brūn* „rudas“ (E. Fraenkel, 38; M. Vasmer, I, 97; A. Walde, I, 490-1; J. Pokorny, 136-7).

Liet. *lūšis*, plg. lat. *lūsis*, pr. *luysis*; gr. λύγξ, arm. dgs. *lusanunk'*, vid. air. *lug*. Galimas daiktas, kad su šiais lūšio pavadinimais sietinas ir rus. *рысь* „lūšis“. Žodžio pradžios konsonantizmo pasikeitimą reikėtų aiškinti **rysъ* „keršas, raudonas“ ar kito kurio žodžio įtaka (E. Fraenkel, 392; M. Vasmer, II, 557; J. Pokorny, 690).

Liet. *taũras*, plg. pr. *tauris*, lat. *Taurupe;* s. sl. *turъ*, rus. *тур*, gr. ταῦρος „bulius“, lot. *taurus* „bulius“, air. *tarb* „bulius“ (E. Fraenkel, 1067; M. Vasmer, III, 154; A. Walde, II, 650-2).

Liet. *élnias*, plg. lat. *alnis* „briedis“, pr. *alne* („tyer“); s. sl. *jelenь*, rus *олень*, gr. ἔλαφος, air. *elit* „stirna“, arm. *eln* (E. Fraenkel, 120; M. Vasmer, II, 264; J. Pokorny, 303-4).

Liet. *briedis*, plg. lat. *briêdis* „elnias“, pr. *braydis;* gr. βρένδον. ἔλαφον, alb. *bri* „ragas“ (E. Fraenkel, 57; J. Endzelīns, 153; FBR, 14, 102-3).

Liet. *ū́dra*, plg. lat. *ûdris*, pr. *udro;* rus. *выдра*, skr. *udráḥ* „toks vandens gyvulys“, av. *udrō*, gr. ὕδρος, ὕδρᾱ „vandens gyvatė“, s. isl. *otr*. „ūdra“, s. vok. aukšt. *ottar* (E. Fraenkel, 1157-8; M. Vasmer, I, 239; M. Mayrhofer, I, 104).

Liet. *opšrùs*, plg. lat. *âpsis*, pr. *wobsdus* (E. Fraenkel, 517-8; J. Endzelīns, 277). Kitose ide. kalbose šis pavadinimas tiesioginių atitikmenų neturi. Šiaip jis mėginamas sieti su *ápaḥ* „darbas, veikimas“, lot. *opus* „darbas“.

Liet. *kiáunė*, plg. lat. *caûna*, pr. *caune*; rus. *куна* (E. Fraenkel, 249; M. Vasmer, I, 693).

LKI BIBLIOTEKA

Liet. *lokỹs*, plg. lat. *lâcis*, pr. *clokis* (E. Fraenkel, 384-5; J. Endzelīns, 195). Tai specifinis baltų kalbų lokio pavadinimas.

Liet. *stum̃bras*, plg. lat. *stumbrs*, *sumbrs*, pr. *wissambris* (taip skaitoma Elbingo žodynėlio 649 žodis *wissambs*'). Mėginamas sieti su rus. *зубр* ir kitais šios šaknies slavų kalbų pavadinimais. Tačiau tiek siejimas su slavų pavadinimais, tiek pr. *wissambs*' lyginimas su liet. *stum̃bras* labai abejotinas (E. Fraenkel, 932; M. Vasmer, I, 463; J. Endzelīns, 276).

Liet. *stìrna*, plg. lat. *stir̃na*. Galimas daiktas, kad šie žodžiai toliau sietini su s. lat. *sirna*, pr. *sirwis* „stirna", rus. *серна* (E. Fraenkel, 909; M. Vasmer, II, 615-6).

Liet. *kùrmis*, plg. lat. *kur̃mis*. Šis pavadinimas, atrodo, būdingas tik lietuvių ir latvių kalboms (E. Fraenkel, 317).

Liet. *ežỹs*, plg. lat. *ezis*; rus. *еж*, lenk. *jeż*, gr. ἐχῖνος, s. vok. aukšt. *igil*, arm. *ozni* (E. Fraenkel, 1330; M. Vasmer, I, 392; J. Pokorny, 292).

Liet. *pelẽ*, plg. lat. *pele*, pr. *pele*. Toliau šis pavadinimas sietinas su liet. *pìlkas*, *pálšas*, lat. *pęlęks* „pilkas", gr. πολιός „pilkas" (E. Fraenkel, 565; EM, III, 195-6).

Liet. *žiùrkė*, plg. lat. *žùrka*. Gana neaiškios kilmės žodžiai. Gali kartais būti ir slavų skoliniai, plg. lenk. *szczur* „žiurkė", rus. *щур* (E. Fraenkel, 1316; EM, IV, 834).

Lietuvių kalboje išlaikytas ir senasis laukinio gyvulio pavadinimas: liet. *žvėrìs*, plg. lat. *zvęr̃s*, pr. dgs. gal. *swīrins*; s. sl. *zverь*, rus. *зверь*, gr. θήρ, lot. *ferus* (E. Fraenkel, 1327; M. Vasmer, I, 448; J. Pokorny, 493).

NAMINIAI PAUKŠČIAI

Liet. *žąsis*, plg. lat. *zùoss*, pr. *sansy*; rus. *гусь*, skr. *haṁsáḥ*, *haṁsī* „žąsis, gulbė", gr. χήν, lot. *anser* (< **hanser*), s. vok. aukšt. *gans*, s. isl. *gas*, air. *geiss* „gulbė" (E. Fraenkel, 1292-3; M. Vasmer, I, 324; A. Walde, I, 52; J. Pokorny, 412).

Liet. *ántis*, plg. pr. *antis*; s. sl. *ǫty*, rus. *утка*, skr. *ātíḥ* „toks vandens paukštis", gr. νῆσσα, lot. *anas*,-*tis*, s. vok. aukšt. *anut* (E. Fraenkel, 11-2; M. Vasmer, III, 193; A. Walde, I, 44; J. Pokorny, 41-2; M. Mayrhofer, I, 72-3). Kaip ir dalis slavų kalbų, šio anties pavadinimo neišlaikė latvių kalba.

Liet. *vištà*, plg. lat. *vista*, tikslių atitikmenų kitose ide. kalbose neturi. Mėginta sieti su lot. *avis* „paukštis", skr. *vayas-* „paukštis", skr. *viš-* „namas". Tačiau šie lyginimai ar fonetiniu, ar semantiniu atžvilgiu sunkiai įmanomi (E. Fraenkel, 1266; EM, IV, 626; K. Būga, II, 327).

Atskirą pavadinimą baltų kalbose turi vištos patinas, plg. liet. *gaidỹs*, lat. *gaĩlis*. Šis pavadinimas kilęs iš veiksmažodžio *giedóti*. Panašių semantinių gaidžio pavadinimo paralelių ide. kalbose randame nemaža, plg. rus. *немух* „gaidys": *немь* „dainuoti", got. *hana* „gaidys": lot. *cano*, *-ere* „dainuoti" (E. Fraenkel, 150); M. Vasmer, II, 350).

LAUKINIAI PAUKŠČIAI

Liet. *žvìrblis*, plg. lat. *zvir̃bulis*; s. rus. *воробьь*, rus. *воробей*, gr. ῥόβιλλος „toks paukštis" (E. Fraenkel, 1328; M. Vasmer, I, 228; EM, IV, 777). Baltiškojo pavadinimo žodžio pradžios konsonantizmo pakitimas įvyko veikiausiai jau pačiose baltų kalbose dėl kurio nors kito žodžio įtakos.

Liet. *várna*, plg. lat. *vārna*, pr. *warne;* s. rus. *vrana*, rus. *ворона*. Toks šio paukščio pavadinimas būdingas tik baltų ir slavų kalboms. Panašios šaknies varno pavadinimas randamas kai kuriose neindoeuropietiškose kalbose, plg. nenc. *warna*, *warne* „varna“, suom. *varis* „varna“ (E. Fraenkel, 1201; M. Vasmer, I, 228-9).

Liet. *šárka*, plg. pr. *sarke;* s. sl. *svraka*, rus. *сорока*, skr. *śārikā* „indiškoji šarka“, alb. *sorrë* „varna“ (E. Fraenkel, 964; M. Vasmer, II, 699; J. Pokorny, 569).

Liet. *strãzdas*, plg. lat. *strazds* „varnėnas, strazdas“, pr. *tresde*; rus. *дрозд* „strazdas“, lot. *turdus*, s. isl. *þrǫstr*, šved. *trast*, vid. air. *truid* „varnėnas“ (E. Fraenkel, 920; M. Vasmer, I, 372; A. Walde, II, 718).

Liet *erẽlis*, plg. lat. *ẽrglis*, pr. *arelis* (taip taisomas Elbingo žodynėlio 709-tas žodis *arelie*); s. sl. *орьлъ*, rus. *орел*, gr. ὄρνις „paukštis“, got. *ara* „erelis“ s. vok. aukšt. *aro*, bret. *er*, het. *ḫaraš*, *ḫaranaš* (E. Fraenkel, 122, 1329; M. Vasmer, II, 276; J. Pokorny, 325-6).

Liet. *balañdis*, plg. lat. *baluôdis*. Kitos ide. kalbos tokio balandžio pavadinimo nepažįsta. Jis laikomas tos pačios šaknies žodžiu, kaip ir liet. *bãlas*, *báltas*, lat. *balts*. Panašios kilmės paukščių pavadinimų ide. kalbose esama nemaža, plg. rus. *лебедь* „gulbė“, s. vok. aukšt. *albiz* „gulbė“: lot. *albus* „baltas“ (E. Fraenkel, 31; M. Vasmer, II, 22). Pastaruoju metu liet. *balañdis* mėginama sieti su oset. *baelon* „balandis“ (В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев, 231). Lietuvių kalba turi dar vieną šio paukščio pavadinimą *karvẽlis*, kurio kilmė yra labai neaiški. Šį pavadinimą mėginama sieti taip pat su žodžiais, reiškiančiais spalvas – **koruos* „juodas“: liet. *šiřvas* (E. Fraenkel, 225-6).

Liet. *gulbė*, plg. lat. *gùlbis*, pr. *gulbis*. Su baltiškuoju gulbės pavadinimu mėginama sieti ir rus. *колпик* „Platalea leucorodia“, luž. aukšt. *kołp* „gulbė“, kaš. *kełp* „gulbė“, toliau vid. vok. aukšt. *gel(p)fen* „rėkti, baubti“ (E. Fraenkel, 175; M. Vasmer, I, 604; K. Būga, II, 104).

Liet. *genỹs*, plg. lat. *dzenis*, pr. *genix*, *aytegenis* „mažasis genys“. Šis visose trijose baltų kalbose pažįstamas genio pavadinimas siejamas su veiksmažodžiais liet. *giñti*, lat. *dzìt*, s. sl. *žęti* „piauti“ (E. Fraenkel, 152-3; J. Endzelīns, 176).

Liet. *gegùtė*, *gegužė*, plg. lat. *dzęguze*, pr. *geguse;* s. rus. *zegъzica*, rus. *зегзица*, s. isl. *gaukr*, s. vok. aukšt. *gouh* (E. Fraenkel, 142-3; M. Vasmer, I, 451; F. Sławski, I, 388-9).

Liet. *kíelė*, plg. lat. *ciẽlava*, pr. *kylo*. Kitose ide. kalbose tiesioginių atitikmenų šis baltiškasis paukščio pavadinimas neturi. Šiaip jis siejamas su įvairiais judėjimą reiškiančiais veiksmažodžiais, plg. gr. κιεῖν „bėgti“, lot. *cieo,-ēre* „judinti“ (E. Fraenkel, 251; J. Pokorny, 539).

Liet. *apúokas*, plg. lat. *apuôgs*, *apuoksts*. Šie žodžiai siejami su veiksmažodžiais lat. *ūkšuôt*, *ûkšêt* „rėkti, šaukti“, liet. *ûkauti*, *ûkčioti* (E. Fraenkel, 14; EM, I, 133).

Liet. *lakštiñgala*, plg. lat. *lakstîgala*. E. Frenkelis šiuos pavadinimus sieja su liet. *lẽkti*, *lakstýti*, *lakióti* (E. Fraenkel, 337).

Liet. *volungẽ*, plg. lat. *vãluôdze*. Mėginama sieti su rus. *иволга*, lenk. *wilga*, angl. *whitwall* (E. Fraenkel, 1273; M. Vasmer, I, 469; K. Būga, II, 656).

Liet. *pelėda*, plg. lat. *pęlę̂da*. Tik lietuvių ir latvių kalboms būdingi pavadinimai, padaryti iš žodžių liet. *pelẽ*, lat. *pele* ir liet. *ėsti*, lat. *êst* (E. Fraenkel, 566; EM, III, 196).

Liet. *vãnagas*, plg. lat. *vanags*, pr. *sperglawanagis* (taip taisomas Elbingo žodynėlio 714 žodis *sperglawanag* „Sperwer"). Kitose ide. kalbose baltiškasis vanago pavadinimas patikimesnių atitikmenų neturi (E. Fraenkel, 1194; EM, IV, 468).

Liet. *pémpė*, plg. pr. *peempe*. Kitose ide. kalbose šis paukščio pavadinimas atitikmenų neturi. Etimologija gana neaiški. Mėginama sieti su lat. *pempe* „trumpa kiaulės uodega, trumpas botagas" (R. Trautmann, 392; E. Fraenkel, 569).

Liet. *vieversỹs*, plg. pr. *werwirsis*. Taip pat tik lietuvių ir prūsų kalbose randamas garsažodinės kilmės žodis (K. Būga, II, 323; J. Endzelīns, 273; E. Fraenkel, 1247).

Liet. *kregždė* tik lietuvių kalbai būdingas paukščio pavadinimas, veikiausiai garsažodinės kilmės (E. Fraenkel, 291). Lietuvių kalba turi ir kitą šio paukščio vardą *blezdingà*, jis turi atitikmenį ir latvių kalboje – *bezdelîga* (E. Fraenkel, 49).

Liet. *kikìlis* garsažodinės kilmės, tik lietuvių kalbai būdingas pavadinimas (E. Fraenkel, 252).

Liet. *paũkštis* tiesioginių atitikmenų kitose ide. kalbose neturi. Tačiau jis veikiausiai sietinas su lat. *putns* „paukštis", liet. *putýtis* „viščiukas", rus. *птица* ir kt. slaviškais paukščio vardais (E. Fraenkel, 554; M. Vasmer, II, 458).

VABZDŽIAI

Liet. *bìtė*, plg. lat. *bite*, pr. *bitte;* s. sl. *bъčela*, rus. *пчела*, s. vok. aukšt. *bini*, *bīa*, s. isl. *by (fluga)*, air. *bech* (E. Fraenkel, 45; M. Vasmer, II, 471; J. Pokorny, 116).

Liet. *mùsė*, *musià*, plg. lat. *muša*, *mũsa*, pr. *muso;* s. sl. *mucha*, rus. *муха*, gr. μυῖα, lot. *musca*, s. vok. aukšt. *mucka*, alb. *mizë*, arm. *mun*, vns. kilm. *mnoy* (E. Fraenkel, 474; M. Vasmer, II, 167, 180; A. Walde, II, 133; J. Pokorny, 752).

Liet, *blusà*, plg. lat. *blusa*, pr. vietovardį *Bluskaym;* s. rus. *blъcha*, rus. *блоха*, afgan. *vraža* (< s. iran. **brušā*), gr. ψύλλα, arm. *lu*, vns. kilm. *lvoy* (E. Fraenkel, 51-2; M. Vasmer, I, 94; J. Pokorny, 102).

Liet. *utìs*, *utėlė̃*, plg. lat. *uts*; skr. *yū́ka*, pali *ū-kā*. Su šiais žodžiais mėginama sieti ir slaviškasis utėlės pavadinimas, plg. s. rus. *vъšь*, rus. *вошь* (K. Būga, II, 671-2; E. Fraenkel, 1173; M. Vasmer, I, 233-4).

Liet. *šìršė*, plg. lat. *sirsenis*, pr. *sirsilis;* s. rus. *sьršenь*, rus. *шершень*, lot. *crabro*, *-nis (<*crāsrō)*, s. vok. aukšt. *hornaz* (E. Fraenkel, 988; M. Vasmer, III, 394; A. Walde, I, 283-4; K. Būga, II, 619-20). Lietuvių kalboje išlaikytas ir kitas senas šio vabzdžio pavadinimas liet. *vapsvà*, *vapsà*, plg. lat. *vapsene*, pr. *wobse;* rus. *оса*, lot. *vespa*, s. vok. aukšt. *wafsa* (M. Vasmer, II, 280; A. Walde, II, 770; E. Fraenkel, 1196-7).

Liet. *skruzdė̃*, *skruzdėlė̃*, plg. lat. *skudra*, *skruzda*. Kitose ide. kalbose tiesioginių atitikmenų neturi, mėginama sieti su liet. *kirmìs*, rus. *червь* (E. Fraenkel, 819-20).

Liet. *vóras*, plg. lat. *vâris*. Tik lietuvių ir latvių kalboms būdingas vabzdžio pavadinimas. Veikiausiai tos pačios šaknies žodis kaip ir *viřvė*, *vérti* (E. Fraenkel, 1274). Dėl semantikos plg. vok. *Spinne* „voras": *spinnen* „verpti; sukti (voratinklius)".

Liet. *úodas*, plg. lat. *uôds*. Taip pat tik lietuvių ir latvių kalboms būdingas pavadinimas. Veikiausiai sietinas su liet. *ėsti*, lat. *êst* (E. Fraenkel, 124-5, 1164).

Liet. *vãbalas*, plg. lat. *vabuolis*; rus. *вeблина*, s. vok. aukšt. *wibil* (E. Fraenkel, 1176; M. Vasmer, I, 176).

KIRMĖLĖS

Liet. *slíekas*, plg. lat. *sliêka*, pr. *slayx;* tos pačios šaknies žodžiai veikiausiai yra ir rus. *слимак* „sraigė“, lenk. *ślimak*, gr. λείμαξ, lot. *līmāx* (E. Fraenkel, 830-1; M. Vasmer, II, 661; A. Walde, I, 802).

Liet. *dėlẽ*, plg. lat. *dēle*. Tos pačios šaknies žodis kaip ir lat. *dęls* „sūnus“, lot. *fīlius* „sūnus“, liet. *pirmdėlẽ* „karvė su pirmu veršeliu“, lat. *dêt* „čiulpti, siurbti“, rus. *доить* „melžti“ (E. Fraenkel, 87; M. Vasmer, I, 358; J. Pokorny, 241-2).

Liet. *angìs*, plg. lat. *uôdze*, pr. *angis;* s. rus. *užь*, rus. *уж*, lot. *anguis*, s. vok. aukšt. *unc*, air. *asc-ung* „ungurys“ (K. Būga, III, 459; E. Fraenkel, 10; M. Vasmer, III, 175; J. Pokorny, 43-4). Šiam gyviui lietuvių kalba turi grynai savo pavadinimą *gyvãtė*, kuris sietinas su žodžiu *gývas, gýti*. Semantiniu atžvilgiu toks lyginimas aiškinamas tuo, kad į gyvatę buvo žiūrima, kaip į savotišką namų saugotoją (E. Fraenkel, 155).

Liet. *žaltỹs*, plg. lat. *zaĺktis*. Tik lietuvių ir latvių kalboms būdingas pavadinimas. Gana neaiškios kilmės žodis. Mėginamas sieti su liet. *žãlias*, lat. *zaļš* (E. Fraenkel, 1288; EM, IV, 685).

Liet. *kirmìs, kirmėlẽ*, plg. lat. *cirmis, cirmiņš*, pr. *girmis* (veikiausiai reikia skaityti: *kirmis*); s. sl. *črьvь*, rus. *червь*, skr. *kṛmiḥ*, pers. *kirm*, alb. *krimb*, air. *cruim* (E. Fraenkel, 257; M. Vasmer, III, 318; M. Mayrhofer, I, 261-2; K. Būga, I, 364-5; J. Endzelīns, 178).

ŽUVYS

Liet. *ungurỹs*, plg. pr. *angurgis*, lat. vietovardį *Engure*; rus. *угорь* (E. Fraenkel, 1163; M. Vasmer, III, 171-2; J. Pokorny, 44; J. Endzelīns, 141). Toliau šis ungurio pavadinimas siejamas su liet. *angìs* ir kitais jos giminaičiais.

Liet. *lašišà*, plg. lat. *lasis*, pr. *lasasso* (taip skaitomas Elbingo žodynėlio 563 žodis *Lalasso*); rus. *лосось*, s. vok. aukšt. *lahs*, s. isl. *lax*, toch. B *laks* „žuvis“ (E. Fraenkel, 341; M. Vasmer, II, 61; J. Pokorny, 653).

Liet. *ešerỹs*, plg. lat. *asaris*; lenk. *jesiora* „žuvies ašaka“, vid. vok. aukšt. *ag* „ešerys“, s. isl. *ǫgr*. Toliau šie žuvies pavadinimai siejami su liet. *aštrùs*, lat. *ašs*, rus. *острый* ir t. t. (K. Būga, II, 216; E. Fraenkel, 125; F. Sławski, I, 565; J. Pokorny, 20).

Liet. *erškẽtas, erškėtras*, plg. pr. *esketres*; rus. *осетр*. Liet. *erškėtras, erškẽtas* atsirado iš formos **ešẽtras* dėl žodžio *erškẽtis* „dygliuotas krūmas aitriomis uogomis“ įtakos (E. Fraenkel, 122; M. Vasmer, II, 281-2; K. Būga, I, 328, II, 217).

Liet. *šãpalas*, plg. lat. *sapals*; skr. *śapharaḥ* „tokia karpių rūšis; Cyprinus sophore“ (E. Fraenkel, 963; EM, III, 696).

Liet. *šãmas*, plg. lat. *sams*, rus. *сом*. Su šiuo baltų-slavų žuvies pavadinimu mėginama sieti ir gr. καμασήν „tokia žuvis“ (E. Fraenkel, 962; M. Vasmer, II, 694). Pastaruoju metu šios žuvies pavadinimas mėginamas kildinti iš suomių kalbų, plg. suom. *sampi* „eršketas“, mar. šamba „vėgėlė“ (В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев, 247).

Liet. *aũkšlė*, plg. lat. *aukšlēja, ausleja*; rus. *уклейка*. Veikiausiai tik baltų ir slavų kalboms būdingas žuvies pavadinimas (E. Fraenkel, 25; M. Vasmer, III, 179; K. Būga, I, 274, 490, II, 643).

Liet. *lýnas*, plg. lat. *līnis*, pr. *linis*; rus. *линь*. Su šiuo baltų-slavų žuvies pavadinimu siejama ir gr. λινεύς „tokia jūros žuvis“ (E. Fraenkel, 373; M. Vasmer, II, 43; J. Pokorny, 663).

Liet. *lydekà*, *lydỹs*, plg. lat. *līdaka*, *līdaga*, pr. *liede*. Šis baltų žuvies pavadinimas mėginamas sieti su liet. *lỹdis* „trūkis“ (plg. *vienu lydžiù* „be sustojimo“), *léisti* (E. Fraenkel, 364).

Liet. *karšis* (Abramis brama), *kiršlỹs* (Thymallus vulgaris). Šie du skirtingų žuvų, bet veikiausiai tos pačios šaknies pavadinimai siejami su šved. *harr* „kiršlys“ (E. Fraenkel, 223).

Liet. *plėkšnė*, *plėgždė*, plg. lat. *plegzde*, *plekste*, tos pačios šaknies kaip ir liet. *plókščias*, lat. *plāskans* (E. Fraenkel, 611).

Liet. *vėgėlė*, plg. lat. *vêdzele*. Gana neaiškios kilmės žodis. Vieni jį sieja su lot. *ūvidus* „drėgnas, šlapias“, kiti mėgina sieti su lat. *vęlgs*, *valgs* „t. p.“ (EM, IV, 550; E. Fraenkel, 1212).

Liet. *ménkė*, plg. lat. *męñca*, *meñce*. Latviai šį žodį veikiausiai gavo iš kuršių, nes šiaip liet. *ménkė* latvių kalboje turėtų atliepti **miece*. Šis žuvies vardas siejamas su liet. *meñkas* (E. Fraenkel, 436; K. Būga, II, 248, 406).

Liet. *mėkšras* (Rutilus rutilus), *mėknė* (Leuciscus idus), mėgintas sieti su skr. *makáraḥ* „krokodilas“, pali *makara-* (E. Fraenkel, 429). Tačiau toks siejimas labai neįtikimas (M. Mayrhofer, II, 539-40).

Liet. *žuvìs*, plg. lat. *zivs*, *zuvs*, pr. *suckis*; gr. ἰχθῦς, arm. *jukn* (E. Fraenkel, 1323; J. Pokorny, 416-7; J. Endzelīns, 258).

Augmenija

MEDŽIAI, KRŪMAI

Liet. *béržas*, plg. lat. *bę̃rzs*, pr. *berse*; rus. *береза*, skr. *bhūrjáḥ* „tokia beržo rūšis“, oset. *bärz(ä)*, s. isl. *bjǫrk*, s. vok. aukšt. *birihha* (E. Fraenkel, 40-1; M. Vasmer, I, 77; J. Pokorny, 139; M. Mayrhofer, II, 514-5).

Liet. *alksnis*, plg. lat. *àlksnis*, pr. *aliskande* (taip taisomas Elbingo žodynėlio 602 žodis *Abskande*); s. rus. *ольха*, rus. *ольха*, tarm. *ëлха*, gr. ἄλιξα, lot. *alnus*, s. isl. *ǫlr*, *alr*, s. vok. aukšt. *elira* (K. Būga, III, 409-11; E. Fraenkel, 8; A. Walde, I, 31; J. Pokorny, 302-3).

Liet. *klẽvas*, plg. lat. *kļavs*; rus. *клен*, maked. κλινότροχον, s. isl. *hlynr*, kimr. *kelyn* (E. Fraenkel, 270-1; M. Vasmer, I, 567; J. Pokorny, 603).

Liet. *ievà*, plg. lat. *iẽva*, pr. *iuwis* „tisas (Taxus)“; rus. *ива* „gluosnis“, gr. ὀά, οἴη „Sorbus“, s. vok. aukšt. *īwa* „tisas“, s. isl. *ýr*, air. *eo* „tisas“, arm. *aigi* „vynmedis“ (E. Fraenkel, 183; M. Vasmer, I, 467-8; J. Pokorny, 297).

Liet. *pušìs*, plg. pr. *peuse*; gr. πεύκη, s. vok. aukšt. *fiuhta* (E. Fraenkel, 679-80; J. Pokorny, 828).

Liet. *ẽglė*, plg. lat. *egle*, pr. *addle;* rus. *ель*, *ёлка*. Su minėtais baltų-slavų eglės pavadinimais taip pat siejama lot. *ebulus*, *ebulum* „šeivamedis“ (E. Fraenkel, 117-8; M. Vasmer, I, 398; A. Walde, I, 388-9).

Liet. *líepa*, plg. lat. *liẽpa*, pr. *lipe*, vietovardžius *Leypein*, *Leypiten*; rus. *липа*. Su šiuo baltų-slavų liepos pavadinimu mėginama sieti gr. Hez. ἀλίφαλος. δρῦς, kimr. *llwyf* (E. Fraenkel, 366; M. Vasmer, II, 44; J. Endzelīns, 204).

Liet. *obelìs*, plg. lat. *âbele*, pr. *wobalne;* s. rus. *jabalonь*, rus. *яблоня*, s. vok. aukšt. *apfùl* „obuolys“, air. *aball* „obelis“ (E. Fraenkel, 515; M. Vasmer, III, 476-7; J. Pokorny, 1-2).

Liet. *kriáušė*, plg. lat. *kraûsis*, pr. *crausy*; rus. *груша*. Dėl žodžio pradžios konsonantizmo nesutapimo šį baltų-slavų kriaušės pavadinimą linkstama laikyti senu skoliniu, plg. kurd. *korēši, kurēši* (E. Fraenkel, 296; M. Vasmer, I, 314; J. Endzelīns, 197). Lietuviai šį kriaušės pavadinimą, tur būt, pasiskolino iš prūsų, plg. p. 111.

Liet. *ãpušė, ẽpušė*, plg. lat. *apse*, pr. *absе*; rus. *осина*, s. vok. aukšt. *aspa*, s. isl. *ǫsp* (E. Fraenkel, 14; M. Vasmer, II, 282; J. Pokorny, 55). Balsio *-u-* lietuviškame pavadinime atsiradimą K. Būga aiškina žodžio *pušìs* įtaka (K. Būga, II, 251-2). Lietuvių kalboje šis medis vadinamas ir žodžiu *drebulẽ* : *drebėti*, dėl semantikos plg. vok. *Zitteresche, Zitterpappel* : *zittern* „drebėti“, bulg. *трепетлика*, serb.-chorv. *трепетљика*, slovėn. *trepetljika* : s. sl. *trepetati* „drebėti“.

Liet. *úosis*, plg. lat. *uôsis*, pr. *woasis;* rus. *ясень*, lot. *ornus (<*osenos)*, s. isl. *askr* „uosis“, alb. *ah* „skroblas“, gr. ὀξύη „skroblas“, arm. *haci* „uosis“ (E. Fraenkel, 1167; A. Walde, II, 223; J. Pokorny, 782).

Liet. *guobà*, plg. lat. *guôba*; lenk. *gab*, ček. *habr* (E. Fraenkel, 176-7; K. Būga, II, 104-5). Slavų kalbų forma su formantu *-r* gali būti ir negimininga baltiškam šio medžio pavadinimui (M. Vasmer, I, 301; V. Machek, 119).

Liet. *vìnkšna*, plg. lat. *vîksna*; s. rus. *vjazъ*, rus. *вяз*, alb. *vidh* (E. Fraenkel, 1257; M. Vasmer, I, 244; K. Būga, II, 326). R. Trautmanas prūsų kalbos Elbingo žodynėlio 625 žodį *Wimino* „Ylmo“ taiso į *Wincsno* (su?) ir sieja jį su aukščiau minėtais pavadinimais (R. Trautmann, 461).

Liet. *šermùkšnis*, plg. lat. *sẽrmukslis, sẽrmauksis;* rus. *черемуха* „ieva“ (E. Fraenkel, 243; M. Vasmer, III, 321; J. Pokorny, 581).

Liet. *túopa* K. Būga sieja su rus. *тополь*, lenk. *topol* ir kitais slaviškais šio medžio pavadinimais (K. Būga, I, 604; II, 347). Toliau šie vardai veikiausiai sietini su lot. *pōpulus* „tuopa“ (E. Fraenkel, 572; M. Vasmer, III, 121; A. Walde, II, 340).

Liet. *ąžuolas*, plg. lat. *uôzuõls*, pr. *ansonis*. Tik baltų kalboms būdingas medžio pavadinimas (E. Fraenkel, 28; J. Endzelīns, 142).

Liet. *skrõblas* gali būti tos pačios šaknies žodis kaip ir lat. *skābardis*, pr. *scoberwis* (taip taisomas Elbingo žodynėlio 594 žodis *Stoberwis*). Minėti lietuvių ir latvių kalbos žodžiai tuo atveju būtų kilę iš **skrābar-* (K. Būga, II, 105; R. Trautmann, 439; E. Fraenkel, 177, 818).

Liet. *skiřpstas*, plg. pr. *skerptus*. Tik lietuvių ir prūsų kalboms būdingas medžio pavadinimas. E. Frenkelis jį sieja su ide. **(s)ker-* „piauti, kirpti“ šaknies žodžiais (E. Fraenkel, 807; J. Endzelīns, 249).

Liet. *kadagỹs, kadugỹs*, plg. lat. *kadags, kadęgs*, pr. *kadegis*. Mėginama sieti su gr. κέδρος. J. Kalima ir kai kurie kiti tyrinėtojai baltiškuosius žodžius laiko skoliniais iš Pabaltijo suomių (E. Fraenkel, 201-2; J. Endzelīns, 186).

Liet. *kařklas*, plg. lat. *kàrkls*. Kitose ide. kalbose šis vardas atitikmenų neturi (E. Fraenkel, 222). K. Būga (I, 153) abejodamas šiuos žodžius sieja su liet. *kárklės* „gulsčių lentų vartai; vežimo gardys; prie sienos kabinamos ėdžios“.

Liet. *glúosnis*, plg. pr. *glossis*. Siejami su liet. *glósti, glóstyti, gluodenà, gluõdenas* „panašus į gyvatę roplys“ (E. Fraenkel, 158; K. Būga, II, 292, 653; J. Endzelīns, 179).

Liet. *žilvìtis*, plg. lat. *vîtuõls* „gluosnis“, pr. *witwan* „gluosnis“, *apewitwo* (<*ape* „upelis“+*witwo*) „Salix viminalis“; rus. *ветла* „gluosnis; Salix pendula“, gr. ἰτέᾱ, s. vok. aukšt. *wīda*. Tos pačios šaknies žodis kaip ir liet. *výti*, rus. *вить* „vyti, pinti, lenkti, vynioti“. Pirmoji liet. *žilvìtis* dalis *žil-* siejama su liet. *žilas* (E. Fraenkel, 1309; M. Vasmer, I, 194; K. Būga, II, 661; J. Endzelīns, 143, 276).

Liet. *bliñdė* kitose kalbose atitikmenų, atrodo, neturi. K. Būga šį medžio pavadinimą sieja su liet. *blẽsti*. Semantiniu atžvilgiu tokiam siejimui pritartų lat. *blīksne*, *blīzma* „tokia gluosnių rūšis“: lat. *blizêt*, liet. *blizgėti* (E. Fraenkel, 49; K. Būga, III, 259, 734).

Liet. *aviẽtė*, plg. lat. *avieksne*. Šie tik lietuvių ir latvių kalbose randami avietės pavadinimai siejami su liet. *avìs*, lat. *avs* (E. Fraenkel, 28; K. Būga, II, 20, 404).

Liet. *pùtinas* mūsų kalbai būdingas medžio pavadinimas. Mėginamas sieti su liet. *pùsti*, *pùtinti* (E. Fraenkel, 678).

Liet. *mẽdis* šiandien vartojamas apskritai medžio sąvokai reikšti. Tiesa, kai kuriose lietuvių kalbos tarmėse jis vartojamas ir miško reikšme. Mišką reiškia ir jo giminaičiai latvių bei prūsų kalbose, plg. lat. *mežs*, pr. *median*. Toliau šie žodžiai sietini su rus. *межа* „riba“, *между* „tarp“, lenk. *miedza* „riba“, skr. *mádhyaḥ* „vidurinis“, gr. μέσσος, lot. *medius*, got. *midjis* „viduryje padėtas“, arm. *mēj* „vidurys“. Panašių semantinių paralelių randame ir daugiau, plg. s. isl. *viðr* „miškas, medis“, angl. *wood*, s. vok. aukšt. *witu:* liet. *vidùs*, lat. *vidus*, liet. *vidurỹs* (E. Fraenkel, 424-5; M. Vasmer, II, 112; K. Būga, II, 257).

Liet. *mìškas* mėginamas sieti su gr. μίσχος, μίσκος „lapų ir vaisių stagarai, kauliukai“ (E. Fraenkel, 460-1). Šiaip liet. *mìškas* nei kitose baltų, nei apskritai ide. kalbose tiesioginių atitikmenų neturi. Baltų kalbose randamas ir kitas miško pavadinimas, plg. liet. *girià*, lat. *dzira*, *dzire*, pr. *garian* „medis“. Su šiais baltų kalbų žodžiais yra giminingi ir s. sl. *gora* „kalnas“, rus. *гора* (E. Fraenkel, 153; M. Vasmer, I, 293).

JAVAI

Liet. *pūraĩ*, plg. lat. *pûri*, pr. *pure* „dirsė“; rus. *пырей* „varputis“, serb.-chorv. *nûp* „kviečiai spelta“, skr. *pûraḥ* „tešlainis, kepinys“, gr. πυρός, dor. σπυρός „kviečiai“, s. isl. *fyrs* „varputys“ (E. Fraenkel, 671; M. Vasmer, II, 474; M. Mayrhofer, 322-3; A. Сабаляускас, R. kr., 221-2).

Žodis *pūraĩ* „žieminiai kviečiai“ šiuo metu vartojamas tik dalyje žemaičių tarmių. Šiaip lietuvių kalboje vartojamas šio javo pavadinimas *kviečiaĩ*, plg. lat. *kvieši*. Daugelis tyrinėtojų šį kviečių pavadinimą mano esant skolintu iš germanų (K. Būga, II, 85, 230-1; E. Fraenkel, 326). Tačiau yra pakankamo pagrindo šį žodį laikyti baltišku; tokiu atveju jis būtų giminingas su liet. *šviẽsti*, *šviesùs*, rus. *свет* „šviesa“, got. *hvaiteis* „kvietys“, s. isl. *hweiti*, s. vok. aukšt. *weizzi*. Dėl semantikos plg. alb. *barth* „kviečiai“: *bardhë* „baltas“, pr. *gaydis*, *gayde* „kviečiai“, *dagagaydis* „vasariniai kviečiai“: pr. *gaylis* „baltas“ (A. Сабаляускас, R. kr., 224-8).

Liet. *rugiaĩ*, plg. *rudzi*, pr. *rugis*, *ruggis;* s. rus. *ръжь*, rus. *рожь*, s. isl. *rugr*, vok. *Roggen* (E. Fraenkel, 745-6; M. Vasmer, II, 529-30; F. Kluge, 604).

Liet. *ãvižos*, plg. lat. *àuzas;* s. rus. *овьсъ*, rus. *овёс*, lot. *avēna* (E. Fraenkel, 28; M. Vasmer, II, 248-9; A. Walde, I, 81; J. Pokorny, 88; A. Sabaliauskas, MAD,

1958, I, 173-81). Galimas daiktas, kad su šiais pavadinimais gimininga ir prūsų kalbos avižos vardas *wyse, wisse, weyszen* (J. Endzelīns, 275).

Liet. *sóra*, plg. lat. *sāre*. Labai neaiškios kilmės žodis. Vieni jį mėgina sieti su žodžiu *sėti*, kiti su *sótus*, treti vėl, atstatydami įvairias prolytes, gretina su rus. *просо* „sora" (K. Būga, II, 277-9; E. Fraenkel, 857; E. Nieminen, K Z, 74, 162-70).

Liet. *miẽžiai*, plg. lat. *mìeži*, pr. *moasis*. Kitose ide. kalbose tokio miežių vardo nerandame, veikiausiai tai tik baltų kalboms būdingas žodis. Manoma, kad tos pačios šaknies kaip minėti miežio pavadinimai yra ir lat. *màize* „duona" (E. Fraenkel, 451; J. Endzelīns, 212). Pastaruoju metu su baltiškuoju miežio pavadinimu mėginama sieti iran. *maiz-* „sėti". (В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев, 231).

Liet. *javaĩ*, plg. skr. *yávaḥ* „javai, grūdai, miežiai", av. *yava* „javai", gr. ζε(ι)ά „kviečiai spelta", φυσίζοος „kviečius auginanti (žemė)", air. *eorna* „miežiai" (E. Fraenkel, 192; M. Vasmer, II, 249; J. Pokorny, 512; A. Sabaliauskas, MAD, 1959, I, 213-6).

Liet. *linaĩ*, plg. lat. *lini*, pr. *lynno*; s. sl. *льнѣнъ* „lininis", rus. *лён*, gr. λίνον, lot. *līnum*, got. *lein* „lininis audeklas", air. *līn* „linai, tinklas" (E. Fraenkel, 373; M. Vasmer, II, 30; A. Walde, I, 810-1; J. Pokorny, 691).

Liet. *žìrniai*, plg. lat. *zir̃ņi*, pr. *syrne* „grūdas"; s. sl. *зрънo*, rus. *зерно*, lot. *grānum* „grūdas", got. *kaúrn*, air. *grán* „grūdelis". Toliau šie žodžiai siejami su skr. *járati* „daro senu, menkina, irsta" (M. Vasmer, I, 454-5; J. Pokorny, 391; M. Mayrhofer, I, 420; A. Sabaliauskas, Lit. ir k., II, 346-55). Taigi pirminė šio augalo pavadinimo reikšmė buvusi „grūdas": tai, kas trinama, trupinama. Semantiniu požiūriu lygiai tokios pat kilmės yra ir liet. *grū́das*, lat. *grûds*: liet. *grū́sti*, lat. *grûst*, plg. dar rus. *пшеница* „kviečiai": rus. *пихать* „stumti, grūsti" (M. Vasmer, II, 472).

Liet. *pupà*, plg. lat. *pupa*, pr. vietovardžius *Pupkaym, Pupayn, Pupekaymen* (<*pupa*+*caymis* „kaimas"). Atrodo, tik baltų kalboms charakteringas pavadinimas, sietinas veikiausiai su liet. *pùsti, putà*, lat. *paupt* ir kitais šios šaknies žodžiais (E. Fraenkel, 670-1; EM, III, 128, 414; А. Сабаляускас, R. kr., 232-42).

Liet. *dóbilas*, plg. lat. *dâbuls, dâbuols, âbuõls*, pr. *wobilis*. Taip pat veikiausiai vien tik baltų kalboms būdingas pavadinimas. Latvių ir prūsų kalbos žodžių fonetinius pakitimus, atrodo, reikėtų aiškinti lat. *âbuõls* „obuolys", pr. *woble* „obuolys" *wobalne* „obelis" įtaka (E. Fraenkel, 99; EM, I, 235; J. Endzelīns, 276-7).

Liet. *lę̃šiai*, plg. s. sl. *lęšta*, rus. *ляча*, lot. *lens,-tis*, s. vok. aukšt. *linsi*. Gana neaiškios kilmės žodis. Bendros prolytės atstatyti negalima. Gali būti skolinys iš kokios nors nežinomos kalbos. Lat. *lę̃cas* pasiskolintas iš rus. *ляца* (E. Fraenkel, 359; M. Vasmer, II, 84; A. Sabaliauskas, MAD, 1957, II, 151-7).

DARŽOVĖS

Liet. *ropė*, plg. rus. *репа*, gr. ῥάηυς, ῥάπυς, lot. *rāpum, rāpa*, s. vok. aukšt. *ruoba*. Su šiais pavadinimais mėginamas sieti ir latvių kalbos ropės pavadinimas *rācenis*. J. Endzelynas (EM, III, 494) mano, kad lat. *rācenis* galėjo atsirasti kontaminacijos keliu iš šaknies *rāp-* (= liet. *ropė*) ir *rac-* (= lat. *rakt* „kasti"). Šiaip nemaža tyrinėtojų spėja, kad ide. kalbos šį ropės pavadinimą gavusios iš kokios nors nežinomos kalbos (E. Fraenkel, 743; M. Vasmer, II, 512-3; V. Machek, Rost., 57; A. Sabaliauskas, MAD, 1959, I, 207-12).

Liet. *griẽžtis*, plg. lat. *grìeznis*. Šie pavadinimai sietini su liet. *gríežti* „piauti, rėžti rėžį; brėžti“, lat. *griêzt*. Semantiniu požiūriu tokios pat kilmės yra ir vok. *Schnittkohl* : vok. *schneiden* „piauti“ bei tarm. est. *leigez* „griežtis“: *lõikama* „piauti“ (E. Fraenkel, 169; A. Sabaliauskas, MAD, 1957, II, 159-64). Lietuviškos kilmės yra daugiausia Žemaičiuose vartojamas šios daržovės vardas *sėtinis, sėtinỹs* : *sėti*. Kiti lietuvių kalbos tarmėse vartojami griežčio pavadinimai atėję iš kaimyninių kalbų.

ŽOLĖS

Įvairių laukinių žolių vardai dažnai esti būdingi tik vienai ar kitai tarmei. Tokiu būdu kartais viena kuri žolė lietuvių kalboje turi net po keliolika pavadinimų, o atsiradę jie palyginti nesenais laikais. Daugiausia žolės vadinamos pagal savo išorės savybes ar pritaikomąsias funkcijas. Tačiau ir laukinių žolių bei piktžolių vardų tarpe aptinkame vieną kitą pavadinimą, turintį atitikmenų ir kitose ide. kalbose.

Liet. *dìrsė*, plg. lat. *dìrsa*, s. vok. aukšt. *turd, durd* (E. Fraenkel, 96).

Liet. *notrẽ, notrėlẽ*, plg. lat. *nâtre*, pr. *noatis*; rus. *натина* „tokia piktžolė (auga bulvėse ir kitose daržovėse)“ (E. Fraenkel, 508-9; M. Vasmer, II, 201; K. Būga, II, 299). Vartojamas ir kitas vien tik lietuvių kalbai būdingas šios piktžolės pavadinimas *dilgėlẽ*, kuris neatskiriamas nuo veiksmažodžių *dìlgsėti, dìlginti*.

Liet. *smìlga*, plg. lat. *smìlga*, s. lenk. *smilz* (E. Fraenkel, 846).

Liet. *viksvà*, plg. lat. *vikse* „vikšris“, pr. *wissene* „gailis (Ledum palustre)“; s. rus. *višь* „pelkių žolė“ (K. Būga, II, 659-60; J. Endzelīns, 276; EM, IV, 584; M. Vasmer, I, 208).

Liet. *usnìs*, plg. lat. *usne;* s. rus. *ušь*. Toliau šis piktžolės pavadinimas mėginamas sieti su skr. *óṣati* „degina“, lot. *ūro, -ere* „deginti“ (E. Fraenkel, 1172; M. Vasmer, III, 198; EM, IV, 309).

Liet. *dagỹs*, plg. lat. *dadzis*. Siejami su liet. *dègti*, lat. *degt* (E. Fraenkel, 86; EM, I, 429).

Liet. *balánda*, plg. lat. *baluoda*. Siejami su liet. *bálti, báltas*, lat. *bal̃ts* (E. Fraenkel, 31; EM, I, 259).

Liet. *piẽnė*, plg. lat. *pienis, piẽnes*. Kilę iš liet. *pienas*, lat. *piẽns* (E. Fraenkel, 585-6; K. Būga, II, 406).

Liet. *svėrẽ*, plg. lat. *svẽres* „tokios piktžolės (Erysimum officinale)“. Tik lietuvių ir latvių kalboms būdingas, neaiškios kilmės vardas (E. Fraenkel, 951).

Liet. *papar̃tis*, plg. lat. *paparde, paparksne*, pr. vietovardį *Paparthen*; s. rus. *paporotь*, rus. *папоротъ, папоротник*. Toliau šio augalo pavadinimas siejamas su skr. *parṇám* „sparnas, plunksna, lapas“, av. *parənəm* „sparnas, plunksna“, s. vok. aukšt. *farn* „papartis“, liet. *spar̃nas* (E. Fraenkel, 538; M. Vasmer, II, 313; M. Mayrhofer, II, 223).

Liet. *méldas*, plg. lat. *mẹldi*. Siejama su ide. šaknies **meldh-* „tapti minkštu“ žodžiais. Tokiu būdu šio augalo vardas būtų liet. *mel̃sti*, rus. *молодой* „jaunas“, pr. *maldai* „jaunuoliai“ giminaitis (K. Būga, II, 166, 211; E. Fraenkel, 431; EM, II, 595).

Liet. *néndrė*, plg. lat. *niêdre*. Galimas daiktas, kad su baltiškuoju šio augalo pavadinimu reikia sieti skr. *naḍáḥ* „nendrė“ (E. Fraenkel, 493-4; M. Mayrhofer, II, 127-9).

Dangaus kūnai ir atmosferos reiškiniai

Liet. *sáulė*, plg. lat. *saũle*, pr. *saule*; s. sl. *sl̃nьce*, rus. *солнце*, skr. *svar-*, ved. *súvar* „saulė, šviesa, dangus“, av. *hvarə* „saulė, saulės spindulys“, gr. ἥλιος, lot. *sōl*, got. *sauil*, s. vok. aukšt. *sunna*, alb. *yll* „žvaigždė“, kimr. *haul* „saulė“ (E. Fraenkel, 765-6; M. Vasmer, II, 690; A. Walde, II, 553-4; J. Pokorny, 881).

Liet. *mėnuo*, *mėnùlis*, plg. lat. *mēnesis*, pr. *menins* (taip taisomas Elbingo žodynėlio 8 žodis *Menig*); s. sl. *měsęcь*, rus. *месяц*, skr. *māḥ*, *mā́saḥ*, s. pers. *māh-*, gr. jon. μείς, at. μην, lot. *mēnsis* „mėnesis“, got. *mēna* „mėnulis“, s. vok. aukšt. *māno*, alb. *muaj* „mėnesis“, arm. *amis*, vns. kilm. *amsoy* „mėnesis“, air. *mī*, vns. kilm. *mīs* „mėnesis“, toch. A *mañ* „mėnesis“, toch. B *meñe* „mėnesis“, *mem* „mėnulis“ (E. Fraenkel, 438-9; M. Vasmer, II, 125; A. Walde, II, 71-2; M. Mayrhofer, II, 631-2; J. Pokorny, 731-2).

Liet. *žvaigždė̃*, plg. lat. *zvàigzne*, pr. vns. gal. *swāigstan* „šviesa“; s. sl. *(d)zvězda*, rus. *звезда*. Toks žvaigždės pavadinimas būdingas tik baltų ir slavų kalboms. Toliau šis žodis sietinas su lat. *zvaĩgaļa* „karvė su balta dėme kaktoje“, lat. *zvidzêt* „mirgėti“, gr. φοῖβος „šviečiantis, spinduliuojantis“ (E. Fraenkel, 1324; M. Vasmer, I, 447; K. Būga, II, 681). Pr. *swāigstan* gali kartais būti tos pačios šaknies žodis, kaip liet. *šviẽsti* (J. Endzelīns, 259). Prūsiškas žvaigždžių vardas *lauxnos* yra tos pačios šaknies, kaip rus. *луна* „mėnulis“, lot. *lūna* „mėnulis“, arm. *lois* „šviesa“, skr. *rōcatē* „spindi“, liet. *laũkas* „baltu snukiu ar balta kakta gyvulys“ (R. Trautmann, 370; J. Endzelīns, 203; K. Būga, II, 257).

Liet. *debesìs*, plg. lat. *debess* „dangus“; s. sl. *nebo*, vns. kilm. *nebese*, rus. *небо*, dgs. *небеса* „dangus“, skr. *nábhaḥ* „migla, garai, rūkas, debesys“, av. *nabah-* „dangus“, gr. νέφος „debesis, rūkas“, lot. *nebula* „migla, rūkas“, s. vok. aukšt. *nebul* „migla, rūkas“, het. *nepiš* „dangus“. Neaiškus baltiškųjų žodžių konsonantizmas: *d-* vietoje *n-* atsiradimas. Gal būt, tai kontaminacija su kuriuo nors kitu žodžiu (E. Fraenkel, 85; M. Vasmer, II, 205; A. Walde, II, 151-2; J. Pokorny, 315-6).

Liet. *dangùs*, plg. pr. *dangus*. Tai tos pačios šaknies žodžiai kaip liet. *deñgti*, *dangà*, rus. *дуга* „lankas“, lenk. *dęga* „vaivorykštė“ (E. Fraenkel, 88-9; M. Vasmer, I, 378).

Liet. *aušrà*, plg. lat. *àustra*, *ausma;* skr. *usrá* „aušra“, gr. ἠώς, ἕως, lot. *aurora*, got. *ōstan* „iš rytų“, s. isl. *austr* „rytai“ (E. Fraenkel, 27; A. Walde, I, 86; J. Pokorny, 86-7) .

Liet. *šviesà*, *šviẽsti*, plg. s. sl. *svetъ*, rus. *свет*, skr. *śvētaḥ* „šviesus, baltas“, av. *spaēta-* „šviesus, baltas“, s. vok. aukšt. *hwīz* „baltas“ (E. Fraenkel, 1043-4; M. Vasmer, II, 591; J. Pokorny, 628-9).

Liet. *tamsà*, *témti*, plg. lat. *tùmsa*; s. sl. *tьma*, rus. *тьма*, skr. *támaḥ*, av. *tə-mah-*, s. vok. aukšt. *demar* „sutemimas“, air. *temel* „tamsumas“ (E. Fraenkel, 1055-6, 1080; M. Vasmer, III, 162; M. Mayrhofer, I, 478).

Liet. *miglà*, plg. lat. *migla;* s. rus. *mьgla*, rus. *мгла*, gr. ὀμίχλη, vok. *miggelen* „smulkiai lyti“, arm. *mēg* „migla, rūkas“ (E. Fraenkel, 451; M. Vasmer, II, 109; J. Pokorny, 712).

Liet. *vanduõ*, plg. lat. *ûdens*, pr. *wundan*, *unds;* s. sl. *voda*, rus. *вода*, skr. *udán*, gr. ὕδωρ, ὕδατος, lot. *unda* „banga, vilnis“, got. *watō* „vanduo“, alb. *ujë*, arm. *get* „upė“ (E. Fraenkel, 1194-5; M. Vasmer, I, 212; A. Walde, II, 816-8; K. Būga, II, 661-3).

Liet. *sniẽgas*, plg. lat. *snìegs*, pr. *snaygis;* s. sl. *sněgъ*, rus. *снег*, got. *snaiws*, gr. νείφει „sninga", lot. *ninguit* „sninga", *nix,-vis* „sniegas", air. *snigid* „lyja, sninga" (E. Fraenkel, 853; M. Vasmer, II, 680; A. Walde, II, 169-70; J. Pokorny, 974).

Liet. *lẽdas*, plg. lat. *lędus*, pr. *ladis*; s. sl. *ledъ*, rus. *лед*. Veikiausiai tai tik baltų ir slavų kalboms būdingas ledo pavadinimas (E. Fraenkel, 350; M. Vasmer, II, 25).

Liet. *rasà*, plg. lat. *rasa*; s. sl. *rosa*, rus. *роса*, skr. *rasá* „drėgmė", av. *Ranhā* „toks upės vardas", lot. *rōs,-ris* (E. Fraenkel, 699; M. Vasmer, II, 537; A. Walde, II, 422-3; J. Pokorny, 336).

Liet. *šalnà*, plg. lat. *salna;* rus. *слана*. Toliau šie žodžiai sietini su liet. *šáltas*, lat. *salts*, pr. *salta* (E. Fraenkel, 960-1; M. Vasmer, II, 657, III, 256; J. Pokorny, 551).

Liet. *šeřkšnas*, plg. lat. *sęrsna;* rus. *серен* „sušalusi sniego pluta". Tos pačios kilmės yra ir liet. *šarmà*, lat. *sarma*. Visi šie žodžiai siejami su ide. **ker-* „pilkas" (K. Būga, II, 556-7; E. Fraenkel, 965, 973-4; M. Vasmer, II, 614-5; J. Pokorny, 573-4).

Liet. *lietùs*, plg. lat. *liêtus*. Tokį lietaus vardą turi tik lietuvių ir latvių kalbos. Jis tos pačios šaknies žodis kaip liet. *líeti*, lat. *liêt* (E. Fraenkel, 377-8). Įdomu, kad ir prūsų kalbos lietaus pavadinimas tiesioginių atitikmenų neturi jokioje kitoje ide. kalboje. Pr. *aglo* „lietus" siejamas su gr. ἀχλύς „tamsa, migla" (R. Trautmann, 296; J. Endzelīns, 137).

Liet. *áudra* kitose ide. kalbose atitikmenų neturi. Mėginama sieti su liet. *ùmaras* „audra, stiprus vėjas", *ūmùs* (E. Fraenkel, 6-7). Gana neaiškus ir liet. *áudra* santykis su liet. *áldra* „audra".

Liet. *vėjas*, plg. lat. *vējš*; skr. *vāyuḥ*, av. *vayuš* „vėjas, oras". Šie vėjo pavadinimai yra tos pačios šaknies žodžiai, kaip ir rus. *веять* „dvelkti, vėtyti, plazdenti", liet. *vėtyti* „skirti grūdus nuo pelų".

Tos pačios šaknies tik su kita priesaga yra ir žodžiai liet. *vėtra*, lat. *vętra*, pr. *wetro* „vėjas", s. sl. *větrъ*, rus. *ветер* „vėjas" (K. Būga, II, 321, 651; E. Fraenkel, 1216-7, 1232-3; M. Vasmer, I, 194, 196).

Liet. *gãras*, plg. lat. *gars*, pr. *goro* „skylė židinyje", *gorme* „karštis", *garrewingi* „karštas"; s. sl. *gorěti* „degti", skr. *ghṛṇoti* „šviečia, žėruoja", gr. θέρομαι „darausi karštas", θέρος „vasara, piūtis", lot. *formus* „šiltas", alb. *zjarrmi* „karštis" (E. Fraenkel, 134-5; J. Endzelīns, 175, 179; M. Vasmer, I, 295; A. Walde, I, 532-3).

Liet. *óras*, plg. lat. *ârs, âra; ārā* „lauke". Šie žodžiai siejami su liet. *árti*, lat. *arît*. Vadinasi, pirminė liet. *óras* reikšmė buvusi „arimas, suartas laukas" (K. Būga, II, 256-7; E. Fraenkel, 518).

Ugnis

Liet. *ugnìs*, plg. lat. *uguns*; s. sl. *ognь*, rus. *огонь*, skr. *agníḥ*, lot. *ignis*, het. *agniš* (E. Fraenkel, 1158-9; M. Vasmer, II, 252; J. Pokorny, 293). Charakteringa, kad prūsų kalba turi visai kitą ugnies pavadinimą *panno*, kuris siejamas su got. *fōn* „ugnis" (J. Endzelīns, 219).

Liet. *dūmai*, plg. lat. *dūmi*, pr. *dumis;* s. sl. *dymъ*, rus. *дым*, skr. *dhūmáḥ*, gr. θῡμός „drąsa, aistra", lot. *fūmus* „dūmai", s. vok. aukšt. *toum* „garai, kvapas" (E. Fraenkel, 110; M. Vasmer, I, 385; A. Walde, I, 561-3; J. Pokorny, 261).

Liet. *liepsnà*, plg. lat. *liesma*. Šie gana neaiškios kilmės žodžiai tiesioginių atitikmenų kitose ide. kalbose neturi. E. Frenkelis (367) žodį *liepsnà* sieja su liet. *lìpti*, lat. *lipt*. K. Būga lietuvių ir latvių liepsnos pavadinimus sieja su liet. *laizdýti* „degti, būti ugnyje“, *palipaĩ* „šakaliai, įkurai“ (K. Būga, I, 286; III, 210). Tačiau ir jis nurodo, kad lietuviško liepsnos pavadinimo konsonantizmui turėjo įtakos veiksmažodis *lìpti*. Pr. *lopis* „liepsna“ siejama su lat. *lāpa* „fakelas“, gr. λάμπω „šviečiu“ (J. Endzelīns, 205).

Liet. *pelenaĩ*, plg. lat. *pẽlni*, pr. *pelanne;* s. sl. *pepelъ*, rus. *пепел*. Su šiais baltų ir slavų pelenų pavadinimais siejama gr. πάλη „dulkės“, lot. *pollen* „labai smulkūs miltai“ (E. Fraenkel, 566; M. Vasmer, II, 336; A. Walde, II, 331-2).

Žemės paviršius

Liet. *ùpė*, plg. lat. *upe*, pr. *ape* „upelis“; skr. *ápaḥ* „vanduo“, av. *āfš* „vanduo“, air. *ab* „upė“. Dėl skirtingo vokalizmo lietuvių ir latvių upės pavadinimai gali kartais būti ir kitos šaknies žodžiai. F. Fortunatovas liet. *ùpė* sieja su pr. *wupyan* „debesis“ (E. Fraenkel, 1169; J. Endzelīns, 142-3; M. Vasmer, I, 168-9; M. Mayrhofer, I, 74-5).

Liet. *ẽžeras*, plg. lat. *ęzęrs*, pr. *assaran*; s. sl. *jezero*, rus. *озеро*. Kitose ide. kalbose šis baltų-slavų ežero pavadinimas tikslių atitikmenų neturi (E. Fraenkel, 125; J. Endzelīns, 145; M. Vasmer, II, 257).

Liet. *mãrios*, plg. lat. *mare*, pr. *mary*; s. sl. *more*, rus. *море*, lot. *mare*, got. *marei*, s. vok. aukšt. *meri*, air. *muir* (E. Fraenkel, 409-10; M. Vasmer, II, 157-8; A. Walde, II, 38-9). Pirminė *mãrių* reikšmė, kaip teigia K. Būga ir kiti kalbininkai, yra buvusi: „tokie vandens plotai, kurie ilgainiui galėjo nusekti, t.y. pavirsti balomis, pelkėmis, raĩstais“. Slaviškasis jūros (rus. *море* ir kt.) pavadinimas susiformavo dar slavams nesusipažinus su atvira jūra (K. Būga, II, 266-76; С. Б. Бернштейн, Оч., 63-4).

Liet. *jū́ra*, plg. lat. *jūra*, pr. *iūrin*. Su šiuo jūros vardu yra bendrašaknis ir liet. *jáura* „šlapia, sunki, vasarą išdžiūstanti ir suskylanti dirva; šaltažemis; klampynė, pelkė“. Toliau šie baltų kalbų žodžiai sietini su skr. *vāri* „vanduo“, av. *vār-* „lietus“, toch. A *wär* „vanduo“, toch. B *war* „vanduo“, gr. οὖρον „srutos, šlapumai“, lot. *ūrīna*, s. isl. *ūr* „smulkus lietus“ ir kt. (K. Būga, II, 266-76; E. Fraenkel, 198; A. Walde, II, 840).

Liet. *balà*, plg. lat. *bala*, pr. ežero vardą *Balyngen*, vietovardį *Balove;* s. sl. *blato*, rus. *болото*, alb. *baltë* „dumblas“. Toliau šie žodžiai siejami su liet. *báltas* (E. Fraenkel, 30-1; M. Vasmer, I, 104; J. Endzelīns, 150).

Liet. *pélkė*, plg. lat. *peĩce*, pr. *pelky;* gr. Hez. παλκός. πηλός (J. Endzelīns, 222). Galimas daiktas, kad ir šį pelkės pavadinimą reikėtų sieti su spalvos pavadinimu, plg. liet. *pìlkas* (E. Fraenkel, 567; R. kr. 107).

Liet. *raĩstas* taip pat siejamas su spalvos pavadinimu, plg. liet. *ráibas*, *ráimas*, *ráinas* (E. Fraenkel, 689; R. kr., 106-7).

Liet. *pãlios*, plg. lat. *palas*, *paļi* „pelkėtas ežero krantas“; skr. *palvalám* „kūdra, tvenkinys, pelkė“, lot. *palūs*, *-dis* „pelkė“, alb. *pyll* „miškas“. Siejama su liet. *paĩvas*, *pálšas*. Kiti lygina su liet. *pìlti* (E. Fraenkel, 532-3; K. Būga, I, 315, II, 299, III, 544; M. Mayrhofer, II, 237).

Liet. *laũkas*, plg. lat. *laũks*, pr. *laucks* „dirva“; skr. *lokā-ḥ* „tuščia vieta, šviesi erdvė“, lot. *lūcus* „giraitė“, s. vok. aukšt. *lōh* „žemas miškas, krūmais apžėlusi miško laukymė“. Toliau šie žodžiai yra giminės su liet. *laũkas* „baltu snukiu ar balta kakta gyvulys“, pr. *lauxnos* „žvaigždės“, rus. *луч* „spindulys“, lot. *lux* „šviesa“ ir kt. Pirminė visų minėtų žodžių reikšmė yra buvusi „šviesti, šviesus“. Vadinasi, ir liet. *laũkas* pirmiausia reiškė „tamsaus miško šviesesnę vietą“ (K. Būga, II, 257; E. Fraenkel, 343-5; M. Vasmer, II, 69, 72; A. Walde, I, 828; J. Pokorny, 687-9).

Liet. *dirvà*, plg. lat. *dìrva*, *druva*; rus. *деревня* „kaimas; dirbamoji žemė“. Toliau šie žodžiai veikiausiai sietini su liet. *dìrti* „lupti, plėšti“, lat. *dìrât* „odą lupti“, rus. *драть* „plėšti, pešioti, lupti“, skr. *dṛṇáti* „plėšo, skaldo“, gr. δέρω „lupu“ (K. Būga, II, 253; E. Fraenkel, 96-7; M. Vasmer, I, 341-4).

Liet. *lankà*, plg. lat. *lanka* (kuršizmas), pr. vietovardžius *Lankaym*, *Lankeine*; rus. *лука* „(upės) kilpa, vingis“. Toliau šie žodžiai sietini su liet. *leñkti*, lat. *liekt*, rus. *лук* „lankas“ (E. Fraenkel, 339; M. Vasmer, II, 68; K. Būga, II, 394).

Liet. *pieva*, plg. lat. *piẽva*; gr. πο(ί)α „pašarinė žolė, žole apaugęs žemės gabalas“ (E. Fraenkel, 588).

Liet. *klónis*, plg. lat. *klãns*, *klāne*. Šie baltų kalbų žodžiai siejami su rus. *клонить* „lenkti, kreipti“ (E. Fraenkel, 264; M. Vasmer, I, 572).

Liet. *slẽnis*, plg. lat. *slêne*. Gana neaiškios kilmės žodžiai. J. Endzelynas sieja su norv. *slad(e)* „slėnis“ (EM, III, 928; E. Fraenkel, 828-9).

Liet. *kálnas*, plg. lat. *kaĩns;* gr. κολωνός, lot. *collis*, got. *hallus* „uola“, s. isl. *hallr* „didelis akmuo“. Toliau šie žodžiai sietini su liet. *kìlti*, *kélti* ir kt. pastarosios šaknies vediniais (E. Fraenkel, 209-10; A. Walde, I, 245; J. Pokorny, 544).

Liet. *kraũtas*, plg. lat. *kraũts* (kuršizmas); rus. *крутой* „status, skardingas; griežtas“. Galimas daiktas, jog šie žodžiai sietini su ide. šaknies **ker(t)-* „kirsti, piauti“ žodžiais. Vadinasi, liet. *kraũtas* būtų tolimas liet. *kiřsti*, *kiřpti* giminaitis (E. Fraenkel, 288; M. Vasmer, I, 671). Veikiausiai tos pačios kilmės yra ir liet. *krãštas*, lat. *krasts* „krantas“.

Liet. *smẽlis*, plg. lat. *smēlis*, liet. *smìltis*, lat. *smìlts*, *smiĺkts*. Šiuos lietuvių ir latvių kalbos žodžius tikriausiai reikėtų sieti su liet. *smùlkus*, lat. *smaĺks*, lat. *smuĺkans* (E. Fraenkel, 842-3; J. Pokorny, 719).

Liet. *žvìřgždas*, plg. lat. *zvìrgzds*. Tos pačios šaknies žodžiai, kaip rus. *шероста* „rupus smėlis“ (E. Fraenkel, 1328-9; M. Vasmer, I, 263; K. Būga, I, 292).

Liet. *mólis*, plg. lat. *mãls*. Veikiausiai juos reikėtų sieti su liet. *mẽlas*, *mẽlynas*, lat. *mę̃lns* „juodas“, *mẽl̃š* „tamsiai mėlynas“ (E. Fraenkel, 431, 463; J. Pokorny, 721). K. Būga liet. *mólis*, lat. *mãls* siejo su liet. *muolėti* „apsidengti gleivėmis“, *muõlas* „gleivės“, lot. *mano,-are* „bėgti, tekėti“, air. *móin* „pelkė“ (K. Būga, I, 313). Tačiau pirmoji etimologija atrodo įtikinamesnė.

Liet. *dumblas*, plg. lat. *dubļi*. Veikiausiai tos pačios kilmės kaip ir liet. *dùbti*, *duobẽ*, *daubà*, *dùgnas* ir kiti ide. **dheu-b* „gilus, įdubęs“ šaknies žodžiai (E. Fraenkel, 108; EM, I, 509; J. Pokorny, 267-8).

Liet. *pur̃vas*, plg. lat. *pùrvs* „pelkė“. Gana neaiškios kilmės žodis, mėginama sieti su gr. πυρρός „rausvas, raudonas“ (E. Fraenkel, 675; F. Specht, 122, 199; EM, III, 421).

Liet. *akmuõ*, plg. lat. *akmens*. Šalia ide. šaknies **akmen-*, iš kurios kilę lietuvių ir latvių kalbų akmens pavadinimai, buvę ir šios šaknies variantai **aĥmen-*, **kā-*

men-, iš kurių atsiradę liet. *ašmuõ*, lat. *asmens*, skr. *áśmā* „uola, akmuo, dangus“, av. *asman-* „akmuo, dangus“, gr. ἄκμων „priekalas“, s. sl. *kamy*, vns. kilm. *kamene* „akmuo“, rus. *камень*, s. vok. aukšt. *hamar* „plaktukas“ ir kt. (E. Fraenkel, 5; M. Vasmer, I, 514; J. Pokorny, 19; В. Н. Топоров, R. kr., 261-6). Įdomu, kad tokio akmens pavadinimo neišlaikė prūsų kalba; pr. *stabis* „akmuo“ yra tos pačios šaknies žodis, kaip ir liet. *stãbas*, lat. *stabs*, liet. *stãbaras* „stiebas be lapų, sausa šaka, virbas“, s. sl. *stoborъ* „stulpas“ (J. Endzelīns, 253; R. Trautmann, 435).

Metalai

Liet. *geležìs*, plg. lat. *dzèlzs*, pr. *gelso*; s. sl. *želězo*, rus. *железо*. Tokia reikšme tik baltų ir slavų kalbose vartojamas žodis. Veikiausiai gimininga su gr. χαλκός „varis, žalvaris“ (K. Būga, II, 861-3; E. Fraenkel, 144; M. Vasmer, I, 416).

Liet. *pliẽnas*, plg. lat. *pliens*, pr. *playnis*. Tik baltų kalboms būdingas, neaiškios kilmės žodis. R. Trautmanas jį siejo su s. isl. *fleinn* „gembė, kablys“, s. angl. *flán* „kablys, strėlės smaigalys, ietis“ (R. Trautmann, 400; J. Endzelīns, 227; E. Fraenkel, 623).

Liet. *áuksas*, plg. pr. *ausis*, lat. vietovardžius *Auskaļi*, *Auskalēji;* lot. *aurum* (E. Fraenkel, 25; J. Pokorny, 86-7; A. Walde, I, 86).

Liet. *sidãbras*, plg. lat. *sidabrs*, *sudrabs*, pr. *siraplis*, vns. gal. *sirablan*; s. sl. *sьrebro*, rus. *серебро*, got. *silubr*, s. vok. aukšt. *silabar*. Šis bendras baltų, slavų ir germanų kalbų sidabro pavadinimas, gal būt, yra senàs skolinys iš kokios nors rytų kalbos (E. Fraenkel, 780-1; K. Būga, II, 563-4; M. Vasmer, II, 613; J. Endzelīns, 248).

Liet. *vãris*, plg. lat. *varš*, pr. *wargien*. Gana neaiškios kilmės, veikiausiai tik baltų kalboms būdingas žodis, gali būti skolinys (E. Fraenkel, 1199-200; EM, IV, 484).

Liet. *švìnas*, plg. lat. *svins*; rus. *свинец*. Toliau šiuos žodžius K. Būga linkęs sieti su ide. šaknimi **ḱu̯ei-* „šviesti, švitėti“ (K. Būga, II, 259; E. Fraenkel, 1045; M. Vasmer, II, 592).

Liet. *álvas*, plg. lat. *alvs*, pr. *alwis* „švinas“; s. sl. *olovo*, rus. *олово*. Kaip tam tikro metalo pavadinimas šis žodis vartojamas tik baltų ir slavų kalbose. Veikiausiai gimininga su lot. *albus* „baltas“, gr. ἀλφός, s. vok. aukšt. *ëlo* „geltonas“. Literatūrinėje lietuvių kalboje vartojama forma *ãlavas* yra skolinys iš slavų. Forma *álvas* į lietuvių kalbą galėjo patekti iš prūsų (K. Būga, II, 507, III, 428; J. Endzelīns, 141; E. Fraenkel, 6; M. Vasmer, II. 264; A. Walde, I, 26-7).

Laiko sąvokos

Liet. *dienà*, plg. lat. *dìena*, pr. vns. gal. *deinan;* s. sl. *dьnь*, rus. *день*, skr. *dínam*, lot. *nundinae* „kas devintą dieną įvykstąs turgus“, got. *sinteins* „kasdien“, s. vok. aukšt. *lengizin* „pavasaris (būtent: turintis ilgas dienas)“. Toliau šis dienos pavadinimas siejamas su liet. *diẽvas*, lat. *dìevs*, pr. *deiws*, skr. *devấḥ* „dievas“, lot. *deus* „dievas“ ir kitais **dei-* „šviesti“ šaknies žodžiais (E. Fraenkel, 93-4; M. Vasmer, I, 339; J. Pokorny, 183-6; A. Walde, II, 188).

Liet. *naktìs*, plg. lat. *nakts*, pr. vns. gal. *naktin;* s. sl. *noštь*, rus. *ночь*, skr. *nák* „naktis“, gr. νύξ, vns. kilm. νυκτός, lot. *nox,-ctis*, got. *nahts*, alb. *natë*, air.

in-nocht „šiąnakt“, het. *nekut* „vakaras“ (E. Fraenkel, 481-2; M. Vasmer, II, 229; A. Walde, II, 181-3; J. Pokorny, 762-3).

Liet. *vãkaras*, plg. lat. *vakars;* s. sl. *večerъ*, rus. *вечер*. Toliau šie baltų ir slavų vakaro pavadinimai veikiausiai sietini su gr. ἑσπέρα „vakaras“, lot. *vespera*, air. *fescor* (E. Fraenkel, 1186-7; M. Vasmer, I, 196; A. Walde, II, 770-1).

Liet. *rýtas*, plg. lat. *rîts*. Gana neaiškios kilmės žodis. Mėginamas sieti su s. vok. aukšt. *rīsan* „kilti, kristi“, gr. ὀρίνω „judu, jaudinu“. Kiti kalbininkai liet. *rýtas*, lat. *rîts* mėgina sieti su s. sl. *rano* „anksti“, rus. *рано* (E. Fraenkel, 738-40; M. Vasmer, II, 491; J. Pokorny, 331).

Liet. *vãsara*, plg. lat. *vasara;* s. sl. *vesna* „pavasaris“, rus. *весна*, skr. *vasantáḥ* „pavasaris“, gr. ἔαρ, lot. *vēr*, s. isl. *vār*, arm. *garun* „pavasaris“ (E. Fraenkel, 1206; M. Vasmer, I, 192; A. Walde, II, 755). Kaip matome, kitose ide. kalbose šios šaknies žodis vartojamas „pavasario“ reikšme. Tokia pirminė šio žodžio reikšmė turėjo būti ir baltų kalbose. Liet. *pavãsaris*, lat. *pavasaris* atsirado vėliau pačiose lietuvių ir latvių kalbose iš vasaros vardo.

Būdinga, kad šios šaknies vasaros ir pavasario pavadinimų nėra prūsų kalboje. Pr. *dagis* „vasara“ sietinas su liet. *dagà* „saulės karštis, kaitra; derlius, branda“, liet. *dègti*, lat. *dègt*, skr. *dáhati* „dega“, skr. *dāhaḥ* „karštis“, got. *dags* „diena“ (J. Endzelīns, 155; R. Trautmann, 316-7).

Liet. *ruduõ*, plg. lat. *rudens*. Kitose ide. kalbose toks lietuvių-latvių rudens pavadinimas tiesioginių atitikmenų neturi. Sietinas jis su liet. *rùdas*, *raudónas*, lat. *rùds* „rudas“, rus. *русый* ir kt. ide. kalbose gausiais šios spalvos pavadinimais (E. Fraenkel, 745; J. Pokorny, 872-3). Daugelyje ide. kalbų atitikmenų turi prūsų kalbos rudens pavadinimas *assanis*, plg. s. sl. *jesenь*, rus. *осень*, got. *asans* „piūtis, vasara“, s. vok. aukšt. *aran* „piūtis“ (J. Endzelīns, 145; M. Vasmer, II, 281).

Liet. *žiemà*, plg. lat. *zìema*, pr. *semo*; s. sl. *zima*, rus. *зима*, skr. *hēmantáḥ* „žiema“, av. *zyā*, gr. χεῖμα „žiema“, lot. *hiems* „žiema, dargana“, alb. *dimër* „žiema“, arm. *jmern* „žiema“ (E. Fraenkel, 1306; A. Walde, I, 645-6; M. Vasmer, I, 455-6; J. Pokorny, 425).

Liet. *mẽtai*, plg. lat. *mẹts* „laikas“, pr. *mettan* „metas“. Šie baltų kalbų žodžiai veikiausiai kildintini iš ide. šaknies **mē-* „matuoti“. Tokiu būdu jie būtų giminingi su liet. *mèsti*, *mãtas*, lat. *mèst*, skr. *máti* „jis matuoja“, gr. μέτρον „matas“, lot. *mētior*, *-īri* „matuoti“. Tokios pat kilmės, tur būt, yra ir alb. *mot* „metai, oras“ (E. Fraenkel, 445; J. Pokorny, 703-4).

Liet. *laĩkas*, plg. lat. *laĩks*. Šiedu žodžiai sietini su liet. *lìkti*, lat. *likt*, pr. *palīnka* „lieka“, skr. *riṇákti* „lieka“ (E. Fraenkel, 331-2, 372-3; J. Pokorny, 669-70).

Liet. *valandà* gana neaiškios kilmės žodis. Mėginama sieti su ide. **u̯el-* „sukti“ šaknies žodžiais, plg. liet. *vélti* (E. Fraenkel, 1187-8; A. Walde, Vrgl. Wb., I, 303; F. Specht, 159).

Namai, jų aplinka, apyvoka, įrankiai

Liet. *nãmas*, plg. lat. *nams*, pr. asmenvardžius *Namikant*, *Namkynt*, vietovardį *Namgeist*. Mėginama sieti su gr. νομός „ganykla, gyvenvietė“. Tačiau patikimiau, atrodo, liet. *nãmas*, lat. *nams* kildinti iš prolytės **dŏm-*. Priebalsių pasikeitimas aiškinamas įvairiai. Tokiu būdu liet. *nãmas* būtų giminaitis su s. sl. *domъ* „namas“, rus. *дом*, skr. *dámaḥ* „trobesys, namas“, av. *dam-* „namas, butas“, gr. δόμος „tro-

besys“, lot. *domus* (E. Fraenkel, 482-3; M. Vasmer, I, 361; J. Endzelīns, FBR, 12, 175-6; A. Walde, I, 369-70; J. Pokorny, 198-9).

Liet. *trobà*, plg. lat. *trāba* „senas pastatas, mažas namelis“. Siejama su gr. τέραμνα, τέρεμνον „namas, butas“, lot. *trabs* „sijos, stogas, namas“, air. *atreba* „gyvena“, got. *þaurp* „dirva, laukas“ (E. Fraenkel, 1127-8; A. Walde, II, 696-7).

Liet. *pirkià* gana neaiškios kilmės, tikslių atitikmenų kitose baltų kalbose neturintis žodis. Mėginamas sieti su liet. *pirtìs*. F. Fortunatovas jį siejo su liet. *pir̃kšnys* „nedidelės žarijos“ (E. Fraenkel, 595-6).

Liet. *pirtìs*, plg. lat. *pìrts*. Siejama su liet. *peř ti* „mušti, pliekti; pirtyje su šluota vanoti“, lat. *pèrt* (E. Fraenkel, 578; K. Būga, II, 516).

Liet. *jáuja*, plg. lat. *jaũja*, pr. vietovardį *Jawgen* (G. Gerullis, 51). Siejama su liet. *javaĩ*. Tos pačios kilmės būtų ir rus. *овин* „jauja“ (E. Fraenkel, 192; M. Vasmer, II, 249).

Liet. *tvártas* siejamas su liet. *tvérti*, *turė̃ti*, *tvìrtas*, *tvorà*, lat. *tveĩt* „griebti, laikyti“. Tos pačios kilmės yra ir rus. *твор* „forma, pavidalas, kūrinys“ (K. Būga, II, 130-2; E. Fraenkel, 1151; M. Vasmer, III, 86).

Liet. *rūsỹs*, atrodo, tik lietuvių kalbai būdingas žodis, siejamas su liet. *raũsti* „kasti, knisti, versti“ (E. Fraenkel, 751).

Liet. *gařdas* „lauke ar tvarte užtverta vieta gyvuliams laikyti; iš lentų sukaltà dėžė kiaulėms vežti“, plg. s. sl. *gradъ* „miestas, pilis, sodas“, rus. *город* „miestas“, skr. *gṛháḥ* „namas“, got. *gards* „namas“, alb. *gardh* „tvora“, toch. B *kerciye* „rūmai“ (E. Fraenkel, 135-6; M. Vasmer, I, 297; M. Mayrhofer, I, 344).

Liet. *žařdis* „aptverta vieta gyvuliams“, *žárdas* „kartys, ant kurių džiovinamos linų galvelės (kartais žirniai, vikiai)“, plg. lat. *zãrds* „kartys žirniams džiovinti“, pr. *sardis* „tvora, aptverta šieno kupeta“; rus. *зород* „stoginė“, baltr. *азарод* „jauja“ (E. Fraenkel, 83-4; M. Vasmer, I, 461; K. Būga, I, 494).

Liet. *daržas*, plg. lat. *dàrzs* „sodas, daržas, užtvaras“, siejama su s. vok. aukšt. *zarga* „aptvaras“ (E. Fraenkel, 83-4; K. Būga, II, 233).

Liet. *vařtai*, plg. lat. *vàrti*, pr. *warto* „namų durys“; s. sl. *vrata* „vartai“, rus. *ворота*, alb. *vathë* „kiemas, avių tvartas, aptvaras“, toch. B *wärto*, *warto* „sodas“. Toliau šie žodžiai sietini su liet. *vérti*, lat. *vẽrt*, s. sl. *vrěti* „uždaryti“ (E. Fraenkel, 1204; M. Vasmer, I, 229-30; K. Būga, II, 169).

Liet. *tìltas*, plg. lat. *tìlts*, pr. vietovardžius *Tiltenikin*, *Preytilte*, *Grobetilten* (G. Gerullis, 46, 134, 183). Siejami su ide. šaknimi **tel-* „plokščias“, tokiu būdu liet. *tìltas* būtų giminaitis liet. *pãtalas*, pr. *talus* „grindys“, liet. *tìlės* „valties grindys“ (E. Fraenkel, 549, 1093, 1094; J. Endzelīns, 265; K. Būga, II, 259).

Liet. *aslà* gana neaiškios kilmės žodis. Kitos baltų kalbos jo neturi. Mėginamas sieti su šved. *äril* „asla, židinys“ (E. Fraenkel, 18).

Liet. *griñdys*, plg. lat. *grìda*, pr. *grandico* „stora lenta“. Toliau šie žodžiai sietini su liet. *grį̃sti*, lat. *grīst* (E. Fraenkel, 170-1; EM, I, 658).

Liet. *lùbos*, plg. lat. *luba* „liepos arba eglės žievė, lenta“, pr. *lubbo* „lenta“, liet. *lúobas* „sudžiūvusi medžio žievė“, lat. *luobs*; rus. *луб* „luobas, karna, plaušai“, lot. *liber* „luobas; knyga“, s. vok. aukšt. *louft* „medžio žievė“, alb. *labë* „žievė“, air. *luchtar* „laivelis“ (E. Fraenkel, 388; M. Vasmer, II, 64; A. Walde, I, 790-1; K. Būga, II, 157; J. Pokorny, 690-1).

Liet. *lentà* kitose baltų kalbose neaptinkamas žodis. Siejamas su rus. *лýм* „luobas, liepos žievė“, s. vok. aukšt. *linta* „liepa“, lot. *lentus* „lankstus“ (E. Fraenkel, 357-8; M. Vasmer, II, 71-2; A. Walde, I, 784-5).

Liet. *síena*, plg. lat. *siêna*. Kitose ide. kalbose tiesioginių atitikmenų neturintis žodis, neatskiriamas nuo liet. *siẽti*, lat. *siet* (E. Fraenkel, 782-3; K. Būga, II, 402, 429).

Liet. *dùrys*, plg. lat. *durvis*, pr. *dauris* „didieji kaimo vartai“; s. sl. *дъври*, „durys“, rus. *дверь*, skr. *dvár-*, gr. θύρᾱ, lot. *foris*, got. *daúr*, s. vok. aukšt. *turi*, alb. *derë* (E. Fraenkel, 112-3; M. Vasmer, I, 330; K. Būga, II, 164; M. Mayrhofer, II, 83-4).

Liet. *lángas*, plg. lat. *luôgs*, pr. *lanxto*. Gana neaiškios kilmės, tik baltų kalboms būdingas žodis (E. Fraenkel, 339; K. Būga, II, 164; J. Endzelīns, 202).

Liet. *sleñkstis*, plg. lat. *slìeksnis*. Gana neaiškios kilmės žodis. Mėginamas sieti su veiksmažodžiu *sliñkti*. Kai kas šį žodį gretina su rus. *слега* „plona ilga kartis“, lenk. *prześlągły* „su sudžiūvusia nugara (kalbant apie arklį)“ (E. Fraenkel, 829; M. Vasmer, II. 668-9; EM, III, 939).

Liet. *krósnis*, plg. lat. *krâsns*. Tik šioms dviem baltų kalboms būdingas žodis, sietinas su liet. *kráuti*, *krūvà*, lat. *krât* „krauti, rinkti“ (E. Fraenkel, 301-2; K. Būga, II, 201-3, 209).

Liet. *stógas*, plg. lat. *stâgs*, pr. *stogis*. Siejama su skr. *sthágati* „pridengia, paslepia“, gr. στέγος „stogas, namas“, lot. *tego*, *-ere* „dengti“, s. vok. aukšt. *dah* „stogas“, air. *tech*, *teg* „namas“ (E. Fraenkel, 911; J. Endzelīns, 257; K. Būga, II, 164).

Liet. *arúodas*, plg. lat. *aruõds*. Pirmoji šio žodžio dalis mėginama sieti su kitados baltų kalbų turėtu žodžiu **arūs*, plg. pr. *arrien* pasakyme *kurwan kas arrien tlāku*, kuriuo verčiamas vokiečių *Ochsen der da Dreschet* „jautį, kuris kulia“ (R. Trautmann, 54). Šiame sakinyje pr. *arrien* gali reikšti „javus“ ir toliau būtų sietinas su lot. *arvum*, *arva* „dirva“, gr. ἄρουρα „dirva“. Antrasis žodžio *arúodas* komponentas siejamas su liet. *dėti*, plg. taip pat žodžius *iñdas*, *ìždas*, *priẽdas* (K. Būga, II, 93-4; E. Fraenkel, 17-18).

Liet. *šakalỹs*, plg. lat. *sakaļi* „pagaliukai, deginami jaujose ir kitur šviesai“. Tos pačios šaknies žodžiai, kaip ir liet. *šakà*, *šaknìs*, *šãkė*, o pastarieji toliau sietini su rus. *coxa* „arklas; dvišaka kartis gardui paremti, baslys“, skr. *śākhā* „šaka“, got. *hōha* „plūgas“ (E. Fraenkel, 957-8; M. Vasmer, II, 703-4).

Liet. *šùlas*, plg. pr. *sulis* „pakoja, pastolas“; gr. σύλον „medis, pagalys, suolas, stalas“, got. *sauls* „stulpas“, s. vok. aukšt. *sūla*. Tos pačios kilmės, kaip liet. *šùlas*, yra ir liet. *šùlė* „statinė alui, vynui ar šiaip kam supilti“, *šulinỹs* (E. Fraenkel, 1032; K. Būga, II, 620-2; M. Vasmer, III, 435). Rus. *шуло* „baslys, mietas“ veikiausiai skolinys iš baltų, plg. p. 88.

Liet. *málka*, plg. lat. *maĺka*, pr. *malko* (taip taisomas Grunau žodynėlio žodis *nalko*). Gana neaiškios kilmės pavadinimas, mėginamas sieti su lat. *smalks*, liet. *smùlkus*. H. Petersonas jį siejo su arm. *melex* „medis“ (E. Fraenkel, 401-2; EM, II, 558).

Liet. *krẽslas*, plg. lat. *krę̂sls*, pr. *creslan*; rus. *кресло*. Veikiausiai tai tik baltų ir slavų kalboms būdingas žodis (E. Fraenkel, 294; M. Vasmer, I, 661; K. Būga, II, 162-5).

Liet. *kėdẽ* neaiškios kilmės, tik lietuvių kalbai būdingas žodis, mėginamas sieti su *kedėti* „pleišėti“ (K. Būga, II, 160, 164; E. Fraenkel, 233).

Liet. *súolas*, plg. lat. *suôls*. K. Būga šiuos žodžius kildino iš ide. šaknies **sel-* „sėdėti“, toliau siedamas su liet. *salà* „kaimas“, lot. *solium* „sėdimoji vieta“ ir kt. (K. Būga, II, 305, 554; E. Fraenkel, 942-3).

Liet. *stãlas*, plg. pr. *stalis*. Kai kurie tyrinėtojai, jų tarpe ir K. Būga, jį laikė skoliniu iš slavų. Tačiau liet. *stãlas* ir pr. *stalis* gali būti ir bendri baltų ir slavų kalbų žodžiai, turintys atitikmenų ir kitose ide. kalbose, plg. s. sl. *stolъ*, rus. *стол*, got. *stōls* „kėdė“ (E. Fraenkel, 893; M. Vasmer, III, 17-8; J. Endzelīns, 254; K. Būga, II, 170, 370).

Liet. *lóva*, plg. lat. *lâva* „pirties suolas, guolio vieta“; rus. *лава* „suolas“. Tos pačios kilmės yra ir liet. *lovỹs*. Kitose ide. kalbose šie gana neaiškios kilmės žodžiai tikslesnių atitikmenų neturi (E. Fraenkel, 387; M. Vasmer, II, 2).

Liet. *žãgrė* siejama su liet. *žãgaras* „žabas, virbas“, *žaginỹs* „neapkapotomis šakomis medis; šakotas stulpas į medį lipti; sukaltos kartys lauke pašarui ar javams džiovinti“, *žẽginis* „toks trikampis, dedamas kiaulei ant kaklo, kad neįstų pro tvorą“, lat. *žagari* „virbai, žagarai“, *žagas*, s. vok. aukšt. *kegil* „kuolas, mietas“, vok. *Kegel* „kėglis“, oland. *kag* „pleištas“ (E. Fraenkel, 1284; K. Būga, II, 327; K. Kluge, 360, 409; M. Vasmer, I, 414).

Liet. *žambis* „arklas, medinė žagrė“, plg. liet. *žambas* „kampas, kertė“, liet. *žembti* „piauti, sklembti įkypai“, lat. *zùobs* „dantis“; s. sl. *zǫbъ*, rus. *зуб*, skr. *jámbhaḥ* „dantis“, gr. γόμφος „kuolelis“, s. vok. aukšt. *kamb* „šukos, gubrys“, toch. A *kam* „dantis“, toch. B *keme* (K. Būga, II, 679-80; M. Vasmer, I, 462-3; F. Kluge, 343; M. Mayrhofer, I, 419).

Liet. *akẽčios*, plg. lat. *ecẽšas*, pr. *aketes;* lot. *occa*, s. vok. aukšt. *egida*. Toliau šie žodžiai sietini su liet. *akìs* ir jo giminaičiais (E. Fraenkel, 119; K. Būga, III, 382; A. Walde, II, 197-8; J. Pokorny, 22).

Liet. *girnos*, plg. lat. *dziřnavas* „girnos, malūnas“, pr. *girnoywis* „girnos“; s. sl. *žrъny*, rus. *жерна*, skr. *grávā* „toks akmuo“, got. *asiluqairnus* „asilo malūnas“, s. vok. aukšt. *kuerna* „girnos“, arm. *erkan* „malūnas“, air. *bró* „girnų akmuo“ (E. Fraenkel, 153-4; M. Vasmer, I, 421; M. Mayrhofer, I, 353).

Liet. *stãklės*, plg. lat. *stakles*, pr. *stacle* „ramstis, atspara“. Kaip ir liet. *staktà* „rėmas, kur įstatomos durys ar langai“, šis žodis sietinas su ide. **sthā-* grupės žodžiais, vadinasi, jis bendrašaknis su liet. *statýti* ir kt. (E. Fraenkel, 893; EM, III, 1041).

Liet. *skiẽtas* „į audžiamų staklių muštuvus įdedamas prietaisas audeklo ataudams sumušti“, plg. lat. *šķiêts* „skietas, sija“, pr. *scaytan* (taip taisomas Elbingo žodynėlio 421-mas žodis *Staytan*) „skydas“. Toliau šie žodžiai siejami su s. rus. *ščitъ* „skydas, apsauga“, rus. *щит* „skydas“, lot. *scūtum* „skydas“, air. *scíath* (E. Fraenkel, 804-5, 806; M. Vasmer, III, 452-3; K. Būga, II, 308, 624; A. Walde, II, 503).

Liet. *nýtis* „tam tikras nėrinys iš siūlų, į kurį suveriami audeklo metmenys“, plg. lat. *nīts;* rus. *нить* „siūlas, gija“. Toliau šie žodžiai siejami su s. vok. aukšt. *nājan* „siūti“, got. *nēþla* „adata“, lot. *neo*, *-ēre* „verpti“ (E. Fraenkel, 505; M. Vasmer, II, 221-2; A. Walde, II, 159-60).

Liet. *rãtas*, plg. lat. *rats*; skr. *ráthaḥ* „vežimas“, av. *ratha-* „vežimas“, lot. *rota* „ratas“, s. vok. aukšt. *rad*, air. *roth* (E. Fraenkel, 703; J. Pokorny, 866).

Liet. *rõgės*, plg. lat. *ragavas*, *ragus*. Siejama su liet. *rãgas*, lat. *rags*, pr. *ragis*, kadangi rogių pavažos panašios į gyvulio ragus (K. Būga, II, 267, 295, 553; E. Fraenkel, 685; EM, III, 465).

Liet. *dal̃gis*, plg. lat. *dalgs*, pr. *doalgis*. Vieni šį žodį sieja su lot. *falx* „piautuvas", kiti su air. *dluigim* „skeliu, skaldau". A. Leskynas mėgino sieti su liet. *dìlgti*, *dìlgė*, *dilgùs*. Tačiau visos šios etimologijos abejotinos. Lat. *dalgs*, be to, gali būti skolinys iš lietuvių kalbos (E. Fraenkel, 81; A. Walde, I, 449-50; J. Endzelīns, 162).

Liet. *sprãgilas*, plg. lat. *sprigulis*. Tik šioms dviem baltų kalboms būdingi žodžiai, sietini su liet. *spragėti* (E. Fraenkel, 877; EM, III, 1019).

Liet. *balžíenas* „akėčių, rogių, staklių skersinis; medžio, dažniausiai beržo, gabalas padargams daryti", plg. lat. *bàlziẽns*, pr. *balsinis* „pagalvė"; rus. *болóзно* „stora lenta", gr. φάλαγξ „sija, rąstas, velenas", s. isl. *bialki* „sija", s. vok. aukšt. *balko* „sija". E. Frenkelio nuomone, liet. *balžíenas* toliau priklauso tai pačiai žodžių grupei, kaip ir liet. *bal̃nas* (E. Fraenkel, 33; M. Vasmer, I, 103). Bet, apskritai, šių žodžių etimologija kelia kai kurių abejonių. Galimas daiktas, kad pr. *balsinis* ir liet. *balžíenas* net reikėtų atskirti kaip visai negiminingus žodžius. Taip elgėsi jau R. Trautmanas ir J. Endzelynas (R. Trautmann, 310; J. Endzelīns, 150).

Liet. *bal̃nas*, plg. pr. *balgnan*. Siejama su ide. **bhel-* „tinti, didėti, pūsti", tokiu būdu jo giminaičiai yra lot. *follis* „dūda, žarna, krepšys", got. *balgs* „žarna, iškimštas kailis, ryšulys, gumulas" ir kt. (E. Fraenkel, 31-2; A. Walde, I, 524-5).

Liet. *kir̃vis*, plg. lat. *cìrvis*; rus. *черв* „piautuvas". Toliau siejama su liet. *skìrti*, *kir̃sti* grupės žodžiais (E. Fraenkel, 259; M. Vasmer, III, 317).

Liet. *peĩlis*, plg. lat. *peĩlis*, pr. *peile*. Mėginama sieti su rus. *пила* „piūklas", tačiau kai kas šį žodį laiko skoliniu iš germanų (E. Fraenkel, 563-4; M. Vasmer, II, 356; J. Endzelīns, 221).

Liet. *šáukštas* tik lietuvių kalbai būdingas, neaiškios kilmės žodis. Vieni mėgino jį sieti su gr. κυκάω „maišau", κύκηθρον „menturis", kiti – su liet. *šùkė* (K. Būga, I, 275; E. Fraenkel, 968). Mums atrodo, jog šis šaukšto pavadinimas galėjęs kilti iš veiksmažodžio *šáuti*.

Liet. *káušas*, plg. lat. *kaûss*. Gana neaiškios kilmės, siejamas su liet. *kiáutas*, pr. *keuto* „oda", s. vok. aukšt. *hūt* „oda" (E. Fraenkel, 231-2).

Liet. *kibìras*, plg. lat. *ciba* „apvalus, medinis indas"; rus. *жбан* „ąsotis su dangčiu" (E. Fraenkel, 250; M. Vasmer, I, 411-2).

Liet. *púodas*, plg. lat. *puôds*, pr. *podalis* „prastas puodas"; s. vok. aukšt. *faz* „toks indas" (K. Būga, II, 346; E. Fraenkel, 668; F. Kluge, 185).

Liet. *ąsà*, plg. lat. *ùosa*, *ùoss*, pr. *ansis* „kablys, ant kurio laikosi viršum ugnies pakabintas katilas". Toliau šie žodžiai siejami su lot. *ansa* „ąsa, kilpa", s. isl. *aes* „skylė diržui įverti" ir kt. (E. Fraenkel, 18; A. Walde, I, 51-2). Iš žodžio *ąsà* kilęs ir liet. *ąsõtis*.

Liet. *ašìs*, plg. lat. *ass*, pr. *assis*; s. sl. *осьь*, skr. *ákṣaḥ*, gr. ἄξων, lot. *axis*, s. vok. aukšt. *ahsa*, air. *aiss* „vežimas" (E. Fraenkel, 19; M. Vasmer, II, 288; J. Pokorny, 6; A. Walde, I, 89).

Liet. *iẽšmas*, plg. lat. *ìesms*, pr. *aysmis*. Mėginama sieti su gr. αἰχμή „ietis, ieties smaigalys", lot. *īco*, *-ere* „pataikyti, sužeisti" (E. Fraenkel, 182-3; J. Endzelīns, 139).

Liet. *maĩšas*, plg. lat. *màiss*, pr. *moasis* „dumplės“; rus. *мех* „kailis, iš kailio pasiūtas maišas“, skr. *meṣáḥ* „avinas, avis; kailis“, av. *maēša-* „avis“, vid. vok. aukšt. *meisa* „prietaisas kam nors ant nugaros nešti“ (E. Fraenkel, 397; M. Vasmer, II, 127; M. Mayrhofer, II, 689).

Liet. *viřvė*, plg. lat. *vìrve*, pr. *wirbe;* s. sl. *vrьvь*, rus. *верёвка*. Toliau šiuos žodžius, tur būt, galima sieti su liet. *vérti*, lat. *vêrt*, gr. Fέρύω „traukiu“ (E. Fraenkel, 1263; M. Vasmer, I, 185-6; K. Būga, II, 649-50).

Liet. *šiškná*, plg. lat. *siksna*. Gana neaiškios kilmės žodis, J. Endzelynas jį mėgino sieti su lat. *sîksts* „tąsus, tvirtas, lankstus“, liet. *šýkštas* „tvirtas, kietas“. Taip pat liet. *šikšnà* buvo siejamas su skr. *śikya* „kilpa, pasaitas“, s. rus. *sьcati* „šlapinti“. Įtikinamesnė, atrodo, J. Endzelyno etimologija (E. Fraenkel, 981; EM, III, 837; K. Būga, I, 274-5).

Liet. *tiñklas*, plg. lat. *tìkls*, pr. *sasintinklo* „tinklas kiškiams gaudyti“. Siejamas su lat. *tît* „pinti“, liet. *tenėti* „skysčiui stangrėti, tirštėti, stingti“, rus. *менёто* „tinklas paukščiams gaudyti“, skr. *tántuḥ* „siūlas, raištis“, gr. τένος „sausgyslė, templė“, lot. *tenus* „virvė su kilpa (paukščiams gaudyti)“ (K. Būga, II, 318-9; E. Fraenkel, 1098-9; M. Vasmer, III, 93; A. Walde, II, 666; M. Mayrhofer, I, 475-6).

Liet. *vénteris* „tinklas su uodega ir sparnais iš šonų“. K. Būga šį žodį kildina iš ide. šaknies **vent-* „lenkti, linkti; sukti, vyti, pinti“. Tokiu būdu, K. Būgos nuomone, su liet. *vénteris* yra giminaičiai liet. *vìngis*, *vinklùs*, s. angl. *windel* „pintinė“, got. *wandus* „vytis“. Kiti liet. *vénteris* sieja taip pat su liet. *vánta*, *vanóti*, lat. *vietêt* „mušti“ (E. Fraenkel, 1223-4; K. Būga, II, 323-5, 648; M. Vasmer, I, 183).

Drabužiai, avalynė

Liet. *drabùžis*, plg. lat. *drẽbe;* rus. *дребезг* „šipuliai, šukės“, bulg. *дреб* „vilnų liekanos“. Toliau šie žodžiai sietini su liet. *dìrti*, *draskýti*. Tos pačios kilmės yra ir liet. *drãpana*, *dróbė*, lat. *drãna* „medžiaga, audinys“ (K. Būga, I, 437, II, 253-4; E. Fraenkel, 100; M. Vasmer, I, 368, 370-1).

Liet. *švařkas*, plg. lat. *svàrki*. Šie žodžiai veikiausiai kilę iš senesnių formų be *v*, plg. tarminę formą *šařkas*, o pastarąjį toliau galima sieti su rus. *сорочка* „marškiniai“ ir kt. (E. Fraenkel, 964; M. Vasmer, II, 700; K. Būga, II, 586).

Liet. *kélnės* tik šiai vienai kalbai būdingas pavadinimas, sietinas su liet. *kẽlis*, lat. *celis* (E. Fraenkel, 236-7).

Liet. *márška*, *marškiniaĩ* siejama su lat. *mârsna* „drobulė, kurioje vaikai nešami krikštyti“, s. sl. *mrěža* „tinklas“, rus. *мережа* „varža, bučius“ (E. Fraenkel, 412; M. Vasmer, II, 119; EM, II, 584-5).

Liet. *kepùrė*, plg. lat. *cępure*. Gana neaiškios kilmės žodis. Mėginamas sieti su s. rus. *čerьcь*, „kepuraitė“, rus. *чепец* , lenk. *czepiec* (E. Fraenkel, 241; M. Vasmer, III, 316-7; EM, I, 373).

Liet. *skrybėlẽ* tik lietuvių kalbai būdingas žodis. Veikiausiai sietinas su *skrìbti* „baigtis, keipti, dvėsti“, *skrèbti* „stingti, kietėti nuo šalčio; stirti, džiūti“, *skrebėti* „dusliai krebždėti“, *skrebùčiai* „nemušti, trumpi kailinėliai“, plg. *skrebìnė kepùrė* „tokia skrybėlė“ (E. Fraenkel, 815-6, 816).

Liet. *kùrpė*, plg. lat. *kuřpe*, pr. *kurpe*. Siejama su serb.-chorv. *крпље* „seni batai; slidės“, ček. *krpec* „vyža“. Toliau šie žodžiai siejami su liet. *kuřpti* „bet kaip

siūti, lopyti, megzti, adyti; uoliai dirbti", rus. *корпать* „drabužius taisyti, lopyti" (E. Fraenkel, 318; M. Vasmer, I, 633-4; K. Būga, I, 449; V. Machek, 237).

Liet. *nãginė* „iš odos parauktas apavas su apivarais", plg. lat. *nadzene* „prastas batas; kepurė su stogeliu". Tik šioms baltų kalboms būdingas žodis. Sietinas su liet. *nãgas*, lat. *nags*, liet. *nagà* „kanopa", pr. *nage* „koja", rus. *нога* ir kt. (E. Fraenkel, 478-9; J. Endzelīns, 213; K. Būga, I, 313, 472).

Liet. *vyžà* „iš karnų pintas senovinis autuvas", plg. lat. *vîze*. K. Būga mano, kad liet. *vyžà* kilo iš veiksmažodžio *výžti* „pinti", o toliau šiuos žodžius sieja su liet. *vìnkšna* „guobinių šeimos medis", lat. *vîksna*, rus. *вяз* (K. Būga, II, 326, 653-5; E. Fraenkel, 1270).

Liet. *skẽpeta* tokia reikšme tik lietuvių kalbai būdingas žodis. Siejamas su lat. *šķẽpele* „atplaiša, skeveldra", *šķẹ̀ps* „ietis", rus. *щепа* „skiedra", gr. σκέπαρνος „kirvis". Šių žodžių giminaitis yra ir lietuvių kalbos veiksmažodis *skõpti* „drožti, skaptuoti" (E. Fraenkel, 801; M. Vasmer, III, 448-9; K. Būga, II, 307).

Liet. *skarà*, plg. lat. *skara* „garbanota vilna, gaurai; audinys, skara, skarmalas"; rus. *скора* „kailis, oda". Toliau šie žodžiai sietini su liet. *skìrti* ir kitais jo giminaičiais (E. Fraenkel, 796; M. Vasmer, II, 645; K. Būga, II, 565).

Liet. *skránda*, plg. lat. kuršizmą *skrañdas* „seni drabužiai, skarmalai". K. Būga šiuos žodžius siejo su *skrèsti* „nešvarumais, purvais apsitraukti". Toliau jie giminingi su liet. *skìrti*, *skeřsti* grupės žodžiais (E. Fraenkel, 814-5; K. Būga, II, 308, 398).

Liet. *júosta*, plg. lat. *juôsta*; s. sl. *pojasъ*, rus. *пояс*, skr. *yāḥ*, gr. ζώνη. Tos pačios šaknies žodis kaip ir liet. *júosti*, lat. *juôst*, liet. *juosmuõ* (E. Fraenkel, 198; M. Vasmer, II, 423).

Liet. *dìržas*, plg. lat. *dirža*. Veikiausiai reikėtų sieti su liet. *dìržti* „kietėti", skr. *dṛyati* „yra stiprus, kietas" (E. Fraenkel, 97; M. Mayrhofer, II, 61-2).

Liet. *gelumbẽ* gana neaiškios kilmės žodis, mėginamas sieti su pr. *golimban* „mėlynas", rus. *голубой* „mėlynas", *голубь* „balandis", lenk. *gołąb* (E. Fraenkel, 146).

Liet. *káilis*, *kailiniaĩ*, plg. lat. *kailis*. Žodžiai veikiausiai sietini su lat. *kaîls* „nuogas" (E. Fraenkel, 202-3; J. Endzelīns, 216; EM, II, 133).

Liet. *mìlas*, plg. lat. *mils*, *mila*, pr. *milan*. Gana neaiškios kilmės, tik baltų kalboms būdingas žodis. Mėginamas sieti su gr. μαλλός „gaurai, kuokštas" (E. Fraenkel, 452-3; J. Endzelīns, 210; EM, II, 626).

Liet. *vìlna*, plg. lat. *vìlna*, pr. *wilna*, *wilnis* „Rock" (veikiausiai kas nors vilnonis); rus. *волна*, skr. *ūrṇā*, av. *varənā*, gr. λῆνος, lot. *lāna*, got. *wulla* (K. Būga, II, 170-1; E. Fraenkel, 1253-4; M. Vasmer, I, 218-9; A. Walde, I, 756-7).

Liet. *palà* veikiausiai tos pačios šaknies žodis, kaip ir rus. *полотно* „drobė", *пола* „skvernas". Toliau šie žodžiai mėginami sieti su skr. *paṭaḥ* „audinys, drobulė" (E. Fraenkel, 529; K. Būga, II, 111, 520; M. Mayrhofer, II, 190).

Maistas

Liet. *dúona*, plg. lat. *duõna* „duonos riekė". Siejama su skr. *dhānāḥ* „javų grūdai", *dhānyàm* „javai", pers. *dāna* „javo grūdas", toch. B *tano* „grūdas" (E. Fraenkel, 111; В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев, 231; M. Mayrhofer, II, 98).

Liet. *druskà* siejamas su lat. *druska* „truputis, trupinėlis, gabaliukas“, got. *draú(h)snos* „truputis, duonos trupinys“, lot. *frustum* „gabaliukas, truputis, kąsnis“ (E. Fraenkel, 107; A. Walde, I, 553-4; EM, I, 505).

Liet. *mìltai*, plg. lat. *milti*. Toliau sietini su liet. *málti*, lat. *malt* ir kitais šių žodžių giminaičiais.

Liet. *pienas*, plg. lat. *piẽns*. Siejama su veiksmažodžiais liet. *pýti* „šlapti, biurti; pradėti duoti, atleisti pieną“, *pýdyti* „maloninti karvę, kad atleistų pieną“. Su šais žodžiais taip pat veikiausiai yra gimininga skr. *páyaḥ* „pienas, drėgmė, vanduo“, av. *payō* „pienas“, gr. πί(F)ων „riebus“ (E. Fraenkel, 585, 599; M. Mayrhofer, II, 212).

Liet. *sviestas*, plg. lat. *sviẽsts*. Tik šioms dviem kalboms būdingas žodis. Siejamas su veiksmažodžiais liet. *svíesti*, lat. *sviẽsti*, plg. liet. *pasvíesti* „tepti, patepti ratus“, lat. *svaidît* „tepti“ (K. Būga, I, 370, II, 314; E. Fraenkel, 953). Tačiau esama duomenų, leidžiančių baltiškąjį sviesto pavadinimą laikyti baltų-iraniečių leksikos bendrybe, plg. av. *xšvid-* „pienas“ (В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев, 231).

Liet. *varškẽ* kitose ide. kalbose atitikmenų neturi. Siejamas su liet. *vìrkšti* „trauktis, krekėti, džiūti“, *vìrškinti* (K. Būga, II, 323; E. Fraenkel, 1203, 1260-1).

Liet. *sū́ris*, plg. lat. *siẽrs*, pr. *suris*. Siejami su liet. *sūrùs*, lat. *sũrs* „sūrus, kartus“, rus. *сырой* „drėgnas, žalias (nevirtas)“. Lat. *siẽrs* šaknies vokalizmas pakitėjo veikiausiai dėl kurio nors kito žodžio įtakos (E. Fraenkel, 944-5; M. Vasmer, III, 58; EM, III, 859).

Liet. *taukaĩ*, plg. lat. *tàuki*, pr. *taukis;* rus. *мук* „taukai, lajus“. Toliau šie žodžiai sietini su liet. *tùkti*, lat. *tukt* (E. Fraenkel, 1066; M. Vasmer, III, 149; K. Būga, II, 633).

Liet. *dešrà*, plg. lat. *dẹsa*. Tik šioms dviem kalboms būdingas pavadinimas. Mėginamas sieti su liet. *dedešrà*, *dedešvà* „toks augalas“, lat. *dẹdẹsa*, kadangi šio augalo ankštys gali priminti mažas dešreles (E. Fraenkel, 85; EM, I, 450).

Liet. *putrà* „prastas viralas; sriuba iš miltų ar kruopų“, plg. lat. *putra* „kruopos, košė“, liet. *pū́telis* „avižinis, pienu įplaktas, apytirštis valgis“, lat. *pũtelis*. Veikiausiai sietini su liet. *pùsti*, *putà* ir kitais jų giminaičiais (K. Būga, I, 314-5; E. Fraenkel, 681-2).

Prietarai, tikėjimas ir kitos abstrakčios sąvokos

Liet. *diẽvas*, plg. lat. *dìevs*, pr. *deiws*, *deywis;* skr. *deváḥ*, av. *daevo* „stabas, dievaitis, demonas“, lot. *deus* „dievas“, s. isl. *tīvar* „dievai“, air. *día* „dievas“ (E. Fraenkel, 93-4; J. Pokorny, 185-6; A. Walde, I, 345-6; M. Mayrhofer, II, 63-4).

Liet. *vė̀lẽ*, plg. lat. *velis*. Tai tos pačios kilmės žodžiai kaip ir liet. *vélnias*, lat. *vẹ̃lns*, liet. *veliónis*. Tiesioginių atitikmenų kitose ide. kalbose šie žodžiai, atrodo, neturi. Mėginama sieti su s. isl. *valr* „lavonai mūšio lauke“, toch. A *wäl* „mirti“ (K. Būga, I, 416, 516-7, 542; E. Fraenkel, 1218-9; EM, IV, 531).

Liet. *kaũkas* „namų dvasia; nekrikštyto vaiko vėlė, velnias“, plg. lat. *kauks*, pr. *cawx* „velnias“. Siejama su liet. *kaũkaras* „kauburys, ketera, kalva“ ir kitais pastarojo giminaičiais (E. Fraenkel, 230; EM, II, 173).

Liet. *laũmė*, plg. lat. *laũma*, pr. vietovardį *Laumygarbis* (G. Gerullis, 85). Gana neaiškios kilmės žodis. Vieni jį siejo su pr. *aulāut* „mirti“, liet. *liáutis*, lat.

laũtiês, kiti su slav. *loviti* „gaudyti“. Pastaruoju metu mėginama sieti su ide. **leudh-*, **loudh-* „augti“ (E. Fraenkel, 345-6; EM, II, 429).

Liet. *rãgana*, plg. lat. *ragana*. Tik lietuvių ir latvių kalboms būdingas žodis. Siejamas su liet. *regėti*, lat. *redzêt*. Semantiniu atžvilgiu tokį siejimą patvirtina rus. *ведьма* „ragana“: rus. *видеть* „matyti“ (E. Fraenkel, 684; K. Būga, II, 257-8; EM, III, 464).

Liet. *daũsos* tos pačios kilmės žodis, kaip ir liet. *dvėsti*, *dvasià*, *dùsti*, lat. *dùst*, *dusa* „ramybė, miegas“, s. sl. *duchъ* „dvasia“, rus. *дух*, gr. θεός „dievas“ (E. Fraenkel, 115-6; M. Vasmer, I, 383; K. Būga, I, 553-4).

Liet. *síela*, plg. pr. dgs. gal. *seilins* „jausmai“, vns. gal. *seilin* „uolumas, stropumas“, *nosẽilis* „dvasia“; s. sl. *sila* „jėga, stiprumas“, rus. *сила* (E. Fraenkel, 781-2; J. Endzelīns, 245; M. Vasmer, II, 624; K. Būga, I, 105-6, II, 34, 562).

Liet. *jėgà*, plg. lat. *jẽga* „galia, pajėgumas, prasmė“, lat. *jẽgt* „suprasti“. Siejama su gr. ἥβη „jaunatvės jėga, vyriškumas, jaunystės amžius“ (E. Fraenkel, 192; EM, II, 111).

Liet. *spėkà*, plg. lat. *spẽks*. Tik lietuvių ir latvių kalboms būdingi žodžiai, sietini su veiksmažodžiu *spėti* (E. Fraenkel, 864; K. Būga, II, 49-50; EM, III, 992).

Liet. *viẽkas* „jėga, galia“ tos pačios šaknies žodis, kaip ir veiksmažodis *veĩkti*, lat. *vèikt*. Jo giminaičiai yra rus. *век* „šimtmetis, amžius, amžinybė“, got. *weihan* „kovoti“, s. vok. aukšt. *wīgan*, air. *fichim* „kovoju“, lot. *vinco*, *-ere* „nugalėti“ (K. Būga, II, 647-8; E. Fraenkel, 1239; M. Vasmer, I, 179; A. Walde, II, 791-2).

Liet. *valià*, plg. lat. *vaļa;* s. sl. *volja*, rus. *воля*, skr. *váraḥ* „noras, troškimas“, av. *vāra-* „valia, pasirinkimas“, s. vok. aukšt. *wala* „pasirinkimas“. Tos pačios kilmės yra ir liet. *viltìs*, *pavẽlyti*, *valióti* (K. Būga, II, 53-5, 664-6; E. Fraenkel, 1190; M. Vasmer, I, 224).

Liet. *sarmatà* veikiausiai tos pačios kilmės žodis, kaip lat. *sẽrmelis* „šiurpas, baimė“, s. sl. *sramъ* „gėda“, rus. *срам*, s. vok. aukšt. *harm* „liūdesys, širdgėla“. Toliau šie žodžiai būtų sietini su liet. *saĩtas* ir pastarojo giminaičiais. Kai kurie kalbininkai liet. *sarmatà* laikė slavizmu (K. Būga, II, 38-9; E. Fraenkel, 763; M. Vasmer, II, 700).

Liet. *gėda*, plg. pr. vns. gal. *gīdan*. Siejama su s. lenk. *żadny* „biaurus, šlykštus“, rus. *гад* „roplys; biaurybė, šlykštynė, niekšas“, vid. vok. aukšt. *quāt* „piktas“ (E. Fraenkel, 142; M. Vasmer, I, 249; J. Endzelīns, 177).

Liet. *láimė*, plg. lat. *laĩme*, pr. *laimintiskai* „turtingai“. Siejama su liet. *léisti*, lat. *laîst* grupės žodžiais (plg. E. Fraenkel, 333; J. Endzelīns, 201).

Liet. *sãpnas*, plg. lat. *sapnis*. Giminingi su s. sl. *сънъ*, rus. *сон* „sapnas, miegas“, skr. *svápnaḥ* „miegas, sapnas“, gr. ὕπνος „miegas“, lot. *somnus*, s. isl. *svefn*, air. *súan*, toch. A *śpäm*, toch. B *śpäne* „miegas“ (E. Fraenkel, 762; M. Vasmer, II, 694; A. Walde, II, 557-8).

Liet. *draũgas*, plg. lat. *dràugs*, pr. vns. gal. *draugiwaldūnen* „paveldėjimo bendrininkas“; s. sl. *drugъ* „draugas“, rus. *друг*, s. skand. *draugr* „vyras“, s. vok. aukšt. *truhtīn* „karo vadas, kunigaikštis“ (E. Fraenkel, 102; M. Vasmer, I, 373; J. Pokorny, 255).

Skaičių pavadinimai

Liet. *vienas*, plg. lat. *viêns*. Šis skaitvardis veikiausiai bus kilęs iš formos **vi-ei-nos*, kurios antrasis komponentas būtų gimininigas su pr. *ains* „vienas“, got. *ains*, lot. *ūnus*, s. air. *óin*. Slavų kalbose šiuos žodžius atitinka s. sl. *inъ*, rus. *иной* „kitas, kitoks, kai kas“. Šis žodis taip pat yra slavų kalbų skaitvardžio „vienas“ sudurtinė dalis, plg. s. sl. *jedinъ*, rus. *один* (E. Fraenkel, 1239-40; M. Vasmer, I. 484, II, 255; K. Būga, II, 242, III, 835; B. Мажюлис, 5).

Liet. *pìrmas*, plg. lat. *pìrmais*, pr. *pirmas*, *pirmois;* gr. πρόμος „pirmutinis, viršininkas“, lot. *prīmus* „pirmas“, got. *fruma*, su kita priesaga s. sl. *prьvъ*, rus. *первый*, skr. *pū́rvaḥ* „priešakinis, pirmasis“, av. *paurva-* „pirmasis“, alb. *parë*, toch. A *pärvat* „seniausias, vyriausias“, toch. B *pärweṣṣe* „pirmasis“ (E. Fraenkel, 597-8; M. Vasmer, II, 336; K. Būga, II, 302; J. Pokorny, 814-5; M. Mayrhofer, II, 324-5).

Liet. *dù*, *dvì*, plg. lat. *divi*, pr. *dwai;* s. sl. *dъva*, rus. *два*, skr. *duváu*, *dvá*, av. *dva*, gr. δύω, lat. *duo*, got. *twai*, alb. *dy*, air. *dāu* (E. Fraenkel, 107-8; M. Vasmer, I, 329-30; J. Pokorny, 228-9; M. Mayrhofer, II, 82).

Liet. *añtras*, plg. lat. *ûotrs*, pr. *anters*, *antars*; skr. *ántaraḥ* „kitas, skirtingas“, oset. *ändar* „kitas“, got. *anþar* „kitas“. Dažnai su šiais žodžiais mėginama sieti ir s. sl. *vъtorъ*, rus. *второй* „antras“ ir kt. Tačiau slaviškuosius pavadinimus gal geriau tinka aiškinti kitaip, siejant juos su skr. *vítaraḥ* „toliau einantis“, skr. *vitarám* „toliau“ (M. Vasmer, I, 237). Su liet. *añtras* veikiausiai yra bendrašaknis ir įvardis *anàs* (B. Мажюлис, 5; F. Kluge, 21; E. Fraenkel, 12).

Liet. *trỹs*, plg. lat. *trîs*; s. sl. *trije*, rus. *три*, skr. *tráyaḥ*, av. *θrāyō*, gr. τρεῖς, lot. *trēs*, s. isl. *þrír*, s. vok. aukšt. *drī*, alb. *tre*, arm. *erek'*, air. *tri*, toch. A *tre*, toch. B *trai*, het. *tri* (M. Vasmer, III, 138; F. Kluge, 141; E. Fraenkel, 1125; B. Мажюлис, 6; M. Mayrhofer, I, 531).

Liet. *trẽčias*, plg. lat. *trešais*, pr. *tīrts*, *tirtis;* s. sl. *tretijь*, rus. *третий*, skr. *tr̥tī́yaḥ*, av. *θritya*, gr. τρίτος, lot. *tertius*, got. *þridja*, alb. *tretë*, toch. B *trit*. Šių visų pavyzdžių tarpe savo fonetika išsiskiria pr. *tīrts*, tačiau veikiausiai tai prūsų kalbos naujovė (E. Fraenkel, 1114-5; B. Мажюлис, 6; M. Vasmer, III, 137; J. Endzelīns, 265; M. Mayrhofer, I, 522-3).

Liet. *keturì*, plg. lat. *četri;* s. sl. *četyre*, rus. *четыре*, skr. *catvā́raḥ*, av. *čaθwārō*, gr. dor. τέτορες, lot. *quattuor*, got. *fidwōr*, arm. *čork'*, air. *cethir*, toch. A *śtwar* (E. Fraenkel, 247-8; M. Vasmer, III, 331-2; A. Walde, II, 400-1, B. Мажюлис, 6; M. Mayrhofer, I, 371-2).

Liet. *ketviřtas*, plg. lat. *cẹturtaĩs*, pr. *kettwirts*, *ketwerts;* s. sl. *četvrъtъ*, rus. *четвертый*, skr. *caturtháḥ*, gr. τέταρτος, lot. *quārtus*, s. vok. aukšt. *fiordo*, toch. A *śtärt*, toch. B *śtarte* (B. Мажюлис, 6; M. Vasmer, III, 331; E. Fraenkel, 247-8; M. Mayrhofer, I, 371).

Liet. *penkì*, plg. lat. *pìeci;* skr. *páñca*, av. *panča*, gr. πέντε, lot. *quinque*, got. *fimf*, *finf*, arm. *hing*, air. *cóic*, toch. A *päñ*, toch. B *piś*. Kiek kitokios darybos, bet tos pačios kilmės žodžiai yra ir s. sl. *pętь*, rus. *пять* (E. Fraenkel, 570; M. Vasmer, II, 479; B. Мажюлис, 6; M. Mayrhofer, II, 187).

Liet. *peñktas*, plg. lat. *pìektais*, pr. *penckts*; s. sl. *pętъ*, rus. *пятый*, skr. *pañcatháḥ*, gr. πέμπτος, lot. *quintus*, got. *fimfta*, s. vok. aukšt. *fimfto*, air. *cóiced*, toch. A *pant*, toch. B *piñkte* (M. Vasmer, II, 479; B. Мажюлис, 6; M. Mayrhofer, II, 187).

Liet. *šeši*, plg. lat. *seši*; s. sl. *šestь*, rus. *шесть*, skr. *ṣaṭ*, av. *xšvaš*, gr. ἕξ, lot. *sex*, got. *saiks*, alb. *gjáshtë*, air. *sé*, toch. A *ṣäk*, toch. B *ṣkas* (B. Мажюлис, 6; E. Fraenkel, 976; M. Vasmer, III, 395; A. Walde, II, 528-9; J. Pokorny, 1044).

Liet. *šẽštas*, plg. lat. *sęstais;* s. sl. *šestъ*, rus. *шестой*, skr. *ṣaṣṭháḥ*, av. *xštva-*, gr. ἕκτος, lot. *sextus*, got. *saihsta*, air. *sessed*, toch. A *ṣkäšt*, toch. B *ṣkaste* (E. Fraenkel, 976; M. Vasmer, III, 395; A. Walde, II, 529).

Kitokios kilmės yra pr. *usts*, *uschts*, *wuschts* „šeštas". Jis sietinas su ide. **u̯k̂(s)-tós*. Buvus prūsų kalboje ir kiekinį šios šaknies skaitvardį, rodytų liet. *ušės* „gimdymo laikas, laikas po gimdymo", *ušininkė* „gimdyvė", kurie veikiausiai yra prūsų kalbos skoliniai (B. Мажюлис, 7; K. Būga, II, 316; J. Endzelīns, 269).

Liet. *septynì*, plg. lat. *septīṇi;* s. sl. *sedmь*, rus. *семь*, skr. *saptá*, av. *hapta*, gr. ἑπτά, lot. *septem*, got. *sibun*, alb. *shtatë*, arm. *evtʻn*, air. *secht-n-*, toch. A *ṣpät*, het. *šipta* (E. Fraenkel, 776; M. Vasmer, II, 608-9; B. Мажюлис, 7; J. Pokorny, 909).

Liet. *septiñtas*, *sẽkmas*, plg. lat. *septîtais*, pr. *septmas*, *sepmas;* s. sl. *sedmъ*, rus. *седьмой*, skr. *saptamáḥ*, gr. ἕβδομος, lot. *septimus*, air. *sechtmad* (E. Fraenkel, 776; M. Vasmer, II, 602; B. Мажюлис, 7; J. Pokorny, 909).

Liet. *aštuonì*, plg. lat. *astuôṇi;* s. sl. *osmь*, rus. *восемь*, skr. *aṣṭá*, *aṣṭáu*, av. *ašta*, gr. ὀκτώ, lot. *octō*, got. *ahtáu*, arm. *utʻ*, air. *ocht*, toch. A *okät*, toch. B *ok* (E. Fraenkel, 19-20; M. Vasmer, I, 231; B. Мажюлис, 7; A. Walde, II, 199-200).

Liet. *aštuñtas*, *ãšmas*, plg. lat. *astuôtaĩs*, pr. *asmus;* s. sl. *osmъ*, rus. *восьмой*, skr. *aṣṭamáḥ*, av. *astəmō*. Buvus ir latvių kalboje senąją baltiškąją šio skaitvardžio formą, rodo daiktavardis *asmĩte* „aštuntoji dalis (toks dirvos matas)" (E. Fraenkel, 19-20; M. Vasmer, I, 232; B. Мажюлис, 7-8; A. Walde, II, 200).

Liet. *devynì*, plg. lat. *devīṇi;* s. sl. *devętь*, rus. *девять*, skr. *náva*, av. *nava*, gr. ἐννέα, lot. *novem*, got. *niun*, s. vok. aukšt. *niun*, arm. *inn*, toch. A, B *ñu* (E. Fraenkel, 92; M. Vasmer, I, 335; B. Мажюлис, 8; M. Mayrhofer, II, 141-2).

Baltų-slavų kalbų žodžio pradžios *d-* veikiausiai atsirado dėl disimiliacijos (*n* – *n* > *d* – *n*), tačiau šis procesas abejose kalbų grupėse turėjo vykti savarankiškai.

Liet. *deviñtas*, plg. lat. *devîtais*, pr. *newīnts*, *newints;* s. sl. *devętъ*, rus. *девятый*, gr. ἔνατος, got. *niunda* (E. Fraenkel, 92; M. Vasmer, I, 334; B. Мажюлис, 8).

Liet. *dẽšimt*, plg. lat. *desmit*, pr. *dessimpts*, *dessempts;* s. sl. *desętь*, rus. *десять*, skr. *dáśa*, *dasát-*, av. *dasa*, gr. δέκα, lot. *decem*, got. *taihum*, s. vok. aukšt. *zëhan*, alb. *dhjetë*, arm. *tasn*, air. *deich*, toch. A *śäk*, toch. B *śak* (E. Fraenkel, 91; M. Vasmer, I, 346; B. Мажюлис, 8; M. Mayrhofer, II, 26).

Liet. *dešimtas*, plg. lat. *desmitais*, pr. *dessīmts*, *dessympts;* s. sl. *desętъ*, rus. *десятый*, gr. δέκατος, got. *taihunda* (E. Fraenkel, 91; M. Vasmer, I, 346; B. Мажюлис, 8-9).

Liet. *šimtas*, plg. lat. *sìmts;* s. sl. *sъto*, rus. *сто*, skr. *śatám*, av. *satəm*, gr. ἑκατόν, lot. *centum*, got. *hund*, air. *cét*, toch. *känt* (E. Fraenkel, 984; M. Vasmer, III, 15-6; A. Walde, I, 201).

Liet. *tū̃kstantis*, plg. lat. *tūkstuotis*, pr. dgs. gal. *tūsimtons;* s. sl. *tysęšti*, rus. *тысяча*, got. *þūsundi*, s. isl. *þusund*. Toks tūkstančio pavadinimas bendras tik baltų, slavų ir germanų kalboms. Pirminė jo reikšmė veikiausiai buvusi „didysis šimtas". Pirmasis šio žodžio komponentas, galimas daiktas, yra sietinas su liet. *tùkti*, lat. *tûkt*, rus. *тыть* (E. Fraenkel, 1135; M. Vasmer, III, 161; B. Мажюлис, 11).

Spalvų ir kitų įvairių ypatybių pavadinimai

Tiek spalvų pavadinimai, tiek ir pats spalvų suvokimas įvairiose pasaulio kalbose yra labai skirtingas. Vienose tos pačios spalvos turi po keletą diferencijuotų pavadinimų, kitose, rodos, visiškai skirtingos spalvos vadinamos tuo pačiu vardu. Amerikiečių kalbininkas H. Glisonas pateikia įdomų pavyzdį, kaip įvairių kalbų atstovai vadina vaivorykštės spalvas. Pasirodo, amerikietis čia paprastai „matys" šešias spalvas, Rodezijos *šona* kalbos atstovas „įžiūrės" jau tik tris, o *bãsa* kalba kalbantis Liberijos gyventojas „bepastebės" tik dvi[1]. Į lietuvių kalbos spalvų pavadinimų įvairumą kalbininkai jau seniai atkreipė dėmesį. Dar aštuonioliktojo šimtmečio viduryje P. Ruigys, pabrėždamas lietuvių kalbos turtingumą, nurodė, kad vokiečiai ir vyro, ir arklio, ir sermėgos, ir žirnių spalvą vadina tuo pačiu vardu *grau*, tuo tarpu lietuviams vyras – *žilas*, arklys – *širmas*, sermėga – *pilka*, žirniai – *raini*[2]. Žinoma, šio lietuvių kalbos fakto negalima aiškinti kokiu nors tautos primityvumu, kaip kad darė kai kurie užsienio mokslininkai[3]. Lenkų kalbininkas A. Zaremba savo studijoje apie spalvų pavadinimus lenkų kalboje teisingai nurodo, kad panašių pavyzdžių galima rasti ne tik lietuvių, lenkų, bet ir vokiečių, anglų kalbose[4]. Dabartinėje lietuvių kalboje gana gausu palyginti neseniai atsiradusių svetimos kilmės spalvų pavadinimų, pvz.: *oránžinis, fiolètinis, bòrdinis*. Šie spalvų pavadinimai jau tapę tarptautiniais žodžiais. Kaip kiekvienoje kalboje, taip ir lietuvių, nemaža taip pat nesenos kilmės spalvų pavadinimų, padarytų iš įvairių medžiagų, daiktų ir kt. vardų, plg. *dùrpinis, sidabrìnis, smėlìnis, vyšnìnis, dañgiškas* ir t. t. Prie šios rūšies pavadinimų nesustodami, kiek plačiau paliesime senuosius lietuvių kalbos spalvų pavadinimus.

Liet. *báltas*, plg. *bal̃ts;* s. sl. *bělъ*, rus. *белый*, gr. φαλιός, alb. *ballë* „kakta", kimr. *bal* „baltaveidis". Visi šie pavadinimai sietini su ide. šaknimis **bha-*, **bhē-*. Galimas daiktas, kad su šios grupės žodžiais gimininga ir pr. *batto* „kakta" (taisoma į *ballo*) (E. Fraenkel, 32; M. Vasmer, I, 73; J. Pokorny, 118-20).

Liet. *júodas*, plg. lat. *juõds* „piktoji dvasia, miškinis". Šiaip gana neaiškios kilmės, kitose ide. kalbose patikimesnių atitikmenų neturintis žodis. Mėginamas sieti su air. *adaig* „naktis", lot. *āter* „juodas, tamsus" (E. Fraenkel, 197). Latviai šią sąvoką reiškia žodžiu *mel̃ns*, kuris yra bendrašaknis su liet. *mėlynas*, o prūsai vartojo žodį *kirsnan*, bendrašaknį su liet. *kéršas*, plg. liet. upėvardį *Kirsnà* (J. Endzelīns, 194; R. Trautmann, 358-9).

Liet. *raudónas, raũdas*, plg. lat. *raũds* „raudonas, rausvas, šviesiai rudas"; s. rus. *rudъ*, rus. *рудый*, skr. *rōhitaḥ* „raudonas, rausvas". gr. ἐρυθρός, lot. *rūfus*, got. *rauþs*, s. vok. aukšt. *rōt*, air. *rúad*, toch. A *rätram*, toch. B *rätre* (E. Fraenkel, 704-5; M. Vasmer, II, 544; J. Pokorny, 872-3).

Liet. *rùdas*, plg. lat. *ruds*. Toliau šis spalvos pavadinimas sietinas su liet. *raudónas* ir kt. jo giminaičiais (E. Fraenkel, 745; EM, III, 544; J. Pokorny, 873).

---

[1] Г. Глисон, Введение в дескриптивную лингвистику, Москва, 1959, p. 34–35.

[2] Ph. Ruhig, Betrachtung der Littauischen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften, Königsberg, 1745, p. 70-71.

[3] O. Schrader, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, Strassburg, 1901, p. 228.

[4] A. Zaręba, Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego, Wrocław, 1954, p. 130.

Liet. *žãlias*, plg. lat. *zaļš*, pr. *saligan;* s. sl. *zelenъ*, rus. *зеленый*. Toliau šie žodžiai siejami su liet. *žélti, žolẽ*, lat. *zâle*, pr. *sālin*, lat. *zęlts* „auksas“, rus. *золото* ir kt. (E. Fraenkel, 1287; M. Vasmer, I, 452; J. Pokorny, 429-30).

Liet. *mẽlynas*, plg. lat. *mẽļš* „tamsiai mėlynas“, *meĩns* „juodas“, pr. *melne* „mėlyna dėmė“. Tos pačios šaknies tik kito balsių kaitos laipsnio veikiausiai yra ir liet. *mólis*, lat. *mãls*. Toliau šie žodžiai sietini su rus. *малина* „avietė“, skr. *málam* „purvas, nešvarumas“, gr. μέλας „juodas“, lot. *mulleus* „rausvas“ (E. Fraenkel, 430-1; M. Vasmer, II, 91; M. Mayrhofer, II, 598). Latviai šiai spalvai žymėti vartoja žodį *zils*, kuris atitinka mūsų *žìlas*.

Liet. *geltónas*, plg. lat. *dzęltãns*, pr. *gelatynan* (gal būt, reikėtų taisyti į *geltaynen*); rus. *желтый*. Šis spalvos pavadinimas toliau sietinas su ide. kalbų žodžiais, kilusiais iš šaknies **ghel-*, reiškiančiais „spindėti“, „geltonas“, „žalias“, „mėlynas“ (K. Būga, II, 684; E. Fraenkel, 145; M. Vasmer, I, 416; J. Pokorny, 429—31).

Liet. *bẽras*, plg. lat. *bę̃rs;* s. vok. aukšt. *bero* „lokys“. Veikiausiai tos pačios šaknies yra ir rus. *бронный* „baltas, margas“, vok. *braun* „rudas“ (E. Fraenkel, 39; M. Vasmer, I, 125).

Liet. *dẽglas* „margas (apie kiaulę)“, plg. lat. *dęgls*. Toliau šie žodžiai sietini su liet. *dègti*, lat. *degt* (E. Fraenkel, 86; EM, I, 430).

Liet. *dvỹlas* „tamsiai rausvas, žalas (apie galvijus)“, plg. lat. *dvīlis* „garai, smalkės“, *dvīļi* „dulkės“. Toliau sietina su liet. *dū́mai* ir kitais šios šaknies žodžiais (E. Fraenkel, 116; EM, I, 538).

Liet. *kéršas* „juodmargis, margas, dryžas“, plg. pr. *kirsnan* „juodas“; s. sl. *črъnъ*, rus. *черный*, skr. *kṛṣṇáḥ* „juodas“ (E. Fraenkel, 245; M. Vasmer, III, 326-7; M. Mayrhofer, I, 264).

Liet. *laũkas* „baltu snukiu ar balta kakta gyvulys“, plg. lat. *làuks*, gr. λευκός „baltas, šviesus“. Toliau šie žodžiai sietini su pr. *lauxnos* „žvaigždės“, liet. *laũkas* „vieta, kur nėra medžių, lyguma; dirva; vieta“ ir kitais su ide. šaknimis **leuk-*, **louk-*, **luk-* „šviesti“ susijusiais žodžiais (E. Fraenkel, 344-5; K. Būga, II, 257; J. Pokorny, 687-9).

Liet. *pálšas*, *palvas*, plg. lat. *palss*; s. sl. *plavъ*, rus. *половый*, skr. *palitáḥ* „žilas“, gr. πολιός „plikas“, lot. *pallidus* „išblyškęs“, s. vok. aukšt. *falo* „palšas, gelsvas, nublukęs“, air. *liath* „pilkas“ (E. Fraenkel, 534; M. Vasmer, II, 395-6; M. Mayrhofer, II, 234-5). Tos pačios kilmės yra ir lietuvių kalbos žodžiai *pìlkas*, *pélkė*, *pelẽ*.

Liet. *sařtas* „šviesiai bėras, gelsvas (arklys)“, plg. lat. *saĩkans* „raudonas“. Veikiausiai tos pačios šaknies žodžiai, kaip ir liet. *serbentà*, *sir̃bti* (K. Būga, II, 306-7; E. Fraenkel, 763, 764).

Liet. *šir̃mas*, *šir̃vas* „baltas su maišytais tamsiais plaukais (arklys)“, plg. lat. *sir̃ms*. Lyginimai su kitų ide. kalbų žodžiais abejotini (K. Būga, II, 422; E. Fraenkel, 989).

Liet. *šẽmas* „šviesiai, melsvai pilkas (ppr. apie galvijus)“, plg. skr. *śyāmáḥ* „juodas, tamsus“. Veikiausiai gimininga su liet. *šývas* ir kt. šios grupės žodžiais (E. Fraenkel, 972; A. Walde, Vrgl. Wb., I, 361). Galimas daiktas, kad su šiais spalvų pavadinimais sietinas ir rus. *синий* „mėlynas“ (M. Vasmer, II, 626).

Liet. *šývas* „šviesiai pilkas, žilas, širmas“, plg. pr. *sywan;* s. sl. *sivъ*, rus. *сивый* „pelėkas, širmas“, skr. *syāváḥ* „tamsiai rudas, tamsus“, av. *syāva-*, oset. *sau* „juodas“ (E. Fraenkel, 996; M. Vasmer, II, 621; J. Pokorny, 541).

Liet. *žìlas*, plg. lat. *zils* „mėlynas“. Toliau šie žodžiai sietini su liet. *žãlias* ir kitais jo giminaičiais (E. Fraenkel, 1308; M. Vasmer, I, 460).

Liet. *ráibas*, *ráinas*, *ráimas*, plg. lat. *ràibs*, pr. *roaban* „dryžuotas“; rus. *рябой* „rauplėtas, raibas, šlakuotas“, s. air. *riabach* „šlakuotas“ (E. Fraenkel, 686-7; J. Endzelīns, 240; M. Vasmer, II, 561).

Liet. *mãžas*, plg. lat. *mazs*, pr. *massais* „mažiau“, asmenvardžius *Masicke*, *Masucke*, *Masutte*. Dėl šių baltų kalbų žodžių kilmės vieningos nuomonės nėra. Vieni juos mėgina sieti su rus. *мизинец* „mažasis pirštas; jaunesnysis sūnus, brolis“, kiti su toch. A *mkälto* „mažas, jaunas“. J. Endzelynas liet. *mãžas*, lat. *mazs*, pr. *massais* sieja su ide. šaknimi **meĝ(h)-*, **məg(h)-* „didelis“ (plg. skr. *mahánt*, gr. μέγας, lot. *magnus* ir kt.) (E. Fraenkel, 422-3; J. Endzelīns, 208; EM, II, 574; M. Vasmer, II, 133).

Liet. *dìdelis*, *dìdis*, plg. lat. *dižs*. Gana neaiškios kilmės būdvardis. E. Frenkelis jį linkęs sieti su liet. *dailė* ir kitais šios grupės žodžiais (E. Fraenkel, 93; EM, I, 475).

Liet. *ìlgas*, plg. lat. *ilgs*, pr. *ilga*, *ilgi* „ilgai“. Toliau siejama su s. sl. *dlъgъ*, rus. *долгий*, skr. *dīrghá*ḥ, av. *darəga-*, gr. δολιχός, het. *daluga-* (E. Fraenkel, 183-4; M. Vasmer, I, 359; J. Pokorny, 197; M. Mayrhofer, II, 47).

Liet. *trumpas*, plg. pr. asmenvardį *Trumpis*, upėvardį *Trumpa*. Vietovardžiai rodo ir latvius kažkada pažinus šį būdvardį, plg. *Trumpvalks*, *Trumpe* (J. Endzelīns, 266; E. Fraenkel, 1131-2).

Liet. *platùs*, plg. lat. *plašs*, pr. vietovardį *Platmedyen* (G. Gerullis, 125); skr. *pṛthú*ḥ, gr. πλατύς. Su šios grupės žodžiais mėginama sieti ir rus. *плотва* „kuoja, mekšras“, lenk. *płocica* (E. Fraenkel, 606-7; M. Vasmer, II, 374; J. Pokorny, 833-4; M. Mayrhofer, II, 333).

Liet. *siaũras*, plg. lat. *šàurs* „ankštas, siauras“. Tolesnė jo giminystė gana neaiški (E. Fraenkel, 779-80; EM, IV, 7).

Liet. *plókščias*, plg. lat. *plãskans;* s. sl. *ploskъ*, rus. *плоский*. Toliau E. Fraenkelis šiuos žodžius sieja arba su liet. *plàkti* arba *platùs* giminaičiais (E. Fraenkel, 628; K. Būga, I, 474, II, 300; M. Vasmer, II, 374).

Liet. *plónas*, plg. lat. *plâns*, pr. *plonis* „klojimas, grendymas“; lot. *plānus*, s. angl. *flór* „grindys, grindinys, asla“ (E. Fraenkel, 628-9; J. Endzelīns, 228). Tos pačios grupės žodis yra ir liet. *plóti*, lat. *plãt* (E. Fraenkel, 629-30).

Liet. *stóras*, plg. s. sl. *starъ*, rus. *старый* „senas“, s. isl. *storr* „didelis, svarbus“, skr. *sthirá*ḥ „stiprus, tvirtas“ (E. Fraenkel, 913; M. Vasmer, III, 5; K. Būga, II, 259).

Liet. *tiesùs*, plg. lat. *tiess* „tikras“, *tiešs* „tiesus“, tos pačios grupės žodžiai, kaip ir liet. *teisùs*, *tiẽsti*, *taisýti*, pr. *teisi* „garbė“, *teisīngi* „vertai“. Toliau mėginama sieti su s. sl. *tichъ* „ramus, tylus“, rus. *тихий* (E. Fraenkel, 1073, 1089-90; M. Vasmer, III, 109; J. Endzelīns, 264).

Liet. *kreĩvas*, plg. rus. *кривой*, lenk. *krzywy*. Taip pat ši grupė siejama ir su lot. *curvus*, gr. κυρτός (E. Fraenkel, 203, 292; M. Vasmer, I, 663). Jeigu teisingas R. Trautmano teigimas, kad pr. *greiwakaulin* „šonkaulis“ disimiliacijos keliu atsiradęs iš **krēivakaulin*, tai pirmasis prūsiškojo žodžio komponentas visiškai atitiktų liet. *kreĩvas* ir jo giminaičius (R. Trautmann, 342; J. Endzelīns, 180).

Liet. *dešinỹs*, plg. s. sl. *desnъ*, rus. *десница* „dešinioji ranka“, skr. *dákṣinaḥ* „tinkamas, tikras, vikrus, pietinis“, av. *dašinō-* „dešinys“, gr. δεξιτερός, lot. *dexter*, got. *taihswa*, s. vok. aukšt. *zëso*, alb. *djathtë*, air. *dess* (E. Fraenkel, 91; M. Vasmer, I, 345-6; J. Pokorny, 190; M. Mayrhofer, II, 10).

Liet. *kairỹs* E. Frenkelis kildina iš **krair-*, **kreir-*, o toliau šį žodį sieja su liet. *kreĩvas* ir kitais pastarojo giminaičiais (E. Fraenkel, 203).

Liet. *artùs*, *artì* lyginama su arm. *ard* „ką tik, dabar“, skr. *ṛtáḥ* „tinkąs, teisingas“, gr. ἄρτι „tiesiai“, lot. *artus* „ankštas, įtemptas“. Kitose baltų, o taip pat slavų kalbose atitikmenų, atrodo, neturi (E. Fraenkel, 17; J. Pokorny, 56-7).

Liet. *tolùs*, plg. lat. *tâls*, pr. *tālis* „toliau“. Kitų ide. kalbų atitikmenys kelia abejonių (E. Fraenkel, 1106-7; EM, IV, 146).

Liet. *lýgus*, plg. lat. *līdzęns*, *līdzîgs* „panašus“, pr. *līgint*, *līgintom* „teisti“, vns. gal. *līgan* „teismas“, vietovardžius *Ligopanie*, *Ligeyn*, got. *galeiks* „panašus“, s. vok. aukšt. *gilīh* „lygus“ (E. Fraenkel, 370-1; J. Endzelīns, 203; J. Pokorny, 667).

Liet. *apvalùs*, plg. lat. *apaļš*. Siejama su liet. *vélti*, lat. *velt* (E. Fraenkel, 14; EM, I, 74).

Liet. *añkštas*, plg. s. sl. *ǫzъkъ*, rus. *узкий*, skr. *aṁhúḥ*, lot. *angustus*, got. *aggwus*, s. vok. aukšt. *engi*, arm. *anjuk* (E. Fraenkel, 11; M. Vasmer, III, 178; J. Pokorny, 42; M. Mayrhofer, I, 14).

Liet. *smùlkus*, plg. lat. *smulkans* „laibas, lieknas“. Toliau siejama su vid. vok. aukšt. *smelhe* „siauras“, air. *malcaim* „supūti“. Apskritai, žodžio kilmė kelia abejonių (E. Fraenkel, 849-50; EM, III, 969).

Liet. *gilùs*, plg. lat. *dziļš*, pr. vns. gal. *gillin*. Kitose kalbose patikimų atitikmenų neturi. Mėginamas sieti su rus. *голомя* „atvira jūra, tam tikras atstumas nuo kranto“ (E. Fraenkel, 151; M. Vasmer, I, 287; J. Endzelīns, 177).

Liet. *kiẽtas*, plg. lat. *ciẽšs*, *ciẽts*. Mėginama sieti su serb.-chorv. *чȉм* „visas, sveikas, nepaliestas“ (E. Fraenkel, 252; M. Vasmer, III, 343).

Liet. *mìnkštas*, plg. lat. *mîksts*, *mîkns;* s. sl. *mękъkъ*, rus. *мягкий* (E. Fraenkel, 454; M. Vasmer, II, 187).

Liet. *skýstas*, plg. lat. *šķîsts*, pr. vns. gal. *skijstan* „švarus“; s. sl. *čistъ*, rus. *чистый* „švarus“. Toliau šie žodžiai siejami taip pat su liet. *skaistùs*, *skiẽsti*, *skaidrùs* (E. Fraenkel, 792, 808-9; M. Vasmer, III, 342-3; J. Endzelīns, 249).

Liet. *tiřštas* siejamas su liet. *taršýti*, *teřšti*, *terlióti*, lat. *tarsla* „nešvarus žmogus“. Kitose kalbose tikslių atitikmenų neturi. Mėginama sieti ir su pr. *sutirstio* (taip taisomas Elbingo žodynėlio *sutristio* „išrūgos“) (E. Fraenkel, 1083, 1101-2; J. Endzelīns, 258).

Liet. *pìlnas*, plg. lat. *pĩlns*, pr. vns. gal. *pilnan* „visas“; s. sl. *plъnъ*, rus. *полный*, skr. *pūrṇáḥ*, av. *pərəna-*, got. *fulls*, air. *lán*. Tos pačios kilmės yra ir liet. *pìlti*, lat. *pilt*, o taip pat su kitu balsių kaitos laipsniu skr. *prāṇaḥ*, gr. πλήρης, lot. *plēnus* (E. Fraenkel, 591, 592; M. Vasmer, II, 394; J. Pokorny, 799-800).

Liet. *tùščias*, plg. lat. *tukš;* skr. *tucchyáḥ*, afgan. *taš* „tuščias“. Mėginama šion grupėn skirti ir s. sl. *tъštь* „tuščias“, rus. *тощий* „liesas, tuščias“ ir kt. (K. Būga, II, 287-8; M. Vasmer, III, 130; E. Fraenkel, 1145-6; M. Mayrhofer, I, 508-9).

Liet. *kiáuras*, plg. lat. *caũrs*. Mėginama sieti su rus. *чурка* „pagalys, avilys“, **чур* „riba, siena“, plg. rus. *черезчур* (E. Fraenkel, 249; K. Būga, II, 293; M. Vasmer, III, 359).

Liet. *rẽtas*, plg. lat. *rętis;* s. sl. *rědъkъ*, rus. *редкий* (E. Fraenkel, 723-4; M. Vasmer, II, 503).

Liet. *skeĩsas*, plg. lat. *šķẽrss* „skersas, blogas“, pr. *kērschan, kerscha, kirscha(n)* „virš, daugiau“; rus. *через* „per, pro, po“ (E. Fraenkel, 802; M. Vasmer, III, 320-1; J. Endzelīns, 193-4).

Liet. *aštrùs*, plg. lat. *ass, ašs;* s. sl. *ostrъ*, rus. *острый*, skr. *áśriḥ* „kampas, ašmenys“, gr. ἄκρος „smailas, aštrus“, lot. *ācer*, alb. *athët* „rūgštus“ (E. Fraenkel, 19; M. Vasmer, II, 288; J. Pokorny, 21).

Liet. *šlãpias*, plg. lat. *slapjš*. Mėginama sieti su gr. Hez. κλέπας, air. *clúain* „pieva“ (E. Fraenkel, 999-1000; EM, III, 916).

Liet. *saũsas*, plg. lat. *sàuss*, pr. vns. gal. *sausā, sausai* „sausai“; s. sl. *suchъ* „sausas“, rus. *сухой*, gr. αὖος, vid. vok. žem. *sōr*, alb. *thaj* „džiovinti“ (E. Fraenkel, 766; M. Vasmer, III, 53-4; J. Pokorny, 880-1).

Liet. *šáltas*, plg. lat. *salts*, pr. *salta*. Toliau siejama su s. sl. *slota* „blogas oras, audra“, rus. *слота* „šlapdraba“, av. *sarəta* „šaltas“, pers. *serd* (E. Fraenkel, 960-1; M. Vasmer, II, 664; J. Endzelīns, 220, 241). Ar tikrai šiai grupei priklauso mūsų minėti slavų kalbų žodžiai, dar abejojama.

Liet. *šìltas*, plg. lat. *sìlts*. Toliau šie žodžiai siejami su lot. *calidus*, kimr. *clyd*, s. isl. *hlȳ* „šiluma“ ir kt. (E. Fraenkel, 984, EM, III, 840).

Liet. *kárštas*, plg. lat. *karsts;* lot. *carbo* „anglys“ got. *haúri* „anglys“, s. vok. aukšt. *herd* „židinys“ (E. Fraenkel, 223; J. Pokorny, 571-2).

Liet. *leñgvas*, plg. lat. *liẽgs*, pr. dgs. gal. *lāngiseilingins* „prastas, nekaltas, paikas“. Šie baltų kalbų žodžiai su kai kuriais fonetiniais sunkumais toliau mėginam sieti su rus. *лёгкий* „lengvas“, skr. *raghúḥ, laghúḥ* „greitas, lengvas, mažas“, av. *ragu-* „lengvas, vikrus“, gr. ἐλαχύς „mažas“, ἐλαφρός „lengvas“, lot. *levis* „lengvas, greitas“, got. *leihts* „lengvas“ (E. Fraenkel, 355-6; M. Vasmer, II, 24-5; J. Pokorny, 660-1).

Liet. *smagùs* „sunkus“, plg. lat. *smags*. Vieni šį būdvardį sieja su gr. Hez. σμογερόν, μογερός „sunkus, vargingas“, kiti linkę gretinti su liet. *smõgti* (E. Fraenkel, 837-8; EM, III, 948). Visai kitokios kilmės yra liet. *smagùs* „linksmas, greitas, malonus“: jis sietinas su liet. *smagùris*, lat. *smagurs*, s. vok. aukšt. *smeccken* „ragauti“ (E. Fraenkel, 838).

Liet. *sunkùs* tik lietuvių kalbai būdingas žodis, sietinas su liet. *suñkti* „košti skystimą“ (E. Fraenkel, 941).

Liet. *stiprùs*, plg. lat. *stiprs*. Siejama su liet. *stìpti* ir kitais pastarojo giminaičiais (E. Fraenkel, 907-8; EM, III, 1072).

Liet. *drū́tas*, plg. lat. *drukns*, pr. *drūktai* „stipriai“; got. *triggws* „ištikimas“ (E. Fraenkel, 107; K. Būga, III, 206; J. Endzelīns, 163).

Liet. *švarùs* mėginamas sieti su gr. κορέω „švarinu, šluoju“, arm. *šaŕagoyn* „raudonos spalvos (*goyn* „spalva“)“ (E. Fraenkel, 1040).

Liet. *týras*, plg. lat. *tīrs*. Siejama su ide. **tāi-*, **tī-* šaknies žodžiais, plg. rus. *таять* „tirpti“, gr. τῖλος „skysti viduriai“, lot. *tābēre* „sutirpti“ ir kt. (E. Fraenkel, 21, 1099-101; EM, IV, 203; A. Walde, II, 640).

Liet. *greĩtas*, plg. lat. *greits* „gyvas, linksmas, įniršęs, supykęs“, lat. *grieti* „greitai“. E. Frenkelis šiuos žodžius lygina su liet. *griẽti, griẽbti* (E. Fraenkel, 166).

Liet. *lẽtas, lẽnas*, plg. lat. *lę̃ns* „lėtas, švelnus, malonus“, *lę̃ts* „lengvas, pigus“; s. sl. *lěnъ*, „tingus“, rus. *лень* „tingėjimas, tinginys“, lot. *lēnis* „švelnus“ (E. Fraenkel, 355; M. Vasmer, II, 31; J. Pokorny, 666).

Liet. *tylùs*, plg. liet. *tìlti, tylà*, lat. *tilinât* „išlepinti (vaiką)“. Mėginama sieti su s. sl. *utoliti*, rus. *молить* „nuraminti, malšinti (troškulį)“, air. *tuilim* „miegu“, o taip pat s. vok. aukšt. *stillī* „tyla, ramybė“. Tačiau šie lyginimai ar iš semantinės, ar iš fonetinės pusės kartais kelia abejonių (E. Fraenkel, 1093; M. Vasmer, III, 114-5; F. Kluge, 750).

Liet. *liūdnas*, plg. pr. *laustineiti* „nusižeminkite“ (veikiausiai kilęs iš būdvardžio **laustas* „nusižeminęs“). Siejama su rus. *луд* „kvailys“, lenk. *łudzić* „vilioti, apgauti“, ček. *lud* „kvailys“. Semantiniu atžvilgiu šis siejimas šiek tiek abejotinas (E. Fraenkel, 378-9; M. Vasmer, II, 65; J. Endzelīns, 203; J. Pokorny, 684).

Liet. *liñksmas*, plg. lat. *lîksms*. J. Endzelynas, E. Frenkelis šiuos būdvardžius sieja su liet. *liñkti* (J. Endzelīns, FBR, IX, 88; E. Fraenkel, 374).

Liet. *tìkras*, plg. lat. *tìkrs*, pr. *tickars* „teisingas, dešinys; blogas“. Šie žodžiai neatskirtini nuo liet. *tìkti, tikėti*, pr. *teickut* „daryti“. Kitose ide. kalbose patikimų atitikmenų neturi (E. Fraenkel, 1091, 1092-3; J. Endzelīns, 264; K. Būga, II, 123-4).

Liet. *áiškus* siejamas su s. sl. *jasnъ*, rus. *ясный*. Kitose kalbose patikimų atitikmenų neturi. Mėginamas lyginti su skr. *yáṣaḥ* „spindėjimas, puikybė“, toch. A *yok* „spalva“, toch. B *yesäñ* „aiškus“ (E. Fraenkel, 3; M. Vasmer, III, 497; J. Pokorny, 16-7; K. Būga, III, 336).

Liet. *lãbas* „geras“, plg. lat. *labs*, pr. *labs*. Toliau siejamas su skr. *lábhatē* „ima, turi, gauna“, gr. λάφῡρον „grobis, laimikis“ (E. Fraenkel, 327; J. Endzelīns, 200-1; J. Pokorny, 652).

Liet. *gẽras*, plg. liet. *gìrti*, lat. *dzîrt*, pr. *girtwei;* skr. *gṛṇáti* „giria, pašaukia, siūlo“, lot. *grātus* „malonus“ (E. Fraenkel, 147, 154; M. Mayrhofer, I, 343; J. Pokorny, 478).

Liet. *drąsùs*, plg. lat. *drùošs* „drąsus, tikras“, liet. *drįsti*. Toliau šie žodžiai mėginami sieti su skr. *dhṛṣṇúḥ* „drąsus, stiprus“, av. *daršyu-*, gr. θρασύς „drąsus“ (E. Fraenkel, 101-2).

Liet. *gražùs*, plg. lat. *grę̃zns*. V. Machekas šiuos žodžius mėgina sieti su rus. *красивый* „gražus“, *красный* „raudonas, gražus“ ir kt. šių giminaičiais (V. Machek, 232; E. Fraenkel, 165; M. Vasmer, I, 656).

Liet. *biaurùs*, plg. lat. *bļaũrs*. Gana neaiškios kilmės, mėginama sieti su rus. *буря* „audra“, lenk. *burza* ir kt. (E. Fraenkel, 42-3; EM, I, 320).

Liet. *saldùs*, plg. lat. *saĺds;* s. sl. *sladъkъ*, rus. *сладкий*. Toliau šie žodžiai siejami su ide. druskos pavadinimu **sal-*, plg. lat. *sãls*, pr. *sal*, lot. *sāl* ir kt. (E. Fraenkel, 759-60; M. Vasmer, II, 691-2; J. Pokorny, 878-9).

Liet. *sūrùs*, plg. lat. *sũrs;* rus. *сырой* „drėgnas, žalias“, s. vok. aukšt. *sūr* „rūgštus“ (E. Fraenkel, 944-5; M. Vasmer, III, 58).

Liet. *kartùs*, plg. liet. *kiřsti*, rus. *короткий* „trumpas“, skr. *kaṭúḥ* „aštrus“ (E. Fraenkel, 225; M. Vasmer, I, 633; M. Mayrhofer, I, 143).

Liet. *gardùs*, plg. lat. *gards*. Patikimos etimologijos neturi. Mėginamas sieti su skr. *gṛdhyati* „reikalauja, yra godus“; *gṛdhnuḥ* „godus“, got. *gredus* „alkis“ (E. Fraenkel, 136; EM, I, 602).

Liet. *núogas*, plg. lat. *nuôgs*; s. sl. *nagъ*, rus. *нагой*, skr. *nagnáḥ*, av. *magna-*, lot. *nūdus*, got. *naqaþs*, vok. *nackt*, air. *nocht* (E. Fraenkel, 511-2; M. Vasmer, II, 193; M. Mayrhofer, II, 126). Galimas daiktas, kad su šiais žodžiais yra giminingas ir pr. *nognan* „kailis, oda" (J. Endzelīns, 216).

Liet. *plìkas*, plg. lat. *pliks*. Siejama su rus. *плешь* „plikė", *плешивый* „plikas" (E. Fraenkel, 623; K. Būga, II, 466; M. Vasmer, II, 371-2). Tos pačios kilmės žodžiai veikiausiai yra ir liet. *plýnas*, *pleĩnė*, *plýnė* „lyguma; dykuma; neišbrendama pelkė, raistas" (E. Fraenkel, 611-2; K. Būga, III, 538).

Liet. *bãsas*, plg. lat. *bass;* s. rus. *босъ*, rus. *босой*, s. vok. aukšt. *bar* „nuogas", arm. *bok* „basas" (E. Fraenkel, 36; M. Vasmer, I, 111; J. Pokorny, 163).

Liet. *pìktas*, plg. lat. *pikts*. Sietini su liet. *peĩkti*, *pỹkti*, *paĩkas*, pr. *paikemmai* „apgaudinėjame". Taip pat su šiais žodžiais siejama got. *faih* „apgavystė" ir kt. (E. Fraenkel, 525; J. Endzelīns, 218; J. Pokorny, 795).

Liet. *mùlkis*, plg. lat. *muĺķis*. Latvių kalbos žodis veikiausiai yra ne skolinys iš lietuvių kalbos, bet kilęs iš būdvardžio **mulkus* (EM, II, 666). Šiaip šie žodžiai siejami su skr. *mūrkháḥ* „kvailas". E. Frenkelis juos siejo su skr. *malváḥ* „neapgalvotas, kvailas", gr. ἀμαλός, μαλακός „minkštas, silpnas, švelnus" (E. Fraenkel, 471; M. Mayrhofer, II, 664-5).

Liet. *ãklas*, plg. lat. *akls*. Sietini su liet. *akìs* ir šio giminaičiais (E. Fraenkel, 5; K. Būga, II, 293).

Liet. *kuř̃čias*, plg. lat. *kuřls;* s. sl. *krъnъ* „sužalota ausim", rus. *корный* „trumpas". Toliau mėginama sieti su skr. *kīrṇáḥ* „sužalotas, užmuštas", av. *karənaō* „kurčias" (E. Fraenkel, 314-6; M. Vasmer, I, 628-9).

Liet. *šlùbas*, plg. lat. *slums*. Siejama su skr. *śroṇáḥ*, *śloṇáḥ* „šlubas" (E. Fraenkel, 1009; EM, III, 941).

Liet. *lúošas* siejamas su liet. *lõštis*, *ãtlošas*, *lẽšos* (E. Fraenkel, 359-60).

Liet. *kleĩvas*, *klišas*, *šleĩvas*, plg. lat. *kleivs*, *kleĩns*. Toliau jie siejami su ide. **klei-* „linkti" šaknies žodžiais (E. Fraenkel, 267-8; J. Pokorny, 601-2).

Liet. *sveĩkas*, plg. lat. *svèiks*. Siejimai su kitų ide. kalbų atitinkamais žodžiais kelia abejonių (E. Fraenkel, 950-1; EM, III, 1147).

Liet. *sótus*, plg. lat. *sãts* „sotinantis, stiprus, saikus", pr. *sātuinei* „sotini"; gr. ἄδην „gana, iki soties", lot. *ṣat* „gana", s. vok. aukšt. *sat* „sotus", air. *sāith* „sotumas". Dėl šaknies vokalizmo kyla sunkumų šiuos žodžius lyginant su rus. *сытый* „sotus" ir kt. (E. Fraenkel, 857; M. Vasmer, III, 59-60; J. Pokorny, 876).

Liet. *jáunas*, plg. lat. *jaûns* „jaunas, naujas", pr. asmenvardžius *Jawne, Jawnegede, Jawnukke, Jawnutte;* s. sl. *junъ*, rus. *юный*, skr. *yúvan-* „jaunas, jaunikaitis", lot. *iuvenis*, got. *juggs* (E. Fraenkel, 190-1; M. Vasmer, III, 470-1; J. Pokorny, 510).

Liet. *sẽnas*, plg. lat. *sens;* skr. *sánaḥ*, av. *hana-*, lot. *senex*, arm. *hin*, air. *sen* (E. Fraenkel, 775; J. Pokorny, 907-8).

Liet. *naũjas*, plg. pr. *nauns*, vietovardžius *Nawunseden, Nawseden, Naunesede* (G. Gerullis, 106-7); s. sl. *novъ*, rus. *новый*, skr. *návaḥ*, av. *nava-*, gr. νέος, lot. *novus*, got. *niujis*, s. vok. aukšt. *niuwi*, arm. *nor*, toch. A *ñu*, toch. B *ñuws*, het. *neu̯a-* (E. Fraenkel, 487-8; M. Vasmer, II, 223; J. Pokorny, 769).

Liet. *vėlùs*, plg. lat. *vęls*. Gana neaiškios kilmės. Kai kas mėgina sieti su ide. **u̯el-* šaknies žodžiais, plg. liet. *vélti*. Tačiau toks siejimas abejotinas (E. Fraenkel, 1222; EM, IV, 559).

Liet. *ankstùs*, plg. pr. *angstainai* „ryte“. Mėginamas sieti su skr. *áñjaḥ* „tuojau, staiga“, got. *ūhtwo* „apyaušris“ (E. Fraenkel, 11; J. Endzelīns, 141; A. Walde, Vrgl. Wb., II, 339).

Liet. *pãstaras*, plg. lat. *pastars;* lot. *posterus* „vėlesnis“. Kai kurie tyrinėtojai (J. Zubatas, R. Trautmanas) šiuos žodžius sieja su rus. *насторка* „podukra“ (E. Fraenkel, 546; M. Vasmer, II, 322; A. Walde, II, 348).

Žodžiai įvairioms veiksmo sąvokoms reikšti

DARBO PROCESAI

Liet. *árti*, plg. lat. *arĭ*, pr. *artoys* „artojas“, *praartue* „prietaisas žemėms nuo arklo nuvalyti“; s. sl. *orati* „arti“, rus. *орать* gr. ἀρόω „ariu“, lot. *aro, -āre* „arti“, got. *arjan* „ariu“, vid. air. *airim* „ariu“, toch. A *āre* „arklas“, toch. B *āre* (E. Fraenkel, 17; M. Vasmer, II, 274; J. Endzelīns, 143-4, 234; A. Walde, I, 69; J. Pokorny, 62-3).

Liet. *jùngti*, plg. lat. *jûgt;* sl. *igo* „jungas“, rus. *иго*, skr. *yunákti* „pakinko“, gr. ζεύγνῡμι „kinkau“, lot. *jungo, -ere* „kinkyti, jungti“, got. *juk* „jungas“, arm. *luc*, het. *jugan* „jungas“ (E. Fraenkel, 196; M. Vasmer, I, 469-70; A. Walde, I, 730-1; J. Pokorny, 509).

Liet. *sėti*, plg. lat. *sēt;* s. sl. *sěti*, rus. *сеять*, lot. *serō,-ere* „sėti“, got. *saian* „sėti“, s. vok. aukšt. *sāen*, air. *síl* „sėkla“ (E. Fraenkel, 778-9; M. Vasmer, II, 620; A. Walde, II, 522; J. Pokorny, 890).

Liet. *málti*, plg. lat. *malĭt*, pr. *malunis* „malūnas“; s. sl. *mlěti* „malti“, rus. *молоть*, skr. *mṛṇáti, mṛṇáti* „mala“, gr. μύλη „malūnas“, lot. *molo, -ere* „malti“, got. *malan*, s. vok. aukšt. *malan*, air. *melim*, het. *malla-* (E. Fraenkel, 403-4; M. Mayrhofer, II, 672-3; A. Walde, II, 104-6; J. Endzelīns, 208; J. Pokorny, 716).

Liet. *paisýti* „miežių akuotus nudaužyti, mušti“, plg. lat. *pàisīt* „linus minti“; s. sl. *pьchati* „stumti, grūsti“, rus. *пахать*, skr. *pináṣṭi* „sutrina, sumala“, av. *pišant-* „sugrūstas“, gr. πτίσσω „grūdu, stambiai malu“, lot. *pinso,-ere* „grūsti“ (E. Fraenkel, 526; M. Vasmer, II, 362; A. Walde, II, 307-8; K. Būga, II, 243; M. Mayrhofer, II, 281).

Liet. *niekóti* „valyti grūdus nuo pelų“, plg. lat. *niĕkât;* gr. νεῖκλον · το λίκνον, kimr. *nithio* „niekoti“ (E. Fraenkel, 502; EM, II, 750).

Liet. *krùšti* „grūsti piestoje grūdus, kad nukristų luobos; kimšti; mušti“, plg. lat. *kràusêt;* rus. *крушить* „daužyti, laužyti, triuškinti“, gr. κρούω „daužau, grūdu, mušu“ (E. Fraenkel, 302-3; M. Vasmer, I, 669, 671, 672).

Liet. *vèžti*, plg. s. sl. *vesti*, rus. *везти*, skr. *váhati* „veda, veža“, av. *vazaiti* „veža, traukia“, lot. *veho, -ere* „vežti“, got. *gawigan* „judinti“, het. *ụeḫantari* „sukasi“ (E. Fraenkel, 1236; M. Vasmer, I, 178-9; A. Walde, II, 742-3).

Liet. *nèšti*, plg. lat. *nest;* s. sl. *nesti*, rus. *нести*, skr. *náśati* „pasiekia“, av. *nasaiti*, gr. ἐνεγκεῖν „nešti“, lot. *nancīscor* „pasiekiu, įgyju“, got. *ganah* „gana, pakankamai“, arm. *hasanem* „pasiekiu“, toch. A *ents- (eṃts-)* „tverti, sugauti, nešti“, toch. B *eṅk-*, het. *ninikzi* „kelia“ (E. Fraenkel, 497-8; M. Vasmer, II, 215; A. Walde, II, 141-2; J. Pokorny, 316-8).

Liet. *vèsti*, plg. lat. *vest*, pr. *west*, *westwey;* s. sl. *vesti*, rus. *вести*, air. *fedim* „vedu, nešu“, skr. *vadhúḥ* „marti, jaunoji“, av. *vāδayeiti* „veda“, air. *fedim* „vedu, nešu“ (E. Fraenkel, 1231-2; M. Vasmer, I, 177; EM, IV, 545).

Liet. *ìrti* „irkluoti“, plg. lat. *îrt*, pr. dgs. vard. *artwes* „kelionė laivu“; skr. *aritraḥ* „irklas“, gr. ἐρέσσω „irkluoju“, lot. *rēmus* „irklas“, s. vok. aukšt. *ruodar*, air. *rāme* „irklas“ (E. Fraenkel, 187; J. Endzelīns, 144; M. Mayrhofer, I, 49).

Liet. *kélti*, plg. lat. *celt*. Siejama su lot. *praecello,-ere* „išsikišti“, norv. *hildre* „iškilti“ (E. Fraenkel, 237-8; EM, I, 370; A. Walde, I, 197-8).

Liet. *mélžti*, plg. s. sl. *mlĕsti* „melžti“, skr. *mṛjáti*, „šluosto, valo, nutrina“, gr. ἀμέλγω „melžiu“, lot. *mulgeo, -ēre* „melžti“, sen. vok. aukšt. *milchu* „melžiu“, alb. *mjel'*, air. *bligim*, toch. A, B *malk-*, *mälk-* „melžti“ (E. Fraenkel, 434-5; M. Vasmer, II, 151; M. Mayrhofer, II, 670-1; A. Walde, II, 121; J. Pokorny, 722-3).

Liet. *áusti*, plg. lat. *aûst;* rus. *усло* „pradėtas austi audinys“, skr. *ótum* „austi“, *ótuḥ* „ataudai“, arm. *z-audem* „rišu, sieju, mezgu“ (E. Fraenkel, 26; M. Vasmer, III, 190-1; EM, I, 229; M. Mayrhofer, I, 132).

Liet. *pìnti*, plg. lat. *pît;* s. sl. *pęti* „įtempti, tempti“, rus. *пять*, gr. πένομαι „dirbu“, got. *spinnan* „verpti, sukti“ (E. Fraenkel, 594; M. Vasmer, II, 379-80; F. Kluge, 728).

Liet. *sùkti*, plg. lat. *sukt;* s. rus. *сǫkati* „sukti, vyti“. Šiuos žodžius mėginama sieti su lot. *sucula* „lanktis, vytuvai“, air. *sōim* „suku“. Tačiau toks siejimas abejotinas (E. Fraenkel, 939-40; M. Vasmer, II, 634-5; A. Walde, II, 621-2).

Liet. *siūti*, plg. lat. *šūt*, pr. *schumeno* „kurpiaus siūlas“, *schutuan* „siūlas“, *schuwikis* „kurpius“; s. sl. *šiti* „siūti“, rus. *шить*, skr. *sīvyati* „siuva“, oset. *xuyun* „siūti“, gr. κασσύω „lopau, siuvu batus“, lot. *suo,-ere* „siūti“, got. *siujan*, s. vok. aukšt. *siuwan*, het. *šum(m)anza-* „virvė“ (E. Fraenkel, 789-90; M. Vasmer, III, 402; J. Endzelīns, 244; A. Walde, II, 631-2).

Liet. *veřpti*, plg. lat. *vĕrpt*. Toliau siejama su s. rus. *вьrpu*, *вьrpsti* „plėsti, skinti, pešti“, gr. ῥέπειν „lenktis“. Veikiausiai tos pačios šaknies žodis yra ir pr. *etwiērpt* „atleisti“ (E. Fraenkel, 1227; J. Endzelīns, 173-4; M. Vasmer, II, 189).

Liet. *règzti*, plg. lat. *režgît* „painioti, velti, sudraikyti“. Siejama su rus. *розга* „rykštė, vytinė, virbas“, s. sl. *rozga*, skr. *rájjuḥ* „virvė“, lot. *restis* (E. Fraenkel, 713; M. Vasmer, II, 530-1; A. Walde, II, 431).

Liet. *rìšti*, plg. lat. *rist*, pr. *senrists* „surištas“, *perrēist* „perrišti“. Mėginama sieti su lot. *rīca* „skarelė“, s. angl. *wréon* „įvynioti, apgaubti“ (E. Fraenkel, 738; A. Walde, II, 433; J. Endzelīns, 224, 246).

Liet. *kálti*, plg. lat. *kalt*, pr. *preikalis* „priekalas“ (taip taisomas Elbingo žodynėlio 517-tas žodis *preitalis*); s. sl. *klati*, rus. *колоть* „durti, badyti, skaldyti, kapoti“, lot. *percello,-ere* „smarkiai suduoti“, air. *cellach* „karas“ (E. Fraenkel, 211-2; M. Vasmer, I, 603-4; J. Endzelīns, 235; A. Walde, I, 225-6).

Tos pačios kilmės yra ir liet. *kùlti*, lat. *kult*.

Liet. *kiřsti*, plg. lat. *cìrst*, pr. *kyrteis* „mušk, kirsk“; s. sl. *črĕsti* „piauti“, rus. *чересmu*, skr. *kṛntáti*, „piauna“, av. *kərəntaiti*, alb. *qeth* „kirpti“ (E. Fraenkel, 258; M. Vasmer, III, 329; J. Pokorny, 941-2; M. Mayrhofer, I, 260).

Liet. *piáuti*, plg. lat. *plaũt*, pr. vietovardį *Gertepeawne* (G. Gerullis, 40). Toliau siejama gr. παίειν „mušti“, lot. *pavio,-īre* „sumušti, sutrypti“ (E. Fraenkel, 584; J. Endzelīns, 221; A. Walde, II, 267).

Liet. *plėšti*, plg. lat. *plêst*. Siejama su ček. *plas* „smarkus bėgimas“, s. ček. *plasati* „suplėšyti“, s. vok. aukšt. *flahan* „lupti, dirti“ (E. Fraenkel, 619; V. Machek, 371).

Liet. *láužti*, plg. lat. *laûzt;* skr. *rujáti* „sulaužo, daro skausmą“, lot. *lūgeo,-ēre* „liūdėti, gedėti“, got. *galūkan* „užrakinti, apsupti“ (E. Fraenkel, 347; A. Walde, I, 830-1; F. Kluge, 443).

Liet. *leñkti*, plg. lat. *liekt*, pr. *lanctis* „šakė su kablio formos smaigaliu“; s. sl. *lǫkъ* „lankas“, rus. *лук*, s. isl. *lengia* „diržas“ (E. Fraenkel, 356-7; M. Vasmer, II, 68, 82; EM, II, 496).

Liet. *tašýti*, plg. lat. *test;* s. sl. *tesati*, rus. *тесать*, skr. *tákṣati* „jis tašo“, gr. τέκτων „dailidė“, lot. *texo, -ere* „austi, pinti, statyti, dirbti dailidės darbą“ (E. Fraenkel, 1065; M. Vasmer, III, 99; A. Walde, II, 678; M. Mayrhofer, I, 468).

Liet. *skélti*, plg. lat. *šķelît*. Siejama su rus. *щель* „plyšys“, lenk. *szczelina*, gr. σκάλλω „rausiu, kasu, kapoju“, lot. *scalpo,-ere* „draskyti, raižyti“, got. *skilja* „mėsininkas“, s. isl. *skilja* „skelti“, alb. *halë* „kaulas, ašaka“, arm. *çelum* „skeliu“, het. *iškallāi-* „sulaužyti, sudraskyti“ (E. Fraenkel, 800; M. Vasmer, III, 447; A. Walde, II, 486-7; J. Pokorny, 923-6).

Liet. *veřsti*, plg. lat. *vèrst*, pr. *wīrst* „tampa („wird“)“, *wīrstmai* „tampame“; s. sl. *vrъtěti* „sukti, sukioti“, rus. *вертеть*, skr. *vartatē* „sukasi“, *vartáyati* „pasuka“, gr. ῥατάνη „menturis, samtis (maišyti)“, lot. *verto,-ere* „sukti“, got. *wairþan* „tapti, darytis, virsti kuo“ (M. Vasmer, I, 190; A. Walde, II, 763-5; J. Endzelīns, 275).

Liet. *klóti*, plg. lat. *klât*; s. sl. *klasti* „dėti, krauti“, rus. *класть*, got. *af-hlaþan*, s. vok. aukšt. *hladan* (E. Fraenkel, 274-5; M. Vasmer, I, 565).

Liet. *lùpti*, plg. lat. *lupt;* rus. *лупить*. Toliau šiuos žodžius mėginama sieti su skr. *lōpayati* „sužeidžia, sužaloja“, gr. λύπη „liūdesys, sielvartas, skausmas“, got. *laufs* „lapai“, s. vok. aukšt. *louft* „medžio žievė“ (E. Fraenkel, 391-2; M. Vasmer, II, 70; F. Kluge, 425).

Liet. *vìrti*, plg. lat. *vîrt*; s. sl. *variti*, rus. *варить*. Toliau siejama su arm. *varem* „uždegu“ (M. Vasmer, I, 169; E. Fraenkel, 1263).

Liet. *kèpti*, plg. lat. *cept*; s. sl. *pešti*, rus. *печь*, skr. *pácati* „verda, kepa“, av. *pačaiti*, gr. πέσσω „verdu“, lot. *coquo,-ere* „virti“, alb. *pjek* „kepti“, toch. A, B *päk-* „virti“. Kaip rodo kitų ide. kalbų pavyzdžiai, baltiškasis šios sąvokos pavadinimas veikiausiai yra metatezės rezultatas (E. Fraenkel, 241; M. Vasmer, II, 331; A. Walde, I, 270-1; J. Pokorny, 798).

Liet. *mìnkyti*, plg. lat. *mîcît;* rus. *мякнуть* „tilžti, minkštėti“, gr. μάσσω „minkau, braukau, tepu“, s. vok. aukšt. *mengen* „maišyti“ (E. Fraenkel, 454; M. Vasmer, II, 187; J. Pokorny, 730-1).

Liet. *pláuti*, plg. lat. *plaûst* „išlieti, sušlapinti“; rus. *плавить* „lydyti, plukdyti“, skr. *plāváyati* „aplieja, užtvindo, plukdo“, gr. πλέω „plaukiu“, lot. *pluere* „lyti“, s. angl. *flōwan* „tekėti, plūsti“, toch. B *plu-* „kyboti“, *plewe* „sielis, laivelis“ (E. Fraenkel, 609-10; M. Vasmer, II, 364; J. Pokorny, 835-7; A. Walde, II, 326-7).

Iš tos pačios ide. šaknies **pleu-* yra kilęs ir liet. *plaũkti*.

Liet. *líeti*, plg. lat. *liêt*, pr. *pralieiton* „išlietas“; s. sl. *liti*, rus. *лить*, lot. *lībo,-āre* „lieti, aukoti“ (E. Fraenkel, 368-9; M. Vasmer, II, 47; J. Pokorny, 664-5; A. Walde, I, 794-5).

Liet. *darýti*, plg. lat. *darît*. Siejama su liet. *derėti* „tikti, būti tinkamam“, skr. *dhármaḥ* „įstatymas, dėsnis“, *dhāráyati* „laiko, neša“, lot. *firmus* „tvirtas, stiprus“ (E. Fraenkel, 83; EM, I, 441; A. Walde, I, 505-6; J. Pokorny, 252-4; M. Mayrhofer, II, 100).

Liet. *dìrbti*, plg. lat. *dirbt*. Siejama su s. angl. *deorfan* „dirbti; žūti“, vid. vok. aukšt. *verderben* „žūti, gaišti“, arm. *derbuk* „nelygus, šiurkštus, kietas, sustiręs“ (E. Fraenkel, 82; J. Pokorny, 257).

FIZIOLOGINĖ IR PSICHINĖ VEIKLA

Liet. *ėsti*, plg. lat. *êst* „valgyti, ėsti“, pr. *īst*, *īstwei* „valgyti“; s. sl. *jasti*, rus. *есть*, skr. *átti* „valgo“, gr. ἔδω, „valgau“, lot. *edo,-ĕre* „ėsti, valgyti“, got. *itan*, s. vok. aukšt. *ezzan* „valgyti“, arm. *utem* „valgau“, het. *et-* „valgyti“ (E. Fraenkel, 124-5; M. Vasmer, I, 398; J. Pokorny, 287-8). Liet. *ėsti* seniau taip pat reiškė „valgyti“.

Liet. *válgyti*, plg. pr. *walge* „esset“. Tos pačios kilmės žodžiai kaip ir *vìlgyti*. Mūsų *válgyti* pirmiausia irgi reiškė „vilgyti gerklę“. Toliau šie veiksmažodžiai sietini su liet. *pavilgà* „pavilgymas; valgio pradaras (mėsa, pienas, sviestas, kiaušiniai, sūris ir kt.)“, lat. *vaĺgs* „drėgnas“, s. rus. *vologa* „sriuba, maistas“, rus. *волога* „drėgmė; skystas valgis“, skr. *vṛjaní* „debesis“, s. vok. aukšt. *wolkan* „debesis“, *welc* „drėgnas“ (K. Būga, II, 664; E. Fraenkel, 1189-90; M. Vasmer, I, 219; F. Kluge, 853).

Liet. *gérti*, plg. lat. *dzeŕt*, pr. *gurcle* „gerklė“; s. sl. *(po)žrěti* „praryti“, rus. *жрать* „ėsti“, skr. *giráti* „praryja“, lot. *voro,-āre* „godžiai ėsti, ryti“, s. vok. aukšt. *querdar* „jaukas“, arm. *ker* „valgis“ (E. Fraenkel, 148-9; M. Vasmer, I, 430; A. Walde, II, 836; J. Pokorny, 474-5; K. Būga, II, 129).

Liet. *mìsti*, plg. lat. *mist*, pr. *maitā* „maitina“, *pomaitat* „maitinti“. Toliau šie žodžiai siejami su air. *méith* „riebus“, isl. *meiđ* „riebiausia banginio mėsa“. Kiti kalbininkai, atrodo, be pakankamo pagrindo liet. *mìsti* siejo su rus. *место* „vieta“ (M. Vasmer, II, 124). Su liet. *mìsti* bendrašakniai žodžiai yra liet. *maĩstas*, *meĩtėlis*, *maità* (E. Fraenkel, 459-60).

Liet. *álkti*, plg. lat. *aĺkt*, pr. *alkīns* „nevalgęs, kas nemėgsta daug gerti“; s. sl. *lakati* „alkti“, rus. *лакать* „geisti, trokšti“. Siejama su šiais žodžiais ir s. vok. aukšt. *ilgi* „alkis, badas“ (E. Fraenkel, 8; M. Vasmer, II, 9; J. Endzelīns, 140; K. Būga, III, 412).

Liet. *laižýti*, *liežti*, plg. lat. *làizît;* s. sl. *lizati*, rus. *лизать*, skr. *lihati* „laižo“, av. *raēz-* „laižyti“, pers. *lištan*, gr. λείχω „laižau“, lot. *lingo,-ere* „laižyti“, got. *bilaigōn* „aplaižyti“, s. vok. aukšt. *lehhōn* „laižyti“, air. *ligim* „laižau“ (E. Fraenkel, 369; M. Vasmer, II, 40; A. Walde, I, 806; J. Pokorny, 668).

Liet. *kąsti*, plg. lat. *kuôst*; rus. *кусать* „kąsti, kandžioti“, gr. κνώδων „medžioklės ieties dantis“ (E. Fraenkel, 227; M. Vasmer, I, 703-4).

Liet. *žióti*, *žiovauti*, plg. lat. *žàvât;* rus. *зевать*, lot. *hio,-āre*, s. vok. aukšt. *giwēn* (E. Fraenkel, 1312-3; M. Vasmer, I, 451; F. Kluge, 228; J. Pokorny, 419-20).

Liet. *ráugėti*, plg. lat. *raûdzêt;* rus. *рыгать*, gr. ἐρυγγάνω „raugu“, lot. *ērūgo,-ere* „raugėti“, s. angl. *rocettan*, arm. *orcam* „raugu“ (E. Fraenkel, 705-6; M. Vasmer, II, 554; A. Walde, I, 418-9; J. Pokorny, 871-2).

Liet. *spiáuti*, plg. lat. *spļaũt;* s. sl. *plьvati*, rus. *плевать*, gr. πτύω „spiaunu", lot. *spuo,-ere* „spiauti", got. *speiwan* (E. Fraenkel, 866-7; M. Vasmer, II, 379; A. Walde, II, 580-1; F. Kluge, 723).

Liet. *sakýti*, plg. lat. *sacît*. Siejami su s. rus. *sočiti* „ieškoti, kaltinti", rus. *сочить*, s. vok. aukšt. *sagēn* „sakyti", lot. *inseque* „pasakyk, pranešk" (E. Fraenkel, 757; M. Vasmer, II, 704-5; A. Walde, I, 702-3; F. Kluge, 619).

Liet. *tařti*, plg. lat. *terêt* „plepėti", pr. vns. gal. *tārin* „balsas"; rus. *мopoмopить*, *мapaмopить* „plepėti", het. *tar-* „sakyti, vadinti" (E. Fraenkel, 1059-60; J. Endzelīns, 263; M. Vasmer, III, 126-7).

Liet. *kalbėti*, plg. lat. *kaļuôt*, *kaĺbinât* „šnekučiuoti, kalbėti" pr. *kaltzā*, *kelsāi* „skambėti", gr. καλεῖν „šaukti", lot. *calo,-āre* „pranešti, skelbti, sušaukti", s. vok. aukšt. *hëllan* „šaukti" (E. Fraenkel, 207-8; A. Walde, I, 141-2; J. Endzelīns, 188-9). Ar iš tikrųjų liet. *kalbėti* yra sietinas su šios grupės žodžiais, kyla kai kurių abejonių. J. Endzelynas, pavyzdžiui, liet. *kalbėti* ir nenurodo šalia pr. *kaltzā*. Taip pat kelia abejonių ir E. Frenkelio tolesnis šių žodžių siejimas su liet. *klabėti*.

Liet. *šaũkti*, plg. lat. *sàukt*. Siejama su rus. *сова* „pelėda", s. vok. aukšt. *hūwo* „pelėda", vid. vok. aukšt. *hiulen* „kaukti, staugti, raudoti", arm. *sag* „žąsis", toch. B *śauk* „šaukti" (E. Fraenkel, 968; M. Vasmer, II, 685-6; EM, III, 772).

Liet. *rẽkti*, plg. lat. *rèkt;* s. sl. *rešti* „kalbėti, sakyti", skr. *racáyati* „tvarko, taiso, sudaro, ruošia", lot. *racco,-āre* „rėkti (lyg tigrui)", got. *rahnjạn* „skaičiuoti", air. *réimm* „šauksmas, riksmas", toch. A *rake* „žodis", toch. B *reki* (E. Fraenkel, 716-7; M. Vasmer, II, 508-9; A. Walde, II, 414).

Liet. *raudóti*, plg. lat. *raûdât;* plg. s. sl. *rydati*, rus. *рыдать*, skr. *rōditi* „verkia, rauda", lot. *rudo, -ere* „rėkti, šaukti", s. vok. aukšt. *rioƶan* „verkti" (E. Fraenkel, 704; M. Vasmer, II, 554-5; A. Walde, II, 447).

Liet. *veřkti* siejama su rus. *ворчать* „niurnėti, urgzti", rus. *верещать* „svirpti, spiegti" ir kt. (E. Fraenkel, 1226; M. Vasmer, I, 231).

Liet. *klausýti*, plg. lat. *klàusît*, pr. *klausīton* „išklausyti". Tos pačios kilmės tik su kitu žodžio pradžios konsonantizmu yra ir liet. *šlovẽ*, lat. *slava*, rus. *слово* „žodis", *слава* „šlovė". Toliau su šiais žodžiais sietinas skr. *śṛṇṓti* „klauso", gr. κλέος „šlovė", lot. *clueo,-ēre* „vadintis", toch. A, B *klāv-* „pranešti, paskelbti" ir kt. (E. Fraenkel, 265-6; M. Vasmer, II, 656; A. Walde, I, 237-9; J. Pokorny, 605-6).

Liet. *girdėti*, plg. lat. *dzìrdêt*. Toliau siejama su liet. *gìrti*, pr. *gerdaut* „sakyti" (E. Fraenkel, 153).

Liet. *matýti*, plg. lat. *matît* „jausti, pajusti, pamatyti"; s. sl. *sъmotriti* „matyti". Tolimesnė šių baltų-slavų žodžių giminystė gana neaiški. Mėginama sieti ir su liet. *mèsti* (E. Fraenkel, 415-6; M. Vasmer, II, 676-7).

Liet. *veizdėti* „žiūrėti, ieškoti; tikrinti vištą, ar dės", plg. pr. *waist* „žinoti"; s. sl. *věděti* „žinoti", rus. *ведать*, skr. *vidá* „žinojimas", gr. εἶδως „žvilgsnis", lot. *videō,-ere* „matyti, žiūrėti", got. *witan* „stebėti, žinoti", s. vok. aukšt. *wizzan* „žinoti" (E. Fraenkel, 1215-6; M. Vasmer, I, 176; A. Walde, II, 784-5; K. Būga, II, 258).

Liet. *žiūrėti*, plg. lat. *žũrêt* „tykoti, selinti". Gana neaiškios kilmės žodžiai, mėginami sieti su liet. *žarà*, *žerėti* (E. Fraenkel, 1316).

Liet. *regėti*, plg. lat. *redzêt*. Sieti mėginama su liet. *rãgas*, *ragáuti*, *rãginti* (E. Fraenkel, 712-3). Tačiau semantiniu požiūriu toks siejimas kelia daug abejonių.

Liet. *úosti*, plg. lat. *uôst;* gr. ὄζω „uodžiu", lot. *odor* „kvapas", arm. *hot* „kvapas". Galimas daiktas, jog su šiais žodžiais sietinas ir rus. *ядоха* „sumanus, vikrus žmogus", ček. *jadati* „tyrinėti" (E. Fraenkel, 1167-8; M. Vasmer, III, 482; A. Walde, II, 203).

Liet. *žinóti*, plg. lat. *zinât*, pr. *ersinnat* „pažinti, suprasti"; s. sl. *znati*, rus. *знать*, skr. *jānâti* „žino, pažįsta", gr. γιγνώσκω „pažįstu", lot. *nosco, -ere* „pažinti", got. *kann* „pažįstu", alb. *njoh* „žinoti", toch. A *knān-* (E. Fraenkel, 1310-1; M. Vasmer, I, 458; M. Mayrhofer, I, 429; A. Walde, II, 176-7).

Liet. *miñti, menù*, plg. lat. *minêt* „paminėti, pasakyti", *mīt* „atminti, atspėti", pr. vns. gal. *minisnan, menisnan, pominīsnan* „atmintis, atminimas"; s. sl. *мьněти* „manyti", rus. *мнить*, skr. *mányate* „mano", av. *mainyete*, gr. μέμονα „atmenu", lot. *meminī* „atsimenu", got. *man* „manau", air. *do-moiniur* „tikiu, manau" (E. Fraenkel, 455-6; M. Vasmer, II, 142-3; M. Mayrhofer, II, 583-4; A. Walde, II, 65-7).

Liet. *pràsti*, plg. lat. *prast*, pr. *issprestun* „suprasti". Siejama su got. *fraþjan* „galvoti, suprasti", toch. A *pratim*, toch. B *pratiṃ* „nusistatymas, pasiryžimas" (E. Fraenkel, 646-7; J. Pokorny, 845).

Liet. *bijóti*, plg. lat. *bîtiês*, pr. *biātwei;* s. sl. *bojati sę*, rus. *бояться*, skr. *bháyate* „bijosi", lot. *foedus* „baisus" (E. Fraenkel, 43; M. Vasmer, I, 115; M. Mayrhofer, II, 471-2; A. Walde, I, 522-3).

Liet. *miegóti*, plg. lat. *mìgt* „užmigti", pr. *enmigguns* „užmigęs", *meicte* „miegoti"; rus. *мигать* „mirksėti, mirgėti". Toliau mėginama sieti su pers. *miža, muža* „blakstiena", vid. vok. žem. *micken* „žiūrėti į ką, nukreipti akis" (E. Fraenkel, 447; M. Vasmer, II, 132; K. Būga, II, 459).

Liet. *kę̃sti*, plg. lat. *cìest*. Mėginama sieti su gr. πάσχειν „kęsti", air. *cessaim* „kenčiu". Tačiau siejimas labai abejotinas. Su lietuvių ir latvių kalbos žodžiais, gal būt, yra gimininga ir prūsų asmenvardis *Cante* (E. Fraenkel, 246-7; EM, I, 395).

Liet. *niežėti*, plg. lat. *niẽzêt*. Toliau siejama su av. *naēza-* „toks ligos vardas", arm. *anic* „glinda" (E. Fraenkel, 502-3; EM, II, 752).

Liet. *kósėti*, plg. lat. *kãsêt;* rus. *кашлять* „kosėti", skr. *kā́sate* „kosti", s. vok. aukšt. *huosto* „kosulys", abl. *kollë* „kosulys" (E. Fraenkel, 283-4; M. Vasmer, I, 544; M. Mayrhofer, I, 206; J. Pokorny, 649).

Liet. *gýti*, plg. lat. *dzît*, pr. *giwīt* „gyventi"; s. sl. *žiti* „gyventi", rus. *жить*, skr. *jī́vati* „gyvena", av. *jvaiti*, gr. βέομαι „gyvensiu", lot. *vīvo,-ere* „gyventi". Tos pačios šaknies yra ir liet. *gyvénti, gývas* ir kt. (E. Fraenkel, 154-5; M. Vasmer, I, 423, 426; A. Walde, II, 808-10; J. Pokorny, 467-8).

Liet. *siřgti*, plg. lat. *sìrgt*. Siejama su rus. *сорога* „paniuręs, nesukalbamas žmogus", lenk. *srogi* „griežtas", got. *saúrga* „rūpestis", air. *serg* „liga" (E. Fraenkel, 787; M. Vasmer, I, 698; F. Kluge, 718).

Liet. *kvẽpti*, plg. lat. *kvêpt* „rūkti, kvepėti", pr. *kupsins* „migla, rūkas"; s. sl. *kypěti* „virti, kunkuliuoti", rus. *кипеть*, skr. *kúpyati* „kunkuliuoja, pyksta", lot. *cupio,-ere* „labai trokšti, geisti" (E. Fraenkel, 325-6; M. Vasmer, I, 559; M. Mayrhofer, I, 230).

Liet. *dvẽsti*, plg. *dvèst*, pr. vns. gal. *nādewisin* „dūsavimas"; s. sl. *dychati* „kvėpuoti", rus. *дышать*. Toliau šie žodžiai mėginama sieti su gr. θεός „dievas", lot. *februum* „valomoji priemonė", s. vok. aukšt. *tior* „gyvulys" (E. Fraenkel, 115-6;

M. Vasmer, II, 383; F. Sławski, I, 175-6; F. Kluge, 779; A. Walde, I, 472). Tos pačios kilmės yra ir liet. *dùsti, daũsos, dvasià.*

Liet. *gìmti*, plg. lat. *dzìmt*, pr. *gimsenin* „gimimas“, *gemmons* „gimęs“; skr. *gámati* „ateina“, av. *jamaiti*, gr. βαίνω „einu“, lot. *venio,-īre* „ateiti“, got. *qiman* „ateiti“, air. *bēim* „žingsnis“, toch. A *käm-, kum-* „ateiti“, toch. B *käm, kam, śem* „ateiti“ (E. Fraenkel, 151; A. Walde, II, 747-9; J. Pokorny, 464-5).

Liet. *miřti*, plg. lat. *miřt*; s. sl. *mrěti*, rus. *мереть*, skr. *mriyáte* „miršta“, av. *miryeite*, gr. ἔμορτεν „miręs“, lot. *morior, morī* „mirti“, got. *maurþr* „žudymas“, arm. *meṙanim* „mirštu“, het. *mer-* „išnykti, numirti“. Tos pačios kilmės žodžiai yra ir liet. *mérdėti, mãras, núomaris* (E. Fraenkel, 457-9; M. Vasmer, II, 120; A. Walde, II, 112-3; M. Mayrhofer, II, 696; J. Pokorny, 735).

KITI VEIKSMAŽODŽIAI

Liet. *bū́ti*, plg. lat. *bût*, pr. *būton;* s. sl. *byti*, rus. *быть*, skr. *bhávati* „yra, tampa“, gr. φύομαι „tampu, augu“, lot. *fui* „esu buvęs“, got. *bauan* „gyventi“, air. *buith* „būti“ (E. Fraenkel, 68; M. Vasmer, I, 159; A. Walde, I, 557-9; J. Pokorny, 146-50).

Liet. *eĩti*, plg. lat. *iêt*, pr. *ēit* „eina“; s. sl. *iti* „eiti“, skr. *éti* „eina“, av. *aēiti*, gr. εἶμι „einu“, lot. *eo, īre* „eiti“, got. *iddja* „ėjau“, toch. A *ymäs* „einame“, toch. B *yam* „eina“, het. *i-it* „eik“ (E. Fraenkel, 119; M. Vasmer, I, 471; A. Walde, I, 406-9; J. Pokorny, 293-6).

Liet. *bė̃gti*, plg. lat. *bêgt;* s. sl. *běgati*, rus. *бегать*, gr. φέβομαι „bėgu“ (E. Fraenkel, 38; M. Vasmer, I, 67, 68-9; J. Pokorny, 116).

Liet. *nókti*, plg. lat. *nãkt* „eiti“. Mėginama sieti su got. *nehv(a)* „arti“, *nehvjan* „artintis“, s. vok. aukšt. *nāh* „arti“ (E. Fraenkel, 506-7). Liet. *nókti* pirminė reikšmė taip pat buvusi „eiti“, plg. liet. *prieĩti* „išnokti“.

Liet. *stóti*, plg. lat. *stât*, pr. *postāt, stānintei* „stovintis“; s. sl. *stati*, rus. *стать* „tapti“, skr. *tíṣṭhati* „stovi“, av. *hištaiti*, gr. ἵστημι „stoviu“, lot. *sto,-āre* „stovėti“, s. vok. aukšt. *stān, stēn* „stovėti“, air. *ad-táu* „esu“ (E. Fraenkel, 914; M. Vasmer, III, 5; A. Walde, II, 596-9; J. Pokorny, 1004-10).

Liet. *brìsti*, plg. lat. *brist;* s. sl. *bresti*, rus. *брести*, alb. *bredh* „klaidžioti, šokinėti“. Su šiais žodžiais mėginama sieti ir toch. B *preśc(i)ye* „pelkė, purvas“ (E. Fraenkel, 58; M. Vasmer, I, 120).

Liet. *sèkti*, plg. lat. *sekt;* skr. *sácate* „lydi, seka“, av. *hačaiti*, gr. ἕπεται, lot. *sequor* „seku, persekioju“, air. *sechithir* „seka“ (E. Fraenkel, 773; A. Walde, II, 519-20).

Liet. *šókti*, plg. lat. *sâkt* „pradėti“. Mėginama sieti su s. sl. *skočiti*, rus. *скочить* „šokti“, vid. vok. aukšt. *geschehen* „šokti į priekį“, bet toks siejimas turi fonetinių sunkumų (E. Fraenkel, 1021-2; M. Vasmer, II, 641, 649; K. Būga, II, 317).

Liet. *gulĩti, gulė̃ti*, plg. lat. *gulêt* „miegoti, gulėti“. Mėginama sieti su gr. βάλλειν „mesti“ (E. Fraenkel, 175-6).

Liet. *sė̃dė̃ti*, plg. lat. *sêdêt*, pr. *sīdons* „sėdintis“; s. sl. *sěděti* „sėdėti“, rus. *сидеть*, skr. *sídati* „sėdi“, av. *hiδaiti*, gr. ἕζομαι „sėdžiu, sėdu“, lot. *sedeo,-ēre* „sėdėti“, got. *sitan* „sėdėti, gyventi“ (E. Fraenkel, 769; M. Vasmer, II, 622; A. Walde, II, 507-9; J. Pokorny, 884-7).

Liet. *spìrti*, plg. lat. *spirinât, spefi*. Siejama su rus. *переть* „žengti, brautis, tempti, vilkti“, skr. *sphuráti* „pašoka, spiria, žengia, neramiai juda“, av. *sparaiti*

„žengia, pastumia, spiria“, gr. (ἀ)σπαίρειν „gūžčioti, neramiai judėti, spardytis“, lot. *sperno,-ere* „atstumti, atmesti“, s. vok. aukšt. *spornōn* „sutrypti, nuspirti“, air. *seir* „kulnis“ (E. Fraenkel, 873-4; M. Vasmer, II, 341; A. Walde, II, 572-3).

Liet. *dėti*, plg. lat. *dêt* „dėti (kiaušinius)“, pr. *sen senditmai rānkān* „su sudėtomis rankomis“; s. sl. *děti*, „dėti, kišti“, rus. *дemь*, skr. *dádhāti* „deda“, av. *daδāiti*, gr. τίθημι „dedu“, *facio,-ere* „daryti, veikti“, s. vok. aukšt. *tuon* „daryti, dėti“, arm. *dnem* „dedu“, toch. A *tātas-*, *täs-*, *tes*, toch. B *tes*, *tās-* „dėti“, het. *dāi-* „dėti, statyti“ (E. Fraenkel, 91-2; M. Vasmer, I, 347-8; J. Pokorny, 235-7).

Liet. *imti*, plg. lat. *jemt*; s. sl. *iměti*, rus. *имeть* „turėti“, rus. *взять* „imti“ (<*vēz-* +*jęti* „imti“), lot. *emo,-ere* „imti“ (E. Fraenkel, 184-5; M. Vasmer, I, 198, 479; A. Walde, I, 400-1).

Liet. *dúoti*, plg. lat. *duôt*, pr. *dāt*, *datwei*, *daton;* s. sl. *dati*, rus. *дamь*, skr. *dádāti* „duoda“, av. *dadāiti*, gr. δίδωμι „duodu“, lot. *dō,-āre* „duoti“, alb. *dashe* „daviau“, arm. *tam* „duodu“ (E. Fraenkel, 111-2; M. Vasmer, I, 329; A. Walde, I, 360-2; M. Mayrhofer, II, 13; J. Pokorny, 223-6).

Liet. *jóti*, plg. lat. *jât*; rus. *examь* „važiuoti“, skr. *yáti* „eina, važiuoja“, av. *yāiti*, toch. A, B *yā-* „eiti“, het. *iia-* „eiti, vaikščioti“ (E. Fraenkel, 195; M. Vasmer, I, 392; J. Pokorny, 296).

Toliau šie žodžiai yra siejami su liet. *eĩti* ir jo giminaičiais.

Liet. *káuti*, plg. lat. *kaût*, pr. *cugis* „plaktukas“; s. sl. *kovati* „kalti, kaustyti“, rus. *коватb*, lot. *cūdo, -ere* „mušti, kalti“, s. vok. aukšt. *houwan* „kirsti, mušti“, air. *cuad* „mušti, kovoti“, toch. A *ko-* „užmušti“, toch. B *kau-* (E. Fraenkel, 232; M. Vasmer, I, 584; A. Walde, I, 300-1; J. Pokorny, 535).

Liet. *sùpti*, plg. lat. *šūpât*. Siejama su pr. *suppis* „pylimas“, rus. *сыпать* „berti, barstyti, pilti“, lot. *supo-, āre* „mesti, mėtyti“ (E. Fraenkel, 943-4; M. Vasmer, III, 53, 57; A. Walde, II, 356-7).

Liet. *gèsti* „netekti šviesumo“, plg. lat. *dzèst;* s. sl. *gasiti*, rus. *гacumь* „gesinti“, gr. σβέννῡμι „gesinu“, toch A *käs-* „užgesti, dingti“, toch. B *kas*, *käs* „užgesti, dingti“ (E. Fraenkel, 149; M. Vasmer, I, 261; EM, I, 549).

Kiti žodžiai (įvardžiai, jungtukai, prielinksniai...)

Liet. *àš*, sen. raštuose ir *èš*, plg. lat. *es*, pr. *as*, *es*; s. sl. *azъ*, *jazъ*, rus. *я*, skr. *ahám*, av. *azəm*, gr. ἐγώ, lot. *ego*, got. *ik*, arm. *es* (E. Fraenkel, 18; J. Endzelīns, 144-5; M. Vasmer, III, 475-6).

Liet. *tu*, plg. lat. *tu*, pr. *tou*, *tu;* s. sl. *ty*, rus. *мы*, skr. *tvám*, *tuvám*, av. *tū*, gr. σύ, dor. τύ, lot. *tū*, got. *þu*, air. *tú*, alb. *ti*, toch. A, B *tu* (E. Fraenkel, 1133-4; M. Vasmer, III, 159-60; J. Endzelīns, 86).

Liet. *jìs*, plg. ryt. lat. *jis*; s. sl. vns. kilm. *jego*, naud. *jemu*, skr. *ayám* „šis“, lot. *is*, got. *is* (E. Fraenkel, 194; J. Endzelynas, 150).

Liet. *mẽs*, plg. lat. *mẽs*, pr. *mes*. Toliau siejama su s. sl. *my*, rus. *мы*, arm. *mekʿ* (E. Fraenkel, 441-2; M. Vasmer, II, 183).

Liet. *jũs*, plg. lat. *jūs*, pr. *ioūs*, *iaūs;* skr. *yūyám*, gr. ὑμεῖς, got. *jus* (E. Fraenkel, 199; J. Endzelīns, 184).

Liet. *anàs*, plg. s. sl. *onъ*, rus. *он* „jis, anas“, skr. *ana-* „šis“, gr. ἔνη „trečioji diena“ (pirminė reikšmė, gal būt, „ana diena“), s. vok. aukšt. *enēr* „anas“, het. *annis*. Tos pačios kilmės yra ir liet. *antaĩ*. Lietuvių kalbos tarmėse įvardis *ãnas* vartojamas ir asmeninio įvardžio „jis“ reikšme (K. Būga, III, 446-8; E. Fraenkel, 10; M. Vasmer, II, 268; J. Pokorny, 319-20).

Liet. *pàts*, plg. lat. *pats;* skr. *pátiḥ* „ponas, valdovas, vyras“, av. *paitiš*, gr. πόσις „vyras“ (E. Fraenkel, 551-2; J. Endzelynas, 158).

Liet. *sãvas*, plg. lat. *savs*, pr. *swais;* s. sl. *svojь*, rus. *свой*, skr. *svayám* „pats“, *svaḥ* „savas“, av. *hva-*, gr. ἑός, lot. *suus*, got. *swēs*, s. vok. aukšt. *swās* (E. Fraenkel, 767; M. Vasmer, II, 596; J. Endzelīns, 259-60).

Liet. *kàs*, plg. lat. *kas*, pr. *kas;* s. sl. *kъto*, rus. *кто*, skr. *káḥ*, av. *kō*, gr. πο-, got. *hvas*, het. *kui* (E. Fraenkel, 199; M. Vasmer, I, 676; J. Endzelīns, 190). Tos pačios kilmės yra ir liet. *kaĩp*, *kaĩ*, lat. *ka*, *kai*, pr. *kai*.

Liet. *tàs*, *taĩ*, plg. lat. *tas*, pr. *stas;* s. sl. *tъ*, rus. *тот*, skr. *tá-*, av. *ta-*, gr. τόν, lot. *is-tum*, got. *þana*, toch. A *täm* (E. Fraenkel, 1064-5; M. Vasmer, III, 128; J. Endzelīns, 75).

Liet. katràs, plg. lat. *katrs* „kuris, kiekvienas“; s. sl. *kotoryjь* „kuris“, rus. *который*, skr. *kataráḥ*, av. *katārō*, gr. πότερος, jon. κότερος, got. *hvaþar*, s. vok. aukšt. *hwedar* (E. Fraenkel, 229; M. Vasmer, I, 646; K. Būga, III, 209).

Liet. *kìtas*, plg. lat. *cits*, pr. vns. gal. *kittan* (E. Fraenkel, 260-1; J. Endzelīns, 194).

Liet. *šìs*, plg. lat. *šis*, pr. *schis*, *sis;* s. sl. *sь*, rus. *сей*, gr. ἐκεῖ „ten“, lot. *cis* „šiapus“, arm. *s* „šis“, got. *himma daga* „šiandien“, het. *kā-*, *ki-* „šis“ (E. Fraenkel, 990; M. Vasmer, II, 602-3; J. Endzelīns, 243-4).

Liet. *vìsas*, plg. lat. *viss*, pr. *wissa;* s. sl. *vьsь*, rus. *весь*, skr. *vísvaḥ* „kiekvienas, visas“, av. *vīspa-* (E. Fraenkel, 1264; M. Vasmer, I, 192-3; J. Endzelīns, 275-6).

Liet. *jaũ*, plg. lat. *jàu*, pr. *iau;* s. sl. *u*, rus. *уже*, got. *ju* (E. Fraenkel, 190; M. Vasmer, III, 176; J. Endzelīns, 183).

Liet. *dabaĩ*, *daĩ*, *dár* (pastaroji forma kilusi iš pirmosios). Siejama su liet. *dabà* „prigimtis, būdas, paprotys“, rus. *доба* „laikas, metas“ (E. Fraenkel, 79; M. Vasmer, I, 356).

Liet. *kadà*, *kàd*, plg. lat. *kad*, pr. *kaden*, *kadden*, *kadan* (E. Fraenkel, 201; J. Endzelīns, 186).

Liet. *tadà*, *tàd*, plg. lat. *tad;* skr. *tadá*. Gana neaiškus šių žodžių ryšys su s. sl. *togda*, rus. *тогда* ir kt. (E. Fraenkel, 1049; M. Vasmer, III, 113; J. Endzelynas, 209).

Liet. *vẽl*, plg. lat. *vêl* „dar“. K. Būga jį sieja su liet. *vėlùs* (K. Būga, II, 426; E. Fraenkel, 1217).

Liet. *daũg*, plg. lat. *daũdz*, pr. asmenvardžius *Daugil*, *Daugis;* rus. *дюжий* „stiprus, stambus“, lenk. *dużo* „daug, labai“ (E. Fraenkel, 84; M. Vasmer, I, 386; F. Sławski, I, 181-2; J. Endzelīns, 157).

Liet. *nè*, plg. lat. *ne;* s. sl. *ne*, rus. *не*, skr. *na*, gr. νη-, lot. *ne-*, got. *ne*, air. *ni* (E. Fraenkel, 488-9; M. Vasmer, II, 204).

Liet. *nès* veikiausiai atsirado iš dalelytės *ne-* ir veiksmažodžio *būti* esamojo laiko formos, plg. pranc. *n'est-ce pas*? (E. Fraenkel, 496).

Liet. *bèt*, plg. lat. *bet*, pr. *bha*, *bhe*. Veikiausiai tos pačios kilmės yra ir liet. *bè*, *beĩ*, lat. *bez* „be“ (E. Fraenkel, 41; J. Endzelīns, 150; J. Endzelynas, 214, 228).

Liet. *ar̃*, *arbà*, plg. lat. *ar* „su, taip pat“, gr. ἄρα, ἄρ, ῥα „nes, tokiu būdu, taigi, tiesiai, kadangi“ (E. Fraenkel, 15; J. Endzelynas, 228). Tas pačios kilmės yra ir liet. *ir̃*, lat. *ir*, pr. *ir*.

Liet. *jéi*, *jéigu* sietini su ide. parodomuoju arba santykiniu įvardžiu **i̯ŏ*, **i̯ĕ* (E. Fraenkel, 192).

Liet. *jóg*, *júo*, plg. lat. *juõ* „nes“. Santykinio ide. įvardžio **-i̯ŏ*, **i̯ĕ-* dariniai (E. Fraenkel, 194).

Liet. *jùk*, plg. lat. *juk*. Mėginama sieti su s. vok. aukšt. *joh* „taip pat, bet“ (E. Fraenkel, 196; EM, II, 116).

Liet. *kur̃*, plg. lat. *kùr*. Toliau siejama su s. sl. *kъde*, rus. *где*, skr. *kúha*, av. *kudā*, alb. *ku* (E. Fraenkel, 314; M. Vasmer, I, 264). Iš liet. *kur̃* kilo ir įvardis *kurìs*, plg. lat. *kurš*.

Liet. *dẽl*, plg. lat. *dę̃l*. Neaiškios kilmės. Mėginamas sieti su liet. *dėti* (E. Fraenkel, 86-7).

Liet. *į̃*, *iñ*, plg. lat. *ìe-*, pr. *en*. Siejama su gr. ἐν, lot. *in*, got. *in*, vok. *in*, air. *in-*, s. sl. *vъn*, rus. *в* (E. Fraenkel, 181; M. Vasmer, I, 161; J. Endzelīns, 166).

Liet. *ìš*, plg. lat. *iz*, pr. *is;* s. sl. *iz*, rus. *из*. Toliau mėginama sieti ir gr. ἐξ, ἐκ, lot. *ex*, air. *ess* (E. Fraenkel, 188; M. Vasmer, I, 473; J. Endzelīns, 184).

Liet. *ìki*, plg. lat. *ik* „visada, taip dažnai“. Veikiausiai santykinio ide. įvardžio **i̯ŏ-* darinys (E. Fraenkel, 183).

Liet. *ùž*, plg. lat. *uz;* s. sl. *vъz-*, rus. *воз- вз-*, *взо-*, arm. *z-* (E. Fraenkel, 1173-4; M. Vasmer, I, 214; J. Endzelynas, 227).

Liet. *nuõ*, plg. lat. *nùo*, pr. *no* „ant“; s. sl. *na*, rus. *на*, av. *ana* „išilgai, palei, pagal“, gr. ἀνά „ant, per“, got. *ana* „ant, priešais“ (E. Fraenkel, 511; M. Vasmer, II, 190; J. Endzelynas, 217).

Liet. *añt*, plg. skr. *ánti* „priešais“, arm. *and*, toch. A *ānt* „viršuj“, gr. ἀντί „priešais, akivaizdoje“, lot. *ante*, got. *and* „virš“, het. *hanti* (E. Fraenkel, 11; K. Būga, II, 264, III, 444).

Liet. *peř*, plg. lat. *par*, pr. *per*, *par*; s. sl. *prě-*, rus. *nepe-*, skr. *pári*, av. *pairi*, gr. πέρι, lot. *per*, got. *fair-* (E. Fraenkel, 572; M. Vasmer, II, 337-8; J. Endzelīns, 222-3).

Liet. *põ*, plg. lat. *pa*, pr. *po*, *pa;* rus. *на-*, av. *pa-*, *pā-*, alb. *pa-*, *pa* „be, ne-“ (E. Fraenkel, 635; M. Vasmer, II, 297-8; J. Endzelynas, 218-20).

Liet. *priẽ*, plg. lat. vietovardį *Priebalga* (> *Piebalga*), pr. *prei;* s. sl. *pri*, rus. *при* (E. Fraenkel, 652-3; M. Vasmer, II, 431; J. Endzelynas, 224).

Liet. *prõ*, plg. pr. *pra*, *pro;* s. sl. *pro-*, rus. *про*, skr. *pra-* „prieš“, av. *fra*, gr. πρό, lot. *pro*, got. *fra-*, air. *ro-* (E. Fraenkel, 657; M. Vasmer, II, 437; J. Endzelynas, 223).

Liet. *apiẽ*, plg. lat. *ap*, pr. *ep-*; skr. *ápi* „pas, prie, šalia“, av. *aipi*, gr. ἐπί, lot. *op* (E. Fraenkel, 12-3; J. Endzelīns, 93; J. Endzelynas, 212).

Liet. *sù* gana neaiškios kilmės žodis. Galimas daiktas, kad jis atsirado iš **suo*, o pastarasis iš ide. **sō*: Taip pat liet. *sù* gali būti gimininga ir su s. sl. *sъ*, rus. *с* (E. Fraenkel, 935-6; J. Endzelynas, 225-6).

LIETUVIŲ KALBOS SKOLINIAI IR LIETUVIŠKI (BALTIŠKI) ŽODŽIAI KITOSE KALBOSE

Baltų ir Pabaltijo suomių kalbų santykiai

Dėl baltų santykių su jų šiaurės kaimynais Pabaltijo suomiais senumo yra įvairių nuomonių. Tačiau viena aišku, kad šių santykių amžių reikia skaičiuoti jau ne šimtais, o tūkstančiais metų. Tarybinių archeologų A. Briusovo[1], H. Moros[2] nuomone, III tūkstantmetyje pr. m. e. Rytų Europos miškų juostoje, apėmusioje ir Pabaltijį, gyvenusios suomių-ugrų kiltys, dabartinių suomių-ugrų protėviai. Šios kiltys vertėsi daugiausia medžiokle ir žvejyba. Joms būdinga duobėtoji-dantytoji, arba šukinė, keramika. II tūkstantmetyje pr. m. e. Rytų Pabaltijyje šalia medžiotojų ir žvejų su būdinga duobėtąja-dantytąja keramika stovyklų pasirodo jau visiškai naujas stovyklų tipas, kurio gyventojai gerai pažino gyvulininkystę bei žemdirbystę ir vartojo virvelinę keramiką. Be to, šiems gyventojams būdingi laiviniai kovos kirviai. Kadangi ši kultūra paveldėjimu nesusijusi su ankstesniąja Rytų Pabaltijo kultūra, o yra naujas savitas reiškinys, tai jos pasirodymas siejamas su naujo etninio elemento įsibrovimu į suomių-ugrų teritoriją. Šis naujasis etninis elementas ir bus veikiausiai dabartinių baltų protėviai. Tokiai A. Briusovo ir H. Moros nuomonei pritaria ir kiti tarybiniai istorikai bei kalbininkai[3].

Užsienio kalbininkai (V. Tomsenas, E. Setialia, J. Kalima, E. Nieminenas, L. Hakulinenas) Pabaltijo suomių susidūrimo su baltais datą, remdamiesi grynai kalbiniais argumentais, dažniausiai nukelia į gerokai naujesnius laikus. Jų nuomone, baltų ir Pabaltijo suomių protėviai susidūrė paskutiniaisiais pr. m. e. ir pirmaisiais m. e. šimtmečiais. K. Būga šią datą buvo linkęs nukelti į kiek ankstesnius laikus („... ir kultūros laipsnis, kurį rodo lietuviškosios kilmės suomiški žodžiai, labiau pritinka tūkstantiesiems (1000) metams, kaip penkiašimtiesiems (500) prieš m. e.“)[4]. Tačiau ir šie kalbininkai mano, kad iš atskirų ide. kilčių Pabaltijo suomiai pirmiausia susidūrė su baltais. Tik po susidūrimo su baltais Pabaltijo suomiai suėjo į kontaktą su germanais ir slavais.

Be to, reikia pastebėti, jog kai kalbama apie baltų ir suomių-ugrų kalbų santykius, paprastai galvoje turima šių tautų kontaktai prie Baltijos jūros, vadinasi, su vakarinėmis suomių kiltimis. Tačiau skoliniai iš baltų aptinkami ir Volgos grupės suomių-ugrų kalbose, pavyzdžiui, mordvių, marių kalbose. Šį faktą V. Tomsenas mėgino aiškinti tuo, kad senovėje tarp Volgos ir Pabaltijo suomių gyvenusios ir kitos suomių-ugrų kiltys, kurios suvaidinusios tarpininkų vaidmenį.

---

[1] А. Я. Брюсов, Очерки по истории племен Европейской части СССР в неолитическую эпоху, Москва, 1952, p. 162 tt.

[2] Х. А. Моора, Вопросы сложения эстонского народа и некоторых соседних народов в свете данных археологии, „Вопросы этнической истории эстонского народа“, Таллин, 1956, p. 49–141.

[3] Latvijas PSR vēsture, I, K. Strazdiņa, J. Zuša, J. Krastiņa, A. Drīzuļa redakcijā, Rīgā, 1953, p. 14-15; Lietuvos TSR istorija, t. I, redakcinė kolegija: K. Jablonskis, J. Jurginis, J. Žiugžda (vyr. redaktorius), Vilnius, 1957, p. 18–21; П. Аристэ, Примечания к книге Л. Хакулинена „Развитие и структура финского языка“, ч. II, Москва, 1955, p. 278–279; Формирование прибалтийско-финских языков и древнейший период их развития, „Вопросы этнической истории эстонского народа“, p. 12.

[4] K. Būga, Rinktiniai raštai, II, Vilnius, 1959, p. 83.

Tarybinis kalbininkas B. Serebrenikovas[5] iškėlė hipotezę, kad miškų juostoje tarp Volgos ir Kliazmos upių, iki pasirodant ten slavams, gyvenę žmonės, kalbėjusieji ide. kalba, labai artima dabartinėms baltų kalboms. O. Trubačiovas ir V. Toporovas[5] taip pat iškelia tiesioginį baltų kalbų kontaktą su Pavolgio kalbomis.

Kol kas čia iškeltų hipotezių teisingumui patvirtinti trūksta argumentų. Tačiau šiaip ar taip jos yra vertos dėmesio. Pirmiausia šias hipotezes remia baltiškosios toponimikos pėdsakai, aptinkami Vidurinėje ir Aukštutinėje Padneprėje bei Volgos-Okos tarpupyje. Be to, minėtom prielaidom pritartų ir rusų metraščiuose minimi galindai, dar XI-XII a. gyvenę netoli Maskvos.

Baltai, įsiskverbę į Rytinį Pabaltijį, užėmė rečiau gyvenamas suomių žemes. Šiaurinė baltų dalis, matyti, pamažu ištirpo tarp suomių kilčių, kurios buvusios daug gausesnės. Pietinė baltų dalis asimiliavo suomius, šiose srityse veikiausiai ne taip gausiai gyvenusius. Kad dabartinėse šiaurinėse baltų srityse anksčiau gyveno suomiai, vaizdžiai rodo suomiška šių sričių toponimika. Dabartinės Lietuvos teritorijoje tokios toponimikos pėdsakai labai nežymūs ir tie patys dažniausiai ginčytini, pavyzdžiui, kai kurių kalbininkų nurodoma suomiška Nemuno vardo kilmė ir kt. Tačiau Latvijos teritorija mirgėte mirga suomiškos kilmės toponimais. Suomių asimiliavimo procesas truko ištisus tūkstantmečius, o Latvijos teritorijoje jis tebevyksta ir šiandien: kitados gausiai apie Rygos įlanką ir Vakarinės Dauguvos bei Gaujos baseinuose gyvenę lyviai jau visiškai baigia nutautėti. Šiandien šia Pabaltijo suomių kalba kalbančių žmonių beliko tik keletas šimtų[7].

Archeologiniai duomenys rodo, kad baltai buvo kiek aukštesnės kultūros, negu jų šiaurės kaimynai. Baltų ir suomių susidūrimo metu baltai jau vertėsi gyvulininkyste bei žemdirbyste. Tokį teiginį patvirtina ne tik archeologiniai, bet ir kalbiniai duomenys. Šių verslų iš baltų pradėjo mokytis ir suomių kiltys. Apskritai, kalbiniai duomenys rodo, kad tarp baltų ir suomių buvo glaudūs draugiški ryšiai.

Baltų kalbų įtaka Pabaltijo suomių kalboms gana ryški. Ypač ryški ši įtaka Pabaltijo suomių kalbų leksikoje.

Minėtų kalbų leksikos ryšiams tyrinėti paskirta nemažai įdomių darbų, iš kurių ypač svarbus dar ir šiandien savo vertės nenustojęs 1890 m. išleistas kapitalinis danų kalbininko V. Tomseno veikalas „Ryšiai tarp suomių ir baltų (lietuvių-latvių) kalbų“[8]. Paskutinius šios srities tyrinėjimo pasiekimus apibendrina suomių kalbininko J. Kalimos veikalas „Baltų kalbų skoliniai Pabaltijo suomių kalbose“[9]. Minėtini gausūs neseniai mirusio suomių kalbininko E. Niemineno darbai.

Pabaltijo suomių kalbos baltams turėjo palyginti mažesnės įtakos, ypač tai liečia lietuvių ir senovės prūsų kalbas. Daugiausia šios įtakos žymių pastebime lat-

---

[5] Б. А. Серебренников, О некоторых следах исчезнувшего индоевропейского языка в центре Европейской части СССР, близкого к балтийским языкам, „Lietuvos TSR Mokslų akademijos Darbai“, Serija A, 1, Vilnius, 1957, p. 69–71.

[6] О. Н. Трубачев, Три литовских этимологии, „Lingua Posnaniensis“, VIII, Poznań, 1960, p. 242; В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев, Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья, Москва, 1962, p. 247–248.

[7] П. А. Аристэ, Ливы и ливский язык, „Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised, k. VII, Ühiskonnateaduste seeria“, Nr. 1, Tallin, 1958, p. 38.

[8] V. Thomsen, Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog, København, 1890.

[9] J. Kalima, Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat, Helsinki, 1936.

vių kalboje. Ji jaučiama ir latvių kalbos fonetikoje, ir morfologijoje, o ypač leksikoje. Tiesa, daugelis Pabaltijo suomių skolinių latvių kalboje yra jau naujesnių laikų. Kai kurie šie skoliniai per latvių kalbos tarmes, o kartais ir per raštus, kaip matysime, pateko ir į lietuvių kalbą. Faktas, kad Pabaltijo suomių kalbos labiau paveiktos baltų kalbų, negu pastarosios Pabaltijo suomių, gal būt, paaiškinamas kiek aukštesne baltų kultūra. Tačiau reikia sutikti su estų akademiku P. Ariste, kad suomių kalbų įtaka baltų kalboms kol kas dar labai mažai tetirta. Kai kurie baltų kalbų skoliniai suomiams, anksčiau nekėlę jokių abejonių, pastaruoju laiku jau mėginami laikyti suomiškais žodžiais, patekusiais į baltų kalbas.

Iš darbų, skirtų suomių kalbų įtakai baltų kalboms nušviesti, pirmiausia minėtinas estų kalbininko K. Abeno darbas „Estų ir lyvių skoliniai latvių leksikoje“[10].

Nėra vieningos nuomonės, su kokia baltų kalba susidūrė pirmosios suomių kiltys. Kai kurie suomių kalbininkai mano, kad Pabaltijo suomiai susidūrė dar su baltų prokalbe. Bet E. Nieminenas teigia, kad suomiai susidūrė jau su atskira baltų kalba, kuri ir fonetine, ir morfologine struktūra aiškiai buvo atsiskyrusi nuo baltų prokalbės[11]. Tačiau šitoks E. Niemineno teiginys prieštarauja istorikų išvadoms, nes sunku įsivaizduoti, kad II tūkstantmetyje pr. m. e. baltų prokalbė galėjo būti suskilusi į atskiras kalbas.

Pabaltijo suomių kalbų baltizmai

Suomių kalbininkas L. Hakulinenas savo knygoje „Suomių kalbos struktūra ir raida“ („Suomen kielen rakenne ja kehitys“, Helsinki, 1946)[12] nurodo, kad baltų skoliniai dabartinėje literatūrinėje suomių kalboje sudaro 1,1%. Tokio baltiškos leksikos procento nerasime nė vienoje indoeuropiečių kalboje, nepaisant to, kad su kaimyninėmis ide. tautomis baltai kur kas daugiau bendravo. Daugelis baltiškos kilmės žodžių aptinkamų suomių kalboje, vartojami ir dabartinėje literatūrinėje estų kalboje. Nurodysime būdingesnius, mažiau abejonių keliančius Pabaltijo suomių kalbų baltizmus, apsiribodami tik suomių ir estų kalbų pavyzdžiais, kitų kalbų baltizmai nurodomi tik tais atvejais, jeigu jų nėra suomių ir estų kalbose.

Suom. *ahdas* „ankštas“, est. *ahas*, plg. liet. *añkštas* (V. Thomsen, 158-9; J. Kalima, 86; Y. H. Toivonen, I, 5; L. Hakulinen, II, 42). J. Kalima ir Y. H. Toivonenas teigia abejodami.

Suom. *ahingas* „žeberklas“, est. *ahingas*, plg. liet. *ãkstinas*, *akštìs* (V. Thomsen, 157; J. Kalima, 86; Y. H. Toivonen, I, 5).

Lyv. *aistar* „spuogas“, plg. liet. *ánkštara*, *inkštìras*, lat. *anksteri* „vikšrai“ (V. Thomsen, 158; J. Kalima, 88). V. Tomsenas teigė abejodamas.

Suom. *ankerias* „ungurys“, est. *angerjas*, plg. liet. *ungurỹs*, pr. *angurgis* (V. Thomsen, 158; J. Kalima, 90-1; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 19).

Suom. *ansa* „kilpa“, est. *aas* „ąsa, kilpa“, plg. liet. *ąsà*, lat. *ùosa*, pr. *ansis* (V. Thomsen, 159; J. Kalima, 91; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 19).

[10] K. Aben, Eesti ja liivi laenud läti sõnavaras (kultuuriloone uurimus), Tartu, 1947 (rankraštis).

[11] E. Nieminen, Über einige Eigenschaften der baltischen Sprache, die sich in den ältesten baltischen Lehnwörter der ostseefinnischen Sprachen abspiegelt, „Sonderabdruck aus den Sitzungsberichten der Finnischen Akademie der Wissenschaften 1956“, Helsinki, 1957, p. 186.

[12] Л. Хакулинен, Развитие и структура финского языка, ч. II, Москва, 1955, p. 151.

Suom. *haljakka* „šviesiai mėlynas; melsvos medžiagos švarkas“, *halea* „šviesiai žalias; pilkas“, est. *haljas* „blizgąs, žalias“, plg. liet. *žãlias*, lat. *zaļš*, pr. *saligan* (V. Thomsen, 244-6; J. Kalima, 94-5; L. Hakulinen, II, 40; Y. H. Toivonen, I, 51).

Suom. *halla* „šalna“, est. *hall*, plg. liet. *šalnà*, lat. *salna* (V. Thomsen, 220-1; J. Kalima, 95; H. Toivonen, I, 51).

Suom. *hammas* „dantis“, est. *hammas*, plg. liet. *žam̃bas*, lat. *zùobs* „dantis“ (V. Thomsen, 246-7; J. Kalima, 95-6; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 54).

Suom. *hanhi* „žąsis“, est. *hani*, plg. liet. *žąsìs*, lat. *zùoss*, pr. *sansy* (V. Thomsen, 247; J. Kalima, 96; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 55).

Suom. *harakka* „šarka“, est. *harakas*, plg. liet. *šárka*, pr. *sarke* (V. Thomsen, 221; J. Kalima, 96; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 57-8). J. Kalima ir L. Hakulinenas teigia abejodami.

Suom. *harmaa* „pilkas“, est. *arm*, plg. liet. *šir̃mas*, lat. *sir̃ms* (V. Thomsen, 223-4; J. Kalima, 97; L. Hakulinen, II, 40; Y. H. Toivonen, I, 59).

Suom. *heimo* „giminė, giminės“, est. *hõim*, plg. liet. *šeimà*, lat. *sàime* „šeimyna“, pr. *seimīns* (V. Thomsen, 222; J. Kalima, 99; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 64).

Suom. *heinä* „šienas, žolė“, est. *hein*, plg. liet. *šiẽnas*, lat. *sìens* (V. Thomsen, 223; J. Kalima, 99-100; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 64-5).

Suom. *herhiläinen* „širšė, vapsva“, est. *herilane*, plg. liet. *širšuõ*, lat. *sirsenis*, pr. *sirsilis* (V. Thomsen, 224; J. Kalima, 100; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 70).

Suom. *herne* „žirnis“, est. *hernes*, plg. liet. *žìrnis*, lat. *zir̃nis*, pr. *syrne* „grūdas“ (V. Thomsen, 251; J. Kalima, 100-1; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 70).

Suom. *hihna* „diržas, odinė juosta“, est. *ihn*, plg. liet. *šikšnà*, lat. *siksna* (V. Thomsen, 223; J. Kalima, 101; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 73).

Suom. *hirvi* „briedis“, est. *hirv* „stirna“, plg. pr. *sirwis* „stirna“ (V. Thomsen, 225; J. Kalima, 101-2; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 78).

Veps. *hähk* „audinė“, plg. liet. *šẽškas*, lat. *sęsks* (V. Thomsen, 223; J. Kalima, 102-3).

Suom. *härkä* „jautis“, est. *härg*, plg. liet. *žìrgas*, lat. *zir̃gs* „arklys“, pr. *sirgis* „eržilas“ (V. Thomsen, 249-51; J. Kalima, 103; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 99).

Suom. *härmä* „šarma“, est. *härm*, plg. liet. *šarmà*, lat. *sar̃ma*, *sęr̃ma* (V. Thomsen, 221; J. Kalima, 103-4; L. Hakulinen, II, 40; Y. H. Toivonen, I, 99).

Suom. *jäära* „avinas, tekis“, est. *jäär*, plg. liet. *ẽras*, lat. *ję̃rs*, pr. *eristian* (V. Thomsen, 169; J. Kalima, 104; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 133).

Suom. *kaima* „bendravardis“, est. *kaim* „giminaitis, vyro brolis“, plg. liet. *kãimas*, *kiẽmas*, lat. *cìems*, pr. *caymis*, liet. *kaimýnas*, pr. *kaiminan*, lat. *cìemiņš* „svečias“ (V. Thomsen, 177; J. Kalima, 105-6; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 142).

Suom. *karva* „plaukai; spalva“, est. *karv*, plg. liet. *gauraĩ*, lat. *gauri* (V. Thomsen, 171-2; J. Kalima, 111; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 166-7).

Suom. *karve* „kerpės“, est. *karbe*, plg. liet. *kérpės* (V. Thomsen, 186; J. Kalima, 111-2; Y. H. Toivonen, I, 167).

Suom. *kauha* „kaušas“, plg. liet. *káušas*, lat. *kaûss* (V. Thomsen, 184-5; J. Kalima, 112-3; Y. H. Toivonen, I, 172).

Suom. *kaula* „kaklas“, est. *kael*, plg. liet. *kãklas*, lat. *kakls* (V. Thomsen, 177; J. Kalima, 113; Y. H. Toivonen, I, 173).

Suom. *keli* „rogių kelias“, plg. liet. *kẽlias*, lat. *ceļš* (V. Thomsen, 185; J. Kalima, 114; L. Hakulinen, II, 40; Y. H. Toivonen, I, 179).

Suom. *kelta* „geltonas“, est. *kõld* „gelsva spalva“, plg. liet. *geltà*, *geĺtas*, lat. *dzęltãns* (V. Thomsen, 172; J. Kalima, 115; L. Hakulinen, II, 40; Y. H. Toivonen, I, 180).

Suom. *kirves*, est. *kirves*, plg. liet. *kir̃vis*, lat. *cìrvs* (V. Thomsen, 189; J. Kalima, 118-9; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, I, 200).

Suom. *kurpponen* „toks odinis apavas“, plg. liet. *kùrpė*, lat. *kur̃pe*, pr. *kurpe* (V. Thomsen, 191-2; J. Kalima, 123; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, II, 246).

Suom. *kypärä* „šalmas, aukšta kepurė, skrybėlė“, est. *kübar* „skrybėlė, kepurė“, plg. liet. *kepùrė*, lat. *cępure* (V. Thomsen, 185; J. Kalima, 124; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, II, 256).

Suom. *käki* „gegutė“, est. *kägi*, plg. liet. *gẽgė*, *gegùtė*, lat. *dzęguze*, pr. *geguse* (V. Thomsen, 172; J. Kalima, 124-5; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, II, 259).

Suom. *kärme* „gyvatė“, plg. liet. *kirmìs*, *kir̃minas*, *kirmėlẽ*, lat. *cirmis* (V. Thomsen, 188; J. Kalima, 125; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, II, 265).

Suom. *lahto* „kilpa paukščiams gaudyti“, plg. liet. *slãstai*, lat. *slasts*, *slazds* (V. Thomsen, 219; J. Kalima, 126-7; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, II, 269).

Suom. *laiha* „liesas“, est. *lahi*, plg. liet. *líesas*, lat. *liẽss* (V. Thomsen, 196; J. Kalima, 127; L. Hakulinen, II, 42; Y. H. Toivonen, II, 269).

Suom. *laukki* „baltu snukiu gyvulys“, est. *lauk* „baltu snukiu gyvulys, balta dėmė ant gyvulio kaktos“, plg. liet. *laũkas* „baltu snukiu ar balta kakta gyvulys“, lat. *làuks* (V. Thomsen, 194; J. Kalima, 129; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, II, 281).

Suom. *liika* „atliekąs“, *liian* „per daug“, *liika luku* „nelygus skaičius“, est. *liig* „per daug, per didelis“, plg. liet. *liẽkas*, lat. *lieks* (V. Thomsen, 195-6; J. Kalima, 133; Y. H. Toivonen, II, 292).

Suom. *lohi* „lašiša“, est. *lõhi*, plg. liet. *lãšis*, *lašišà*, lat. *lasis*, pr. *lasasso* (V. Thomsen, 194; J. Kalima, 133; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, II, 300).

Suom. *luhta* „žema, pelkėta pieva“, est. *luht* „vandens užliejama pieva, tokiose pievose augantis augalas Cyperaceen“, plg. liet. *lùkštas* „puriena (Caltha palustris)“, lat. *luksts* „žema, šlapia pieva“ (V. Thomsen, 197; J. Kalima, 134-5; L. Hakulinen, II, 40; Y. H. Toivonen, II, 306).

Suom. *luuta* „šluota“, est. *luud*, plg. liet. *šlúota*, lat. *sluôta* (V. Thomsen, 225-6; J. Kalima, 135-6; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, II, 316).

Suom. *malka* „grebėstas, kartelė, kalama skersai stogo gegnių“, est. *malk* „lazda, kartis“, plg. liet. *málka*, lat. *maĺka*, pr. *malko* (V. Thomsen, 198; J. Kalima, 137; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, II, 330).

Suom. *meri* „jūra, marios“, est. *meri*, plg. liet. *mãrios*, pr. *mary* (J. Kalima, 137-8; L. Hakulinen, II, 40; Y. H. Toivonen, II, 341).

Suom. *morsian* „nuotaka, jaunoji“, est. *mõrsja*, plg. liet. *martì*, lat. *màrša*, pr.

martin, martan (V. Thomsen, 199-200; J. Kalima, 138; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, II, 348).

Suom. *muli* : *mulipää* „beragis“, plg. liet. *mùlas, šmùlas*, lat. *mũls* (V. Thomsen, 226; J. Kalima, 138-9; Y. H. Toivonen, II, 350).

Suom. *nepaa* „tėvo brolio arba tėvo sesers vaikas“, est. *nõbu* „pusbrolis, pusseserė“, plg. sen. liet. *nepuotis, nepotis* „broliavaikis, vaikaitis“, *neptẽ* „vaikaitė“ (V. Thomsen, 203; J. Kalima, 141; Y. H. Toivonen, II, 373).

Suom. *niisi* „nytis“, est. *niis*, plg. liet. *nýtis*, lat. *nīts* (V. Thomsen, 203-4; J. Kalima, 142; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, II, 378).

Suom. *oinas* „avinas“, est. *oinas*, plg. liet. *ãvinas*, lat. *àuns*, pr. *awins* (V. Thomsen, 160; J. Kalima, 142-3; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, II, 422).

Suom. *orsi* „gegnė, kartis, sija“, est. *õrs*, plg. liet. *arẽdas* „jaujos kartis, ant kurios stato džiaunamus linus ar javus“, lat. *àrds, ārde* (J. Kalima, 143-4; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, II, 439).

Suom. *pahla* „rykštė, virbas“, est. *pahl* „iešmas“, plg. liet. *baslỹs* (J. Kalima, 144-5; Y. H. Toivonen, II, 456).

Suom. *paimen* „piemuo“, est. *paimendama* „saugoti, ganyti“, plg. liet. *piemuõ* (V. Thomsen, 208; J. Kalima, 145; L. Hakulinen, II, 41; Y. H. Toivonen, II, 459).

Lyv. *palāndəks* „balandis“, plg. liet. balañdis, lat. *baluôdis* (V. Thomsen, 161; J. Kalima, 145).

Suom. *panu* „ugnis“, plg. pr. *panno* „ugnis“ (V. Thomsen, 206; J. Kalima, 146).

Suom. *parjata* „barti, plūsti, šmeižti, apkalbėti“, plg. liet. *bárti*, lat. *bãrt* (J. Kalima, 146; L. Hakulinen, II, 42).

Suom. *pelu* „kapojai, kapoti šiaudai“, plg. liet. *pẽlūs*, lat. *pęlus*, pr. *pelwo* (V. Thomsen, 207; J. Kalima, 147).

Suom. *pirtti* „dūminė pirkia, šeimynos trobesys“, plg. liet. *pirtìs*, lat. *pìrts* (V. Thomsen, 208; J. Kalima, 148; L. Hakulinen, II, 42).

Suom. *puuro, putro* „košė, kruopos“, est. *pudr*, plg. liet. *putrà*, lat. *putra* (V. Thomsen, 210; J. Kalima, 148-9; L. Hakulinen, II, 42).

Suom. *rastas* „strazdas“, est. *räästas*, plg. liet. *strãzdas*, lat. *strazds*, pr. *tresde* (V. Thomsen, 220; J. Kalima, 151; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *ratas* „ratas“, est. *ratas*, plg. liet. *rãtas*, lat. *rats* (V. Thomsen, 211; J. Kalima, 152; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *reisi* „rietas“, est. *reiz*, plg. liet. *rietas* (V. Thomsen, 212; J. Kalima, 152-3; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *reki* „rogės“, est. *regi*, plg. liet. *rõgės*, lat. *ragavas* (V. Thomsen, 211; J. Kalima, 153).

Suom. *rieska* „šviežias, nerūgęs; saldus pienas; nerauginta šviežiai iškepta miežinė duona“, est. *rõõsk* „šviežias; saldus (neraugintas)“, plg. liet. *prẽskas* (V. Thomsen, 209-10; J. Kalima, 154-5; L. Hakulinen, II, 42).

Suom. *routa* „sušalusi žemė“, *routakuu* „gruodis“, plg. liet. *grúodas* (V. Thomsen, 173-4; J. Kalima, 157; L. Hakulinen, II, 40).

Suom. *salo* „miško sala, miškinga vietovė, didelis negyvenamas miškas“, est. *salu* „pelkės kalvelė, pelkės sala“, plg. liet. *salà*, lat. *sala* „sala, kalvelė; kalvelė pelkėje“ (V. Thomsen, 214; J. Kalima, 158; L. Hakulinen, II, 40).

Suom. *seinä* „siena“, est. *sein*, plg. liet. *síena*, lat. *siẽna* (V. Thomsen, 217; J. Kalima, 160; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *seiväs* „baslys, kuolas“, est. *teivas*, *saibas*, plg. liet. *stíebas* (V. Thomsen, 219-20; J. Kalima, 160; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *seura* „draugė, būrys, palyda“, *seuralainen* „bendras, bendrakeleivis“, *seurakunta* „bendruomenė“, *seurata* „lydėti“, est. *sõber* „draugas, bičiulis“, plg. liet. *sẽbras*, lat. *sẽbrs* (V. Thomsen, 215-6; J. Kalima, 160-1; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *siemen* „sėkla“, est. *seeme*, plg. liet. *sẽmens*, *sẽmenys*, pr. *semen* (V. Thomsen, 216; J. Kalima, 161-2; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *silta* „tiltas, lieptas; lenta“, est. *sild*, plg. liet. *tìltas*, lat. *tìlts* (V. Thomsen, 232; J. Kalima, 162; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *sisar*, *sisär* „sesuo“, est. *sõzar*, *sõhar* „sesuo; sesers duktė“, plg. liet. *sesuõ* (V. Thomsen, 217; J. Kalima, 162-3). J. Kalima teigia abejodamas.

Suom. *taivas* „dangus“, est. *taevas*, plg. liet. *diẽvas*, lat. *dìevs*, pr. *deywis*, *deiwas*, *deiws* (V. Thomsen, 166-7; J. Kalima, 163; L. Hakulinen, II, 40).

Suom. *takiainen* „varnalėša“, est. *takijas*, *tagijas*, plg. liet. *dagỹs*, lat. *dadzis* (V. Thomsen, 165; J. Kalima, 163-4; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *talkoot*, est. *talgud*, plg. liet. *talkà*, lat. *tàlka* (V. Thomsen, 226-7; J. Kalima, 164; L. Hakulinen, II, 42).

Suom. *tapa* „paprotys, būdas“, est. *taba*, plg. liet. *dabà* „prigimtis, būdas, paprotys“, lat. *daba* (V. Thomsen, 226-7; J. Kalima, 164; L. Hakulinen, II, 42).

Suom. *tarha* „daržas; aptvaras; drignė (apie mėnulį)“, *puutarha* „sodas“, plg. liet. *daržas*, lat. *dàrzs* „sodas, daržas“ (V. Thomsen, 166; J. Kalima, 165; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *tarvas* „kažkoks elnių šeimos gyvulys“ est. *tauras*, *tõuras* „šiaurės elnias“, plg. liet. *taũras*, pr. *tauris* (V. Thomsen, 228-30; J. Kalima, 166-7).

Suom. *taula* „pintis, kempė“, est. *tael*, *tagel*, plg. liet. *dẽglas* „toks grybas ant pūvančio medžio“, *dẽglas*, *dãglas* „margas (apie kiaulę)“, lat. *dagla*, *dęgla* „pintis“ (V. Thomsen, 165; J. Kalima, 167; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *terva* „derva“, est. *tõrv*, plg. liet. *dervà*, lat. *darva* (V. Thomsen, 166; J. Kalima, 168-9; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *toe* „užtvanka, perkolas, takišys“, est. *tõge* „ramstis ledams laužyti prie tilto; užtvanka žuvims“, plg. liet. *takišỹs* „užtvanka; žabų užtvara upėje su įstatytomis į ją varžomis žuvims gaudyti“, lat. *tacis*, *tace* „užtvanka žuvims“, pr. *takes* „užtvanka (malūno)“ (V. Thomsen, 226; J. Kalima, 169-70; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *torvi* „piemens ragas, medžioklės ragas; vamzdis“, est. *tõrv* „kalbamasis vamzdelis, medinis piemens ragas“, plg. liet. *taurẽ*, lat. *taure* (V. Thomsen, 230-1; J. Kalima, 170; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *tuhat* „tūkstantis“, est. *tuhat*, plg. liet. *tū́kstantis*, lat. *tūkstuots* (V. Thomsen, 232-3; J. Kalima, 170-1; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *tuohi* „tošis“, est. *tohi*, plg. liet. *tóšis*, lat. *tāsis* (V. Thomsen, 232; J. Kalima, 171).

Suom. *tuulas* „žeberklavimas prie žibinto šviesos; žeberklas“, *tuulastaa* „žeberkluoti prie žibinto šviesos“, plg. liet. *dū́lis*, *dūlỹs* „prietaisas bitėms rūkyti“, lat. *dũlājs* (V. Thomsen, 168; J. Kalima, 171-2; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *tyhjä* „tuščias“, est. *tühi*, plg. liet. *tùščias*, lat. *tukšs* (V. Thomsen, 233; J. Kalima, 173; L. Hakulinen, II, 42).

Suom. *tytär* „duktė“, est. *tütar* „duktė“, *tüdruk* „mergaitė; mergina, tarnaitė“, plg. liet. *duktẽ*, pr. *duckti* (V. Thomsen, 167-8; J. Kalima, 173-4; L. Hakulinen, II, 42).

Est. *uba* „pupa“, plg. liet. *pupà*, lat. *pupa* (V. Thomsen, 210; J. Kalima, 174).

Suom. *vaaja* „pleištas, kuolas, baslys“, est. *vai*, plg. liet. *vãgis*, lat. *vadzis* (V. Thomsen, 235; J. Kalima, 174; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *vaha* „vaškas“, est. *vaha*, plg. liet. *vãškas*, lat. *vasks* (V. Thomsen, 238; J. Kalima, 175; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *vaikku* „jėga, energija, drąsumas, pasiturėjimas“, plg. liet. *viẽkas*, *veĩkti* (J. Kalima, 176).

Suom. *vako* „vaga“, est. *vago*, plg. liet. *vagà*, lat. *vaga* (V. Thomsen, 235; J. Kalima, 176-7).

Suom. *vannas* „noragas“, est. *vannas* „noragas; laivo števenas“ plg. pr. *wagnis* „arklo peilis („Sech“)“ (J. Kalima, 177; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *vapsahainen* „vapsva“, est. *vapsik*, plg. liet. *vapsà*, *vapsvà*, pr. *wobse* (V. Thomsen, 236-7; J. Kalima, 177; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *vielä* „dar“, est. *veel*, plg. liet. *vẽl*, *vẽliai*, lat. *vêl* „dar; vis dėlto“ (V. Thomsen, 240; J. Kalima, 178; L. Hakulinen, II, 42).

Suom. *vihvilä* „nendrė“, plg. liet. *viksvà* (V. Thomsen, 242; J. Kalima, 178; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *villa* „vilna“, est. *vill*, plg. liet. *vìlna*, lat. *vilna*, *villa*, pr. *wilnis*, *wilna* „švarkas, sijonas“ (V. Thomsen, 242; J. Kalima, 178; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *virpi* „šaka, virbas, rykštė“, est. *virb*, plg. liet. *viřbas*, lat. *viřbs* (V. Thomsen, 242-3; J. Kalima, 179; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *virve* „kaspinas, juosta, raištis“, plg. liet. *viřvė*, lat. *vìrve* (V. Thomsen, 244; J. Kalima, 180).

Suom. *vuohi* „ožka“, est. *voho*, plg. liet. *ožỹs*, lat. *âzis*, pr. *wosee* „ožka“ (V. Thomsen, 205; J. Kalima, 181; L. Hakulinen, II, 41).

Suom. *vuota* „nulupta, neišdirbta galvijo arba arklio oda“, plg. liet. *óda*, lat. *âda* (V. Thomsen, 205; J. Kalima, 183; L. Hakulinen, I, 102, II, 41).

Lyv. *vägal* „vėgėlė“, plg. liet. *vėgėlẽ*, lat. *vêdzele* (V. Thomsen, 238; J. Kalima, 183).

Est. *vähi* „vėžys“, plg. liet. *vėžỹs*, lat. *vêzis* (V. Thomsen, 241; J. Kalima, 183).

Suom. *äes* „akėčios“, est. *äes*, plg. liet. *akėčios*, lat. *ecẽšas*, pr. *aketes* (V. Thomsen, 169; J. Kalima, 184; L. Hakulinen, II, 41).

Tiksliai nustatyti vieno ar kito baltų skolinio tikrumą sunkiausia yra dėl to, kad čia operuojame labai dideliais laiko tarpais. Be to, baltų ir Pabaltijo suomių kalbos savo struktūra yra labai tolimos, ir žodis, patekęs iš vienos kalbos į kitą, per tokį ilgą laiką veikiamas naujos kalbos dėsnių, taip pasikeičia, kad jo tiesiog neįmanoma atpažinti. Kaip matėme, kai kurių žodžių baltiškumą suomių kalbose paliudija tik prūsų kalbos pavyzdžiai. Be abejo, Pabaltijo suomių kalbose yra ir tokių žodžių, gautų iš baltų kalbų, kurie per tūkstančius metų išnyko ir pačiose baltų kalbose. Baltų skoliniai Pabaltijo suomių kalbose yra tiek „susuomėję“, kad kasdieninėje vartosenoje visiškai nejaučiama skirtumo tarp jų ir senųjų suomių-ugrų

kilmės žodžių. Iš šių skolinių atsiranda nauji sudurtiniai žodžiai, keičiasi jų reikšmės, atsiranda nauji reikšminiai variantai. Pavyzdžiui, šalia suom. *paimen* „piemuo" jau yra ir *paimentaa* „ganyti", *paimentaminen* „ganymas, ganiava" *paimenkoira* „aviganis šuo", *paimenpili* „piemens dūdelė", *paimenpoika* „piemenėlis", *paimentolainen* „klajoklis", *elää paimentolaisena* „klajoti", šalia suom. *tytär* „duktė" jau suomių kalbos dirvoje atsirado *tyttö* „mergaitė", šalia suom. *käki* „gegutė" atsirado ir *käetä* „ketinti, žadėti" ir t.t. Daugumas baltų skolinių Pabaltijo suomių kalbose egzistuoja lygiai tokiomis pat teisėmis, kaip, sakysime, koks nors *alùs*, *knygà*, *miẽstas* ar kitas kuris skolinys lietuvių kalboje.

Įdomu pastebėti, kad kai kurie baltiški skoliniai iš Pabaltijo suomių kalbų pateko į rusų tarmes. Štai jie:

Rus. *гигна*, *игна*, *хигна* „tokia elnių pakinktų dalis", plg. suom. *hihna*, liet. *šikšnà* (M. Vasmer, I, 267).

Rus. *гирвас*, *ирвас* „antrųjų metų elnias", plg. suom. *hirvas*, pr. *sirvis* (M. Vasmer, I, 270).

Rus. *корбачи* „vyžos", plg. suom. *kurpunen*, liet. *kùrpė* (M. Vasmer, I, 623).

Rus. *лох* „lašiša po neršto", plg. suom. *lohi*, liet. *lašišà* (M. Vasmer, II, 62).

Rus. *лухта* „įlanka, sekli žolėmis apaugusi vieta ežere", plg. suom. *luhta*, liet. *lùkštas* (M. Vasmer, II, 72).

Rus. *реска*, *решка* „toks miltų ir grūstos eglių žievės neraugintas paplotis", plg. suom. *rieska*, liet. *prẽskas* (M. Vasmer, II, 514).

Rus. *ровга* „nelygi sušalusi žemė", plg. suom. *routa*, liet. *grúodas* (M. Vasmer, II, 526).

Rus. *себра* „bendras darbas, darbo bendrininkai", plg. veps. *śebr-*, suom. *seura*, liet. *sẽbras* (M. Vasmer, II, 599).

Minėti žodžiai dažniausiai randami šiaurės vakarų rusų tarmėse.

Pabaltijo suomių skoliniai lietuvių kalboje

V. Tomsenas savo darbe nurodė 180 žodžių, iš Pabaltijo suomių kalbų patekusių į baltų kalbas. Tiesa, šiame skaičiuje yra ir tie žodžiai, dėl kurių suomiškumo jis abejoja, ir jie kartais įtraukti į abu sąrašus: skolinių baltams ir baltiškų skolinių suomiams. K. Abenas latvių kalboje jau priskaičiuoja apie 500 Pabaltijo suomių skolinių. Reikia pasakyti, kad daugiausia tai yra žodžiai, vartojami latvių tarmėse, pirmiausia tose, kurios tiesiogiai susiduria su estų ir lyvių kalbomis. Kaip matysime vėliau, kalbėdami apie lietuvių kalbos latvizmus, dalis šių skolinių per latvius atėjo ir į lietuvių kalbos tarmes. Dabar nurodysime lietuvių kalbos žodžius, kurie pastaruoju metu linkstami laikyti skoliniais iš Pabaltijo suomių kalbų:

Liet. *asiũkliai*, *asiaĩ*, lat. *aši*, *ašas*, *ašavas*, plg. est. *osja*, suom. *hosia* (V. Thomsen, 253; EM; I, 147; K. Aben, 21). V. Tomsenas ir J. Endzelynas dėl šių baltų kalbų žodžių suomiškumo abejojo. Tiesa, J. Endzelyno abejonės šiuo metu, atrodo, nėra pakankamai pagrįstos: jis abejojo tik dėl to, kad neįrodytas suomių skolinių, bendrų visai lietuvių kalbai, buvimas.

Liet. *bùrė*, lat. *bura*, plg. est. *purje*, suom. *purje* (K. Aben, 21; E. Nieminen, KZ, 72, 129). V. Tomsenas manė, kad šį žodį pasiskolino iš baltų Pabaltijo suomiai. Tačiau E. Niemineno darbas rodo, kad įtikinamesnis yra pirmasis atvejis.

Liet. *kadugỹs*, *kadagỹs*, lat. *kadiķis*, pr. *kadegis*, plg. suom. *kataja*, est. *kadakas*, lyv. *gadag*. J. Kalima, P. Aristė, K. Abenas šiuos baltų kalbų žodžius laiko suomiškais skoliniais. V. Tomsenas buvo priešingos nuomonės: teigė, kad suomiai šį augalo pavadinimą gavę iš baltų. Kas teisus, kol kas sunku įrodyti (E. Fraenkel, 201-2; M. Vasmer, I, 500-1; K. Aben, 33; П. Аристэ I, 301; V. Thomsen, 176).

Liet. *laĩvas*, lat. *laiva*, plg. suom. *laiva*, lyv. *lõja* (K. Aben, 70; G. Must, KZ, 69, 179-84). V. Tomsenas (193), K. Būga (I, 309-11) liet. *laĩvas*, lat. *laiva* laikė baltiškais žodžiais. Pabaltijo suomiai, jų nuomone, šiuos žodžius gavo iš baltų. Tačiau paskutiniu metu tiek *bùrė*, tiek *laĩvas* linkstama laikyti suomiškos kilmės žodžiais. Tiesa, suom. *laiva* taip pat neturi patikimos etimologijos. G. Mustas teigia, kad suom. *laiva* kilęs iš germanų, plg. runų įrašų **hlaiwa* „karstas“, got. *hlaiw*. Semantinę minėtų žodžių raidą jis grindžia tuo, kad senovės germanai mirusius mėgdavę laidoti bei deginti laivuose.

Liet. *šãmas*, lat. *sams*, plg. suom. *sampi* „eršketas“, mar. *šamba* „vėgėlė“ (В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев, 247). Taip pat dar gana abejotinas siejimas[13].

Lietuvių kalbos slavizmai

Iš visų savo kaimynų baltai daugiausia bendravo su slavų tautomis, todėl nenuostabu, kad šis bendravimas paliko ryškiausių pėdsakų baltų kalbų leksikoje.

Istorinė lyginamoji fonetika rodo, kad pirmieji slavų skoliniai į lietuvių kalbą atėjo jau prieš tūkstantį metų, vadinasi, dar tais laikais, kai lietuviai ir latviai veikiausiai tebekalbėjo viena kalba.

Pavyzdžiui, yra žinoma, kad X a. rusų kalboje jau nebebuvo nosinių balsių, o lietuvių kalboje randame keletą rusiškos kilmės žodžių (*lenkas*, *unguras* „vengras“, *pundùs* „pūdas“), kur nosiniai balsiai išlaikyti, vadinasi, šie žodžiai į lietuvių kalbą turėjo patekti dar prieš X a.[1]

Lietuvių kalboje taip pat randame tokių skolinių, gautų iš s. rusų kalbos, kurių trumpiesiems balsiams *i*, *u* dabartinėje rusų kalboje atliepia *e*, *o* (*šil̃kas*: *шелк*, *stìklas* : *стекло*, *bulvõnas* : *болван*, *unguras* : *угор*). Rusų kalbos istorijos duomenys rodo, kad XII a. *ь*, *ъ* jau buvo virtę *e*, *o*. Taigi į mūsų kalbą minėti žodžiai turėjo patekti dar tada, kai *ь*, *ъ* savo tarimu buvo artimesni balsiams *i*, *u*, negu *e*, *o*[2], vadinasi, prieš XII a.

Kalbinių ypatybių, rodančių slavų skolinių senumą lietuvių kalboje, yra ir daugiau.

Patys senieji slaviški skoliniai į lietuvių kalbą pateko iš senosios rusų kalbos, tuo metu kai baltarusių kalba dar nebuvo susiformavusi. Vėliau lietuviai nemaža žodžių pasiskolino iš lenkų ir baltarusių. Kartais net sunku nustatyti, iš kurios slavų kalbos vieni ar kiti mūsų žodžiai skolinti, nes visos šios kalbos juos vartoja ta pačia reikšme, su visomis kaimyninėmis slavų tautomis lietuviai artimai bendravo, o lyginamoji fonetika taip pat ne visada padeda šį klausimą išspręsti.

---

[13] Plačiau baltų ir Pabaltijo suomių kalbų santykių klausimu žr. A. Sabaliauskas, Baltų ir Pabaltijo suomių kalbų santykiai, „Lietuvių kalbotyros klausimai“, VI, Vilnius, 1963, p. 109–36.

[1] K. Būga, Rinktiniai raštai, III, p. 756.

[2] Ten pat, p. 769.

Iš slavų kalbų lietuviai, kaip ir kiti baltai, gavo ne vien tiktai slaviškos kilmės žodžių: slavai buvo tie tarpininkai, per kuriuos į mūsų kalbą pateko daugelis graikų, lotynų, net germanų ir kitų kalbų skolinių.

Daugiausia slavizmų aptinkame rytinėse ir pietinėse lietuvių kalbos tarmėse, nes jos visą laiką su slavų kalbomis palaikė nepertraukiamus kontaktus.

Daugelis slavų skolinių tvirtai įaugo į literatūrinę lietuvių kalbą, ir šiandieną tik kalbos mokslas gali pasakyti, kad tai svetimos kilmės žodžiai: jiems dažniausiai neturime savų pakaitalų ar sinonimų.

Atskirais atvejais slavizmai lietuvių kalbos istorijoje yra vaidinę neigiamą vaidmenį. Pirmiausia, tai liečia bažnytinio feodalinio žargono žodžius, kurie sulenkėjusių dvarininkų ir kunigų keletą šimtmečių be atodairos buvo brukami lietuviams. Taip į mūsų kalbą pateko gausybė tokių slavizmų, daugiausia polonizmų, kuriems lietuvių kalba turi puikiausių atitikmenų. Lietuvių kalbą, ypač jos rašytinius paminklus, tokios žargonybės labai gausiai užplūdo XVII-XVIII a. To meto raštuose mirgėte mirga visokios *nečystatos*, *bromos*, *žegnonės*, *viernastys*, *apieros*, *kozonyčios*, *pavinastys*, *sūdai*, *griešnykai*, *pakūtos* ir kt. Per raštus, pamokslus ir kt. dalis panašių žodžių pateko ir į šnekamąją kalbą.

Sunku tiksliai pasakyti, kiek slavizmų įvairiais laikais pateko į lietuvių kalbą. Aišku tik tai, kad skolinių tarpe jų procentas didžiausias. Pavyzdžiui, pirmųjų dviejų šimtmečių lietuvių kalbos rašto paminkluose randame beveik tris tūkstančius slavizmų[3]. Žinoma, jų vertė toli gražu nėra vienoda. Dalis šių slavizmų pavartota tik vieną kitą kartą religinio turinio tekste ir vėliau lietuvių kalbos raidoje jokių pėdsakų nebepaliko, tačiau kita dalis tvirtai įėjo į literatūrinę kalbą ir vartojami iki šių dienų, visiškai nejaučiant skirtumo tarp šių slavizmų ir savos kilmės žodžių.

Slavų skoliniai vartojami įvairiausiomis materialinio ir dvasinio gyvenimo sąvokoms reikšti. Apytikriai apskaičiavimai rodo, kad slavizmai sudaro apie 1,5% lietuvių literatūrinės kalbos leksikos. Pasistengsime apžvelgti literatūrinėje kalboje vartojamus arba tarmėse dažniau aptinkamus slavizmus, skirstydami juos atskiromis leksinėmis grupėmis.

AUGMENIJA

Liet. *agrãstas*, plg. lenk. *agrest*, baltr. *ахрѧст*. Į lenkų kalbą veikiausiai pateko iš italų kalbos, plg. it. *agresto* „neišnokusios kekės“ (E. Fraenkel, 2; A. Brückner, 3; M. Vasmer, I, 5).

Liet. *agurkas*, plg. baltr. *агурок*, lenk. *ogórek*. Į slavų kalbas šis žodis veikiausiai pateko iš graikų, plg. vid. gr. ἄγουρος „agurkas“: gr. ἄωρος „žalias, neišnokęs“. Žodis *agurkas* vartojamas jau XVI a. lietuvių kalbos paminkluose (K. Būga, III, 322; M. Vasmer, II, 253-4; E. Fraenkel, 2; A. Sabaliauskas, LKK, III, 262-5);

Liet. *ãjeras*, plg. lenk. *ajer*. Į slavų kalbas per turkus pateko iš graikų, plg. gr. ἄχορος (K. Būga, III, 342; E. Fraenkel, 4).

Liet. *alyvà*, plg. baltr. *алѣва*, lenk. *oliwa*. Į slavų kalbas šis žodis pateko iš italų arba lotynų kalbos, plg. it. *oliva*, lot. *olīva*. Randamas jau J. Bretkūno, M. Daukšos, K. Širvydo raštuose (K. Būga, III, 402; M. Vasmer, II, 264).

[3] Pr. Skardžius, Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen, Kaunas, 1931.

Liet. *anýžius*, plg. lenk. *anyż*. Lenkai šį žodį gavo iš lotynų kalbos, plg. lot. *anisum*. Į lotynų kalbą jis atėjo iš graikų, plg. gr. ἄνισον (K. Būga, II, 465; M. Vasmer, I, 18).

Liet. *arbūzas*, plg. rus. *арбуз*. Į rusų kalbą pateko per turkus ar kitus tarpininkus iš persų, plg. pers. *xarbūza* (*xer* „asilas"). *Xarbūza* pažodžiui reiškia „asilo agurką" (M. Vasmer, I, 22; A. Brückner, 168).

Liet. *baravỹkas*, plg. baltr. *баравік*. Pažįsta šį žodį lenkai, bet ten jis veikiausiai pateko iš baltarusių kalbos. Baltr. *баравік* slaviškos kilmės žodis, sietinas su rus. *бор* „šilas", lenk. *bór* ir kt. (E. Fraenkel, 35; A. Brückner, 36).

Liet. *baršt̃is*, plg. baltr. *боршч*. Žinomas ir kitose slavų kalbose, slaviškos kilmės žodis (K. Būga, III, 770; E. Fraenkel, 35; F. Sławski, I, 27-8).

Liet. *batvìnis*, plg. baltr. *батвіна*, lenk. *boćwina*. Žodis veikiausiai susiformavęs slavų kalbų dirvoje (E. Fraenkel, 36; A. Brückner, 33).

Liet. *bùlvė*, plg. lenk. *bulwa*, *bulba*. Lenkai šį žodį gavo iš vokiečių, plg. vok. *Bolle* „gumbas, svogūnas" (E. Fraenkel, 63; M. Vasmer, I, 143).

Liet. *burõkas*, plg. baltr. *бурак*, lenk. *burak*. Žodis veikiausiai sietinas su lot. *borrago* „agurklė", tačiau naujoji jo reikšmė susiformavo slavų kalbose (E. Fraenkel, 67; M. Vasmer, I, 146; F. Sławski, I, 50).

Liet. *cibùlis*, plg. lenk. *cybula*, baltr. *цыбуля*. Į lenkų kalbą žodis atėjo iš vokiečių kalbos, plg. vid. vok. aukšt. *zibolle*, *zwibolle*. Vokiečiai šį svogūno pavadinimą gavo iš lotynų, plg. lot. *cēpulla*, *cēpa* (E. Fraenkel, 69; M. Vasmer, III, 294; F. Kluge, 898-9; A. Sabaliauskas, MAD, 1958, II, 171-2).

Liet. *cvìklis*, *svìklis*, plg. lenk. *ćwikla*. Į slavų kalbas šis žodis pateko iš graikų, plg. gr. σεῦκλον, σεῦτλον. Žodis *sviklai* jau randamas K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (E. Fraenkel, 71; F. Sławski, I, 134-5).

Liet. *česnãkas*, plg. baltr. *часнок*. Slaviškos kilmės žodis, sietinas su veiksmažodžiu *česati*, plg. rus. *чесать* „šukuoti, karšti, krapštyti" ir kt. Žodis *česnãkas* aptinkamas jau XVI-XVII a. lietuvių kalbos paminkluose (E. Fraenkel, 73; M. Vasmer, III, 330; A. Sabaliauskas, MAD, 1958, II, 165-9).

Liet. *čiõbras*, plg. baltr. *чабор*. Veikiausiai slaviškos kilmės. Randamas jau Širvydo žodyno pirmajame leidime (K. Būga, I, 346-7; E. Fraenkel, 71-2; M. Vasmer, III, 297).

Liet. *dynỹs*, *dynià*, plg. lenk. *dynia*. Kokiu būdu šis žodis atsirado slavų kalbose, sunku pasakyti. Mėginamas sieti su rus. *дыть* „pūsti". Kitų nuomone, į slavų kalbas šio augalo pavadinimas per lotynų kalbą patekęs iš graikų, plg. lot. *cydōnea*, gr. κυδώνια μᾶλα „svarainis" (K. Būga, III, 671; E. Fraenkel, 95; M. Vasmer, I, 385-6).

Liet. *garstyčià*, plg. lenk. *gorczyca*. Slaviškos kilmės žodis, sietinas su rus. *горьчий* „kartus" ir kt. Vartojamas jau M. Daukšos, J. Bretkūno raštuose (E. Fraenkel, 138; F. Sławski, I, 319).

Liet. *grỹbas*, plg. baltr. *грыб*. Veikiausiai slaviškas žodis, etimologija neaiški (K. Būga, I, 366; E. Fraenkel, 168; M. Vasmer, I, 308).

Liet. *grìkis* gautas veikiausiai iš sen. rusų kalbos, o per lietuvius pateko ir į lenkų kalbą. Pirminė šio žodžio reikšmė „graikiškas". Randamas jau XVI-XVII a. lietuvių raštuose. Tos pačios kilmės veikiausiai yra ir lat. *grịķis* (E. Fraenkel, 169; M. Vasmer, I, 307-8; F. Sławski, I, 362-3; A. Sabaliauskas, MAD, 1957, II, 211-8).

Liet. *grùčkas*, *krùčkas*, plg. baltr. *кручка* < *бручка*. Slavai šio augalo pavadinimą gavo iš germanų, plg. n. vok. aukšt. *wrūke*, vok. žem. *wrūke* (V. Urbutis, Kalb., I, 220-1; M. Vasmer, I, 131; A. Sabaliauskas, MAD, 1959, II, 159-65).

Liet. *gvazdìkas*, plg. baltr. *гвоздик*, lenk. *gwoździk*. Slavų kalbose jis padarytas vokiečių kalbos pavyzdžiu, plg. vok. aukšt. *Näglein* „gvazdikas": *Nagel* „vinis", rus. *гвоздика* : *гвоздь* „vinis". Tokiu pat būdu šio augalo pavadinimas atsiradęs ir kai kuriose romanų kalbose (E. Fraenkel, 180; M. Vasmer, I, 263).

Liet. *jõvaras*, plg. baltr. *явар*, lenk. *jawor*. Slavai šį medžio pavadinimą veikiausiai pasiskolino iš germanų, plg. s. vok. aukšt. *ahorn*. Randamas jau XVI-XVII a. lietuvių kalbos paminkluose (K. Būga, I, 347, 370; E. Fraenkel, 195; M. Vasmer, III, 478-9).

Liet. *kanãpė* į lietuvių kalbą veikiausiai atėjo iš rusų arba kurios kitos slavų kalbos. Slavai su šio augalo pavadinimu, tur būt, susipažino per lotynų kalbą, tačiau galėjo jį gauti ir iš kurios nors rytų kalbos. Sutinkamas jau K. Širvydo žodyno pirmajame leidime. Slaviškos kilmės yra ir lat. *kaņepe* (K. Būga, I, 446; E. Fraenkel, 214; M. Vasmer, I, 615; A. Sabaliauskas, MAD, 1957, II, 199-210).

Liet. *kmỹnas*, plg. baltr. *кмин*, lenk. *kmin*. Į slavų kalbas kmyno pavadinimas pateko iš graikų ir germanų, plg. gr. κύμινον, s. vok. aukšt. *kumīn*. Graikai jį veikiausiai gavo iš semitų kalbų. Randamas jau J. Bretkūno, M. Daukšos, K. Širvydo raštuose (E. Fraenkel, 276-7; M. Vasmer, III, 110-1; A. Sabaliauskas, LKK, II, 67-9).

Liet. *kopūstas*, plg. baltr. *капуста*, lenk. *kapusta*. Aptinkamas šis slavizmas ir latvių kalboje, plg. lat. *kàpuõsts* (EM, II, 194). Slavai šį žodį veikiausiai gavo iš lotynų. Randamas J. Bretkūno raštuose, K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (K. Būga, I, 344, II, 621; E. Fraenkel, 282; M. Vasmer, I, 524).

Liet. *krãpas*, plg. lenk. *krop*. Slaviškos kilmės žodis. Randamas jau K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (K. Būga, I, 366, III, 672; E. Fraenkel, 288; M. Vasmer, I, 619; A. Sabaliauskas, LKK, II, 65-7).

Liet. *kriẽnas*, plg. baltr. *хрен*. Kaip šis žodis atsirado slavų kalbose, neaišku. Liet. *krienas* jau randamas K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (K. Būga, II, 497, III, 825; E. Fraenkel, 297; M. Vasmer, III, 271; A. Sabaliauskas, LKK, II, 69-71).

Liet. *kukãlis*, plg. baltr. *куколь*. Slaviškos kilmės žodis. Liet. *kukalis* randamas J. Bretkūno, B. Vilento, M. Daukšos raštuose (K. Būga, III, 672; E. Fraenkel, 215; M. Vasmer, I, 685).

Liet. *mėtà*, plg. baltr. *мята*. Į slavų kalbas pateko iš lotynų kalbos, plg. lot. *mentha*. Randamas jau M. Daukšos raštuose, K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (K. Būga, I, 346, III, 46; E. Fraenkel, 445).

Liet. *morkà*, *morkvà*, plg. baltr. *морква*. Slaviškos kilmės, turintis atitikmenų kitose ide. kalbose žodis. Formą *morkva* jau randame K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (K. Būga, III, 771; E. Fraenkel, 464; M. Vasmer, II, 158-9; A. Sabaliauskas, LKK, III, 259-62).

Liet. *pastarnõkas*, *pasternõkas*, plg. lenk. *pasternak*. Lenkai šį žodį gavo iš vokiečių, plg. n. vok. aukšt. *Pasternak*, o šie iš lotynų kalbos, plg. lot. *pastināca*. Forma *pasternakai* jau randama K. Širvydo žodyno pirmajame leidime, trečiajame leidime rašoma *pasternokai* (E. Fraenkel, 546; M. Vasmer, II, 321; A. Brückner, 398).

Liet. *petruškà*, plg. lenk. *pietruszka*. Lenkai šį žodį veikiausiai gavo per vokiečius, plg. vid. vok. aukšt. *petersīlje*, iš lotynų kalbos, plg. lot. *petroselinum*, gr. πετροσέλινον. Randama jau K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (E. Fraenkel, 583; A. Brückner, 412; M. Vasmer, II, 350).

Liet. *pipìras* dar prieš XII a. pasiskolintas iš s. rusų kalbos, plg. s. rus. *пьпьръ*. Rusai šį žodį turėjo gauti iš lotynų, plg. lot. *piper*, o šie per graikus, plg. gr. πέπερι, iš s. indų, plg. skr. *pippalí* (K. Būga, I, 340, 430, II, 550, III, 497, 752; E. Fraenkel, 595; M. Vasmer, II, 341).

Liet. *ridìkas* taip pat dar prieš XII a. gautas iš s. rusų kalbos, plg. s. rus. *рьдькъ*. Slavai ridiko pavadinimą veikiausiai gavo iš germanų, plg. vid. vok. žem. *redik*, s. vok. aukšt. *retih*, o šie iš lotynų kalbos, plg. lot. *rādīcem* (K. Būga, I, 582, II, 538, III, 765; E. Fraenkel, 728; M. Vasmer, II, 504; A. Sabaliauskas, LKK, III, 257-9).

Liet. *rỹžiai*, plg. lenk. *ryż*. Lenkai šį žodį gavo iš vokiečių, plg. vid. vok. aukšt. *rīs*, o vokiečiai veikiausiai iš lotynų ar italų kalbos, plg. vid. lot. *rīsus*, it. *riso*. Į Europos kalbas jis atėjo iš Indijos, plg. skr. *vrīhiḥ* (M. Vasmer, II, 523; F. Kluge, 593).

Liet. *rõžė*, plg. lenk. *róża*, baltr. *рожа*. Lenkai šį žodį veikiausiai gavo iš lotynų kalbos, plg. lot. *rosa*, iš lenkų jį pasiskolino ir rytų slavai. Į lotynų kalbą per graikus, plg. gr. ῥάδον, rožės pavadinimas atėjo iš rytų kalbų. Randamas jau M. Mažvydo, M. Daukšos raštuose, K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (K. Būga, II, 140, III, 672; E. Fraenkel, 744; M. Vasmer, II, 529).

Liet. *rūtà*, plg. baltr. *рута*, lenk. *ruta*. Į slavų kalbas šios gėlės pavadinimas veikiausiai per vokiečius, plg. vid. vok. aukšt. *rūte*, atėjo iš lotynų kalbos, plg. lot. *rūta*. Liet. *rūta* jau randamas M. Daukšos raštuose, pirmajame K. Širvydo žodyno leidime (E. Fraenkel, 752; M. Vasmer, II, 552).

Liet. *salotà*, plg. lenk. *sałata*. Slavai šį žodį veikiausiai per romanų kalbas, plg. pranc. *salade*, it. *salata*, gavo iš lotynų kalbos, plg. lot. *salāre* „sūdyti“, *(in)salatum* „pasūdytas“. Randamas jau J. Bretkūno raštuose, K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (E. Fraenkel, 760; A. Brückner, 480; M. Vasmer, II, 571).

Liet. *slyvà*, plg. baltr. *слива*. Slaviškos kilmės žodis, siejamas su lot. *līvor* „mėlyna spalva“, *līveo,-ēre* „būti mėlynam, melsvam“. Randamas pirmajame K. Širvydo žodyno leidime (K. Būga, II, 574; E. Fraenkel, 833; M. Vasmer, II, 660).

Liet. *tabãkas*, *tabokà*, plg. baltr. *табака*, lenk. *tabaka*. Forma *tabãkas* galėjo atsirasti pagal rus. *табак*. Į Rytų Prūsijos lietuvių kalbą tabako pavadinimas turėjo patekti tiesiog iš vokiečių kalbos. Į slavų kalbas šis žodis atėjo iš vokiečių arba prancūzų kalbos, plg. n. vok. aukšt. *Tabak*, pranc. *tabac*, o šie per ispanus, plg. isp. *tabaco*, tabako pavadinimą gavo iš Amerikos (E. Fraenkel, 1048; M. Vasmer, III, 65).

Liet. *vyšnià*, plg. baltr. *вішня*. Slaviškos kilmės žodis, turintis atitikmenų kitose ide. kalbose. Randamas jau pirmajame K. Širvydo žodyno leidime (K. Būga, II, 198-201, 660-1; E. Fraenkel, 1266; M. Vasmer, I, 208).

GYVŪNIJA

Liet. *ãsilas* gautas iš rusų kalbos dar prieš XII a., plg. s. rus. *осьлъ*. Slavai šį žodį pasiskolino iš germanų, plg. got. *asilus*, o pastarieji iš lotynų, plg. lot. *asinus*. Į Europos kalbas asilo pavadinimas atėjo iš Mažosios Azijos. Randamas jau M. Mažvydo, M. Daukšos raštuose, K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (K. Būga, II, 89, III, 497, 764; E. Fraenkel, 18; M. Vasmer, II, 280-1).

Liet. *barsùkas*, plg. baltr. *барсук*, lenk. *borsuk*. Slavai šį žodį gavo iš Azijos kalbų, plg. turk. *borsuk*, kirg. *borsuk*, kur jo pirminė reikšmė yra „pilkas" (E. Fraenkel, 35; M. Vasmer, I, 57).

Liet. *beždžiõnė*, plg. baltr. *абезьяна*. Lietuvių kalbos žodžio forma pakitėjusi dėl liaudies etimologijos, susiejus šio gyvulio pavadinimą su žodžiu *bezděti*. Įvairios žodžio formos jau randamos M. Daukšos, S. B. Chilinskio raštuose, K. Širvydo žodyne. Slavai šį beždžionės pavadinimą pasiskolino iš rytų tautų, plg. pers. *abuzine* „beždžionė" (K. Būga, II, 20, III, 671; E. Fraenkel, 42; M. Vasmer, II, 238).

Liet. *drigañtas*, plg. lenk. *drygant*. Lenkiškos kilmės žodis, literatūrinėje kalboje nevartojamas, nuo XVI a. aptinkamas įvairiuose lenkų kalbos paminkluose (K. Būga, II, 151; E. Fraenkel, 105; A. Brückner, 99).

Liet. *karõsas*, plg. baltr. *карась* (lietuvių kalbos forma kilusi iš baltr. *карасъ*). Neaiškios kilmės, daugelyje slavų kalbų vartojamas žodis. Forma *karasas* randama K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (K. Būga, II, 192; E. Fraenkel, 222; M. Vasmer, I, 528).

Liet. *kalakùtas*, plg. lenk. *kałkut*, *kałakut*. Lenkai šį žodį pasiskolino iš vokiečių, plg. vok. *kalekutischer Hahn*. Toks kalakuto pavadinimas kilo iš Indijos miesto (angl. *Calicut*) vardo (E. Fraenkel, 207; M. Vasmer, I, 511; F. Kluge, 796).

Liet. *kárpis*, plg. lenk. *karp*. Slavai šį žodį veikiausiai gavo iš vokiečių, plg. s. vok. aukšt. *karpo*, *charpfo* (E. Fraenkel, 222; A. Brückner, 221; M. Vasmer, I, 535).

Liet. *krãlikas*, plg. lenk. *królik*. Lenkų kalboje šis žodis atsirado pagal vokiečių kalbos to paties gyvulio pavadinimą, plg. n. vok. aukšt. *Kũnigl*, *Königshase*, vid. vok. aukšt. *kũniklīn*, klaidingai galvojant, kad šis žodis bendrašaknis su žodžiu *König* „karalius". Faktiškai vokiečių kalbos triušio pavadinimas kilęs iš lot. *cunīculus* (E. Fraenkel, 219; A. Brückner, 269; M. Vasmer, I, 666; F. Kluge, 391).

Liet. *kuilỹs* veikiausiai gautas iš rusų kalbos, plg. rus. *килун*, *куляк*. Rusiškieji pavadinimai siejami su rus. *кила* „išvarža, gumbas" (K. Būga, II, 92, III, 708; E. Fraenkel, 305). O. Trubačiovas (Д.ж., 67) rus. *килун* sieja su **кыль* „*клык* (iltis)". Toks kuilio pavadinimas randamas ir latvių *(kuĩlis)* bei prūsų (*cuylis*) kalbose.

Liet. *kurapkà*, plg. ukr. *курiпка*, *куропка*. Manoma, kad į lietuvių kalbą šis žodis atėjo per baltarusius. Slaviškos kilmės žodis, siejamas su rus. *кура* „višta" ir kt. Randamas J. Bretkūno, M. Daukšos, S. B. Chilinskio raštuose (K. Būga, I, 198; E. Fraenkel, 314; M. Vasmer, I, 701).

Liet. *kùrtas*, plg. s. rus. *хъртъ*, pasiskolintas dar prieš XII a. Slaviškojo žodžio etimologija neaiški (K. Būga, I, 430, III, 497, 763, 769; E. Fraenkel, 318; M. Vasmer, III, 265).

Liet. *lẽvas*, plg. lenk. *lew*, baltr. *ляв*. Slavai šį žodį gavo iš germanų, plg. s. vok. aukšt. *lëwo*. Į germanų kalbas šio žvėries pavadinimas per romėnus ir graikus, plg. lot. *leō*, gr. λέων, veikiausiai atkeliavo iš semitų. Žodis *lẽvas* jau randamas J. Bretkūno, K. Širvydo raštuose (K. Būga, III, 654, 771-2; E. Fraenkel, 360; M. Vasmer, II, 23; F. Kluge, 447).

Liet. *liũtas*, plg. baltr. būdvardį *лют (зверь)* „laukinis, piktas (žvėris)". Jau XVI-XVII a. lietuvių kalbos paminkluose vartojamas ir daiktavardžio (žvėries pavadinimas), ir būdvardžio reikšme („laukinis, piktas") (K. Būga, III, 672; E. Fraenkel, 382).

Liet. *meškà*, plg. s. rus. *мечька*, *мешька*, rus. *мечка*. Sunku pasakyti, iš kurios slavų kalbos patekęs į lietuvių kalbą. Slavų kalbose toks lokio pavadinimas veikiausiai atsiradęs dėl tabu (K. Būga, I, 199; E. Fraenkel, 443; M. Vasmer, II, 128-9).

Liet. *mùlas*, plg. lenk. *muł*. Lenkai šį žodį pasiskolino iš vokiečių arba tiesiog iš lotynų kalbos, plg. vid. vok. aukšt. *mūl*, lot. *mūlus*. Žodis *mùlas* jau randamas M. Mažvydo, M. Daukšos, K. Širvydo raštuose (E. Fraenkel, 470; M. Vasmer, II, 172).

Liet. *sãkalas*, plg. baltr. *сокал*, lenk. *sokół*. Slaviškos kilmės žodis, veikiausiai gimininga su skr. *śakúnaḥ* „paukštis, didelis paukštis". Randamas jau J. Bretkūno raštuose, pirmajame K. Širvydo žodyno leidime (E. Fraenkel, 757; M. Vasmer, II, 688-9).

Liet. *tarakõnas*, plg. lenk. *tarakan*, rus. *таракан*. Lenkai šį žodį gavo iš rytų slavų, o pastarieji savo ruožtu veikiausiai iš tiurkų kalbų, plg. tot. *таракан* (E. Fraenkel, 1058; M. Vasmer, III, 77).

Liet. *telyčià*, plg. baltr. *тялиця*. Slaviškos kilmės žodis gimininga su liet. *tẽlias*. Randamas jau XVI-XVII a. lietuvių kalbos paminkluose (K. Būga, I, 350; E. Fraenkel, 1078; M. Vasmer, III, 90).

MAISTAS

Liet. *aliẽjus*, plg. lenk. *olej*, baltr. *алей*. Slavai šį žodį veikiausiai gavo iš lotynų arba vokiečių kalbos, plg. lot. *oleum*, s. vok. aukšt. *olei*. Žodis *aliẽjus* randamas jau M. Daukšos raštuose, K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (K. Būga, III, 400; E. Fraenkel, 7; M. Vasmer, II, 263).

Liet. *arbatà*, plg. lenk. *herbata*. Lenkai šį žodį gavo iš vakarų Europos kalbų. Toks arbatos pavadinimas atsirado prie lot. *herba* „žolė" pridėjus kinų *tē* „arbat-žolė" (F. Sławski, 416).

Liet. *blýnas*, plg. baltr. *блін*. Senesnė slavų kalbų žodžio forma yra su *m-*, plg. s. rus. *млинь*, bulg. *млин*, o toliau jis siejamas su rus. *молоть* „malti" ir kt. Liet. *blýnas* jau vartojamas J. Bretkūno raštuose, randamas K. Širvydo žodyne (E. Fraenkel, 50; M. Vasmer, I, 93).

Liet. *buizà*, plg. lenk. *buza*, rus. *буза*. Į slavų kalbas šis žodis atkeliavo iš rytų kalbų, plg. turk. *boza* „gėrimas iš raugintos soros; gėrimas iš rauginto pieno" (E. Fraenkel, 63; M. Vasmer, I, 137).

Liet. *cùkrus*, plg. lenk. *cukier*. Lenkai cukraus pavadinimą gavo iš vokiečių, plg. vok. *Zucker*, o apskritai į Europos kalbas šis žodis įvairiais keliais atkeliavo iš Azijos, plg. skr. *śárkarā*, pers. *šäkär*. M. Daukša vartojęs formą *sokoras*, kilusią iš baltr. *caxap* (K. Būga, II, 550; E. Fraenkel, 70-1; M. Vasmer, II, 584; F. Kluge, 892).

Liet. *kavà*, plg. lenk. *kawa*. Arabiškos kilmės žodis, vartojamas daugelyje pasaulio kalbų (V. Machek, 196; A. Brückner, 223; M. Vasmer, I, 647).

Liet. *kisielius*, plg. baltr. *кісель*. Slaviškos kilmės žodis, sietinas su rus. *кислый* „rūgštus" ir kt. Randamas jau K. Širvydo žodyno pirmajame leidime *(kisielas)* (K. Būga, III, 777; E. Fraenkel, 259; M. Vasmer, I, 562).

Liet. *kõšė*, plg. baltr. *каша*, lenk. *kasza*. Slaviškos kilmės žodis, sietinas veikiausiai su liet. *kóšti* (K. Būga, I, 347, III, 155; E. Fraenkel, 284; M. Vasmer, I, 543-4).

Liet. *kruõpos*, plg. baltr. *крупа*. Slaviškos kilmės žodis, gimininga su liet. *kraupùs*, *krùpti*. Randamas jau J. Bretkūno raštuose, K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (K. Būga, II, 364-5, 690, III, 497, 502; E. Fraenkel, 290).

Liet. *mėsà*, plg. baltr. *мяса*. Slaviškos kilmės, turintis atitikmenų ir kt. ide. kalbose žodis. Vartojamas jau J. Bretkūno, M. Daukšos raštuose (K. Būga, II, 692, III, 46-7; E. Fraenkel, 442; M. Vasmer, II, 188-9).

Liet. *pyrãgas*, plg. baltr. *пирог*. Slaviškos kilmės žodis. Randamas jau J. Bretkūno raštuose (E. Fraenkel, 595; M. Vasmer, II, 359-60).

Liet. *vỹnas*, plg. baltr. *вино*. Slavai šį žodį veikiausiai gavo iš germanų ar lotynų kalbos, plg. s. vok. aukšt. *wīn*, lot. *vīnum*. Randamas jau B. Vilento, M. Daukšos raštuose (K. Būga, III, 46, 247; M. Vasmer, I, 201-2).

DRABUŽIAI, AVALYNĖ

Liet. *bãtas*, plg. baltr. *бот*, s. lenk. *bót*. Lenkai šį žodį gavo iš prancūzų, plg. pranc. *botte*, o iš lenkų jis pateko ir į kai kurias kitas slavų kalbas. Randamas jau XVI a. mūsų kalbos paminkluose (K. Būga, II, 346, III, 671; E. Fraenkel, 36; M. Vasmer, I, 113).

Liet. *čebãtas*, plg. baltr. *чабот*. Slavai šį žodį veikiausiai gavo iš rytų kalbų, plg. tot. *čabata*. Vartoja B. Vilentas, J. Bretkūnas, M. Daukša (K. Būga, III, 671; E. Fraenkel, 71; M. Vasmer, III, 346).

Liet. *jupà*, plg. baltr. *юпа*, lenk. *jupa*. Rytų slavai šį žodį gavo iš lenkų, lenkai iš vokiečių, plg. vid. vok. aukšt. *joppe*, *juppe*, tie iš romanų tautų plg. s. pranc. *jupe*, it. *giubba*, o pastarasis iš arabų, plg. arab. *džubba*. Randamas XVI-XVII a. lietuvių raštijos paminkluose (E. Fraenkel, 198; M. Vasmer, III, 466).

Liet. *kaliõšas*, plg. lenk. *kalosz*, rus. *калоша*. Slavai šios avalynės pavadinimą gavo iš romanų kalbų, plg. pranc. *galoche*, it. *galoscia* (E. Fraenkel, 209; M. Vasmer, I, 511; A. Brückner, 214).

Liet. *kalniẽrius*, plg. lenk. *kołnierz*, baltr. *калнерь*. Į rytų slavų kalbas šis žodis pateko iš lenkų kalbos, o į pastarąją – iš vokiečių, plg. vid. vok. *koller*, *kollier*. Į vokiečių kalbą minėtasis žodis per prancūzus, plg. pranc. *collier*, atėjo iš lotynų kalbos, plg. lot. *collāre* : *collum* „kaklas“. Liet. *kalniẽrius* randamas jau J. Bretkūno raštuose, K. Širvydo žodyne (E. Fraenkel, 210; M. Vasmer, I, 585).

Liet. *kišẽnė*, plg. lenk. *kieszeń*. Slaviškos kilmės žodis (E. Fraenkel, 259-60; A. Brückner, 229; M. Vasmer, I, 563-4).

Liet. *páltas*, plg. lenk. *palto*, baltr. *пальто*. Į slavų kalbas šis žodis atėjo iš romanų kalbų, plg. pranc. *paletot*, isp. *palletoque* (E. Fraenkel, 534; M. Vasmer, II, 307).

Liet. *rũbas*, plg. baltr. *руб*. Slaviškos kilmės žodis, gimininga su liet. *ruñbas*, *rémbėti*. Vartojamas jau M. Mažvydo, J. Bretkūno, K. Širvydo raštuose (E. Fraenkel, 744; M. Vasmer, II, 541-2).

Liet. *sermėgà*, plg. baltr. *сермяга*. Slaviškos kilmės žodis, mėginamas sieti su liet. *širmas* (E. Fraenkel, 777; M. Vasmer, II, 615).

Liet. *sijõnas*, plg. baltr. *саян*. Slavai jį pasiskolino iš italų (E. Fraenkel, 756; M. Vasmer, II, 584-5).

Liet. *suknià*, plg. lenk. *suknia*. Slaviškos kilmės žodis (E. Fraenkel, 938; M. Vasmer, III, 42-3).

Liet. *šãlikas*, plg. lenk. *šalik*, baltr. *шалик*. Persiškos kilmės žodis, per anglų kalbą patekęs į įvairias Europos kalbas (E. Fraenkel, 959; M. Vasmer, III, 370; E. Brückner, 539).

Liet. *šil̃kas*, plg. s. rus. *шьлкъ*. Slavai veikiausiai šį žodį pasiskolino iš germanų, plg. s. isl. *silki*, s. angl. *sioloc*, s. vok. aukšt. *silecho* (E. Fraenkel, 983-4; M. Vasmer, III, 387).

NAMŲ APYVOKA, ŽEMĖS ŪKIS, STATYBA

Liet. *botãgas*, plg. baltr. *батог*. Slaviškos kilmės žodis. Randamas jau M. Mažvydo, M. Daukšos raštuose. Lat. *pàtaga* irgi yra skolinys iš slavų (E. Fraenkel, 53; M. Vasmer, I, 62; EM, III, 190).

Liet. *būdà*, plg. baltr. *буда*. Slavai šį žodį gavo iš vokiečių, plg. vid. vok. aukšt. *buode*, n. vok. aukšt. *bude*. Randame jau J. Bretkūno raštuose. Iš slavų šis žodis pateko ir į latvių kalbą, plg. lat. *būda* (K. Būga, II, 621; E. Fraenkel, 61; M. Vasmer, I, 136; EM, I, 357).

Liet. *čérpė*, plg. rus. *черп* „kaukolė, kaušas“, *черепок* , „šukė“, *черепица* „čerpė“ ir kt., skolintas veikiausiai dar prieš XII a. Slaviškos kilmės žodis, turintis atitikmenų ir kitose ide. kalbose (K. Būga, II, 283, III, 497, 752, 758, 769; E. Fraenkel, 73; M. Vasmer, III, 323).

Liet. *dėžė̃*, plg. baltr. *дзяжа* „gelda, lovys“, lenk. *dzieża*. Patekęs į lietuvių kalbą, šis slavizmas veikiausiai pasikeitė dėl liet. *dėti* įtakos (E. Fraenkel, 92-3; M. Vasmer, I, 336).

Liet. *kačérga*, plg. baltr. *качарга*. Tik dalyje slavų kalbų pažįstamas žodis, kilmė neaiški (K. Būga, II, 216, III, 772; E. Fraenkel, 201; M. Vasmer, I, 649-50).

Liet. *kalãdė*, plg. baltr. *калода*. Daugelyje slavų kalbų vartojamas žodis, siejamas su rus. *колоть* „skaldyti, durti“. Randamas pirmajame K. Širvydo žodyno leidime (K. Būga, III, 671, 758; E. Fraenkel, 206; M. Vasmer, I, 601).

Liet. *kamarà*, plg. baltr. *камора*, lenk. *komora*. Slavai šį žodį gavo iš graikų, plg. gr. καμάρα „kambarėlis su skliautais“. Vartojamas jau J. Bretkūno, M. Daukšos raštuose (K. Būga, III, 671; E. Fraenkel, 212; M. Vasmer, I, 610).

Liet. *kãminas*, plg. baltr. *камін*, lenk. *komin*. Rytų slavai šį žodį gavo iš vakarų slavų, o šie iš vokiečių, plg. vok. aukšt. *Kamin*. Į vokiečių kalbą jis atėjo iš lotynų kalbos, plg. lot. *camīnus* „krosnis, židinys; židinio ugnis“, o čia iš graikų, plg. gr. κάμινος. Randamas jau M. Daukšos raštuose, K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (K. Būga, III, 671; E. Fraenkel, 213; M. Vasmer, I, 608; F. Kluge, 342-3).

Liet. *karietà*, plg. lenk. *kareta*. Lenkai šį žodį gavo iš italų kalbos, plg. it. *carretta*. Forma *kareta* randama jau M. Daukšos raštuose (E. Fraenkel, 221; M. Vasmer, I, 532; A. Brückner, 218-9).

Liet. *kãtilas*, plg. s. rus. *котьлъ*. Į lietuvių kalbą veikiausiai atėjo dar prieš XII a. Slavai šį žodį gavo iš gotų, o tie iš lotynų, plg. lot. *catīnus*, *catīllus* (K. Būga, II, 89, 92, 94, III, 764, 769; E. Fraenkel, 228-9; M. Vasmer, I, 644).

Liet. *knãtas*, plg. lenk. *knot*, baltr. *кнот*. Rytų slavų kalbos šį žodį gavo iš lenkų, o pastarieji iš vokiečių, plg. vid. vok. aukšt. *Knote*. Randamas jau J. Bretkūno raštuose, K. Širvydo žodyno pirmajame leidime (E. Fraenkel, 277; A. Brückner, 240; M. Vasmer, I, 580).

Liet. *kùbilas*, plg. s. rus. *къбълъ*. Pasiskolintas dar prieš XII a. Slavai šį žodį gavo iš germanų, plg. vid. vok. aukšt. *kübel*, o tie iš lotynų, plg. vid. lot. *cupellum* (K. Būga, I, 340, III, 761, 769; E. Fraenkel, 304; M. Vasmer, I, 582).

Liet. *muĩlas*, plg. baltr. *мыла*. Slaviškos kilmės žodis sietinas su rus. *мыть* „prausti, plauti". Randamas jau B. Vilento, J. Bretkūno raštuose, pirmajame K. Širvydo žodyno leidime (K. Būga, I, 293, 347, III, 46, 247, 752; E. Fraenkel, 468-9; M. Vasmer, II, 184).

Liet. *norãgas*, plg. baltr. *нарог*. Slaviškos kilmės žodis, sudarytas iš *на* „ant" + + *рог* „ragas". Randamas jau XVI-XVII a. lietuvių kalbos paminkluose (E. Fraenkel, 507; M. Vasmer, II, 199).

Liet. *pẽčius*, plg. baltr. *печь*. Slaviškos kilmės žodis, sietinas su rus. *печь* „kepti". Randamas jau J. Bretkūno, B. Vilento, M. Daukšos raštuose (K. Būga, II, 201-2; E. Fraenkel, 561; M. Vasmer, II, 352-3).

Liet. *plytà*, plg. lenk. *płyta*, baltr. *плита*. Slaviškos kilmės žodis, nors gali būti ir slavų skolinys iš graikų, plg. gr. πλίνθος. Randamas jau J. Bretkūno, M. Daukšos raštuose (K. Būga, II, 240, 370, III, 672; E. Fraenkel, 625; M. Vasmer, II, 373).

Liet. *seklyčià*, plg. baltr. *свътлица*, lenk. *świetlica*. Slaviškos kilmės žodis, sietinas su rus. *светлый* „šviesus" (E. Fraenkel, 772; K. Būga, II, 48).

MEDŽIAGŲ PAVADINIMAI

Liet. *ãlavas*, plg. baltr. *алово*. Slaviškos kilmės žodis, giminingas su liet. *álvas*, lat. *alva*, pr. *alwis*, toliau mėginamas sieti su lot. *albus* „baltas", gr. ἀλφός (K. Būga, I, 342, III, 388-9; E. Fraenkel, 6; M. Vasmer, II, 264-5).

Liet. *klijaĩ*, plg. lenk. *klij*. Slaviškos kilmės žodis, siejamas su gr. κόλλα „klijai", κολλάω „klijuoju". Randamas jau M. Daukšos (forma *kliies*), S. B. Chilinskio raštuose (K. Būga, III, 764; E. Fraenkel, 271; M. Vasmer, I, 566-7).

Liet. *krakmõlas*, plg. lenk. *krochmal*. Lenkai šį žodį gavo iš vokiečių kalbos, plg. vok. *Kraftmehl*, per lenkus toks krakmolo pavadinimas pateko ir į rusų, ukrainiečių kalbas (E. Fraenkel, 287; A. Brückner, 267; M. Vasmer, I, 657-8).

Liet. *kreidà*, plg. lenk. *krejda*, baltr. *краïда*. Lenkai, iš kurių kreidos pavadinimą pasiskolino rusai, baltarusiai ir ukrainiečiai, savo žodį gavo iš vokiečių, plg. vok. *Kreide*. Vokiečių žodžio šaltinis yra lot. *crēta (terra)* „išsijota žemė" (E. Fraenkel, I, 292; A. Brückner, 265; F. Kluge, 402).

Liet. *krìštolas*, plg. lenk. *kryształ*. Lenkai šį žodį veikiausiai gavo iš lotynų kalbos, plg. lot. *crystallos*, o pastarieji pasiskolino iš graikų, plg. gr. κρύσταλλος. Pirminė graikiško žodžio reikšmė „ledas" (E. Fraenkel, 299; A. Brückner, 274).

Liet. *mármuras*, plg. baltr. *мармур*, lenk. *marmur*. Lenkų žodžio šaltinis veikiausiai lotynų kalba, plg. lot. *marmor*, o į lotynų kalbą jis pateko iš graikų, plg. gr. μάρμαρος „akmuo" (E. Fraenkel, 411; A. Brückner, 323; M. Vasmer, II, 167-8).

Liet. *pãrakas*, plg. baltr. *норах*. Slaviškos kilmės žodis, mėginamas sieti su liet. *puršlas* (K. Būga, III, 759; E. Fraenkel, 539; M. Vasmer, II, 410).

Liet. *põpierius*, plg. lenk. *papier*. Lenkai savo popieriaus pavadinimą gavo iš lotynų kalbos, plg. lot. *papyrus*, o į šią kalbą jis atėjo iš graikų, plg. gr. πάπυρος (K. Būga, II, 26; E. Fraenkel, 638; A. Brückner, 394).

Liet. *smalà*, plg. baltr. *смола*, lenk. *smoła*. Slaviškos kilmės žodis, siejamas su liet. *smĩlkti*. K. Būga jį buvo linkęs laikyti lietuvišku. Vartojamas jau J. Bret-

kūno, M. Daukšos raštuose (K. Būga, II, 309-10, 579-80; E. Fraenkel, 839; M. Vasmer, II, 675).

Liet. *stìklas*, plg. s. rus. *стькло*. Toks pat ir lat. *stikls* šaltinis. Į lietuvių kalbą šis žodis pateko dar prieš XII a. Slavai savo stiklo pavadinimą gavę iš germanų, plg. got. *stikls* „taurė“ (K. Būga, I, 430, II, 89, III, 497, 752, 765, 897; E. Fraenkel, 905-6; M. Vasmer, III, 9).

Liet. *žemčiūgas*, plg. baltr. *жэмчуг*. Rytų slavų kalbose vartojamas žodis, gautas iš kurios nors rytų kalbos, plg. turk. *jäncü* ir kt. Randamas jau XVI a. lietuvių raštijos paminkluose (K. Būga, III, 772; M. Vasmer, I, 418).

GINKLAI

Liet. *kárdas*, plg. baltr. *кордъ*, lenk. *kord*. Į slavų kalbas šis žodis per tiurkų-totorių kalbas atėjo iš Azijos, plg. vid. pers. *kārd*, kuris siejamas su avest. *karəta* „peilis“, skr. *kartarī* „medžiotojo peilis“. Lenkai savo kardo pavadinimą galėjo gauti ir per vengrus, plg. veng. *kard*. Randamas jau J. Bretkūno, M. Daukšos raštuose (K. Būga, III, 707; E. Fraenkel, 221; A. Brückner, 256; M. Vasmer, I, 624).

Liet. *šálmas*, veikiausiai atėjęs iš s. rusų kalbos, kur savo ruožtu turėjęs kilti iš slaviškos formos **šolmъ*. Slavai šį žodį gavo iš s. germanų, plg. got. *hilms*, s. vok. aukšt. *hëlm*. Vartojamas jau B. Vilento, J. Bretkūno raštuose (K. Būga, II, 92, III, 897; E. Fraenkel, 960; M. Vasmer, III, 388).

MUZIKOS INSTRUMENTAI

Liet. *árfa*, plg. lenk. *arfa*. Lenkai šio muzikos instrumento pavadinimą pasiskolino iš vokiečių, plg. vok. *Harfe*. Žodis aptinkamas K. Širvydo, M. Petkevičiaus raštuose (M. Vasmer, I, 27; F. Kluge, 288-9).

Liet. *armònika*, plg. rus. *гармоника*. Slavai šį žodį gavo iš germanų, plg. vok. *Harmonika*, angl. *harmonica* (M. Vasmer, I, 259).

Liet. *būgnas* <*būbnas*. Forma *būgnas* jau randama J. Bretkūno raštuose. Ji atsiradusi lietuvių kalbos dirvoje iš formos *būbnas*, o ši atėjusi iš baltarusių kalbos, plg. baltr. *бубен*. Ją vartojo M. Mažvydas, J. Bretkūnas. Pažymėtina, kad slaviškasis šio muzikos instrumento pavadinimas siejamas su liet. *bambėti*, *bam̃bti* (K. Būga, I, 271; E. Fraenkel, 61; M. Vasmer, I, 132).

Liet. *cimbõlai*, plg. baltr. *цымбалы*, lenk. *cymbały*. Lenkai šį žodį gavo iš lotynų kalbos, plg. lot. *cymbalum*, o į lotynų kalbą jis atėjo iš graikų, plg. gr. κύμβαλον. Baltarusiai savo pavadinimą gavo iš lenkų. Žodis randamas jau XVI-XVII a. lietuvių raštijos paminkluose (M. Vasmer, III, 295).

Liet. *dūdà*, plg. baltr. *дуда*. Slaviškos kilmės žodis, siejamas su liet. *dūdénti*, *daudýtė* „medinis pučiamasis lietuvių liaudies muzikos instrumentas“. Žodį *dūda* randame jau J. Bretkūno raštuose. Iš slavų skolintas ir lat. *dūda* (K. Būga, I, 327, 344, III, 638; E. Fraenkel, 84; M. Vasmer, I, 378-9).

Liet. *smuĩkas*, plg. baltr. *смык*. Slaviškos kilmės žodis, bendrašaknis su liet. *smùkti*, *smaũkti*. Forma *smuikomis* randama jau J. Bretkūno raštuose (K. Būga, I, 293, 347, II, 56; E. Fraenkel, 849; M. Vasmer, II, 678-9).

Liet. *triūbà* šalia formos *trūbà* atsirado jau lietuvių kalbos dirvoje, o pastaroji kilusi iš baltarusių *труба*. Abi formos aptinkamos jau pirmuosiuose mūsų raštijos

paminkluose. Slavai savo žodį gavo iš vokiečių arba lotynų kalbos, plg. s. vok. aukšt. *trumba*, vid. lot. *trumba* (K. Būga, II, 65; E. Fraenkel, 1126; M. Vasmer, III, 142).

Liet. *vargõnai*, plg. baltr. *варган*, *варганы*. Į baltarusių kalbą žodis pateko iš lenkų kalbos. Lenkai jį gavo iš lotynų, plg. lot. *organum*, o čia jis atkeliavo iš graikų, plg. gr. ὄργανον. Įvairios žodžio formos *(vargonas, varganai, vargonai)* randamos XVI-XVII a. lietuvių raštijos paminkluose (E. Fraenkel, 1199; M. Vasmer, I, 170; A. Brückner, 381).

VISUOMENINIO GYVENIMO SĄVOKOS

Liet. *bajõras*, plg. sen. rus. *бояр(ин)ъ*, baltr. *бояр(ин)*. Daugelyje slavų kalbų vartojamas, labai įvairiai aiškinamas žodis. Randamas jau J. Bretkūno raštuose, K. Širvydo pirmajame leidime. Minimas šis žodis ir XIV a. lotyniškuose dokumentuose („...Algard similiter cum suis bayoribus et smyrdens propre Nergam..."). Slaviškos kilmės yra ir lat. *bajārs* (K. Būga, II, 191, 579, III, 770; EM, I, 252; E. Fraenkel, 30; M. Vasmer, I, 114-5).

Liet. *dvãras*, plg. baltr. *двор*, lenk. *dwór*. Slaviškas žodis, turįs atitikmenų kitose ide. kalbose. Bendrašaknis su šiuo žodžiu yra ir liet. *dùrys*. Fonetiškai ir liet. *dvãras* galėtų būti savas, baltiškos kilmės žodis, plg. lat. *dvars* „tokia vartų rūšis". Tačiau lietuvių kalbos šio žodžio reikšmė rodo, kad jis veikiausiai skolinys iš slavų (V. Mažiulis, Kalb., II, 205-6; K. Būga, II, 170; E. Fraenkel, 112-3; M. Vasmer, I, 331-2).

Liet. *karãlius*, plg. baltr. *кароль*. Į slavų kalbas šis žodis atėjo iš germanų, plg. s. vok. aukšt. *Karal*, *Karl*. Vokiečiams tai tikrinis žodis – prancūzų karaliaus Karolio Didžiojo (742-814 m.) vardas. Žodis *karalius* randamas jau pačiuose pirmuosiuose mūsų raštijos paminkluose (K. Būga, III, 746, 758; E. Fraenkel, 219; M. Wasmer, I, 631).

Liet. *knygà*, plg. baltr. *кніга*. Slavai šį žodį veikiausiai gavo iš rytų kalbų (E. Fraenkel, 279; M. Vasmer, I, 579).

Liet. *kùmetis*, plg. s. rus. *къметь*. Slavų kalbose šis žodis vartojamas dažniausiai kiek kitokiomis reikšmėmis: s. rus. *къметь*, „karys", ukr. *кмить* „turtingas valstietis", bulg. *кмет* „kaimo vyresnysis", lenk. *kmieć* „ūkininkas, valstietis". Slaviškojo žodžio šaltinis veikiausiai yra lotynų kalbos žodis *comes,-itis* „palydovas". Iš slavų į lietuvių kalbą jis turėjo ateiti dar prieš XII a. Naujoji reikšmė atsirado jau lietuvių kalbos dirvoje (K. Būga, III, 762; E. Fraenkel, 309; A. Brückner, 239; M. Vasmer, I, 578).

Liet. *liùdyti*, plg. baltr. **людить*, s. lenk. *ludzić*. Slaviškos kilmės žodis, bendrašaknis su rus. *люди* „žmonės", liet. *liáudis* ir kt. Randamas jau pirmuosiuose lietuvių kalbos paminkluose. Šiuose paminkluose vartojamas ir lietuviškas jo vedinys *liùdijimas* (K. Būga, II, 494-5; E. Fraenkel, 378; M. Vasmer, II, 78).

Liet. *miẽstas*, plg. baltr. *места*. Slaviškos kilmės žodis, mėginamas sieti su liet. *mìsti*, *maĩstas*. Vartojamas jau J. Bretkūno, M. Daukšos raštuose (K. Būga, I, 345; E. Fraenkel, 450; M. Vasmer, II, 124).

Liet. *muĩtas*, plg. baltr. *мыт*. Slavai jį pasiskolino iš germanų, plg. vok. aukšt. *mūta*. Liet. *muitas* randamas jau pirmuosiuose mūsų raštijos paminkluose: jį var-

toja M. Mažvydas, J. Bretkūnas, M. Daukša (K. Būga, I, 293, 347, III, 247, 497, 752; E. Fraenkel, 469; M. Vasmer, II, 185).

Liet. *mužìkas*, plg. baltr. *мужык*. Slaviškos kilmės žodis, padarytas su mažybine priesaga iš žodžio *муж* „vyras“, turįs atitikmenų kitose ide. kalbose. Randamas jau K. Širvydo raštuose (E. Fraenkel, 477; M. Vasmer, II, 169-70).

Liet. *põnas*, plg. lenk. *pan*, baltr. *пан*. Vakarų slavų žodis, patekęs ir į kitas slavų bei jų kaimynų kalbas. Randamas jau pirmuosiuose lietuvių kalbos paminkluose (E. Fraenkel, 637-8; A. Brückner, 393).

Liet. *rinkà*, plg. lenk. *rynek*. Lenkai savo žodį gavo iš vokiečių, plg. vid. vok. aukšt. *rinc,-ges* „ratas, aikštė“. Liet. *rinka* aptinkamas jau kai kuriuose senuosiuose mūsų kalbos paminkluose (K. Būga, I, 199; E. Fraenkel, 736; A. Brückner, 472).

Liet. *seĩmas*, plg. lenk. *sejm*. Lenkų kalbos žodis siejamas su veiksmažodžiu *s-jąć się* „susirinkti“. Vartojamas jau M. Daukšos raštuose (K. Būga, III, 770; E. Fraenkel, 755; A. Brückner, 484).

Liet. *tirònas*, plg. baltr. *тыран*, lenk. *tyran*. Į slavų kalbas šis žodis galėjo patekti iš vokiečių, plg. vok. *Tyrann*. Vokiečių žodžio šaltinis yra lot. *tyrannus*, o į lotynų kalbą jis atėjo iš graikų, plg. gr. τύραννος (E. Fraenkel, 1100; M. Vasmer, III, 107).

MATŲ PAVADINIMAI

Liet. *kapà* „60 vienetų“, plg. baltr. *капа*. Slavų kalbose šis žodis vartojamas įvairiomis reikšmėmis, plg. rus. *копа* „krūva, kapa (kiaušinių); valstiečių sueiga“, bulg. *копа* „krūva“, ček. *kopa* „kapa“ ir kt. Jis yra bendrašaknis su lietuvių kalbos žodžiais *kãpas*, *kõpti*, *kõpos*. Liet. *kapa* aptinkamas jau K. Širvydo raštuose. Slaviškos kilmės yra ir lat. *kapa* (E. Fraenkel, 216; M. Vasmer, I, 618; EM, II, 157).

Liet. *márgas*, plg. lenk. *morg*. Lenkai jį pasiskolino iš vokiečių, plg. vok. *Morgen*. Vok. *Morgen* „tam tikras žemės ploto matas“ yra neatskiriamas nuo vok. *Morgen* „rytas“. Pirminė šio mato reikšmė yra buvusi „tiek žemės, kiek artojas ryte suaria“. Vok. *Morgen* yra tos pačios šaknies žodis kaip ir liet. *mérkti* (akis) (E. Fraenkel, 410; M. Vasmer, II, 156; F. Kluge, 487).

Liet. *mylià*, plg. lenk. *mila*. Lenkų *mila* kilęs veikiausiai iš vid. vok. aukšt. *mīle*, o šis iš lot. *milia (milia passuum* „tūkstantis žingsnių“). Vartojamas jau XVI-XVII a. lietuvių raštijos paminkluose (E. Fraenkel, 453; M. Vasmer, II, 135).

Liet. *porà*, plg. lenk. *para*. Lenkai šį žodį pasiskolino iš vokiečių, plg. vid. vok. *pār*, o vokiečiai iš lotynų kalbos, plg. lot. *pār* „lygus; pora“. Vartojamas jau pirmuosiuose mūsų kalbos paminkluose (K. Būga, I, 109; E. Fraenkel, 639; M. Vasmer, II, 313; A. Brückner, 395).

Liet. *pūdas*, plg. baltr. *пуд*. Randamas jau J. Bretkūno raštuose. Pirmuosiuose mūsų kalbos paminkluose sutinkama senesnė šio žodžio forma *pundus*. Jos šaltinis veikiausiai buvo s. rus. forma **pǫdъ*. Į slavų kalbas minėtas svorio vieneto pavadinimas pateko iš germanų, plg. s. isl. *pund*, o germanai jį gavo iš romėnų, plg. lot. *pondus*. Liet. *pundus* į mūsų kalbą bus atkeliavęs dar prieš X a. (K. Būga, I, 339-40, 341, 527, II, 364, 522, III, 497, 751-2; E. Fraenkel, 661, 667; M. Vasmer, II, 460).

Liet. *čigõnas*, *cigõnas*, plg. baltr. *цыган*. Į slavų kalbas čigono vardas atėjo iš graikų, plg. vid. gr. *τσίγγανος*, senesnė forma *ἀτσίγγανος* „čigonas“; graikiškas čigono pavadinimas siejamas su vid. gr. *ἀθίγγανοι* „Frygijoje ir Lykonijoje gyvenantieji (klaidžiojantieji) eretikai“. Iš slavų šis čigono pavadinimas pateko ir į latvių kalbą, plg. lat. *čigāns* (E. Fraenkel, 70; EM, I, 412; M. Vasmer, III, 294).

Liet. *lénkas*, plg. s. rus. *ляхы* „lenkai“, *лях* < **lęchъ*. Forma **lęchъ* veikiausiai yra sutrumpintas šios tautybės pavadinimas, plg. *Stach* : *Stanisław*. Į lietuvių kalbą žodis *lénkas* turėjo patekti dar prieš X a. (K. Būga, I, 339-40, 527, III, 497, 756, 782; E. Fraenkel, 356; M. Vasmer, II, 84).

Liet. *totõrius*, *totõris*, plg. baltr. *мапар*, lenk. *tatar*. Slavai šį žodį pasiskolino iš rytų kalbų, plg. s. turk. *tatar*, mong. *tatari*. Aptinkamas M. Daukšos raštuose, pirmajame K. Širvydo žodyno leidime (E. Fraenkel, 1107; M. Vasmer, III, 81-2).

Liet. *tuřkas*, plg. baltr. *мурок*, lenk. *turek*. Slavai šios tautybės pavadinimą gavo iš s. turkų, plg. s. turk. *türk*. Randamas jau M. Daukšos raštuose (E. Fraenkel, 1143; M. Vasmer, III, 155-6).

Liet. *veñgras*, plg. lenk. *węgier*. Iš lenkų šį pavadinimą pasiskolino ir rusai. Slaviškas vengro pavadinimas vartojamas daugelyje Europos kalbų. Senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose randame ir kitą šios tautybės pavadinimą: *unguras*, kilusį iš s. rus. formos **ǫgъrъ* (K. Būga, I, 339, 341, III, 757, 763; E. Fraenkel, 1163; M. Vasmer, I, 182).

Liet. *žỹdas*, plg. lenk. *żyd*, baltr. *жид*. Slavai šį žodį per Balkanų romanų kalbas veikiausiai bus gavę iš italų, plg. it. *giudeo*, lot. *judaeus*. Žodis *žydas* randamas jau pirmuosiuose mūsų kalbos rašto paminkluose (E. Fraenkel, 1304-5; A. Brückner, 669; M. Vasmer, I, 423).

RELIGIJA

XIV-XV a. Lietuvoje įvedus katalikybę, į lietuvių kalbą pradėjo brautis slaviška religinė terminija. Dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių ta terminija daugiausia ėjo iš lenkų kalbos. Tačiau kai ką lietuviai yra pasiskolinę ir iš rytų slavų dar gerokai prieš katalikybės įvedimą. Su religija susijusių slavizmų, ypač lenkiškos kilmės, mūsų kalbos paminkluose be galo daug: jie tiesiog užteršė lietuvių kalbą. Bet šiandien, kada religijos vaidmuo vis mažėja ir mažėja, nyksta ir su ja susijusi terminija. Nurodysime keletą dažniau vartojamų slaviškos kilmės religinių terminų.

Liet. *altõrius*, plg. lenk. *ołtarz*, balt. *алтар*. Slavai šį žodį per tarpininkus arba tiesiog gavo iš lotynų kalbos, plg. lot. *altāre* : *altus* „aukštas“. Randamas pirmuosiuose mūsų kalbos paminkluose (K. Būga, III, 421; E. Fraenkel, 8; M. Vasmer, I, 14).

Liet. *apãštalas*, plg. lenk. *apostoł*. Žodis *apaštalas* randamas jau M. Mažvydo, M. Daukšos, K. Širvydo raštuose. Slaviškojo žodžio šaltinis yra gr. *ἀπόστολος* (K. Būga, I, 341, III, 764, 778; E. Fraenkel, 12; M. Vasmer, I, 20).

Liet. *bažnýčia*, plg. baltr. *божница*, *божьница*, s. lenk. *bożnica*. Slaviškos kilmės žodis, sietinas su rus. *бог* „dievas“ ir kt. Aptinkamas jau J. Bretkūno, M. Daukšos, M. Petkevičiaus raštuose, K. Širvydo žodyne. Šis slavų žodis pateko ir į lietvių kalbą, plg. lat. *baznîca* (K. Būga, I, 349-50, III, 775; E. Fraenkel, 38; A. Brückner, 34; EM, I, 269).

Liet. *kalẽdos*, plg. baltr. *коляды*. Slaviškojo žodžio šaltinis yra lot. *calendae*. Randamas M. Mažvydo, J. Bretkūno, M. Daukšos raštuose (K. Būga, I, 348, 432, III, 776; E. Fraenkel, 208; M. Vasmer, I, 606).

Liet. *klebõnas*, plg. baltr. *клебан*, lenk. *kleban*. Slaviškojo žodžio šaltinis yra lot. *plēbānus* (E. Fraenkel, 266-7; A. Brückner, 417; M. Vasmer, II, 368).

Liet. *krìkštas*, plg. s. rus. *крьстъ* „kryžius“. Rusų kalbos žodis pasiskolintas iš lotynų kalbos, plg. lot. *Christus*, o čia jis pateko iš graikų, plg. gr. χριστός „Kristus“. Randamas jau pirmuosiuose mūsų kalbos paminkluose. Konsonantizmo pakitimas įvyko lietuvių kalbos dirvoje (K. Būga, I, 341, 431-2, III, 764; E. Fraenkel, 297-8; M. Vasmer, I, 661-2).

Liet. *krìkštyti*, plg. s. rus. *крьстити*, kuris neatskiriamas nuo žodžio *крьстъ*. Aptinkamas pirmuosiuose mūsų kalbos paminkluose (K. Būga, I, 341, III, 764; E. Fraenkel, 297-8).

Liet. *kr̃žius*, plg. lenk. *krzyż*, baltr. *крыж*. Į lenkų kalbą šis žodis veikiausiai per kurią nors romanų kalbą pateko iš lotynų, plg. lot. *crux*, o iš lenkų jį pasiskolino ir rytų slavų kalbos. Vartoja jau M. Mažvydas, M. Daukša, J. Bretkūnas (E. Fraenkel, 300-1; A. Brückner, 276; M. Vasmer, I, 672).

Liet. *pagónis*, plg. lenk. *pogan*, baltr. *поганьь*. Slaviškojo žodžio šaltinis lot. *pāgānus* „kaimietiškas, pagoniškas; kaimo gyventojas“. Aptinkamas jau M. Mažvydo, J. Bretkūno, M. Daukšos raštuose. Iš slavų šis žodis pateko ir į latvių kalbą, plg. lat. *pagãns* (E. Fraenkel, 524; A. Brückner, 426; M. Vasmer, II, 381).

Liet. *parãpija*, plg. lenk. *parafja*. Lenkiškojo žodžio šaltinis yra lot. *parochia*, o pastarojo gr. παροικία „buvimas svetimoje šalyje“ (E. Fraenkel, 540; A. Brückner, 395; M. Vasmer, II, 315).

Liet. *pãsninkas*, plg. baltr. *поснікъ*. Į slavų kalbas šis žodis veikiausiai atkeliavęs iš vokiečių, plg. s. vok. aukšt. *fasto*. Randamas jau M. Mažvydo, M. Daukšos, J. Bretkūno raštuose. Aptinkama ir forma *pastnykas* (iš baltarusių *постнік* arba lenkų *postnik*) (K. Būga, III, 778; E. Fraenkel, 547; M. Vasmer, II, 415-6).

Liet. *pópiežius*, plg. lenk. *papież*. Slavai šį žodį gavo iš vokiečių, plg. s. bavarų *pāpes*, s. vok. aukšt. *bābes*. Vokiečių žodžio šaltinis yra lot. *pāpex*, kuris kilęs iš žodžių *pāpa* „tėvas“ ir *pontifex* „vyriausias žinys; kunigas“. Randamas jau J. Bretkūno, M. Daukšos, K. Širvydo raštuose (K. Būga, II, 26; E. Fraenkel, 638; A. Brückner, 394).

Liet. *rõjus*, plg. baltr. *раи*, lenk. *raj*. Į slavų kalbas šis žodis veikiausiai atėjo iš rytų kalbų, plg. av. *rāy-* „turtas, džiaugsmas“, skr. *rāy* „turtas“. Aptinkamas jau J. Bretkūno, M. Daukšos raštuose (K. Būga, I, 553; E. Fraenkel, 742; M. Vasmer, II, 486).

Liet. *velýkos*, plg. baltr. *велікъ (день)*. Slaviškos kilmės žodis, padarytas graikų kalbos μεγάλη ἡμέρα „didžioji diena“ pavyzdžiu. Randamas pirmuosiuose mūsų kalbos paminkluose (K. Būga, I, 348, 431, III, 776; E. Fraenkel, 1219).

Liet. *výskupas*, plg. lenk. *wiskup*. Lenkai vyskupo pavadinimą gavo iš čekų kalbos, plg. ček. *biskup*, o čia jis per vokiečių kalbą, plg. s. vok. aukšt. *biscof*, vid. vok. aukšt. *bischof*, atėjo iš lotynų kalbos, plg. lot. *episcopus*. Lotyniškojo žodžio šaltinis gr. ἐπίσκοπος. Randamas jau kai kuriuose pirmuosiuose lietuvių kalbos paminkluose (A. Brückner, 27; E. Fraenkel, 1265).

Slavų kalbų baltizmai

Kaip ir reikėtų laukti, ilgaamžis baltų ir slavų tautų bendradarbiavimas paliko pėdsakų ne tik baltų, bet ir slavų leksikoje. Žinoma, baltų kalbų pėdsakai slavų leksikoje nėra tokie ryškūs, kaip slavų pėdsakai baltų leksikoje, be to, jie mažiau ir tyrinėti. Tačiau ir iš dabar turimų duomenų galima padaryti kai kurias išvadas apie baltų įtaką slavų kalboms. Baltizmų slavų kalbose yra kur kas mažiau, negu skolinių iš germanų, graikų, lotynų, tiurkų-totorių, indų-iraniečių, suomių-ugrų kalbų. Didžiausią baltizmų procentą rasime baltarusių kalboje, kiek mažesnį – lenkų ir rusų, vadinasi, tose slavų kalbose, su kuriomis baltų kalbos yra turėjusios daugiausia tiesioginių kontaktų. Tiesa, palyginti nemaža baltizmų pasitaiko dar ir ukrainiečių kalboje, bet daugelis ukrainiečių kalbos baltizmų, kaip ir kai kurie baltarusių kalbos baltizmai, ne tiesiogiai gauti iš kurios nors baltų kalbos, o paveldėti iš bendrojo rytinių slavų fondo, kur jie pateko dar prieš baltarusių, ukrainiečių atskirų kalbų susiformavimą. Vienas kitas baltizmas pasiekė ir tolimesnes vakarų bei pietų slavų kalbas. Tačiau ten jie pateko daugiausia per artimuosius baltų kaimynus – rusus ar lenkus. Tam tikra dalis baltų skolinių galėjo patekti dar į slavų prokalbę, ypač baltų-slavų bendrystės laikotarpiu. Galimas daiktas, kad net daugelis bendrų baltų ir slavų leksikos elementų, išskiriančių šias dvi kalbų grupes iš kitų indoeuropiečių kalbų, yra ne tiesioginis indoeuropiečių prokalbės palikimas, o šių kalbų tarpusavio skoliniai. Tačiau kalbos mokslas ligi šiol neturi tvirtesnių kriterijų šiems skoliniams nustatyti, ir turime pasitenkinti tik labai hipotetinėmis prielaidomis. Pavyzdžiui, S. Bernšteinas[1] nurodo, jog su tam tikra tikimybės dalimi galima teigti, kad plačiai slavų kalbose vartojamas rankos pavadinimas (rus. *рука*, baltr. *рука*, ukr. *рука*, bulg. *ръка*, serb. -chorv. *рúка*, slovėn. *róka*, ček. *ruka*, slovk. *ruka*, lenk. *ręka*, luž. aukšt. *ruka*, luž. žem. *ruka*) yra praslaviškas baltų skolinys. Savo prielaidą S. Bernšteinas grindžia tuo, kad slavų kalbų dirvoje šis rankos pavadinimas negali būti etimologizuojamas, o baltų kalbose turi patikimą etimologiją (liet. *rankà*: *riñkti*).

Į baltarusių, lenkų, rusų tarmes, esančias arčiau lietuvių ir latvių teritorijų, baltizmai, šiuo atveju lituanizmai bei latvizmai, pateko tiesiog iš lietuvių ar latvių kalbų. Tačiau į dalį baltizmų, pasitaikančių tolimesnėse rusų tarmėse, galima žiūrėti kaip į baltiškojo substrato liekanas. Kitados Aukštutinėje Padneprėje[2], Pripetės baseine, apie Možaiską ir kitose vietose gyvenusios baltų kiltys buvo slavų asimiliuotos, ir dabartinėse rusų tarmėse galėjo išsilaikyti vienas kitas baltizmas iš anų, šiandien mums nežinomų, baltų kilčių kalbų.

Atskiras, galima sakyti, didžiausias baltizmų – šiuo atveju lituanizmų – šaltinis yra rusų, baltarusių, lenkų kalbomis rašyti įvairiausi senosios Lietuvos valstybės dokumentai. Tiesa, dalis juose aptinkamų lietuviškų žodžių neišėjo už etnografinės Lietuvos ribų, bet kalbos mokslui svarbūs ir jie. Milžinišką darbą, tyrinėdamas šiuos žodžius, yra nudirbęs akademikas K. Jablonskis[3]. Vis dėlto didelė dalis dokumentų dar nėra kruopščiau tyrinėta, ir ateityje, be abejo, K. Jablonskio

[1] С. Б. Бернштейн, Очерк сравнительной грамматики славянских языков, Москва, 1961, p. 92.

[2] В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев, Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья, Москва, 1962, p. 159–214, 229–251.

[3] K. Jablonskis, Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje, Kaunas, 1941.

studija bus papildyta naujais įdomiais faktais. Kitas baltizmų šaltinis – tai rusų kalbos tarmės Lietuvos ir Latvijos teritorijose. Šios tarmės pastaruoju metu gana sėkmingai tyrinėjamos tiek Lietuvos TSR, tiek Latvijos TSR.

Apžvelgsime plačiau slavų kalbose pažįstamus baltiškos kilmės žodžius.

Rus. *аруд*, baltr. *аруд*, lenk. (Vilniaus krašto tarmėse) *orud*, plg. liet. *arúodas*, lat. *aruõds*. Slavų kalbose mūsų žodis vartojamas maždaug ta pačia reikšme. Turi jis patikimą etimologiją, ir jo baltiška kilmė nekelia abejonių. Ypač plačiai šis žodis vartojamas baltarusių kalboje, kur jis aptinkamas tiek gyvojoje liaudies kalboje, tiek rašto paminkluose (K. Būga, II, 93-4; E. Fraenkel, 17-8; M. Vasmer, I, 27; A. Вержбоўскі, 63-4; K. Jablonskis, 153).

Rus. *баланда* „balanda; blogų kanapių rūšis; tokia daržo žolė", plg. liet. *balánda*, lat. *baluoda*. Rusų kalbos žodis randamas Riazanės, Tombovo srityse. Liet. *balánda* siejama su *báltas*. Rus. *баланда* galėtų būti baltiškojo substrato liekana. Kitokiu atveju sunkiai paaiškinama šio žodžio geografija (M. Vasmer, I, 45; E. Fraenkel, 31).

Baltr. *бліндзя*, lenk. (Polesėje) *blindzia*, plg. liet. *bliñdė* „tam tikra gluosnių rūšis". Lietuvių kalbos žodis siejamas su *blẽsti* „gesti, blaustis", *blandùs*. Į minėtas slavų kalbas liet. *bliñdė* pateko tiesiog iš lietuvių kalbos (A. Вяржбоўскі, 114-5; E. Fraenkel, 49).

Rus. *дёготь*, baltr. *дзёгаць*, ukr. *дехоть*, lenk. *dziegieć*, s. ček. *dehet*, slovk. *deht*, plg. liet. *degùtas*, lat. *dęguts*. Kai kurie tyrinėtojai (A. Briukneris, R. Trautmanas) šį baltų ir slavų deguto pavadinimą laiko senu gimininguju žodžiu. Tačiau kita dalis kalbininkų (K. Būga, J. Mikola, F. Slavskis) slavų deguto pavadinimą laiko skoliniu iš baltų. Mūsų nuomone, pastarųjų argumentacija yra tvirtesnė. Pirmiausia šio žodžio nepažįsta pietų slavų kalbos. Be to, liet. *degù* tiksliai atliepia s. sl. *žegǫ*, rus. *жгу*, todėl kyla abejonių, ar galima rus. *дёготь* ir kt. sieti su liet. *degùtas* kaip senus gimininguis žodžius. Rusų, ukrainiečių, baltarusių, lenkų kalbose baltiškas deguto pavadinimas vartojamas kaip literatūrinės kalbos žodis. Baltarusių kalboje ypač gausu išvestinių šio žodžio formų (K. Būga, III, 164: M. Vasmer, I, 335; F. Sławski, I, 194; A. Вяржбоўскі, 227-9; J. Mikkola, BB, 21, 119-20).

Rus. *дырван*, baltr. *дзірван*, *дырван*, lenk. *dyrwan*, plg. liet. *dirvónas*, lat. *dirvāns*. Baltiškas žodis turi patikimą etimologiją: *dirvà*, *dìrti*. Aptinkamas vakarinėse rusų tarmėse, lenkiškuose dokumentuose, tačiau plačiausiai vartojamas baltarusių kalboje: čia jis randamas tiek senuosiuose kalbos paminkluose, tiek ir naujojoje literatūroje bei tarmėse (M. Vasmer, I, 386; J. Otrębski, Gr., I, 69; A. Вяржбоўскі, 252-5; E. Fraenkel, 96-7; K. Jablonskis, 66-7).

Lenk. *dyrsa*, baltr. *дырса*, plg. liet. *dìrsė*, lat. *dirsa*. Baltiška šių žodžių kilmė nekelia abejonių. Tiek lenkų, tiek baltarusių kalboje minėtas dirsės pavadinimas retai tepasitaiko (J. Otrębski, Gr., I, 69; A. Вяржбоўскі, 255-6; E. Fraenkel, 96; K. Jablonskis, 65).

Rus. *дойлид*, baltr. *дойлід(а)*, plg. liet. *dailidė*. Šis lituanizmas labai dažnai vartojamas įvairiuose istoriniuose dokumentuose, o taip pat pasitaiko ir gyvojoje kalboje. Liet. *dailidė* neatskiriamas nuo *dailùs*. Rus. *дойлид*, baltr. *дойлід(а)* lietuviška kilmė nekelia abejonių (K. Būga, II, 317; E. Fraenkel, 79; M. Vasmer, I, 358; A. Вяржбоўскі, 243-4; K. Jablonskis, 67-73).

Rus. *ендова, яндова*, baltr. *индова, ендова, яндова*, plg. liet. *indaujà, iñdas*. Slavų kalbose šis žodis vartojamas tam tikro indo (medui, alui) reikšme. Liet. *indaujà* taip pat dar iki šių laikų vartojama ne tik daugybės kur nors sudėtų indų, lentynos indams sudėti, bet ir atskiro indo – geldos mėsai sūdyti – reikšme. Liet. *indaujà, iñdas* turi patikimą etimologiją: yra neatskiriami nuo veiksmažodžio *dėti*. Daugiausia aptinkamas senuosiuose rusų ir baltarusių kalbų dokumentuose (M. Vasmer, I, 399; А. Вяржбоўскі, 284-8; E. Fraenkel, 92; J. Mikkola, BB, 21, 120; K. Jablonskis, 78).

S. rus. *ентарь*, rus. *янтарь*, baltr. *янтарь*, ukr. *янтарь*, ček. *jantar*, serb.-chorv. *jȁнтар*, slovėn. *jântar*, plg. liet. *giñtaras*, lat. *dzîtars*. Baltiškojo žodžio kilmė nėra visai aiški. Tiesiog iš baltų šį žodį pasiskolino tik rytų slavai, o iš pastarųjų baltiškas gintaro pavadinimas pateko ir į kitas slavų kalbas (M. Vasmer, III, 491; Б. Ларин R. kr., 149-62; E. Fraenkel, 152; K. Būga, I, 582, III, 150-2).

Rus. *ёвня*, baltr. *ёуня, яв'я, явга, евля*, ukr. *евня*, lenk. *jewnia, jownia*, plg. liet. *jáuja*, lat. *jaũja*. Žodis aptinkamas vakarinėse rusų tarmėse, baltarusių kalbos paminkluose ir tarmėse, lenkų kalbos tarmėse, esančiose arčiau lietuvių kalbos teritorijos (M. Vasmer, I, 389; E. Fraenkel, 192; А. Вяржбоўскі, 268-82; K. Jablonskis, 78-85).

Baltr. *гнібіць*, plg. liet. *gnýbti*. Baltarusių kalboje šis lituanizmas gana plačiai vartojamas (А. Вяржбоўскі, 206-8).

Baltr. *(к)гоба*, lenk. *goba*, plg. liet. *guobà*, lat. *guõba*. Kartais baltarusių kalbos paminkluose ir lietuviams kalmyninėse lenkų tarmėse pasitaikantis žodis (J. Otrębski, Gr., I, 69; А. Вяржбоўскі, 190-1).

Baltr. *гулта, гульня*, plg. liet. *gùltas, gulỹnė, guolỹnė*. Kai kuriuose baltarusių kalbos paminkluose, o kartais ir tarmėse aptinkamas žodis (А. Вяржбоўскі, 214-5).

Baltr. *картаць*, lenk. *kartać* „kartoti arimą“, plg. liet. *kartóti*. Gana dažnai aptinkamas baltarusių kalbos paminkluose ir gretimose lenkų tarmėse (J. Otrębski, Gr., I, 69; А. Вяржбоўскі, 351-2; K. Jablonskis, 85).

Baltr. *клыш, клышаногі, клышавы*, plg. liet. *klišas*. Šis lituanizmas baltarusių kalboje gana plačiai vartojamas (А. Вяржбоўскі, 369-70).

Rus. *клуня*, baltr. *клуня*, ukr. *клуня*, lenk. *kłunia, kłonia*, plg. liet. *klúonas*, lat. *kluõns*. Ypač gausiai šis baltizmas vartojamas baltarusių kalboje. Baltiškasis žodis turi patikimą etimologiją: *klóti*. Iš liet. formos *klaĩmas* (<*klojìmas*) atsirado baltarusių kalbos formos *клаймо, клойм*, aptinkamos įvairiuose dokumentuose. Kai kurie tyrinėtojai ir kitaip mėgina aiškinti šių slavų kalbų žodžių kilmę, tačiau jų aiškinimas sunkiai įtikinamas (M. Vasmer, I, 573-4; E. Fraenkel, 274-5; А. Вяржбоўскі, 357, 365; K. Jablonskis, 90-2).

Rus. *ковш*, baltr. *коўш*, ukr. *ковш*, plg. liet. *káušas*, lat. *kaûss*. Tiek šių slavų kalbų paminkluose, tiek ir dabartinėse kalbose vartojamas žodis. Šis baltų kalbų žodis pateko net tik į slavų, bet ir Pabaltijo suomių bei germanų kalbas (M. Vasmer, I, 586; E. Fraenkel, 232; K. Būga, I, 582; J. Mikkola, BB, 21, 120; K. Jablonskis, 106-7).

Rus. *кульша, кульжа*, baltr. *кульша, кульше*, lenk. *kulsza*, plg. liet. *kùlšė*. Žodis sutinkamas Kursko, Oriolo apylinkėse, gausiai randamas baltarusių kalbos paminkluose ir kai kuriuose lenkiškuose dokumentuose. Jo baltiška kilmė nekelia

abejonių (E. Fraenkel, 308; M. Vasmer, I, 690; J. Otrębski, Gr., I, 69; А. Вержбоўскі, 448-50; K. Jablonskis, 109).

Baltr. *кумп*, *кунп*, *комп*, lenk. *kump*, *kumpiak*, plg. liet. *kum̃pis*, lat. *kumpis*. Randamas baltarusių, lenkų dokumentuose, o taip pat gyvojoje baltarusių kalboje. Baltiškasis žodis turi patikimą etimologiją: liet. *kum̃pas*, lat. *kumps* (J. Otrębski, Gr., I, 69; А. Вяржбоўскі, 450-7; E. Fraenkel, 309; K. Jablonskis, 109-10).

Rus. *курпы*, *курпины* „vyžos“, baltr. *курпы*, lenk. *kurp*, *kurpia*, plg. liet. *kùrpė*, lat. *kurpe*, pr. *kurpe*. Rusų kalbos žodžiai užfiksuoti Pskovo, Kalinino (Tverės) apylinkėse (M. Vasmer, I, 701-2; А. Вяржбоўскі, 458-9; J. Mikkola, BB, 21, 120-1).

Rus. *лоума* „tam tikra ragana“, plg. liet. *laũmė*, lat. *laũma*. Šis baltizmas aptinkamas Smolensko apylinkėse. Baltiškojo žodžio kilmė mėginama aiškinti įvairiai (M. Vasmer, II, 19; E. Fraenkel, 345-6).

Rus. *ловжа*, baltr. *лоўж*, *половжа*, plg. liet. *láužas*. Žodžiai aptinkami tiek gyvojoje kalboje, tiek ir įvairiuose paminkluose. Lietuvių kalbos žodis turi patikimą etimologiją: *láužti*. E. Frenkelis nepagrįstai rus. *ловжа* lygina su liet. *láužas* kaip giminingus žodžius (M. Vasmer, II, 51; А. Вяржбоўскі, 485-6; E. Fraenkel, 347).

Baltr. *наўда*, *ноўда*, plg. liet. *naudà*. Žodžiai gana dažnai pasitaiką gyvojoje baltarusių kalboje (А. Вержбоўскі, 528-9).

Rus. *пакля*, baltr. *пакулы*, *пакулле*, lenk. *pakuły*, plg. liet. *pãkulos*, lat. *pakulas*. Tiek dokumentuose, tiek ir dabartinėse literatūrinėse kalbose plačiai vartojami žodžiai. Baltiška šių žodžių kilmė nekelia abejonių. Liet. *pãkulos*, lat. *pakulas* turi ir patikimą etimologiją: *kùlti* (K. Būga, II, 511; E. Fraenkel, 211-2; M. Vasmer, II, 303; J. Otrębski, Gr., I, 70; А. Вяржбоўскі, 427-9; J. Mikkola, BB, 21, 121; K. Jablonskis, 157-9).

Rus. *парсук*, *паршук*, *парсюк*, baltr. *парсюк*, *парсючок*, *парсюляк*, *паршук*, lenk. *parsiuk*, plg. liet. *paršiùkas*. Ypač plačiai vartojamas baltarusių kalboje. Aptinkamas apie Riazanę ir kitose rusų tarmėse (M. Vasmer, II, 317-8; А. Вяржбоўскі, 540-2).

Rus. *пелед*, *пеледа*, *пельда*, *пеледь*, plg. liet. *pėlùdė*, lat. *pẹlūde*. Šis baltizmas labai plačiai vartojamas rusų tarmėse: aptinkamas Jaroslavlio, Vologdos, Maskvos, Kalugos, Oriolo, Kostromos apylinkėse. Liet. *pelùdė* (lat. *pẹlūde*) padaryti iš daiktavardžio *pẽlūs* ir veiksmažodžio *dėti* (M. Vasmer, II, 332; E. Fraenkel, 568-9).

Lenk. *poszor*, plg. liet. *pãšaras*, lat. *pasars*. Žodis vartojamas kaimyninėse lenkų tarmėse ir kai kuriuose dokumentuose. Liet. *pãšaras*, lat. *pasars* turi patikimą etimologiją: *šérti* (E. Fraenkel, 549; J. Otrębski, Gr., I, 69; K. Jablonskis, 320,348).

Rus. *пупра*, *пупро*, *пупря*, baltr. *пупра*, ukr. *пупря*, plg. liet. *putrà*, lat. *putra*. Gana plačiai minėtų kalbų tarmėse vartojamas žodis. Baltiškasis žodis siejamas su žodžiais *pùsti*, *putà* (K. Būga, I, 314-5; M. Vasmer, II, 469; А. Вяржбоўскі, 609-12; E. Fraenkel, 681-2).

Baltr. *рагойж*, *рагойш*, lenk. *rogojsz*, plg. liet. *ragaĩšis*. Šis lituanizmas aptinkamas kai kuriuose baltarusių ir lenkų dokumentuose, o taip pat kaimyninėse lenkų ir baltarusių tarmėse. Liet. *ragaĩšis* siejamas su liet. *rãgas* (J. Otrębski, Gr., I, 69; А. Вяржбоўскі, 618-20; E. Fraenkel, 684; J. Mikkola, BB, 21, 121; K. Jablonskis, 297).

Rus. *резвины, розвины*, baltr. *резгіні, рэдзгіны, резбіны, розвины*, lenk. *razgini*, plg. liet. *rẽzginės* „du lankai su virvelių tinklu pašarui nešioti“. Labai dažnai rusų ir baltarusių tarmėse aptinkamas žodis. Kartais jis pasitaiko ir lenkiškuose dokumentuose. Liet. *rẽzginės* siejamas su liet. *rèzgti* (K. Būga, II, 536; M. Vasmer, II, 506; A. Вяржбоўскі, 626-31; E. Fraenkel, 713; K. Jablonskis, 194).

Baltr. *ройст, поройсть, заройстье*, lenk. *rojst*, plg. liet. *raĩstas*. Žodžiai gana dažnai aptinkami baltarusių kalbos paminkluose ir kaimyninėse lenkų tarmėse. Liet. *raĩstas* siejamas su žodžiais *raĩbti, ráibas, ráinas* (K. Būga, II, 539; J. Otrębski, Gr., I, 69; A. Вяржбоўскі, 620-3; E. Fraenkel, 689; K. Jablonskis, 206-8).

Rus. *рупить, рупа, руптивый*, baltr. *рупіць, рупіцца, парупіць, рупна, рупа, рупцівый, рупасліва* ir kt., ukr. *рупыты, руплю*, plg. liet. *rūpẽti*, lat. *rūpêt*. Labai paplitęs minėtų kalbų tarmėse žodis, vartojamas panašia reikšme ir daugelio tyrinėtojų laikomas baltizmu (M. Vasmer, II, 548-9; A. Вяржбоўскі, 635-45). K. Būga (I, 413) minėtų slavų kalbų žodžių baltizmais nelaikė.

Baltr. *(с)кердь*, lenk. *skierdź*, plg. liet. *(s)keřdžius*. Paprastai baltarusių ir lenkų dokumentuose aptinkamas žodis (A. Вяржбоўскі, 692-4; E. Fraenkel, 242; K. Jablonskis, 212, 323, 358).

Rus. *скирд, скирда*, baltr. *стырта, скірда, скірта*, ukr. *скирта, стирта*, lenk. *styrta, sterta*, plg. liet. *stìrta* „didelė sukrautų šiaudų, javų ar šieno krūva; smailas trijų karčių žaginys dobilams, vikiams, žirniams džiovinti; malkų rietuvė“, lat. *stirta*. Ypač plačiai šis baltizmas vartojamas baltarusių kalboje (A. Вяржбоўскі, 712; M. Vasmer, II, 638; K. Būga, I, 582; K. Jablonskis, 214-17).

Rus. *свирён, свирон*, baltr. *свирня, сверин, свиран, свіронак, свернік, свиренец* ir kt., lenk. *świren, świrnia, świernia*, plg. liet. *svìřnas*. Sunkiai išaiškinamas žodis. Kai kurie kalbininkai laiko jį baltizmu. Labai plačiai aptinkamas baltarusių kalbos paminkluose ir tarmėse, lenkų dokumentuose (J. Otrębski, Gr., I, 69; A. Вяржбоўскі, 662-79; E. Fraenkel, 955; K. Jablonskis, 217-29).

Rus. *шакала, шакола, шаколина*, baltr. *шаколіны, шаківіны, шакіліны*, plg. liet. *šakaliaĩ*, lat. *sakaļi*. Ypač plačiai šis žodis vartojamas baltarusių kalboje (A. Вяржбоўскі, 796-7; M. Vasmer, III, 366).

Rus. *шешок*, baltr. *шэшка, шашок, щэшк*, lenk. *szeszek, szaszek*, plg. liet. *šẽškas*, lat. *sęska*. Aptinkamas vakarinėse rusų, baltarusių ir kaimyninėse lenkų tarmėse (M. Vasmer, III, 395-6; A. Вяржбоўскі, 799-801; J. Otrębski, Gr., I, 69; E. Fraenkel, 977).

Rus. *шуло* „baslys“, *шула* , baltr. *шуль, шуло, шула, шулка, шулле*, ukr. *шула*, plg. liet. *šùlas*. Šis gana plačiai minėtų kalbų tarmėse aptinkamas žodis kai kurių tyrinėtojų, atrodo, pagrįstai laikomas skoliniu iš baltų (K. Būga, II, 620-2; A. Вяржбоўскі, 840-8; M. Vasmer, III, 435; J. Jablonskis, 234-6).

Rus. *торпа*, baltr. *тарона, тарпа, торп, торпина*, lenk. *torp, torpa*, plg. liet. *tárpas*. Aptinkamas vakarinėse rusų tarmėse, kai kuriose kaimyninėse lenkų tarmėse, o ypač gausiai randamas įvairiuose baltarusių kalbos paminkluose ir tarmėse (K. Būga, II, 630-1; M. Vasmer, III, 127; A. Вяржбоўскі, 749-55; J. Otrębski, Gr., I, 69; E. Fraenkel, 1061-2; K. Jablonskis, 238-40).

Rus. *твань* „pelkė“, *квань, тванья*, baltr. *твань, тванны*, ukr. *твань*, plg. liet. *tvãnas*, lat. *tvans*. Žodis labai paplitęs minėtų kalbų tarmėse. Galimas daiktas, jog šis žodis į slavų kalbas patekęs ne tiesiog iš lietuvių ar latvių kalbos, o paveldė-

tas iš kokių nors išnykusių baltų kilčių, anksčiau gyvenusių dabartinėse slavų teritorijose. Baltiškasis žodis turi patikimą etimologiją: *tvìnti* (А. Вяржбоўскі, 755-8; M. Vasmer, III, 84-5; E. Fraenkel, 1149). K. Būga (II, 639-40) minėtų slavų kalbų žodžių baltiškumu abejojo.

Baltr. *вагаваць*, lenk. *wagać*, plg. liet. *vagóti*. Žodis aptinkamas kai kuriose kaimyninėse baltarusių ir lenkų tarmėse bei dokumentuose (А. Вяржбоўскі, 143-4; J. Otrębski, Gr., I, 69; K. Jablonskis, 249).

Rus. *вайник* „toks moteriškas galvos papuošalas", plg. liet. *vainìkas*. Žodis aptinkamas vakarinėse rusų tarmėse (M. Vasmer, I, 165).

Rus. *валанда* „nerangus, lėtas žmogus", *валандать* „lėtai, nerangiai dirbti, veltui gaišti", baltr. *валанда*, *валандацца*, plg. liet. *valandà*. Gana plačiai rusų ir baltarusių tarmėse randamas žodis (M. Vasmer, I, 166; А. Вяржбоўскі, 147-57; E. Fraenkel, 1187-8; F. Specht, 159).

Rus. *вентерь*, *вентель*, *вятель*, *ветыль*, *вятерь*, ukr. *вятерь*, lenk. *więcierz*, *więcerz*, *więćiorka*, plg. liet. *vénteris* „tinklas su uodega ir sparnais iš šonų, statomas skersai upę žvejojant". Slavai šį tinklo pavadinimą veikiausiai pasiskolino iš baltų (K. Būga, II, 323-5; M. Vasmer, I, 183, 245; J. Otrębski, Gr., I, 70; E. Fraenkel, 1223-4; K. Jablonskis, 262-3).

Lenk. *wiksva*, plg. liet. *viksvà*. Kaimyninėse lenkų tarmėse ir įvairiuose dokumentuose aptinkamas žodis (J. Otrębski, Gr., I, 69; А. Вяржбоўскі, 172; E. Fraenkel, 1249-50; K. Jablonskis, 351).

Rus. *жлукто*, *жнукта* „toks kubilas skalbimui" baltr. *жлукта*, ukr. *жлукто*, lenk. *żłukto*, *żłukta*, plg. liet. *žlùgtas*. Ypač plačiai šis žodis aptinkamas baltarusių kalbos paminkluose ir tarmėse. Liet. *žlùgtas* turi patikimą etimologiją: *žlùgti*, *žliaũgti* (А. Вяржбоўскі, 312-8; M. Vasmer, I, 427; J. Otrębski, Gr, I, 69-70; K. Būga, I, 320-1; K. Jablonskis, 269-70, 351).

Lietuvių kalbos germanizmai

Baltų kalbos jau gana senais laikais susidūrė su kai kuriomis germanų kalbomis. Amžių būvyje baltų ir germanų kalbų santykiai keitėsi. Šių santykių intensyvumas priklausė nuo atitinkamų istorinių sąlygų. Daugiausia baltai bendravo su vokiečiais. Tačiau atskiros baltų kalbos patyrė ir kitų germanų kalbų, pavyzdžiui, gotų ir šiaurės germanų, įtakos. Baltų kalbų santykiai su vokiečių kalba labai ryškiai atsispindi tiek prūsų, tiek latvių, tiek ir lietuvių kalbų leksikoje. Tuo tarpu kitos germanų kalbos paliko tik nežymių pėdsakų.

Su gotais veikiausiai tik vieni prūsai kurį laiką gyveno kaimynystėje ir palaikė tiesioginius kontaktus. K. Būga[1] manė, kad prūsai su gotais bendravo nuo V-IV a. pr. m.e. iki III m.e. amžiaus. Jų kontaktų vietos buvusios kur nors prie Vislos žiočių ir Kuršių marių pakrantėse. Prieš gotų atsikėlimą į šias vietas, K. Būgos nuomone, prūsus nuo gotų skyrusios slavų kiltys. Visi šie teiginiai, žinoma, yra labai hipotetiniai, nes, be grynai kalbinių duomenų, kokių nors tvirtesnių istorinių argumentų, rodančių gotų ir prūsų santykius, nėra. Be to, ir kalbiniai duomenys rodo, kad baltų ir gotų kontaktai negalėjo būti intensyvūs. Prūsų kalboje randame vos

[1] K. Būga, Rinktiniai raštai, II, p. 96.

keletą žodžių, kurie, kalbininkų nuomone, tiesiog skolinti iš gotų, kai kurie šie žodžiai per prūsus pasiekė ir lietuvių bei latvių kalbas. Apie prūsų kalbos įtaką gotų kalbai jokių duomenų neturime. Čia, žinoma, atsiliepia ir toji aplinkybė, kad gotų, o ypač prūsų kalbos, paminklai yra negausūs ir neduoda pilno šių kalbų vaizdo.

Dėl K. Būgos nurodomos gotų ir prūsų susidūrimo datos irgi galima suabejoti. Pirmiausia, mums rodosi, tokia ilga, apie septynetą šimtmečių trukusi, prūsų ir gotų kaimynystė būtų turėjusi palikti prūsų kalboje gilesnių pėdsakų. Gal tiksliau būtų prūsų ir gotų tiesioginių kontaktų datą atkelti į pirmuosius m.e. amžius, būtent, į tą laikotarpį, kada gotai susidūrė su slavais. S. Bernšteinas[2], remdamasis paskutinių tyrinėjimų duomenimis, teigia, kad pagrindinė gotų skolinių dalis į praslavų kalbą pateko II-V m.e. amžiuose. Tuo laiku slavai iš gotų gavo ir vėliau į baltų kalbas patekusius žodžius (plg. liet. *ãsilas* pr. *asilis;* liet. *kãtilas*, lat. *katls*, pr. *catils;* liet. *stìklas*, lat. *stikls*, pr. *sticlo;* liet. *šálmas*, pr. *salmis*). Apskritai, gotiškos kilmės žodžių į baltų kalbas daugiau pateko per slavus, negu tiesiog iš pačių gotų.

Be aptinkamų ir lietuvių kalboje gotiškos kilmės žodžių, apie kuriuos kalbėsime vėliau, tiesiogiai iš gotų prūsai gavo šiuos žodžius:

Pr. *ilmis* (Elbingo žodynėlyje šio žodžio reikšmė pažymėta „Bark", vadinasi, „laivas, valtis", tačiau R. Trautmanas nurodo jo reikšmę buvus kitokią: „iš keturių stulpų ir stogo, be sienų daržinė". Tokiam reikšmės aiškinimui pritaria ir K. Būga) < got. **hilms*, plg. norv. *hjelm* „valtis, laivas" (R. Trautmann, 346; K. Būga, II, 85, 86; J. Endzelīns, 183).

Pr. *kelmis* „kepurė" < germ. **xelmaz*, plg. vok. *Helm* „šalmas" (R. Trautmann, 356; K. Būga, II, 85, 86; J. Endzelīns, 192).

Pr. *lapinis* „šaukštas" < got. **lapins*, plg. s. vok. aukšt. *leffil* „šaukštas" (R. Trautmann, 368; K. Būga, II, 85, 86; J. Endzelīns, 202; F. Kluge, 444).

Pr. *rikijs* „ponas, viešpats"< got. **reikeis*, plg. s. vok. aukšt. *rīhhi* „galingas" (R. Trautmann, 415; K. Būga, II, 85, 86; J. Endzelīns, 239).

Pr. *rijks* „valstybė" < got. *reiki* (R. Trautmann, 415; K. Būga, II, 85, 86; J. Endzelīns, 239).

Dar neaiškesnis yra baltų ir šiaurės germanų kalbų santykių klausimas. Šiaurės germanų kitados gyventa ir šiaurės vakarų Estijoje bei pietvakarių Suomijoje. Tačiau baltai su šiais germanais veikiausiai tiesiogiai nėra susidūrę. Baltų kiltys prekiavo su Skandinavijos germanais. Yra taip pat žinių apie karinius šių kilčių susidūrimus. Tačiau šiaurės germanų ir baltų santykiai nėra buvę intensyvūs, nes jie baltų kalbose labai mažai teatsispindi. K. Būga šiaurės germanų skoliniais baltų kalbose laikė tik tris žodžius: liet. *gãtvė*, lat. *gatve;* liet. *klìẽpas*, lat. *klàips;* liet. *kviečiaĩ*, lat. *kvìeši*[3]. Tačiau dviejų pastarųjų žodžių germaniškumas yra labai ginčytinas. Liet. *kviečiaĩ*, lat. *kvìeši* veikiausiai yra baltiškos kilmės (А. Сабаляускас, R. kr., 224-9; V. Mažiulis, Kalb., III, 248). Liet. *klìẽpas* gali būti pasiskolintas iš slavų (E. Fraenkel, 271), be to, jį galima aiškinti ir kaip savą, baltiškos kilmės, žodį.

Skoliniai iš vokiečių kalbos į baltų kalbas pateko įvairiais laikais. Pavergę prūsų gimines, vokiečiai didesnę dalį prūsų visiškai išnaikino, o likusius nutautino. Išlikusiuose prūsų kalbos paminkluose, nepaisant jų siauros religinės paskirties, vaizdžiai atsispindi prūsų nutautėjimo procesas. Prūsiškai mokančiųjų skaičius

[2] С. Б. Бернштейн, Очерк сравнительной грамматики славянских языков, p. 97.
[3] K. Būga, Rinktiniai raštai, II, p. 97, 136–9.

sparčiai mažėjo, o pačios kalbos sandarą griovė vokiečių kalbos įtaka. Neturime jokių žinių apie paskutinių gyvavimo dešimtmečių prūsų kalbą, bet ji tikriausiai buvo visiškai užteršta germanizmais. Prūsų kalbos paminklų analizė rodo, kad vis dėlto slavizmų procentas juose yra didesnis negu germanizmų. Tai paaiškinama labai ilgai trukusiais slavų ir prūsų kontaktais iki prūsų susidūrimo su vokiečiais.

Didelės įtakos vokiečių kalba turėjo ir latvių kalbai. Literatūrinėje latvių kalboje šiandien yra daug daugiau vokiškos kilmės žodžių negu lietuvių kalboje. Vokiečių kalbos įtaka latvių kalbai truko, galima sakyti, apie septynetą šimtmečių. Per šį laikotarpį į latvių kalbą pateko daugybė vokiškų žodžių. Latvijos dvarininkai ir dvasininkai buvo daugiausia vokiečiai. Vokiečių kalba buvo labai paplitusi stambesniuose Latvijos miestuose. Vokiečiai buvo ir pirmieji latviškų knygų autoriai.

J. Zėveris, plačiai tyrinėjęs vokiečių kalbos įtaką latvių kalbai, nurodo daugiau kaip 2750 vokiškos kilmės žodžių[4]. Žinoma, ne visų šių žodžių vokiška kilmė yra neabejotinai įrodyta. Kita vertus, ne visi vokiečių kalbos skoliniai, vartoti latvių tarmėse ar literatūriniuose paminkluose, į šį sąrašą pateko[5]. Taip pat toli gražu ne visi šie, tarmėse ir rašytiniuose paminkluose randami, žodžiai patėko į literatūrinę kalbą. Tačiau ir literatūrinėje latvių kalboje, kaip minėta, vokiškos kilmės žodžių procentas yra didelis. Latvių kalbininkė D. Zemzarė nurodo, kad čia jų esama apie penketą šimtų[5].

Pirmieji vokiečių kalbos skoliniai į lietuvių kalbą veikiausiai pateko jau XIII-XIV amžiuje, kai, susikūrus feodalinei Lietuvos valstybei, į jos miestus atsikėlė vokiečių pirklių ir amatininkų.

Didesnės įtakos vokiečių kalba turėjo žemaičiams ir suvalkiečiams, nes jie palaikė glaudesnius santykius su vokiečių kolonizuota Rytų Prūsija. Suvalkija net kurį laiką (1795-1807 m.) buvo administracinėje vokiečių valdžioje. Aišku, labiausiai vokiečių kalbos buvo veikiamos Rytų Prūsijos ir vadinamojo Klaipėdos krašto lietuvių tarmės. Didelė šių tarmių dalis buvo visiškai germanizuotos.

K. Alminauskis savo darbe apie lietuvių kalbos germanizmus nurodo apie 2.800 vokiškų žodžių, patekusių į lietuvių kalbą[6]. Taigi maždaug tiek, kiek J. Zėveris rado vokiečių kalbos skolinių latvių kalboje. Tačiau faktiškai šis skaičius nerodo realios padėties ir, lygindami jį su vokiečių kalbos skolinių skaičiumi latvių kalboje, nesusidarysime tikro vokiečių kalbos poveikio lietuvių ir latvių kalboms vaizdo. Mat, pagrindinė K. Alminauskio nurodomų vokiečių kalbos skolinių masė neaptinkama nei lietuvių kalbos tarmėse, nei rašto paminkluose: ją sudaro žodžiai, vartoti tik baigiamų nutautinti Rytų Prūsijos lietuvių kalboje. Tik nedidelė dalis anksčiau minėto skaičiaus žodžių yra plačiai vartojami mūsų tarmėse, o kai kurie įėję ir į literatūrinę lietuvių kalbą. Apie šiuos žodžius plačiau ir pakalbėsime.

Liet. *aguonà* vartojamas visose tarmėse, randamas jau K. Širvydo žodyno pirmajame leidime. Gana neaiškios kilmės žodis. Liet. *aguonà* veikiausiai kilo iš formos *maguona*, plg. lat. *maguône*, pr. *moke*, s. vok. aukšt. *māgo*, rus. *мак*, gr. *μάκων*. Prūsai aguonos pavadinimą, matyt, gavo iš lenkų, o į lietuvių ir latvių kalbas jis

[4] J. Sehwers, Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluss im Lettischen, Leipzig, 1936, p. X.

[5] D. Zemzare, Latviešu vārdnīcas, Rīgā, 1961, p. 416.

[6] K. Alminauskis, Die Germanismen des Litauischen, Kaunas (išleidimo metai nepažymėti).

turėjo patekti iš vokiečių kalbos (E. Fraenkel, 2; EM, II, 547; J. Sehwers, 312; M. Vasmer, II, 89; A. Сабаляускас, Кр. сооб., 28, 70-3).

Liet. *alùs* taip pat visose tarmėse vartojamas žodis, randamas jau M. Daukšos raštuose, K. Širvydo žodyno pirmajame leidime. Bendras visoms baltų kalboms, plg. lat. *alus*, pr. *alu* „midus". K. Būgos nuomone, šį žodį prūsai pasiskolino iš gotų, o per prūsus jį gavo ir lietuviai bei latviai. Germaniškai *alaus* kilmei pritaria ir kai kurie kiti tyrinėtojai (A. Stender-Petersenas, F. Špechtas). Tačiau kiti kalbininkai (J. Endzelynas, V. Kiparskis, M. Fasmeris) mano, kad liet. *alùs*, lat. *alus*, pr. *alu* yra giminingi su s. rus. *олъ*, s. isl. *ǫl*, s. angl. *ealu*, lot. *alūmen* „alūnas" (K. Būga, II, 84, 86; E. Fraenkel, 8-9; J. Endzelīns, 140; M. Vasmer, II, 262).

Liet. *ãmatas*, kaip ir lat. *amats*, kilęs iš vid. vok. žem. *am(m)et*. Germanai šį žodį gavę iš keltų (K. Būga, III, 486; J. Sehwers, 2; E. Fraenkel, 9; F. Kluge, 20).

Liet. *ařpas* „grūdų valomoji mašina", plg. vok. *Harfe* „arfa; arpas", *harfen* „skambinti arfa; sijoti grūdus". Muzikos instrumento reikšme vokiečių kalbos žodis pateko į daugelį kitų ide. kalbų (F. Kluge, 288-9; M. Vasmer, I, 27).

Liet. *bakūžė*, kaip ir lat. *bakūzis* „kepykla", pasiskolinta iš vid. vok. žem. *backhūs* „kepykla, namas, kuriame yra kepyklos krosnis; mažas namelis". Vokiškos kilmės žodis: *backen* „kepti"+*hūs*>*Haus* „namas" (J. Sehwers, 7; E. Fraenkel, 30).

Liet. *bálkis*, kaip ir lat. *baļķis*, *baļķe*, kilo iš vid. vok. žem. *balke*. Germaniškos kilmės žodis, giminingas su rus. *болозно* „stora lenta", liet. *balžíenas* „akėčių, rogių skersinis; medžio, dažniausiai beržo, gabalas padargams daryti" (S. Sehwers, 8; E. Fraenkel, 31; F. Kluge, 46; M. Vasmer, I, 103).

Liet. *blánka*, kaip ir lat. *blànka*, kilęs iš vid. vok. žem. *blanke*. Plačiai germanų kalbose vartojamas žodis, plg. dan. *planke*, angl. *plank*, šved. *planka*. Kaip tvirtovių bei laivų statybos terminas į germanų kalbas atkeliavo iš kitų kalbų (J. Sehwers, 13; F. Kluge, 553).

Liet. *bùdelis* jau M. Daukšos raštuose ir K. Širvydo žodyno pirmajame leidime randamas žodis. Kaip ir lat. *budelis*, *budulis*, kilęs iš vid. vok. žem. *boddel*. Lietuvių kalbos žodžio šaltiniu galėjo būti ir Rytų Prūsijos vokiečių kalbos forma *bodel*. Germaniškos kilmės žodis (J. Sehwers, 19; E. Fraenkel, 62; F. Kluge, 115).

Liet. *bùlius*, kaip ir lat. *bul̃lis*, kilęs iš vid. vok. žem. *bulle*. Rytų Prūsijoje vartotos ir formos *boll*, *bull*, kurios veikiausiai ir buvo lietuvių kalbos žodžio šaltinis. Germaniškos kilmės žodis, kilęs veikiausiai iš ide. šaknies **bhel-* „pūstis, tinti, būti prikimštam" (K. Būga, III, 671; E. Fraenkel, 64; J. Sehwers, 20; F. Kluge, 110).

Liet. *bũras* kai kuriose vakarinėse lietuvių kalbos tarmėse vartojamas žodis, į literatūrinę kalbą pateko daugiausia per K. Donelaičio raštus. Kilęs iš Rytų Prūsijos vok. *būr* „valstietis". Vokiškos kilmės žodis (E. Fraenkel, 65; F. Kluge, 57).

Liet. *ceñtneris*, plg. vok. *Zentner*. Vokiečiai šį žodį gavo iš lotynų kalbos, plg. vid. lot. *centēnārius* „šimto svarų sunkumo" (F. Kluge, 882).

Liet. *cólis*, plg. vok. *Zoll*. Lat. *tulle*, *tullis* kilęs iš vok. žem. formos *toll*. Pirminė vokiečių kalbos žodžio reikšmė buvusi „bruzgulis, kamštis, trinka, kuolelis, krumplys". Vėliau panašiai kaip ir žodžiai *pėda*, *uolektis*, *sieksnis* įgavęs abstrakčią mato reikšmę (piršto platumo), kuri užfiksuota jau XVI a. pradžioje (F. Kluge, 890; J. Sehwers, 146).

Liet. *dùrpė*, plg. vok. žem. *turf*. Germaniškos kilmės žodis, patekęs ir į kai kurias kitas ide. kalbas (E. Fraenkel, 113; F. Kluge, 784).

Liet. *griovỹs*, kaip ir lat. *grāvis*, veikiausiai kilęs iš vid. vok. žem. *grave*. Germaniškos kilmės žodis (J. Sehwers, 36; E. Fraenkel, 171, F. Kluge, 266).

Liet. *gū̃sis* „kartas, tarpas; pūstelėjimas", plg. vok. *Guss*. Vokiškos kilmės žodis: vok. *giessen* „lieti, pilti; lyti" (E. Fraenkel, 179; F. Kluge, 257, 277).

Liet. *ýla* randamas jau K. Širvydo žodyno pirmajame leidime. Bendras visoms baltų kalboms, plg. lat. *īlęns*, pr. *ylo*. Prūsai šį žodį veikiausiai gavo tiesiog iš gotų *(*ēla)*, plg. s. vok. aukšt. *āla*, o per prūsus vėliau jis pateko į lietuvių ir latvių kalbas. Plačiai germanų kalbose vartojamas žodis, siejamas su skr. *árā* (K. Būga, II, 291-2; E. Fraenkel, 183; EM, I, 836; F. Kluge, 9).

Liet. *iñkaras* vartojo jau J. Bretkūnas. Pasiskolintas veikiausiai iš vokiečių kalbos, plg. vok. *Anker*. Pakitėti galėjo lietuvių kalbos dirvoje dėl liaudies etimologijos. Iš vid. vok. žem. formos *anker* kilo ir latvių *añkurs*, *ęñkurs*. Germanai šį žodį gavo iš lotynų kalbos, plg. lot. *ancora*, o šie pasiskolino iš graikų, plg. gr. ἄγκυρα. Iš germanų inkaro pavadinimas pateko ir į rusų kalbą (K. Būga, III, 671; E. Fraenkel, 185; J. Sehwers, 3, 32; M. Vasmer, III, 487; F. Kluge, 23).

Liet. *kálkės*, kaip ir lat. *kaļķi*, kilo iš vok. *Kalk*. Vokiečiai šį žodį gavo iš lotynų kalbos, plg. lot. *calx* (E. Fraenkel, 209; J. Sehwers, 45; F. Kluge, 341).

Liet. *kambarỹs*, kaip ir lat. *kam̃baris*, pasiskolintas iš vokiečių kalbos, plg. vid. vok. žem. *kamer*. Germanai šį žodį gavo iš lotynų, plg. lot. *camera* „skliautas; suskliausta perdanga". Šis kilo iš gr. καμάρα „skliautas". Apskritai, šis graikiškos kilmės žodis paplitęs daugelyje Europos kalbų, plg. rus. *комора*, lenk. *komora*, pranc. *chambre*, angl. *chamber* (E. Fraenkel, 213; J. Sehwers, 45; F. Kluge, 343).

Liet. *krýklė* „slyvų rūšies medis ar jo vaisius", plg. vok. *Krieche*, Rytų Prūsijos vok. *krēkel*. Lat. *krẽķis*, *kriẽķene* taip pat vokiškos kilmės žodžiai. Vokiečių kalbos žodžio kilmė nėra visai aiški (E. Fraenkel, 297; J. Sehwers, 58; F. Kluge, 404).

Liet. *kùnigas*, randamas jau pirmuosiuose mūsų kalbos paminkluose, kaip ir lat. *kungs* „ponas", pr. *konagis* „karalius", pasiskolintas iš germanų. Lietuvių ir latvių kalbos formos kilusios iš s. vok. aukšt. *kunig*. K. Būgos nuomone, šis žodis į mūsų kalbą pateko apie 1200 m. Iš germaniškos formos **kuningaz*, plg. s. vok. aukšt. *kuning*, atsiradęs ir rus. *князь* „kunigaikštis", lenk. *ksiądz* „kunigas", suom., est. *kuningas* „karalius". Germaniškos kilmės žodis, sietinas su got. *kuni* „giminė", s. vok. aukšt. *kunni*. Pirminė lietuvių kalbos žodžio reikšmė buvusi „kunigaikštis". „Kunigo" reikšmė atsirado veikiausiai lenk. *ksiądz* „kunigas": *ksiązę* „kunigaikštis" įtakoje (K. Būga, II, 91; J. Sehwers, 61; E. Fraenkel, 310-1; J. Endzelīns, 196; M. Vasmer, I, 581; F. Kluge, 391).

Liet. *méistras*, kaip ir lat. *meīsteris*, kilęs iš vok. *Meister*. Vokiečiai šį žodį gavo iš lotynų kalbos, plg. lot. *magister* : *magnus* „didelis" (E. Fraenkel, 397; J. Sehwers, 78; F. Kluge, 472).

Liet. *midùs* veikiausiai atėjęs per prūsus iš gotų *(<*midu)*, plg. s. vok. aukšt. *metu*, *mito*. Šis germaniškas žodis turi atitikmenų daugelyje ide. kalbų, plg. liet. *medùs*, rus. *мед* „medus, midus", gr. μέθυ „svaiginantis gėrimas", skr. *mádhu* „medus, midus" ir kt. (K. Būga, II, 85-6; E. Fraenkel, 446-7; F. Kluge, 475-6; M. Vasmer, II, 110).

Liet. *pašiūrė* gali būti kilusi iš vid. vok. žem. *schūr*. Priešdėlis *pa-* veikiausiai atsiradęs pagal kitus panašios reikšmės lietuvių kalbos žodžius, plg. *pastógė*, *padañgtė*. Vid. vok. žem. *schūr*, vok. *Schauer* yra germaniškos kilmės žodžiai, sietini su vok. *Scheuer*, *Scheune* (F. Kluge, 639, 645).

Liet. *pìkis*, kaip ir lat. *piķis*, kilo iš vid. vok. žem. *pik*. Vokiečiai šį žodį gavo iš lotynų kalbos, plg. lot. *pix*, *-cis* (E. Fraenkel, 589; J. Sehwers, 88; F. Kluge, 536).

Liet. *pìnigas* senas skolinys iš vokiečių kalbos. K. Būgos nuomone, į lietuvių kalbą šis žodis turėjęs patekti apie 1200 m. Liet. *pìnigas* kilo iš vid. vok. žem. *pennig*. Germaniškos kilmės yra ir lenk. *pieniądz*. Tai daugelyje germanų kalbų vartojamas, ne visai aiškios kilmės žodis (K. Būga, II, 91; E. Fraenkel, 594; A. Brückner, 408-9; F. Kluge, 542).

Liet. *rėmas* veikiausiai kilęs iš Rytų Prūsijos vok. *räm*. E. Frenkelis linkęs manyti, kad šis žodis galėjęs kilti ir iš lenk. *rama*, kurį pastarieji pasiskolino taip pat iš vokiečių kalbos. Vokiečių *räm* yra siejamas su liet. *reñti* (E. Fraenkel, 717; A. Brückner, 453; F. Kluge, 579).

Liet. *rūmas*, kaip ir lat. *rūme*, kilęs iš vid. vok. žem. *rūm*. Daugelyje germanų kalbų vartojamas, germaniškos kilmės žodis (E. Fraenkel, 748; J. Sehwers, 104; F. Kluge, 587).

Liet. *rùngas*, kaip ir lat. *ruñga*, kilęs iš vid. vok. žem. *runge*. Germaniškos kilmės žodis (E. Fraenkel, 748-9; J. Sehwers, 103; F. Kluge, 615).

Liet. *ruñkelis*, kaip ir lat. *ruñkulis*, kilęs iš vok. *Runkel*. Vokiškos kilmės žodis, iš vokiečių kalbos patekęs ir į kai kurias kitas Europos kalbas: lenkų, anglų, danų, švedų (E. Fraenkel, 749; J. Sehwers, 103; F. Kluge, 615).

Liet. *skỹdas* randamas jau M. Daukšos, M. Petkevičiaus raštuose, K. Būgos nuomone, pasiskolintas iš germanų, plg. s. vok. aukšt. *scīt*, s. isl. *skid* „malka, pagalys“. Germaniškas žodis yra bendrašaknis su liet. *skiẽtas* „į audžiamų staklių muštuvus įdedamas prietaisas audeklo ataudams sumušti; skersinis akėčių balkis“ (K. Būga, II, 308; E. Fraenkel, 804-5).

Liet. *spãras* „gegnės“ reikšme taip pat veikiausiai pasiskolintas iš vokiečių kalbos, plg. vid. vok. žem. *spāre*, Rytų Prūsijos vok. *spare*, *spār*. Tokios pat kilmės yra ir lat. *spāre*. Savo ruožtu vokiečių kalbos žodžiai yra giminingi su liet. *spãras* „ramstis, atspara“, *sąspara* (E. Fraenkel, 860; J. Sehwers, 114).

Liet. *spìnta*, plg. Rytų Prūsijos vok. *spind*. Vokiečiai šį žodį gavę iš lotynų kalbos, plg. vid. lot. *spenda* „maisto spinta“ (E. Fraenkel, 870; F. Kluge, 727).

Liet. *šárvas*, K. Būgos nuomone (II, 85-6), per prūsus, plg. pr. *sarwis* „ginklai“, paskolintas iš gotų kalbos, plg. got. *sarwa* „ginklai“. Tačiau kiti kalbininkai tokiu aiškinimu abejoja (J. Endzelīns, 242; E. Fraenkel, 965).

Liet. *šelmis* veikiausiai kilęs iš vok. *Schelm*. Tokios pat kilmės ir lat. *šelmis*. Iš vokiečių kalbos pasiskolino ir lenkai savo *szelma*. Germaniškos kilmės žodis, pirminė reikšmė buvusi „mirtis, lavonas“, plg. iš vokiečių skolintą suom. *kalma* „mirtis, kapas“, s. vok. aukšt. *scalmo* „mirties vertas“, vid. vok. aukšt. *schalme* „mirtis, maras, galvijų maras, dvėseliena, lavonas“ (E. Fraenkel, 971; F. Kluge, 642-3; J. Sehwers, 129; A. Brückner, 547).

Liet. *šliùrė*, plg. Rytų Prūsijos vok. *šlore*, vok. *Schlorre* (E. Fraenkel, 1007).

Liet. *špũlė*, kaip ir lat. *spuõle*, veikiausiai kilęs iš vid. vok. žem. *spōle*. Germa-

niškos kilmės žodis, patekęs ir į kai kurias kitas Europos kalbas (E. Fraenkel, 1026; J. Sehwers, 118; F. Kluge, 734).

Liet. *štánga*, plg. vok. *stange*. Germaniškos kilmės žodis, patekęs į daugelį Europos kalbų (E. Fraenkel, 1027; F. Kluge, 739).

Liet. *trimìtas*, kaip ir įvairiuose latvių kalbos paminkluose aptinkamos šio žodžio formos, skolintas iš vokiečių kalbos, plg. vok. žem. *trummete*, Rytų Prūsijos vok. *trömmete*, vid. vok. aukšt. *trumet*. Vokiečiai šį žodį gavo iš romanų kalbų, plg. it. *trombetta*, pranc. *trompette* (E. Fraenkel, 1123; J. Sehwers, 145; F. Kluge, 793).

Liet. *tùlpė*, kaip ir lat. *tulpe*, kilęs iš vok. *Tulpe*. Į Europos kalbas šis žodis atkeliavo iš persų, plg. pers. *dulbänd* „turbanas" (E. Fraenkel, 1138; J. Sehwers 146; F. Kluge, 797).

Liet. *válcai* kilęs iš vok. *Walze*. Daugelyje germanų kalbų vartojamas, germaniškos kilmės žodis (F. Kluge, 837).

Liet. *veřtas*, kaip ir lat. *vę̃rts*, pr. *werts*, kilęs iš vok. *wert*. Tokios pat kilmės yra ir lenk. *wart*. Germaniškos kilmės, turįs atitikmenų kitose ide. kalbose žodis (K. Būga, III, 75; E. Fraenkel, 1229; J. Endzelīns, 273; J. Sehwers, 156; A. Brückner, 603; F. Kluge, 856).

Liet. *výgė*, plg. vok. *Wiege*. Germaniškos kilmės žodis (F. Kluge, 859-60).

Liet. *vìkis*, kaip ir lat. *vika*, *viks*, pr. *wickis*, kilęs iš vok. *Wicke*. Į vokiečių kalbą šis augalo pavadinimas pateko iš lotynų kalbos, plg. lot. *vicia* (E. Fraenkel, 1249; J. Endzelīns, 274; J. Sehwers, 157; F. Kluge, 858).

Liet. *žandãras* kilęs iš vok. *Gendarm*. Vokiečiai šį žodį pasiskolino iš prancūzų kalbos, plg. pranc. *gendarme* < *gens d'armes* „ginkluotas" (E. Fraenkel, 1289; F. Kluge, 247).

Lietuvių kalbos tarmėse gana dažnai pasitaiko ir kitų vokiškos kilmės žodžių: *akselỹs* „kapojai" (< Rytų Prūsijos vok. *haksel*), *beñkis* „suolas" (<Rytų Prūsijos vok. *benk*), *bìskis* „truputis" (<Rytų Prūsijos vok. *beske*), *blẽkė* „skarda" (< Rytų Prūsijos vok. *bläk*), *bliūžė* „moteriška palaidinė" (< vok. *Bluse*), *brẽštangė* „geležinis įrankis akmenims, sunkiems daiktams vartyti; laužtuvas" (< vok. *Brechstange*), *búomas* „rąstas; dalba" (< Rytų Prūsijos vok. *bōm*), *cãpas* „rąstų ar lentų sunėrimo užpiovimas; užkarta, užkarpa, sąlaidas" (< Rytų Prūsijos vok. *zape*), *cìrkelis* „skriestuvas" (< vok. *Zirkel*), *cvẽkas* „vinis" (< Rytų Prūsijos vok. *zweck*), *dìktas* „tvirtas, stambus, didelis" (< Rytų Prūsijos vok. *dicht*), *fálcas* „rantas, įrentimas" (< vok. *Falze*), *giliùkas* „pasisekimas, laimė" (< Rytų Prūsijos vok. *gelöck*), *giliúoti* „turėti vertę, reikšti, tikti" (< vok. *gelten*, Rytų Prūsijos vok. *gele*), *ýpas* „smūgis, kirtis" (< vok. *Hieb*), *kãnė* „indas pienui ar kokiam kitam skysčiui pilti" (< vok. *Kanne*), *kãras* „žmogaus stumiamas vienratis vežimėlis" (< Rytų Prūsijos vok. *kār*), *kylỹs* „smaili geležinė ar medinė pakala kam skelti ar pleišyti; pleištas" (< Rytų Prūsijos vok. *kīl*), *kìmelis* „kmynas" (< vok. *Kümmel*), *kùparas* „skrynia" (< vok. *Koffer*, Rytų Prūsijos *kuffer*), *liūkas* „skylė, stogo langelis" (< Rytų Prūsijos vok. *luke*), *liúosas* „laisvas, palaidas" (< vok. *los*), *mìsingis* „žalvaris" (< vid. vok. žem. *missing*), *mùčė* „kepurė" (< vok. *Mütze*), *ràkalis* „odalupys" (< vok. *Racker*), *rùimas* „tuščia vieta, tuštuma, ertmė" (< vid. vok. žem. *rūm*), *spãtas* „kastuvas" (< vok. *Spaten*), *stalda̋s* „tvartas, arklidė" (< vid. vok. žem. *stall*), *stubà* „troba, kambarys" (< s. vok. aukšt. *stuba*), *šiūpėlẽ* „tokia kas-

tuvo rūšis, bertuvas“ (< vok. *Schaufel*, Rytų Prūsijos vok. *šüfel*), *šlèktas* „blogas“ (< vok. *schlecht*), *šmùgelis* „spekuliacija, kontrabanda“ (< vok. *Schmuggel*), *šnãpsas* „degtinė“ (< vok. *Schnaps*), *špykėrė* „javų sandėlis“ (< Rytų Prūsijos vok. *spīker* „*Speicher*“), *štárkus* „stambus, tvirtas“ (< vok. *stark*), *švàkas* „silpnas“ (< Rytų Prūsijos vok. *šwak*, vok. *schwach*), *vãksas* „batų tepalas“ (< vok. *Wachs*), *žiùrstas* „prijuostė“ (< Rytų Prūsijos vok. *šoršt*, *šęršt*).

Apytikriai apskaičiavimai rodo, kad lietuvių literatūrinėje kalboje vartojama apie 0,5% germanizmų, vadinasi, tris kartus mažiau negu slavizmų. Tarmėse germanizmų, lyginant su slavizmais, veikiausiai dar mažiau.

Vokiečių kalbos lituanizmai

Vokiečių literatūrinės kalbos leksikoje aiškesnių lietuvių kalbos pėdsakų nėra. Tačiau šių pėdsakų aptinkama buvusios Rytų Prūsijos vokiečių kalbos tarmėse. Vokiečių kolonistai, užėmę baltų bei slavų žemes, nutautino senuosius šių žemių gyventojus. Keletą šimtmečių trukęs nutautinimo procesas atsispindėjo įvairiuose rašytiniuose Rytų Prūsijos vokiečių kalbos paminkluose, iš kurių galima susidaryti tam tikrą vaizdą ir apie šnekamąją devynioliktojo šimtmečio šio krašto vokiečių kalbą. Šalia nemažo skaičiaus slavizmų, daugiausia skolinių iš lenkų kalbos, čia randame ir lituanizmų. Lituanizmai, kaip aiškiau matysime iš mūsų pateikto žodynėlio, daugiausia susiję su kasdienine šio krašto žmonių veikla, papročiais, jų darbu, daugiausia žvejyba, žemės ūkiu. Atskirą lituanizmų sluoksnį sudaro lietuviški žodžiai, randami įvairiuose Rytų Prūsijos dokumentuose bei lietuvių buities aprašymuose. Pagrindinis šaltinis buvusios Rytų Prūsijos vokiečių kalbos leksikai tyrinėti yra H. Frišbiro „Prūsų žodynas“[1]. Naudodamiesi daugiausia šiuo žodynu, ir pasistengsime nurodyti lietuvių kalbos žodžius, daugiau ar mažiau žinomus to meto Rytų Prūsijos vokiečių kalbai.

Vok. *Arrōde*, plg. liet. *arúodas* (H. Frischbier, I, 32; E. Fraenkel, 18).

Vok. *Bartsch* „burokas, raudonųjų burokų sriuba, tautinis lietuvių valgis“, plg. liet. *baršt̃is*, *baršč̃iai*. Vokiškojo žodžio reikšmė rodo, kad šis slaviškos kilmės augalo ir valgio pavadinimas į vokiečių kalbą patekęs iš lietuvių kalbos (H. Frischbier, I, 56).

Vok. *Bijōn*, *Pijōn*, plg. liet. *bijū̃nas*. Patys lietuviai šios gėlės pavadinimą pasiskolino iš slavų (H. Frischbier, I, 83; E. Fraenkel, 43).

Vok. *Bobas* „atsilikęs, senas (su niekinamu atspalviu)“, plg. liet. *bóba* (H. Frischbier, II, 513).

Vok. *Braddengarn*, *Bradde* „toks tinklas“, plg. liet. *bradaĩ* „didelis tinklas“ (H. Frischbier, I, 101; LKŽd., I, 802; V. Urbutis, Kalb., I, 222). Tą patį lituanizmą randame ir kitame sudurtiniame žodyje – *Braddenkahn* „laivelis aukščiau minėtam tinklui vežti“.

Vok. *Bukkinell* „tokia varža žuvims gaudyti, vartojama Nemuno žiotyse“, plg. liet. *bùkis* „varža, bučius“ (H. Frischbier, I, 116; LKŽd., I, 932).

Vok. *Bukkis*, plg. liet. *bùkis* (H. Frischbier, I, 116).

---

[1] H. Frischbier, Preussisches Wörterbuch. Ost- und Westpreussische Provinzialismen in alphabetischer Folge, I–II, Berlin, 1882–1883.

N. vok. aukšt. *Elen* „briedis“, vok. *Elentier*, plg. liet. *élnis*, *élnias* (F. Kluge, 162; J. Pokorny, 304).

Vok. *Gaidīs* „toks keiksmažodis“, plg. liet. *gaidỹs* (H. Frischbier, II, 523).

Vok. *Gantinn-Jagdnetz*, plg. liet. *gántinis*, *gántas* „trijų dalių tinklas, iš kurių vidurinis turi tankias akis, o kraštiniai – retas; vedėja“ (H. Frischbier, I, 217; LKŽd., III, 107-8).

Vok. *Grick*, *Gricken*, *Grücken*, plg. liet. *grìkiai*. Į vokiečių kalbą šis žodis galėjo patekti tiek iš lenkų, tiek ir iš lietuvių kalbos (H. Frischbier, I, 252; A. Sabaliauskas, MAD, 1957, II, 211-8).

Vok. *Grubas* „storpilvis, apkūnus žmogus“, plg. liet. *grubùs*. Šio vokiečių kalbos žodžio šaltinis galėjo būti tiek lietuvių, tiek ir lenkų kalba (H. Frischbier, I, 256).

Vok. *Grutsch* „košė iš rupių miltų, bulvių, žirnių“, plg. liet. *grùcė*, *grucià*, *grùčė* „tam tikras valgis, ppr. miežinių kruopų ir žirnių sriuba“. Vokiečiai šį žodį taip pat galėjo gauti ir iš lietuvių, ir iš lenkų kalbų (H. Frischbier, I, 258; LKŽd., III, 652, 653).

Vok. *Grutscke* „griežtis“, plg. liet. *grùčkas* (H. Frischbier, I, 258). Lietuviai šį griežčio pavadinimą gavo iš baltarusių.

Vok. *Gudde* „lenkų, rusų valstietis arba sielininkas“, plg. liet. *gùdas* „baltarusis, rusas“ (H. Frischbier, I, 259).

Vok. *Jauge*, plg. liet. *jáuja*, pr. vietovardį *Jawgen* (H. Frischbier, I, 316; J. Endzelins, 183; G. Gerullis, 51).

Vok. *Kaddig*, *Kaddik*, plg. liet. *kadugỹs*, pr. *kadegis*. Gana neaiškios kilmės žodis. Į baltų kalbas jis galėjęs patekti iš Pabaltijo suomių, o į vokiečių kalbą – iš prūsų ar lietuvių (H. Frischbier, I, 324, II, 531; J. Endzelīns, 186).

Vok. *kalbēken* „daug ir garsiai kalbėti, ginčytis, bartis“, plg. liet. *kalbėti* (H. Frischbier, I, 327-8).

Vok. *Kanklas*, plg. liet. *kañklės* (H. Frischbier, I, 333).

Vok. *Kaup*, *Kaupe* „kalvelė, kapas“, plg. liet. *káupas* (H. Frischbier, I, 349).

Vok. *Kausche*, *Kauszel* „medinis ąsotis, indas; geriamasis indas“, plg. liet. *káušas*, *kaušēlis*. Iš liet. *káušas* veikiausiai yra kilę ir vid. vok. žem. *kouwesse*, vok. žem. *kausse*, s. dan. *kouse*, dan. *kaus*, šved. *kaus*, *kås* (H. Frischbier, I, 349; E. Fraenkel, 232; M. Vasmer, I, 586).

Vok. *kibbicken*, plg. liet. *kìbinti* (H. Frischbier, II, 533).

Vok. *Kicke*, *Kicks* „lietuvių moterų kepurė; moteriška kepurė“, plg. liet. *kỹkas* „senoviška kepuraitė“ (H. Frischbier, I, 357, 358). Lietuviai šį žodį gavę iš slavų (E. Fraenkel, 252).

Vok. *Kissēl*, plg. liet. *kisiẽlius* (H. Frischbier, I, 365). Į lietuvių kalbą *kisiẽlius* taip pat atėjo iš slavų.

Vok. *Klēte*, plg. liet. *klėtis* (H. Frischbier, I, 377).

Vok. *Klibbacksch* „iškleręs, naudojimui netinkamas peilis“, plg. liet. *klìbis* „išklibęs, iškleręs daiktas (peilis)“, garsažodį *klibàkšt* (H. Frischbier, I, 377).

Vok. *Kraitis* „vežimas, kuriame Lietuvoje iš jaunosios į jaunojo namus vežamas kraitis“, plg. liet. *kraĩtis* „nuotakai namiškių duodama manta (drabužiai, baldai) (H. Frischbier, I, 418).

Vok. *Krantas*, *Krant* „Kuršių marių šlaito linija, buvęs Kuršių marių krantas“, plg. liet. *krañtas* (H. Frischbier, I, 422, II, 115).

Vok. *Kriwe* „vyriausias pagonių prūsų kunigas“, plg. pr. *kriwe*, liet. *krìvė*, *krìvis* (H. Frischbier, I, 432).

Vok. *Kriwūle*, plg. liet. *krivūlė* „seniūno lazda, ženklas rinktis į sueigą; seniūnijos sueiga, kuopa“ (H. Frischbier, I, 432-3).

Vok. *Kuijel*, *Kujjel*, *Kujel*, plg. liet. *kuilỹs*, pr. *cuylis*. Iš čia kilęs ir vok. veiksmažodis *kuijeln* „lakstytis“ (H. Frischbier, I, 442; J. Endzelīns, 198).

Vok. *Kuj*, *Kuje* „didelė apvali žiemai sukrauta šieno ar pėdų krūva“, plg. liet. *kūgis* (H. Frischbier, I, 443).

Vok. *Kull*, *Kulle*, plg. liet. *kulỹs* „žvejų tinklo galas – susiaurėjimas“ (H. Frischbier, II, 464). Liet. *kulỹs* yra slaviškos kilmės (E. Fraenkel, 306).

Vok. *Kups*, *Kupst*, plg. liet. *kùpstas* (H. Frischbier, I, 448).

Vok. *Kurp* „vyža“, plg. liet. *kùrpė* „mediniais padais apavas, moterų avimas batas be auliukų; pusbatis“ (H. Frischbier, I, 449). Vok. *Kurp* šaltiniu galėjo būti ir lenk. *kurp* „vyža“ ar pr. *kurpe* „kurpė“. Tačiau ir lenk. *kurp* yra baltiškos kilmės (E. Fraenkel, 318; M. Vasmer, I, 701-2).

Vok. *Leidomassis* „didelis velkamasis tinklas, dvibradis, bradinys“, plg. liet. *leidžiamàsis tiñklas* : *léisti* (H. Frischbier, II, 20).

Vok. *Lorbas* „niekinamasis žodis, vartojamas apibūdinti grubiam, nešvankiam žmogui, ypač nerangiam, ne visai užaugusiam storžieviui vaikinui“, plg. liet. *liùrbis* „apsileidėlis, ištežėlis“ (H. Frischbier, II, 36).

Vok. *Margell*, *Mergell*, dgs. *Margelles*, *Margellen(s)* „mergaitė (dažniausiai su niekinamu atspalviu); maloninis žodis, kalbant apie vaikus; kai kur sena moteris“, užfiksuota ir sudurtinių žodžių, kurių pirmasis komponentas yra koks nors vokiečių literatūrinės kalbos žodis: *Dienstmargell* „tarnaitė“, *Kindermargell* „auklė, tarnaitė prie vaikų“, *Milchmargell* „mergaitė, nešiojanti pardavinėti pieną“, plg. liet. *mergėlė* (H. Frischbier, II, 51, 61).

Vok. *Magrītsch*, *Magarītsch*, *Margrītsch*, plg. liet. *magarỹčios* „vaišės kokį reikalą atlikus, išgertuvės“ (H. Frischbier, II, 44-5, 52). Lietuviai žodį *magarỹčios* pasiskolinę iš baltarusių *махарычы* (E. Fraenkel, 395).

Vok. *Maldininker*, *Maldeninker* „religinės sektos narys, surinkimininkas“, plg. liet. *maldiniñkas* (H. Frischbier, II, 46, 388).

Vok. *Martzsche*, *Marzsche* „marti, jaunoji (dažniausiai naujai atitekėjusi į uošvių namus)“, plg. liet. *martì*, *marčià* „sūnaus pati jo tėvui ar motinai; senovinėse vestuvėse – jaunoji, nuotaka; brolio pati“ (H. Frischbier, II, 53).

Vok. *mīlings*, plg. liet. *mýlas*, *mielas*, *mielìngas* (H. Frischbier, II, 64).

Vok. *murmùlisch*, *murmùlsch*, *marmùlsch* „nedraugiškas, įkyrus, blogos nuotaikos“, plg. liet. *murmùlis* „kas murma, neaiškiai, nepatenkintas kalba; burbeklis“ (H. Frischbier, II, 53, 80).

Vok. *Muturas*, *Moteres* „skarelė, kurią lietuvės apie galvą apsirišusios nešioja“, plg. liet. *mùturas* „kepuraitė, gobtuvas, turbanas“ (H. Frischbier, II, 74, 83).

Vok. *Naginne*, plg. liet. *nāginė* „iš odos parauktas apavas su apivarais“ (H. Frischbier, II, 88).

Vok. *Nauds* „geras, turtas“, plg. liet. *naudà* (H. Frischbier, II, 92).

Vok. *Neschintinnis* „toks nevienodo ilgumo sparnais tinklas, naudojamas srauniose Nemuno žiotyse“, plg. liet. *nėšinti*, *nèšti* (H. Frischbier, II, 94-5).

Vok. *Nibrus* „Oryctes nasicornis", plg. liet. *nìbras* „toks juodas vabalas su ragu ir kuprele, gyvena mėšle" (H. Frischbier, II, 97; E. Fraenkel, 500).

Vok. *Packrant* „Kuršių marių šlaito linija, buvęs Kuršių marių krantas", plg. liet. *pakrántė* (H. Frischbier, II, 115).

Vok. *Pakullas* „pakulinė virvė", plg. liet. *pãkulos* (H. Frischbier, II, 117).

Vok. *Palte* „didelis beformis mėsos gabalas". Tokia reikšme šis žodis galėjo atsirasti iš liet. *páltis* „viso ar pusės kiaulės šono lašinių gabalas" (H. Frischbier, II, 543). Tačiau vokiečių tarmėse randamas ir *Palte* „kampuotas velėnos gabalas, nuplėštas drabužio gabalas, skarmalas" (H. Frischbier, II, 118). Liet. *páltis* šaltinis yra baltr. *полть* (E. Fraenkel, 534).

Vok. *Pant, Pante, Wenterpanten* „dviejų venterių sujungimas", plg. liet. *pántas, pánta* „gegnių jungiamoji kartelė, juosta, skersinis; virvės venteriui prie kuolų pririšti; tam tikras prietaisas žuvims (ypač unguriams) gaudyti" (H. Frischbier, II, 120, II, 464; V. Urbutis, Kalb., I, 221-2).

Vok. *Pauten*, plg. liet. *paũtai* (H. Frischbier, II, 128).

Vok. *Pawirpen, Powirpen* „samdinys, „liuosininkas", plg. pr. *powīrps* „laisvas", liet. *pãvirpas* „vargingas žmogus, „liuosininkas" (H. Frischbier, II, 128, 173; J. Endzelīns, 233). Į vokiečių kalbą galėjo patekti tiek iš prūsų, tiek iš lietuvių kalbos. Lietuviai žodį *pãvirpas* veikiausiai pasiskolino iš prūsų, plg. p. 112.

Vok. *Peischel* „šiaudų kūlelis stogui dengti", plg. liet. *paišlas* „maži šiaudų kūleliai stogo kraigui pritvirtinti" (H. Frischbier, II, 543-4; G. H. F. Nesselmann, Wb., 281).

Vok. *Pelk* „tokia pelkė", *Pelkengras* „bloga, pelkėse auganti, gyvulių nemėgstama žolė", plg. liet. *pélkė*, pr. *pelky* (H. Frischbier, II, 131).

Vok. *Pelud* „nedidelis priestatas prie klojimo", plg. liet. *pelùdė* (H. Frischbier, II, 131).

Vok. *Pinsch, Pintsch*, plg. liet. *pìntis* „toks ant medžių kamienų augantis grybas", pr. *pintys* (H. Frischbier, II, 145, 146; J. Endzelīns, 226). Vokiečiai galėjo pasiskolinti tiek iš prūsų, tiek ir iš lietuvių.

Vok. *Pirágge, Pirack*, plg. liet. *pyrãgas* (H. Frischbier, II, 148, 544). Lietuviai šį žodį gavo iš slavų, plg. p. 76.

Vok. *Pirschlis*, plg. liet. *piršlỹs* (H. Frischbier, II, 148).

Vok. *Pirt, Birt*, plg. liet. *pirtìs* (H. Frischbier, II, 148-9).

Vok. *Plaschkinnis*, plg. liet. *plaškinis* „toks tinklas" (G. H. F. Nesselmann, Wb., 304; H. Frischbier, II, 153).

Vok. *plauksch*, plg. liet. *pliáukšt* (H. Frischbier, II, 155). Tos pačios kilmės veikiausiai ir vok. *Plauksch* „smarkus lietus, liūtis", *plaukschen* „garsiai išsilieti, smarkiai lyti" (H. Frischbier, II, 155-6).

Vok. *Plick* „galva; plika pakaušio vieta", plg. liet. *plìkė* (H. Frischbier, II, 157, 544).

Vok. *Plikauter* „neturtingas žmogus, kuris maža ką ant kūno turi", plg. liet. *plìkas, plìkis* (H. Frischbier, II, 158).

Vok. *Polītsch, Palītsch*, plg. liet. *palyčià* „arklo dalis, kuri verčia žemes į šalį, verstuvė" (H. Frischbier, II, 166). Liet. *palyčià* yra kilusi iš baltr. *палиця* (E. Fraenkel, 532).

Vok. *Pukis*, plg. liet. *pũkis* „pūgžlys (tokia žuvis)" (H. Frischbier, II, 186).

Vok. *Puskuijel* „Halbkuijel, Eber mit einer Hode", plg. liet. *pùskuilis* (H. Frischbier, II, 192).

Vok. *Pusrad* „prastas ratas", pirmasis komponentas skolinys iš lietuvių kalbos *pùsė*, *pus-*, antrasis – vokiečių kalbos žodis *Rad* „ratas" (H. Frischbier, II, 192).

Vok. *Rapuck* „griežtis", plg. liet. *rapùkas*, *ropùkas*, *repùkas* „ropė, griežtis" (H. Frischbier, II, 213). Tos pačios kilmės ir vok. *Repucke* (E. Fraenkel, 698).

Vok. *Repetschke* „varlė", plg. liet. *repėčkė*, *repečkà* „rupūžė". Pastarasis žodis atsiradęs iš liet. *rùpūžė*, kurio forma buvo pakeista, susiejus jį su veiksmažodžiu *rėplióti* (H. Frischbier, II, 224; E. Fraenkel, 698, 720).

Vok. *Rīge*, *Rīje*, plg. liet. *rijà* (H. Frischbier, II, 227). Liet. *rijà* savo ruožtu gautas iš latvių.

Vok. *Rūse* „duobė, kurioje per žiemą laikomos daržovės, bulvės (ji apkasama tam tikru kaupu)", plg. liet. *rūsỹs* (H. Frischbier, II, 239). Iš vok. *Rūse* kilęs ir veiksmažodis *rūsen* „rūsį kasti; daržoves, bulves į tokį rūsį dėti".

Vok. *Schulkinīs*, plg. liet. *čiulkinỹs* „šustinis (valgis iš kruopų, avižinių miltų, žirnių, bulvių košės...)" (H. Frischbier, II, 321).

Vok. *Schuppinne*, plg. liet. *šiupinỹs* „košė, verdama iš žirnių, pupų ir bulvių arba ruginių miltų, mėsos ir kt." (H. Frischbier, II, 322-3).

Vok. *Sparnas* „tinklo ar venterio sparnas", plg. liet. *spařnas* (H. Frischbier, II, 347).

Vok. *Stagge*, *Staggin*, plg. liet. *stagìnė* „tam tikra venterio dalis" (H. Frischbier, II, 464).

Vok. *Súrus* „didelis sūris, stipriai pasūdytas", plg. liet. *sū̀ris* (H. Frischbier, II, 388).

Vok. *Susirinkimininker*, *Surinkimininker* „surinkimininkas (religinės sektos narys)", plg. liet. *susirinkìmininkas*, *susirinkìmas* (H. Frischbier, II, 388).

Vok. *Szente*, plg. liet. *žéntas* (H. Frischbier, II, 389).

Vok. *Takīsch*, *Takisch*, *Takischa* „užtvanka lašišoms", plg. liet. *takišỹs* „užtvara upėje su įstatytomis į ją varžomis žuvims gaudyti; užtvara; užtvanka" (H. Frischbier, II, 392).

Vok. *Talk*, *Talke*, plg. liet. *talkà*. Šis lituanizmas aptinkamas ir kai kuriuose sudurtiniuose žodžiuose, kurių pirmieji komponentai yra savi vokiečių kalbos žodžiai: *Korntalk* „rugiapiūtės talka ir puota ją baigus", *Federtalk* „plunksnų plėšymo talka", *Kartoffeltalk* „bulvių kasimo talka", *Flachstalk* „linarūtės ar linamynės talka" (H. Frischbier, II, 392-3).

Vok. *Taurel* „geriamasis indas, geriamasis ragas", plg. liet. *taurẽlė* (H. Frischbier, II, 396).

Vok. *Tinklas – Leidomassis*, *Tinklas – Mettomassis*, *Tinklas – Szaunamasis* „tokios rūšies tinklas", plg. liet. *tiñklas leidžiamàsis*, *metamàsis*, *šaunamàsis* (H. Frischbier, II, 402).

Vok. *Tinkleitis* „tinklas, kuriuo vasarą ir žiemą žvejojama Kuršių mariose (iki 30 m. ilgumo)", plg. liet. *tinkláitis* (H. Frischbier, II, 402).

Vok. *Trusch*, *Truśche*, *Truschel*, *Truschke*, plg. liet. *triùšis*, *triùškis* (H. Frischbier, II, 414).

Vok. *Udas* „unguriams gaudyti virvė", plg. liet. *ūdas*, *ūdà* (H. Frischbier, I, 129-30, II, 419; E. Fraenkel, 1157).

Vok. *Wabbel*, *Wabel*, plg. liet. *vãbalas*. Vokiečių kalbos žodis nebūtinai turėjo būti paskolintas iš lietuvių kalbos, tačiau jo vokalizmas (plg. s. vok. aukšt. *wibil*, bavar. *wibel*, *wibbel*) galėjo pasikeisti dėl liet. *vãbalas* įtakos (H. Frischbier, II, 450).

Vok. *Waidelotten*, *Weidelotten* „pagonių prūsų kunigas", plg. liet. *vaidilà*, *vaidilùtis* (H. Frischbier, II, 453, 461).

Vok. *Warszke*, plg. liet. *varškẽ* (H. Frischbier, II, 456).

Vok. *Warte* „greta vienas kito sustatyti venteriai", plg. liet. *vařtai* (H. Frischbier, II, 456).

Vok. *Wasche*, *Waschke* „mažas vežimėlis arba rogutės be geležinių apkaustų", plg. liet. *vãžis* „gražios, šventinės rogės su sėdynėmis" (H. Frischbier, II, 457).

Vok. *Wedik*, *Wed'k*, *Wederik*, *Wedig* „antinas", plg. liet. *vedìkas: vèsti* (H. Frischbier, II, 460).

Vok. *Wenter*, plg. liet. *vénteris* „tinklas su uodega ir sparnais iš šonų, statomas skersai upę žvejojant" (H. Frischbier, II, 464).

Vok. *Wiensparnas* „viensparnis Kuršių mariose vartojamas tinklas", plg. liet. *vienspařnis* (H. Frischbier, II, 468).

Vok. *Witinne*, *Wittinne* „plokščias grubiai padirbtas prietaišas plaukti upe (170 pėdų ilgio, 5-6 pėdų aukščio ir 25 pėdų pločio)", plg. liet. *vytinė* „plaustas, didelė valtis, baidokas" (H. Frischbier, II, 477; E. Fraenkel, 1267-8).

Vok. *Witinniker* „jūreivis, bernas, plaukantis vytine", plg. liet. *vytininkas* (H. Frischbier, II, 477; E. Fraenkel, 1267).

Vok. *Zargas* „sargas, sargybinis, seniūnas (žvejų kaimuose)", plg. liet. *sárgas* (H. Frischbier, II, 487).

Vok. *Zuris* „tokia didelių sūrių rūšis", plg. liet. *sûris* (H. Frischbier, II, 500-1).

Vok. *Zwickel*, *Zwichel* „batvinis, runkelis, burokas", plg. liet. *cvìklis* „burokas" (H. Frischbier, II, 502). Liet. *cvìklis* skolintas iš lenkų kalbos.

Lietuvių kalbos latvizmai

Lietuvių kalbos tarmėse ir kai kuriuose rašto paminkluose randame skolinių ir iš mūsų šiaurės kaimynų latvių kalbos. Literatūrinėje kalboje jų tepasitaiko vos vienas kitas, bet palatvio tarmėse šių skolinių skaičius gana didelis. Tiesa, lietuvių kalbos latvizmus dažnai sunku atskirti nuo kuršių ar kurios nors kitos mirusios baltų kalbos žodžių. Pagaliau dėl lietuvių ir latvių kalbų fonetinės struktūros panašumo atskirais atvejais negalima nustatyti, ar žodis yra skolinys iš latvių, ar jis bendras abiem šioms kalboms, bet vartojamas tik besiribojančių su latvių teritorija lietuvių kalbos tarmių plote. Per latvius į lietuvių kalbą yra patekęs ir vienas kitas slavizmas bei germanizmas, o taip pat suomių-ugrų kilmės žodis. Mūsų literatūrinių paminklų tarpe gausiausiai latvizmų randame S. Daukanto raštuose. S. Daukantas, gimęs Latvijos pasienyje, kurį laiką gyvenęs ir dirbęs Latvijoje, į latvizmus žiūrėjo ne kaip į svetimybes, bet kaip į savus tiek latvių, tiek lietuvių kalbose vartotinus žodžius. Nemaža latvizmų yra ir M. Miežinio „Lietuviškai-latviškai-lenkiškai-rusiškame žodyne"[1]. M. Miežinis, pats gerai mokėjęs latvių kalbą, šiuos latvizmus veikiausiai bus girdėjęs palatvio tarmėse.

[1] M. Miežinis, Lietuviszkai-latviszkai-lenkiszkai-rusiszkas žodynas, Tilžė, 1894.

Štai kai kurie būdingesni lietuvių kalbos latvizmai.

Liet. *alėtis* „bartis, draskytis“, *alėšenos* „barimasis, draskymasis, šūkavimas“ (Joniškis, Šakyna, Žagarė), plg. lat. *ālêties* „triukšmauti, siusti, šėlti“[2].

Liet. *aũstrinis, aũštrinis* „žiemryčių vėjas“ Klaipėdos, Palangos, Priekulės apylinkėse vartojamas žodis (LKŽd., I, 413, 418), plg. lat. *àustrenis, àustriņš.*

Liet. *bėšia* „be nieko, tuščiomis rankomis“, plg. lat. *bešã.* Pasitaiko kai kuriose palatvio tarmėse (A. Jonaitytė, 348).

Liet. *brũtganas* „jaunikis“ (Joniškis, Laižuva, Šakyna), plg. lat. *brũtgãns.* Latviai šį žodį pasiskolino iš vokiečių (EM, I, 341).

Liet. *cỹrulis, cyrulỹs* „vieversys“ vartojamas dalyje žemaičių tarmių (LKŽd., II, 28; M. Miežinis, Žd., 40). Į lietuvių kalbą patekęs iš latvių, o gal kartais ir iš kuršių kalbos, plg. lat. *cīrulis.* Žodis veikiausiai garsažodinės kilmės (K. Būga, II, 289, III, 45; EM, I, 391-2; E. Fraenkel, 70).

Liet. *čiùpa* „krūva“ (Akmenė, Joniškis, Laižuva, Šakyna, Žagarė, LKŽd., II, 110), plg. lat. *čupa.*

Liet. *duñcis, dùncis* „duonriekis peilis (smailu galu)“ (Biržai, Joniškis, Šakyna, Žagarė; LKŽd., II, 599), plg. lat. *duñcis.*

Liet. *dvėselė* „vėlė, jėga, stiprumas“ daugiausia žinomas iš S. Daukanto raštų (LKŽd., II, 679). Kilęs iš lat. *dvēsele.* Pastarasis sietinas su lat. *dvèst*, liet. *dvėsti* (EM, I, 537; E. Fraenkel, 114-5; FBR, XI, 60).

Liet. *gàdytis* „pasitaikyti, atsitikti“ (Joniškis, Šakyna, Žagarė), plg. lat. *gadîties.*

Liet. *jùceklis* „sąmyšis, triukšmas“ (Joniškis, Šakyna, Žagarė), plg. lat. *juceklis* (EM, II, 115).

Liet. *káislas*, plg. *káislais išeiti* „niekais išeiti, iš doro kelio išklysti“ (Laižuva, Šakyna), plg. lat. *kaîsls* „pelkė, nepažįstama vieta“, *aiziesi kaîsluos* „susigadinsi, sužlugsi“ (EM, II, 135).

Liet. *kaĩtė* „trūkumas, bėda, yda“ (Joniškis, Šakyna), plg. lat. *kaĩte.* Lat. *kaĩte* siejamas su liet. *kaĩsti* ir kt. (EM, II, 135).

Liet. *kaja* „žąsų šeimos paukštis; berniklė (Branta bernicla)“ (LKŽd., V, 85), plg. lat. *kaĩja.* Latviai šį žodį pasiskolino iš Pabaltijo suomių kalbų, plg. lyv. *kajag*, est. *kajakas*, suom. *kaija* (EM, II, 132; A. Sabaliauskas, LKK, VI, 132). Iš to paties šaltinio kilęs ir lat. *kaĩva* (EM, II, 136), kuris taip pat yra patekęs į lietuvių kalbą, plg. liet. *káiva* „kirų šeimos paukštis; sidabrinis kiras (Larus argentatus)“ (LKŽd., V, 84).

Liet. *kãškis, kàškis* „niežai“ (Biržai, Joniškis, Pasvalys, Šakyna; LKŽd., V, 400). Veikiausiai kilęs iš lat. *kašķis.*

Liet. *keksis, kẽkšis, kẽkšė* „kartis su geležiniu kabliu; kojokai, stypynės; ritmuša“ (LKŽd., V, 500, 501; M. Miežinis, Žd., 109), plg. lat. *ķeksis.* Į latvių kalbą šis žodis pateko iš kaimyninių Pabaltijo suomių kalbų, plg. lyv. *kekš*, suom. *keksi* (EM, II, 361; A. Sabaliauskas, LKK, VI, 132).

Liet. *keselỹs, kẽselė* „ant koto pritaisytas tinklinis maišelis vėžiams gaudyti; iš vyčių nupintas statinės pavidalo krepšys pašarui nešioti; sudedama vaikų lovelė, padaryta iš kartelių ir audeklo“ (LKŽd., V, 635, 636), plg. lat. *ķesele.* Latviškojo žodžio šaltinis yra est. *kessel* (EM, II, 370; A. Sabaliauskas, LKK, VI, 132).

[2] Žodžius, prie kurių nėra nurodyti šaltiniai, autorius daugiausia yra gavęs iš A. Jonaitytės.

Liet. *kildà* „pokylis, puota; didelė bėda, sunki būklė“ (LKŽd., V, 774), plg. lat. *ķilda* „ginčas, vaidas“. Pastarasis žodis veikiausiai pasiskolintas iš lyvių, plg. lyv. *kildo* „skiedra, skila“, *kildo nust* „pradėti ginčus“ (EM, II, 380; A. Sabaliauskas, LKK, VI, 132-3).

Liet. *kõlis* „griežtis“ vartojamas tam tikroje šiaurės rytų Lietuvos dalyje, plg. lat. *kàlis*. Pastarasis į latvių kalbą atėjo iš vokiečių, plg. vok. žem. *kāl* (EM, II, 190-1; A. Sabaliauskas, MAD, II, 1959, 160).

Liet. *kozos* „vestuvės“ randamas S. Daukanto raštuose (LKŽd., VI, 392), plg. lat. *kàzas*. Latvių kalbos žodis savo ruožtu kilęs iš lyv. *kozgond* (EM, II, 206; A. Sabaliauskas, LKK, VI, 132).

Liet. *kruonis* „vainikas“ (LKŽd., VI, 709), plg. lat. *kruõnis* „karūna, vainikas“. Lat. *kruõnis* kilęs iš vid. vok. žem. *krone* (EM, II, 294-5).

Liet. *kuibina* „iš kojenų padarytas apavas, naginė“ (LKŽd., VI, 778), plg. lat. *kuĩbęna*, *kuĩbene* „nuo gyvulių kojų nulupta oda; iš šios odos padarytas apavas“. Į latvių kalbą šis žodis pateko iš suomių-ugrų kalbų, plg. est. *koib* „koja“ (EM, II, 300).

Liet. *kuñpis* „durklo pavidalo peilis“ (LKŽd., VI, 878), plg. lat. *kumpis* „kalavijas, kardas, peilis“. Tos pačios šaknies žodis kaip ir liet. *kuñpis* „šlaunis, kulšis“, *kuñpti* „linkti, darytis kumpam“.

Liet. *kungas* „ponas“ tiktai S. Daukanto raštuose randamas latvizmas, plg. lat. *kùngs*. Lat. *kùngs*, kaip ir liet. *kùnigas*, yra vokiškos kilmės žodis (EM, II, 314-5; E. Fraenkel, 310; FBR, XI, 58). Tiesa, žodis *kungas* „kunigas“ randamas ir 1605 m. katekizme (LKŽd., VI, 891). Tačiau S. Daukantas jį, be abejo, yra paėmęs iš latvių kalbos: šiuo žodžiu jis vadina vokiečių ponus, kuriems latviai turi eiti baudžiavą.

Liet. *lašvaras* „lašišaitė, šlakys (Salmo trutta)“ kai kuriuose mūsų kalbos paminkluose pasitaikantis žodis. Kilęs iš lat. *lašveris*, *lašvardis*, *lasveris*. Latviškojo žodžio šaltinis yra vok. žem. *lassfare*, *lassför* (EM, II, 424; E. Fraenkel, 342; J. Sehwers, 69).

Liet. *laũnagas* „pavakariai, pusdieniai“ daugiausia vartojamas Latvijos pasienyje, plg. lat. *laũnags*. Pastarojo šaltinis lyv. *lõnag* „pietryčiai“, plg. taip pat est. *lõuna* „pietūs, vidudienis, pietryčiai“ (EM, II, 429; A. Sabaliauskas, LKK,VI, 133).

Liet. *liecyba* „liudijimas, pažymėjimas, privilegija, pirmenybė“ vartojamas S. Daukanto raštuose, pateikiamas M. Miežinio žodyne (Žd., 128). Šio žodžio šaltinis – lat. *lìecība*, kuris sietinas su lat. *lìeks*, liet. *liẽkas*, *lìkti* (EM, II, 492; E. Fraenkel, 364; FBR, XI, 56).

Liet. *lielis* „blauzdikaulis“ M. Miežinio žodyne (Žd., 128) randamas žodis, plg. lat. *liẽls*. Pastarojo etimologija nėra visai aiški, mėginamas sieti su liet. *láibas*, *leĩlas* (E. Fraenkel, 329-30; EM, II, 502).

Liet. *líeta* „nauda, pelnas, dalykas, daiktas“ palatvio tarmėse aptinkamas žodis, plačiai vartojamas S. Daukanto raštuose, pateikiamas M. Miežinio žodyne (Žd., 129), plg. lat. *lìeta*. Latviškojo žodžio etimologija gana neaiški (E. Fraenkel, 367-8; FBR, XI, 55-6; K. Būga, II, 394; EM, II, 505-6).

Liet. *lipà* „trumpa uodegėlė, siauras žemės rėžis“ vartojamas kai kuriose Latvijos pasienio tarmėse, plg. lat. *ļipa*, *ļipe*, *lipa*. Į lietuvių kalbą šis žodis veikiausiai

pateko iš Pabaltijo suomių kalbų, plg. est. *lipp* „ilga siaura vėliavėlė, ilgas kaspinas“, suom. *lippu* (EM, II, 540-1; A. Sabaliauskas, LKK, VI, 133).

Liet. *liotai* „labai“ S. Daukanto vartojamas žodis, plg. lat. *ļùoti*. Pastarasis slaviškos kilmės (E. Fraenkel, 382; FBR, XI, 59; EM, II, 546).

Liet. *lūgóti* „prašyti“ dažnai S. Daukanto raštuose pasitaikantis žodis. Aptinkamas ir kai kuriose Latvijos pasienio tarmėse (Mosėdis, Skuodas). Ten jis vartojamas ir „linkėti“ reikšme. S. Daukanto raštuose randami taip pat žodžiai *lūgosina* „prašymas“, *lūgojimas*. Liet. *lūgóti* veikiausiai bus lat. *lùgt* „prašyti, melsti“ perdirbinys. Latviškojo žodžio etimologija nėra visai aiški, vieni bando sieti su s. sl. *lъgati* „meluoti“, got. *liugan*, kiti su lot. *lūgeo,-ēre* „liūdėti“ (E. Fraenkel, 389; FBR, XI, 53; EM, II, 517-8).

Liet. *malà* „kraštas, šalis“ žinomas daugiausia iš S. Daukanto raštų, plg. lat. *mala* „pakraštys, krantas, apylinkė“. Be to, aptinkamas ir sudurtiniuose lietuvių kalbos žodžiuose *skařmalas* „skurlis“, *lýgmalas* „lygus su kraštais“. Šiuo atveju jis nėra skolinys (E. Fraenkel, 400-1; FBR, XI, 59; K. Būga, I, 218).

Liet. *mėtamasis* „diržas, rykštė ar apskritai kuo mušama“ (Šakyna, Vegeriai), plg. lat. *mętamais* „lazda mušimui“. Latvių kalbos žodis sietinas su liet. *mėsti*, lat. *mest* (EM, II, 606).

Liet. *muĩžė* „dvaras“ kai kuriose palatvio tarmėse ir S. Daukanto raštuose vartojamas žodis, plg. lat. *muĩža*. Pastarasis žodis yra suomiškos kilmės, plg. lyv. *moiz*, est. *mõiz*, suom. *moisio* (E. Fraenkel, 470; FBR, XI, 57; A. Sabaliauskas, LKK, VI, 134).

Liet. *nìdarbis* „negera išdaiga, eibė“, *nìdarbininkas* „išdykėlis“ (Joniškis, Šakyna, Žagarė), plg. lat. *nedaŕbs* „piktas darbas“, *nedaŕbniẽks* „nenaudėlis, išdykėlis“ (EM, II, 710).

Liet. *nìkis* „aikštis, užgaida“ (Joniškis, Šakyna, Žagarė), plg. lat. *niķi*. Patys latviai šį žodį gavo iš vokiečių, plg. vok. žem. *nücke* (EM, II, 744; J. Sehwers, 83).

Liet. *niukà* „stora duonos riekė“ vartojamas kai kuriose palatvio tarmėse, randamas M. Miežinio žodyne (Žd., 149), plg. lat. *ņuka*. Pastarojo žodžio šaltinis lyv. *nukā*, est. *nukk* (EM, II, 753; A. Sabaliauskas, LKK, VI, 134).

Liet. *nujà* „vėzdas, pagalys“ kai kuriose palatvio tarmėse pasitaikantis žodis, plg. lat. *nūja*. Latviai šį žodį gavę iš Pabaltijo suomių, plg. lyv. *nuj*, est. *nui*, suom. *nuija* (EM, II, 754; A. Sabaliauskas, LKK, VI, 134).

Liet. *nuõmalis,-io* „nuopiova, atraiža (piaunant lentas)“ (Joniškis, Šakyna, Žagarė), plg. lat. *nuõmaļis* (EM, II, 816).

Liet. *pagastas* „apylinkė, sritis“ S. Daukanto raštuose vartojamas žodis, plg. lat. *pagasts*. Pastarasis kilęs iš rus. *погост* (E. Fraenkel, 524; FBR, XI, 58; EM, III, 28).

Liet. *pẽrena* „mušimas, lupimas“ (Joniškis, Laižuva, Šakyna), plg. lat. *pèriẽns*, kuris savo ruožtu kilęs iš lat. *pẽrt* „mušti, perti“ (EM, III, 208, 210).

Liet. *pỹlė* „antis“ dalyje Žemaičių tarmių vartojamas žodis. Į lietuvių kalbą veikiausiai pateko iš latvių arba kuršių kalbos, plg. lat. *pīle*. Toks anties pavadinimas yra, matyt, garsažodinės kilmės (EM, III, 231-2; E. Fraenkel, 589-90; K. Būga, II, 300, 514-5).

Liet. *prúojam* „laukan, šalin“, plg. lat. *pruôjâm*. S. Daukanto raštuose *(projem)* ir kai kuriose palatvio tarmėse vartojamas latvizmas (E. Fraenkel, FBR, XI,

59; A. Jonaitytė, 350). Lat. *pruôjâm* siejamas su lot. *prō* „priešais", s. vok. aukšt. *fruo* „anksti" ir kt. (EM, III, 400).

Liet. *púika* „pusbernis, paauglys" (Daugėliškis, Dūkštas, Joniškis, Šakyna, Vegeriai, Židikai), plg. lat. *puīka*. Į latvių kalbą šis žodis pateko iš Pabaltijo suomių kalbų, plg. est. *poeg*, lyv. *puoga* (EM, III, 403; A. Sabaliauskas, LKK, VI, 134).

Liet. *puīšis* „bernas", palatvio lietuvių tarmėse aptinkamas žodis, plg. lat. *puīsis*. Pastarojo šaltinis yra lyv. *pois* (EM, III, 403; E. Fraenkel, 663; A. Sabaliauskas, LKK, VI, 134).

Liet. *ràtinis*, *ratinỹs* „ratelis (verpimo)" (Akmenė, Šakyna, Vegeriai, Žagarė), plg. lat. *ratiņš*. Pastarasis yra mažybinė lat. *rats* „ratas" forma (EM, III, 480).

Liet. *rejà*, *rijà* „jauja" žemaičių, o taip pat kitose palatvio tarmėse vartojamas žodis, plg. lat. *rija*. Latviai šį žodį pasiskolino iš Pabaltijo suomių, plg. lyv. *rī*, est. *riha*, *rehi*, suom. *riihi*. Lietuviai su tokiu jaujos pavadinimu veikiausiai susipažino per latvius (EM, III, 523; A. Sabaliauskas, LKK, VI, 135).

Liet. *sõminis* „šiaurės vakarų vėjas", Klaipėdos, Priekulės, Kuršių Neringos apylinkėse pažįstamas žodis, plg. lat. *sāmenis*, lat. *sāms* „suomis", vadinasi, *sāmenis* yra „suomių žemės vėjas" (EM, III, 803).

Liet. *škirbà* „skylė, plyšys" (Joniškis, Šakyna, Žagarė), plg. lat. *šķirba* (EM, IV, 43).

Liet. *vàgorius*, *vãgaras* „prievaizdas" žemaičių ir kai kuriose kitose palatvio tarmėse pasitaikantis žodis, randamas S. Daukanto raštuose, plg. lat. *vagars*. Pastarojo šaltinis lyv. *vagar* (EM, IV, 432; E. Fraenkel, 1179; A. Sabaliauskas, LKK, VI, 135).

Latvių kalbos lituanizmai

Latvių kalbininkė D. Zemzarė savo knygoje „Latvių žodynai"[1], aptardama latvių kalbos skolinius, nurodo, kad bendras tarminių bei pasenusių lituanizmų skaičius latvių kalboje neviršija dviejų šimtų, o literatūrinėje kalboje esančios jų kelios dešimtys. Apskritai, lietuvių kalbos skoliniai latvių kalboje nėra pakankamai tyrinėti. Tiek kalbėdami apie lietuvių kalbos latvizmus, tiek ir nagrinėdami latvių kalbos lituanizmus, susiduriame su tais pačiais skolinių nustatymo kriterijų neaiškumais. Dėl kai kurių žodžių tiesiog ir neįmanoma pasakyti, ar jie bendri lietuvių ir latvių kalboms, ar – skoliniai.

Lietuvių kalbos žodžiai į latvių kalbą kartais yra patekę kitais keliais, negu latvių kalbos žodžiai į lietuvių kalbą. Pirmiausia, tai liečia tuos lietuviškus žodžius, kuriuos, nelaikydami jų jokiais skoliniais, latvių kultūros veikėjai J. Alunanas (1832-1864), A. Kronvaldas (1837-1875) sąmoningai panaudojo latvių kalboje įvairiems svetimžodžiams pakeisti ar naujai atsiradusioms sąvokoms pavadinti. Lituanizmų nevengė ir didysis latvių rašytojas Janis Rainis (1865-1929), dar vaikystėje susipažinęs su lietuvių kalba ir tautosaka. J. Rainio kūryboje randame tokių lituanizmų, kurių neaptinkame jokiuose kituose latvių kalbos paminkluose. Labai gausiai savo raštuose lituanizmus vartojo tokie iš Lietuvos pasienio kilę latvių rašytojai, kaip Jekabas Janševskis (1865–1931) ir Janis Jaunsudrabinis (1877–1962). Žinoma, didžiausią latvių kalbos lituanizmų dalį sudaro lietuvių kalbos skoliniai kaimyninėse latvių kalbos tarmėse, patekę čia betarpiškai iš žmonių lūpų.

[1] D. Zemzare, Latviešu vārdnīcas (līdz 1900 gadam), Rīgā, 1961, p. 413.

Įdomu pastebėti, kad jau kai kuriuose senuosiuose latvių kalbos žodynuose kaip nevartotini žodžiai pažymimi įvairūs lituanizmai. Tačiau dažniausiai tai tikri latvių kalbos žodžiai arba kitų kalbų skoliniai[2]. Peržvelgsime būdingesnius latvių kalbos lituanizmus, pagal turimus duomenis, nurodydami ir jų paplitimą.

Lat. *ab(e)jāt*, *abejuot*, plg. liet. *abejóti*. J. Langijaus žodyne, J. Alunano raštuose randamas žodis, plačiau latvių kalboje nepaplito (D. Zemzare, 88).

Lat. *aidas*, plg. liet. *aĩdas*, *áidas*. J. Rainio poezijoje vartojamas žodis. Kituose latvių kalbos paminkluose šio žodžio, atrodo, nėra (H. Grase[3], 291).

Lat. *atķīls*, *aķīls* „atsargus, vikrus, gudrus, greitas", plg. liet. *akýlas*. Pirmajame G. Mancelio latvių kalbos žodyne ir latvių liaudies dainose randamas žodis (D. Zemzare, 45; EM, I, 66, 170; EH, I, 67).

Lat. *bañda*, *bañds* „samdinio pasėlys; pašalinis amatas, pašalinis pelnas", plg. liet. *bandà* „samdininko pasėlys; samdininkui duodamas natūra priedas prie algos". Aptinkamas G. F. Stenderio žodyne, latvių liaudies dainose ir kituose kalbos paminkluose (EM, I, 261-2; EH, I, 204; E. Fraenkel, 34; V. Urbutis, LKK, VI, 297).

Lat. *bičuolis*, plg. liet. *bičiuõlis*, *bičiùlis*. J. Jaunsudrabinio raštuose ir kai kuriuose kituose latvių raštijos paminkluose aptinkamas žodis (B. gr.[4], 207; EH, I, 218).

Lat. *brañgs* „puikus, didingas; riebus, apkūnus", plg. liet. *brangùs*. Plačiai latvių kalbos tarmėse vartojamas žodis, į latvių kalbą galėjęs patekti iš lietuvių arba kuršių kalbos (EM, I, 323-4; EH, I, 237; E. Fraenkel, 53-4).

Lat. *dãržine*, *dāržene*, plg. liet. *daržinė*. Labai dažnai J. Jaunsudrabinio raštuose ir kai kuriose tarmėse aptinkamas žodis (B. gr., 296, 297, 298, 299; EH, I, 312).

Lat. *dāsns*, plg. lat. *dosnùs*. Randamas J. Rainio poezijoje. Čia veikiausiai patekęs iš lietuvių kalbos (H. Grase, 291). Be J. Rainio raštų, kituose latvių kalbos paminkluose šis žodis neaptinkamas (EM, I, 449; EH, I, 312).

Lat. *drigants* „eržilas; neramus, išdykęs vaikas; nesuvaldomas žmogus", plg. liet. *drigañtas*. Kai kuriose latvių tarmėse ir J. Jaunsudrabinio raštuose aptinkamas žodis. Jo geografija rodytų, kad į latvių kalbą jis yra atėjęs per lietuvius (EM, I, 498; B. gr., 32). Lietuviai jį pasiskolino iš lenkų, plg. p. 74.

Lat. *džaugt*, *džaugtiês*, plg. liet. *džiaũgtis*. G. F. Stenderio, K. Ulmanio žodynuose randamas žodis (EM, I, 563; V. Urbutis, LKK, VI, 298).

Lat. *gañdrs*, plg. liet. *gañdras*. Vartojamas Lietuvos pasienio latvių tarmėse (EM, I, 599; EH, I, 382; E. Fraenkel, 133).

Lat. *gardumelis*, plg. liet. *gardumẽlis*. Randamas J. Rainio raštuose (H. Grase, 291).

Lat. *ģedêt* „išnykti", plg. liet. *gèsti*, *gedaũ* (EM, I, 694).

Lat. *ģedêt* „prisiminti", plg. liet. *pasigèsti*. K. Ulmanio žodyne užfiksuotas žodis (EM, I, 694-5).

Lat. *ģeist*, plg. liet. *geĩsti*. Randamas J. Jaunsudrabinio raštuose (B. gr., 378).

Lat. *ģiela*, plg. liet. *gėlà* „vidurių paleidimas, kruvinoji; didelis skausmas". J. Langės žodyne užfiksuotas lituanizmas (V. Urbutis, LKK, VI, 298).

Lat. *ģelbêt*, plg. liet. *gélbėti*. Jau G. Mancelio, J. Langijaus, G. F. Stenderio

[2] D. Zemzare, Latviešu vārdnīcas, p. 88; V. Urbutis, Senieji latvių kalbos žodynai, „Lietuvių kalbotyros klausimai", VI, Vilnius, 1963, p. 296–7, 298.

[3] H. Grase, Raiņa leksika, „Ceļi", IX, Rīgā, 1939, p. 283–309.

[4] J. Jaunsudrabiņš, Baltā grāmata, Rīgā, 1957.

žodynuose aptinkamas žodis (EM, I, 695; EH, I, 426; D. Zemzare, 45; V. Urbutis, LKK, VI, 295, 297).

Lat. *gę̀lda*, plg. liet. *gélda*. Pasitaikantis kai kuriose latvių tarmėse (EM, I, 965; EH, I, 426).

Lat. *gę̀rbt* „prižiūrėti, slaugyti, rengti", plg. liet. *gerbti*. G. Mancelio žodyne, E. Gliuko biblijos vertime, latvių liaudies dainose ir literatūrinėje kalboje vartojamas žodis (EM, I, 698; D. Zemzare, 413).

Lat. *gę̀rkle*, plg. liet. *gerklė̃*. Randamas J. Langės žodyne ir kai kuriose latvių kalbos tarmėse (EM, I, 697; EH, I, 426; V. Urbutis, LKK, VI, 298).

Lat. *gę̀stiês*, plg. liet. *(pasi)gėsti*. J. Langijaus, K. Ulmanio žodynuose aptinkamas žodis (EM, I, 697; V. Urbutis, LKK, VI, 295).

Lat. *gę̀ieda*, *gę̀ęda*, plg. liet. *gėda*. J. Langijaus, K. Ulmanio žodynuose ir kai kuriose tarmėse randamas žodis (EM, I, 697, 701; D. Zemzare, 88).

Lat. *gę̀iedrs*, plg. liet. *giẽdras*. Aptinkamas J. Rainio, V. Plūduonio raštuose ir kai kuriose tarmėse (EM, I, 701; EH, I, 428; H. Grase, 291).

Lat. *gę̀iltene*, *gę̀iltine*, *gę̀iltenis*, plg. liet. *giltinė̃*. Vartojamas J. Rainio raštuose, G. F. Stenderio, K. Ulmanio žodynuose ir kai kuriose Lietuvos pasienio tarmėse (EM, I, 699; H. Grase, 391; V. Urbutis, LKK, VI, 296).

Lat. *gę̀imene*, plg. liet. *giminė̃*. Netoli Lietuvos pasienio esančiose latvių tarmėse, o taip pat ir literatūrinėje kalboje vartojamas žodis (EM, I, 699; E. Fraenkel, 151).

Lat. *gę̀īmis*, *gę̀īme*, plg. liet. *gỹmis*. Randamas G. Mancelio, J. Langės, G. F. Stenderio žodynuose, tarmėse, vartojamas ir literatūrinėje kalboje (EM, I, 700; EH, I, 428; E. Fraenkel, 151; D. Zemzare, 45; V. Urbutis, LKK, VI, 295, 297).

Lat. *gę̀inta*, *gę̀inte*, *gę̀ints*, *gę̀ente*, plg. liet. *gentìs*. J. Rainio, V. Plūduonio raštuose, latvių tarmėse vartojamas žodis. Forma *gę̀ints* įėjusi ir į literatūrinę kalbą (EM, I, 696, 699; EH, I, 427; V. Urbutis, LKK, VI, 297).

Lat. *gę̀irts*, plg. liet. *gìrtas*. J. Rainio raštuose, kai kuriose Lietuvos pasienio tarmėse ir latvių liaudies dainose pasitaikantis žodis (EM, I, 699; EH, I, 427; H. Grase, 291).

Lat. *gę̀īvulis*, plg. liet. *gyvulỹs*. Vartojamas J. Rainio raštuose (H. Grase, 291).

Lat. *glęznuôt* „tapyti", plg. liet. *gleznóti* „dažyti, tapyti", *glẽzoti* „tepti, terlioti; nešvariai, nesparčiai, prastai darbą atlikti". Į latvių kalbą jį įvedė A. Kronvaldas, formą *glęznuôt* veikiausiai paimdamas iš F. Kuršaičio žodynų. Šalia žodžio *glęznuôt* vėliau latvių literatūrinėje kalboje atsirado ir *glęzna* „paveikslas", *glęznaîns* „vaizdingas, tapybiškas", *glezniẽcība* „tapyba", *gleznìecisks* „tapybos", *glęznuõjums* „paveikslas, tapyba", *glęznuôtājs* „tapytojas" ir kt. (EM, I, 625-6).

Lat. *kareivis*, plg. liet. *karei̇̃vis*. Taip pat literatūrinės latvių kalbos žodis, čia patekęs iš J. Alunano raštų (EM, II, 161; D. Zemzare, 413). Latvių kalbos dirvoje iš šio žodžio atsirado nauji *kareivisks* „kariškas", *kareivîgs* „karingas", *kareivīgums* „karingumas".

Lat. *kasdien*, plg. liet. *kasdiẽn*. Atrodo, tik J. Rainio raštuose aptinkamas lituanizmas (H. Grase, 291).

Lat. *ķeists* „nuostabus, ypatingas, juokingas, keistas", *ķeisti* „blogai", plg. liet. *keĩstas*. J. Janševskio raštuose ir Lietuvos pasienio tarmėse randamas žodis (EM, II, 360; EH, I, 693). J. Janševskis vartoja ir lituanizmą *ķeistums*, plg. liet. *keistùmas*.

Lat. *ķekata, ķẽkata*, plg. liet. *keketa, keketė* „minia, būrys“. Vartojamas J. Langijaus žodyne, liaudies dainose ir kai kuriose tarmėse (EM, II, 361; EH, I, 693; D. Zemzare, 88).

Lat. *ķeķe*, plg. liet. *kekẽ*. Vartojamas J. Janševskio raštuose ir Lietuvos pasienio tarmėse (EM, II, 362).

Lat. *ķepals, ķẽpala* „ant anglių iškepta tešla, blogai iškepta, nekilusi duona“, plg. liet. *kẽpalas*. J. Langės žodyne ir kai kuriose latvių tarmėse randamas lituanizmas (EM, II, 366; V. Urbutis, LKK, VI, 298).

Lat. *ķetêt*, plg. liet. *ketẽti* „ketinti“. Randamas K. Ulmanio žodyne ir kai kuriose tarmėse (EM, II, 371; E. Fraenkel, 247).

Lat. *ķève* „kumelė“, plg. liet. *kẽvė* „arkliapalaikis, kuinas, kumelšė“. Daugelyje latvių tarmių ir literatūrinėje kalboje vartojamas žodis. Randamas jau G. Mancelio, J. Langijaus, G. F. Stenderio žodynuose (EM, II, 377; EH, I, 700-1; E. Fraenkel, 248; D. Zemzare, 45; V. Urbutis, LKK, VI, 295, 297). Kai kurie tyrinėtojai lat. *ķève* laiko skoliniu iš lyvių, plg. lyv. *kẽv* „kumelė“.

Lat. *ķibinât* „traukti, pešioti, kibinti, knibinėti; šliaužti“, plg. liet. *kibinti*. Pasitaiko Lietuvos pasienio tarmėse ir liaudies dainose (EM, II, 378; EH, I, 701).

Lat. *ķiřmelis, ķìrmulis* „kirmėlė, trandis; kirmėlės išgraužta skylė; trandys“, plg. liet. *kirmėlė*. Aptinkamas kai kuriose latvių kalbos tarmėse (EM, II, 384).

Lat. *ķirmenis, ķirmins, ķirmęns*, plg. liet. *kiřminas*. Vartojamas taip pat Lietuvos pasienio latvių tarmėse (EM, II, 384; EH, I, 704).

Lat. *ķiřmis* „kirmėlė, trandis; trandys“ plg. liet. *kirmìs*. Kai kuriose tarmėse ir literatūrinėje latvių kalboje vartojamas žodis (EM, II, 384-5; D. Zemzare, 413).

Lat. *kûg'is*, plg. liet. *kū̃gis*. Pasitaiko Lietuvos pasienio tarmėse (EM, II, 332; EH, I, 682; E. Fraenkel, 229).

Lat. *mārte*, plg. liet. *martì*. Vartojamas kai kuriose Lietuvos pasienio latvių tarmėse (EM, II, 585; EH, I, 793; E. Fraenkel, 412).

Lat. *mẽg'ināt*, plg. liet. *mė̃ginti*. Pasitaiko kai kuriose tarmėse, vartojamas literatūrinėje kalboje (EM, II, 613; EH, I, 805; E. Fraenkel, 426). Iš formos *mẽg'ināt* sudarytos ir latvių literatūrinės kalbos formos *mẽg'ināj̃ums* „mėginimas, bandymas, repeticija“, *mẽg'ene* „mėgintuvėlis“.

Lat. *mẹlag'is, mẹlaiķis*, plg. liet. *melãgis*. Vartojamas kai kuriose Lietuvos pasienio tarmėse ir liaudies dainose (EM, II, 594; EH, I, 797; E. Fraenkel, 430).

Lat. *meñte, mènte, mẹ̀nta, mẹñturis*, plg. liet. *meñtė, mentùris*. Įvairiuose latvių kalbos paminkluose ir tarmėse sutinkamas žodis. Forma *mente* jau randama G. Mancelio žodyne (EM, II, 601, 602; EH, I, 800; D. Zemzare, 45).

Lat. *pag'iras, pag'ires*, plg. liet. *pãgirios*. Randamas G. F. Stenderio žodyne ir kai kuriose tarmėse bei liaudies dainose (EM, III, 33; EH, II, 136; V. Urbutis, LKK, VI, 297).

Lat. *pakele, pakelis* „kojinių, kelnių raištis“, plg. liet. *pakelẽ* „kojinių raištis“. Gana dažnai latvių tarmėse, J. Jaunsudrabinio raštuose vartojamas žodis. Duodamas jau ir pirmajame latvių kalbos žodyne (EM, III, 53; EH, II, 147; D. Zemzare, 45; E. Fraenkel, 528).

Lat. *pragars, pragaris* „besotis, netikėlis“, plg. liet. *prãgaras* „rijūnas, ėdrūnas, prasigėrėlis“. Užfiksuotas G. F. Stenderio, K. Ulmanio žodynuose (EM, III, 376; V. Urbutis, LKK, VI, 296).

Lat. *skatiks*, plg. liet. *skatikas*. Pateikiamas J. Langijaus, K. Ulmanio žodynuose (EM, III, 874; D. Zemzare, 88).

Lat. *stāg'ene*, *stāg'ins*, plg. liet. *stóginė*. Lietuvos pasienio tarmėse, liaudies dainose, J. Langijaus žodyne sutinkamas žodis (EM, III, 1050; EH, II, 572; D. Zemzare, 88; E. Fraenkel, 911).

Lat. *suķe*, *suķis* plg. liet. *šùkė*. Vartojamas J. Jaunsudrabinio raštuose ir kai kuriose tarmėse (EM, III, 1119; EH, II, 601; B. Gr., 78, 91, 307).

Lat. *tilviķis*, plg. liet. *tilvìkas*. Gana dažnai vartojamas J. Jaunsudrabinio raštuose (EM, IV, 190; EH, II, 682; B. gr., 30, 221).

Lat. *turta*, plg. liet. *tur̃tas*. Dažnai devynioliktojo amžiaus latvių kalbos paminkluose randamas žodis (D. Zemzare, 413; EM, IV, 272; EH, II, 706). Pirmasis jį, atrodo, pradėjęs vartoti J. Alunanas (A. Augstkalns, FBR, XI, 49).

Lat. *ubag'e*, plg. liet. *ùbagė*. Tokia forma randama J. Jaunsudrabinio, J. Janševskio raštuose ir kai kuriose Lietuvos pasienio tarmėse, kur ji pateko veikiausiai iš lietuvių kalbos (EM, IV, 293; EH, II, 711; B. gr., 247). Šiaip liet. *ùbagas*, lat. *ubags* yra slaviškos kilmės žodžiai (E. Fraenkel, 1156).

Lat. *veīkals* „parduotuvė; reikalas, užsiėmimas", plg. liet. *veĩkalas*. Lat. *veikals* „dzieło", „actus, opus" reikšme randamas 1858 m. J. Kurmino žodyne. Vėliau per J. Alunano, A. Kronvaldo raštus šis žodis jau kiek kitokia reikšme pateko į literatūrinę latvių kalbą. Šalia žodžio *veikals* literatūrinėje latvių kalboje vartojami ir naujai atsiradę *veīkalnieks* „krautuvininkas, prekybininkas", *veīkalniecisks* „komercinis, prekybinis" ir kt. (EM, IV, 523; D. Zemzare, 413).

Lat. *veiķi*, plg. liet. *veĩkiai*. J. Langijaus žodyne užfiksuotas lituanizmas (EM, IV, 523; D. Zemzare, 88).

Lat. *žabals*, plg. liet. *žãbalas*. Randamas J. Langės, G. F. Stenderio, K. Ulmanio žodynuose, kai kuriose tarmėse, o taip pat J. Jaunsudrabinio raštuose (EM, IV, 783; EH, II, 816; V. Urbutis, LKK, VI, 298).

Lat. *žagars*, *žagara*, plg. liet. *žãgaras*. Dažnai latvių liaudies dainose, įvairiose tarmėse, J. Jaunsudrabinio raštuose sutinkamus lituanizmus (EM, IV, 785-6; EH, II, 816; B. gr., 291).

Lat. *žal̃ga* „ilga rykštė, meškerikotis", plg. liet. *žalgà* „lanksti kartis, didelė vytis". G. F. Stenderio, J. Langės, K. Ulmanio žodynuose ir kai kuriuose kituose latvių kalbos paminkluose randamas žodis (EM, IV, 788; V. Urbutis, LKK, VI, 298).

Lat. *žebērklis* „šakota šaka (dobilams, žirniams džiovinti), žeberklas", plg. liet. *žebérklas* „įrankis žuvims durti, smaigyti (žuvaujant)". Daugelyje latvių tarmių ir literatūrinėje kalboje vartojamas lituanizmas (EM, IV, 800; EH, II, 818).

Lat. *žeg'inis*, *žeg'ene*, plg. liet. *žaginỹs*. Aptinkamas kai kuriose latvių tarmėse (EM, IV, 801; EH, II, 818).

Lat. *žibêt*, plg. liet. *žibėti*. Daugelyje latvių tarmių, J. Rainio, J. Janševskio raštuose vartojamas lituanizmas (EM, IV, 808; EH, II, 819; H. Grase, 291).

Labai daug lituanizmų yra Kuršių Neringos latvių žvejų kalboje. Tačiau literatūrinei latvių kalbai šie lituanizmai jokios įtakos neturėjo. Dėl krašto geografinės padėties nepateko šie žodžiai ir į kitas latvių tarmes[5].

[5] K. Morkūnas ir A. Sabaliauskas, Kuršių Neringos žvejų lietuvių tarmė ir lietuvių kalbos įtaka šių žvejų latvių kalbai, „Lietuvių kalbotyros klausimai", II, Vilnius, 1959, p. 145–148.

Lietuvių kalbos prūsizmai

Prūsizmų klausimas lietuvių kalboje yra labai sudėtingas ir dar maža tetyrinėtas. Sėkmingai šį klausimą spręsti daugiausia trukdo nepakankamos mūsų žinios apie prūsų kalbą, jos rašto paminklų skurdumas. Trys katekizmai ir pora mažų žodynėlių, kurie šiandien sudaro pagrindinį mūsų žinių apie šią baltų kalbą šaltinį, atspindi tik nedidelę jos leksikos dalį, ir tai jau to laikotarpio, kai buvo prasidėjęs intensyvus prūsų kalbos nykimo procesas, kai gausiai užplūdusios svetimybės dažnai išstumdavo savus žodžius. Todėl visiškai galimi atvejai, kad šiandien lietuvių kalboje vartojamas vienas ar kitas neaiškios kilmės žodis yra prūsiškas. Tačiau jo prūsiškumo negalima įrodyti, nes toks žodis nėra paliudytas mūsų minėtuose prūsų kalbos paminkluose ir nėra palikęs pėdsakų prūsiškoje toponimijoje. Be to, ir pagrindinė skolinių nustatymo priemonė – fonetiniai kriterijai, – tyrinėjant lietuvių kalbos prūsizmus, dėl labai artimos prūsų ir lietuvių kalbos fonetinės struktūros labai maža ką tegali padėti. Vis dėlto kai kurių lietuvių kalbos žodžių prūsiškai kilmei įrodyti yra daugiau ar mažiau patikimesnių argumentų. Šiuos žodžius ir pasistengsime nurodyti.

Pirmiausia prūsizmais iš dalies galima laikyti mūsų „Lietuvių kalbos germanizmų" skyriuje aptartus žodžius *alùs, ýla, midùs, šárvas*. K. Būga teigė, kad šie žodžiai į lietuvių kalbą iš germanų atėjo per prūsus. Tiesa, ne visi kalbininkai su tokiu aiškinimu sutinka. Bet tiek nuneigti, tiek ir patvirtinti šiam K. Būgos teigimui, kol kas trūksta patikimų duomenų.

Liet. *ausinas* „auksinis", *auskalis* „auksakalys", plg. pr. *ausis* „auksas" (Elbingo žodynėlio 523-čias žodis, R. Trautmann, 89, 308). Žodžiai *ausinas, auskalis* aptinkami J. Bretkūno raštuose (LKŽd., I, 407, 410), kuris, kaip žinoma, mokėjo prūsų kalbą ir prūsiškus žodžius, gal kartais neatskirdamas jų nuo lietuviškų, gana dažnai pavartodavo savo raštuose. Prūsų kalbos įtaka paaiškinamos netgi kai kurios fonetinės J. Bretkūno raštų ypatybės[1].

Liet. *balgnas* „balnas", *balgnuoti* „balnoti", plg. pr. *balgnan* „balnas". Taip pat J. Bretkūno raštuose randami žodžiai (LKŽd., I, 484; V. Falkenhahn, 203). Liet. *balgnas* prūsiškumas nurodytas jau „Lietuvių kalbos žodyne", bet E. Frenkelis, neaišku kodėl, į šį faktą neatkreipė dėmesio (E. Fraenkel, 31-2). Pr. *balgnan* užrašytas Elbingo žodynėlyje (441-mas žodis), ten pat randamas ir žodis *balgninix* „balnininkas" (440-tas žodis, R. Trautmann, 310).

Liet. *burvalkas* „priemiestis", plg. pr. *burwalkan* „Hof" (vns. gal.). Taip pat, atrodo, tik J. Bretkūno raštuose vartojamas žodis (LKŽd., I, 984; V. Falkenhahn, 203). Pr. *burwalkan*, keletą kartų pavartotas prūsų kalbos paminkluose, veikiausiai kilęs iš lenkų ar vokiečių kalbų (R. Trautmann, XII, 315; J. Endzelīns, 154; A. Brückner, 124).

Liet. *dragės* „mielės", plg. pr. *dragios*. „Mielių" reikšme jis randamas tik J. Bretkūno raštuose. Šiaip toks žodis aptinkamas ir lietuvių bei latvių kalbose bet visai kita reikšme, plg. liet. *drãgės* „nuosėdos, kurios susidaro riebalus iš stintų varant" (J. Gerullis ir Ch. Stang'as, 82; LKŽ., II, 427), lat. *dradži* „ištirpusių riebalų liekanos" (EM, I, 488; EH, I, 329). Pr. *dragios* užrašytas Elbingo žodynėlyje (386-tas

[1] V. Falkenhahn, Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer, Königsberg-Berlin, 1941, p. 202–206.

žodis). Šis žodis siejamas su rus. *дрожжи* „mielės“, lenk. *drożdże*, s. isl. *dregg* (R. Trautmann, 322; E. Fraenkel, 100; F. Sławski, I, 169; K. Būga, II, 92; M. Vasmer, I, 371). Ne visai aiškus pr. *dragios* ir liet. *drãgės* „nuosėdos“, lat. *dradži* santykis. Veikiausiai tai bendras baltų kalbų žodis, tik lietuvių ir latvių kalbose atsirado naujos jo reikšmės, o „mielių“ reikšme *dragės* į lietuvių kalbą pateko iš prūsų. Liet. *dragės* prūsizmu laikė jau A. Becenbergeris (BGLS, 281).

Liet. *giegalas* „naras“, plg. pr. *gegalis* „mažasis naras“ (Elbingo žodynėlio 759-tas žodis, R. Trautmann, 93, 336). Liet. *giegalas* (rašoma *giegals*) randama tik J. Bretkūno raštuose (LKŽd., III, 200, 292; V. Falkenhahn, 203).

Liet. *jūšė* „žuvies sriuba; prasta sriuba; putra; juka; tirštas daiktas; košė; lava“, *juša* „sriuba (tiršta)“, *jūšia* „silkių sriuba“, plg. pr. *iuse* „buljonas, mėsos sriuba“. Mintį, kad liet. *jūšė* gali būti prūsizmas, dar 1915 m. iškėlė K. Būga (I, 478). Jis savo teiginį motyvavo ir fonetiniais, ir geografiniais argumentais: žodis *jūšė* turi *š* vietoj laukiamo *s* ir, be to, jis vartojamas daugiausia Rytų Prūsijos lietuvių tarmėse (LKŽd., IV, 438-9). Pr. *iuse* užfiksuotas Elbingo žodynėlyje (377-tas žodis). Jis sietinas su rus. *уха* „žuvies sriuba“, lenk. *jucha* ir kitais šių žodžių giminaičiais (R. Trautmann, 349; J. Endzelīns, 186; M. Vasmer, III, 195-6, 474).

Liet. *krãgas* „ąsotis, puodelis, taurė“, plg. pr. *kragis* „ąsotis (Krug)“ (Elbingo žodynėlio 400-sis žodis), *cragge* „indas, ąsotis (Kanne)“ (S. Grunau žodynėlio 18-tas žodis). Tai germaniškos kilmės žodis (R. Trautmann, 362; J. Endzelīns, 196). Į lietuvių kalbą jis galėjo ateiti iš prūsų kalbos. Vartojamas daugiausia Rytų Prūsijos lietuvių raštuose (LKŽd., VI, 394).

Liet. *kriáušė*, *kráušė*, plg. pr. *crausy* „kriaušė (medis)“, *crausios* „kriaušės (vai siai)“, vietovardžius *Krawsselawken*, *Crawsyn* (J. Endzelīns, 197; G. Gerullis, 72). Liet. *kriáušė* prūsizmu laikė K. Būga (I, 478), remdamasis tais pat kriterijais, kaip ir dėl liet. *jūšė*. Jau vėlesniais laikais *kriáušė* daugiausia per literatūrinę kalbą paplito ir kitose Lietuvos vietose. Keista, kad į šią K. Būgos mintį neatkreipė dėmesio vėlesnieji lietuvių kalbos žodžių kilmės tyrinėtojai (E. Fraenkel, 199, 296; J. Endzelīns, 186, 197). Dėl *kriáušės* prūsiškumo abejonių gali sukelti tai, kad žodį *krausis* turi ir latvių kalba. Tačiau reikia turėti galvoje, kad šis žodis latvių kalboje užfiksuotas tiktai vieną kartą ir tai netoli Lietuvos pasienio – Bartos apylinkėse (EM, II, 264), kur jis puikiausiai galėjo patekti iš klaipėdiškių lietuvių. Prūsiškas kriaušės pavadinimas gražiai pritampa prie slavų kalbų šios šaknies pavadinimo su žodžio pradžios *k-* arealo, plg. bulg. *круша*, serb.-chorv. *крушка*, lenk. *krusza*, kašub. *kreša*, aukšt. luž. *krušva*, žem. luž. *kruša* (M. Vasmer, I, 314; С. Б. Бернштейн, Оч., 73-4).

Liet. *malūnas*, plg. pr. *malunis*. Yra tam tikro pamato laikyti prūsizmu ir lietuvių kalbos žodį *malūnas*. Pirmą kartą jį yra pavartojęs J. Bretkūnas biblijos vertime, skliausteliuose nurodydamas ir slaviškos kilmės šio daikto pavadinimą (*...akmo maluna (melniczas)* Luk., 17, 2). Iš žodžio *malūnas* padarytas *malūninin-kas* randamas, kaip spėjama, D. Kleino sudarytame žodyne. E. Frenkelis, atrodo, pagrįstai mano, kad J. Bretkūnas slaviškąjį *mélnyčia* sąmoningai pakeitęs, jo nuomone, lietuvišku žodžiu *malūnas*, kuris jam buvo žinomas iš prūsų kalbos, plg. pr. *malunis* „malūnas“, *malunakelan* „malūno ratas“, *malunastabis* „malūno akmuo“ (E. Fraenkel, 404; J. Endzelīns, 208). Mūsų minėtą formą *malūnininkas* taip pat reikėtų laikyti prūsišku hibridu. Kad D. Kleinas buvo gerai susipažinęs su prūsų

kalba, rodo prūsiški pavyzdžiai, randami jo gramatikoje. O gal ir Karaliaučiaus universiteto matrikuliacijos įrašą: „D. Klein, Tilsensis. Borusus“ („D. Kleinas, tilžėnas. Prūsas“) reikėtų suprasti tiesiogine prasme?

Liet. *pãvirpas* „vargingas žmogus, vargšas; namiškis; „liuosininkas“ (Losmann, bei anderen wohnender Arbeiter)“, *pavirpaĩ* „paprasti žmonės, liaudis“, plg. pr. *powīrps* „laisvas“. Šie žodžiai randami J. Bretkūno ir kituose Rytų Prūsijos lietuvių raštuose. Pr. *powīrps* reikšmės artimumą minėtiesiems lietuviškiems žodžiams rodo toji aplinkybė, jog jis tekste vartojamas šalia žodžio *waix* „bernas“ (*Er sey Knecht oder Frey* verčiama: *stas bousai waix adder powīrps*, R. Trautmann, 60-1). Liet. *pãvirpas* laikyti prūsizmu linkę daugelis tyrinėtojų (R. Trautmann, XI, 407; J. Endzelīns, 233).

Liet. *pydyti* „nešti“, plg. pr. *pīdai* „neša“, *pidimai* „nešame“. J. Endzelynas linkęs prūsizmu laikyti ir S. Daukanto vartojamą veiksmažodį *pydyti* (J. Endzelīns, 225-6; E. Fraenkel, 584-5; FBR, XI, 63). Tačiau žemaičių *pýdyti* „nešti“ reikšme galėjo atsirasti ir be prūsų kalbos įtakos, plg. žem. *pýdyti* „varyti, vyti“, lat. *pîdît* „siundyti, varyti“, kilusius iš ištiktukų *pý*, *pỹ* (E. Fraenkel, 585). Iš reikšmės „labai greitai varyti, vyti“ galėjo atsirasti reikšmė „sunkiai greitai nešti“ (pastarosiomis reikšmėmis *pýdyti* vartojamas žemaičių tarmėse, plg. taip pat *pýdyti* „vargiai traukti vežimą iš pelkės“), o iš čia ir reikšmė „nešti“. Veiksmažodis *pýdyti* „nešti“ pažįstamas ir M. Valančiui.

Liet. *pušnìs* „žvejų batas; ilgais aulais batas“, plg. pr. *pusne* „ilgais aulais batas“ (Elbingo žodynėlio 499-tas žodis). Dėl liet. *pušnìs* geografijos galima įtarti šį žodį esant skoliniu iš prūsų (R. Trautmann, XI).

Liet. *rykys* „valdovas, karalius“, *rykė* „valstybė, karalystė“, plg. pr. *rikijs* „valdovas, ponas“, *rīks* „valstybė“, abu labai dažnai prūsų kalbos paminkluose aptinkami žodžiai. Liet. *rykys*, *rykė* vartojami S. Daukanto raštuose. Šiuodu žodžiu, kaip mano K. Būga, S. Daukantas bus pasiėmęs iš prūsų kalbos žodynėlio, duodamo G. H. F. Neselmano veikale „Die Sprache der alten Preussen an ihren übersten erläutert“ (Berlin, 1845). Prūsai juos yra gavę iš gotų (K. Būga, II, 85; J. Endzelīns, 239; E. Fraenkel, 733; FBR, XI, 62-3).

Liet. *saliūbas* „sutuoktinis; santuoka, susižadėjimas“, plg. pr. *sallūban* (vns. gal.) „sutuoktinis“, *salūban* (vns. gal.) „santuoka“ ir kitas gausiai prūsų kalbos paminkluose vartojamas šios šaknies žodžių formas (R. Trautmann, 417-8; J. Endzelīns, 241). Lietuvių kalboje šis žodis aptinkamas J. Bretkūno (V. Falkenhahn, 204-5) ir kai kuriuose kituose senuosiuose lietuvių raštuose, į kuriuos jis, ypač į J. Bretkūno raštus, galėjo patekti iš prūsų kalbos. Šiaip žodis slaviškos kilmės, kaip ir liet. *šliūbas*, jo šaltinis yra lenk. *ślub* (E. Fraenkel, 760).

Liet. *saváitė*, plg. pr. *sawayte*. Patys senieji lietuvių kalbos paminklai žodžio *savaitė* nepažįsta. Aptinkamas jis kai kuriuose Rytų Prūsijos lietuvių raštuose, vartojamas „Aušroje“, o paskui per spaudą pateko į šnekamąją kalbą. Prūsų kalbos žodis *Sawayte* yra užfiksuotas Elbingo žodynėlyje (16-tas žodis). Ten pat randamas ir žodis *Possissawaite* „trečiadienis“ (20-tas žodis), padarytas vokiečių kalbos *Mittwoch* „trečiadienis“ (*Mitte* „vidurys“ + *Woche* „savaitė“) pavyzdžiu (R. Trautmann, 406). Šis prūsizmas taip pat pateko į kai kurias Rytų Prūsijos lietuvių tarmes. Per nesusipratimą iš žodžio *pussewaite* „trečiadienis“ G. H. F. Neselmano žodyne atsirado naujas savaitės pavadinimas *waite* (G. H. F. Nesselmann, Wb., 58).

Mat, G. H. F. Neselmanas, turėdamas iš Labguvos apylinkių žodį *Pussewaitė* „trečiadienis“, neteisingai suskaidė jį į dvi dalis *Pusse* + *waite*. Prie žodžio *waite*, *ês* „savaitė“ jis, tiesa, pastebėjo: „Vargu kur nors bežinomas“. Iš G. H. F. Neselmano žodyno toks savaitės pavadinimas pateko į F. Kuršaičio žodyną. F. Kuršaitis taip pat prie jo pastebėjo: „Vargu kur nors Prūsų Lietuvoje bežinomas“ (F. Kurschat, L.-d. Wb., 484). Šis savaitės pavadinimas vartojamas Vydūno raštuose ir kai kuriuose kituose Rytų Prūsijos lietuvių rašto paminkluose. Čia jis veikiausiai pateko iš minėtųjų žodynų. Pats G. H. F. Neselmanas 1873 m. žodžio *waite* atsisakė, nurodydamas, kad šį žodį iš jo žodyno reikia išbraukti (G. H. F. Neselmann, Thes., 138). Kad aušrininkai nėra žinoję lietuvių kalbos žodžio *savaitė* kilmės, rodytų J. Basanavičiaus 1908 m. kovo 30 d. laiškas K. Būgai, kuriame prašoma teikti paaiškinimų apie *vaivorykštę* ir *savaitę*[2].

Pr. *sawayte* kilmė yra gana neaiški. Kai kurie kalbininkai mano, kad jis perdirbtas iš lenk. *sobota* „šeštadienis“. Kiti jį sieja su pr. *waitiāt* „kalbėti“. Tačiau ir viena, ir kita nėra įrodyta (J. Endzelīns, 243; R. Trautmann, 420; E. Fraenkel, 767).

Formos *sanvaitė*, *sąvaitė* yra tik rašybos dalykas, jos atsirado todėl, kad į komponentą *sa-* buvo žiūrima, kaip į priešdėlį.

Liet. *ušės* „savaitė, gimdymas“, *ušininkė*, *ušiaunykė*, *ušaunykė* „gimdyvė“, *ušios* „gimdymas“ (plg. *Uszose gulti*), plg. pr. *usts*, *uschts*, *wuschts* „šeštas“. Minėti lietuvių kalbos žodžiai randami Rytų Prūsijos lietuvių kalbos paminkluose (Ph. Ruhig, Lex., II, 223, 404; Chr. G. Mielcke, Wb., I, 308, II, 297, 545; G. H. F. Neselmann, Wb., 35; F. Kurschat, L.-d. Wb., 476). Forma *uszaunikes* randama ir J. Bretkūno Postilėje (I, 222). K. G. Milkaus žodyne pastebima, kad šie žodžiai vartojami tik keliose vietose, šiaip jau sakoma *šešės*, *šešiauninkė*. F. Kuršaitis, kaip rodo pridėti laužtiniai skliausteliai, pats tokio žodžio jau nebežinojęs. *Ušės* „savaitės“ reikšme pateikiama viename rankraštiniame Karaliaučiaus žodyne. Ta reikšmė yra atsiradusi vokiečių kalbos žodžio *Woche* „savaitė“ pavyzdžiu. Mat, vokiečių kalboje šio žodžio daugiskaitos forma *die Wochen* kaip tik ir gali reikšti „gimdymo laiką“, plg. *in Wochen sein (liegen)*, *in Wochen kommen* „gimdyti“. Vadinasi, žodyno autorius prie liet. *ušės* pridėjo vokiečių kalbos žodžio *Woche* reikšmes.

Šių žodžių geografija visiškai patvirtina, kad lietuviai juos bus pasiskolinę iš prūsų kalbos. Tikrai lietuviški šių sąvokų pavadinimai yra *šėšios*, *šešiáuninkė*, kurie turi atitikmenis ir latvių kalboje, plg. lat. *sešas* „gimdymas“ *sešiniece*, *sešniece* „gimdyvė“ (EM, III, 821; EH, II, 479; K. Būga, I, 478, II, 316; E. Fraenkel, 1172).

Įdomu pažymėti, kad vienas kitas prūsizmas randamas ir latvių kalboje. Pavyzdžiui, latvių literatūrinės kalbos žodis *kermenis* „kūnas“ yra prūsiškos kilmės, plg. pr. *kērmens*, *kermens*. Latvių kalboje šį žodį 1872 m. panaudojo A. Kronvaldas[3], praturtinęs, kaip matėme, latvių kalbą ne vienu lituanizmu. Kai kuriuose latvių rašto paminkluose randamas pr. *waidelotte* pavyzdžiu padarytas žodis *vaidelis* „pagonių dvasininkas“ (EM, IV, 434). Veikiausiai iš prūsų per kuršius į latvių kalbą atėjo ir žodis *glīsis* „gintaras“, plg. pr. *glēsum* (lotyniška galūne Tacito minimas žodis) (J. Endzelīns, 179; EM, I, 627).

Apie lietuvių ir kitų baltų kalbų skolinius prūsų kalboje nieko tikresnio pasakyti negalima.

[2] 1908 m. balandžio 2 d. K. Būgos laiškas J. Basanavičiui, Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštynas, R-2209, ten aiškinamas ir žodžio *vaitė* atsiradimas.

[3] Kronvalda Atis, Kopoti raksti, I, Rīgā, 1937, p. 460–466.

KITI NAUJŲ ŽODŽIŲ ATSIRADIMO KELIAI

Apžvelgus senąją indoeuropietiškos kilmės leksiką, panagrinėjus žodžius, skolintus iš kaimyninių kalbų, pravartu bendrais bruožais susipažinti ir su tuo mūsų kalbos leksikos turtėjimu, kuris vyksta pačioje lietuvių kalboje savomis darybinėmis priemonėmis.

Leksika yra judriausias kalbos elementas. Jos kitėjimas prasideda nuo pat kalbos atsiradimo ir tęsiasi iki išnykimo. Leksikos sustingimas yra vienas iš greito kalbos nykimo, jos gyvybingumo silpnėjimo požymių. Ji yra tikras kalbos vartotojo išorinio ir vidinio pasaulio veidrodis. Keičiasi išorinis pasaulis, jo pažinimas, žmogaus pasaulėžiūra, keičiasi ir to žmogaus leksika. Kadangi žmogaus atmintis labai ribota, tai jis ir atsimena paprastai tuos žodžius, su kuriais dažniausiai susiduria, kuriuos kasdien vartoja. Nauji poreikiai, nauji daiktai, nauji procesai reikalauja naujų leksinių išraiškos priemonių, todėl žmogus norom nenorom turi šias naujas priemones įsiminti, aktyviai naudoti. Įsisavindamas naujoves, žmogus, pats to nepastebėdamas, pradeda užmiršti seniau vartotus, bet dabar jau nebereikalingus žodžius. Žinoma, atskiro individo vieno ar kito žodžio užmiršimas – tai dar nėra, apskritai, šio žodžio išnykimas iš kalbos. Tačiau nykimas kaip tik ir prasideda nuo šių atskiro individo kalbos faktų. Pavyzdžiui, vadinamojo glotochronologijos, arba leksikos statistikos, metodo kūrėjų apskaičiavimai rodo, kad ir centrinė žodyno dalis, į kurią įeina patys paprasčiausi su kultūros raida nesusiję žodžiai, pastoviai kinta; jų išlikimo indeksas pagal vienus duomenis yra 81%, pagal kitus 86% per tūkstantį metų[1]. Vadinasi, per tūkstantmetį išnyksta ar pakinta keliolika procentų pačių paprasčiausių žodžių, o ką jau bekalbėti apie tą žodyno dalį, kuri tiesiogiai susijusi su žmogaus kultūra, materialinių gėrybių gamyba. Šios dalies kitimo stebėjimams pakanka dešimtmečių, o kartais net keleto metų. Teigiama, kad išsilavinęs žmogus moka apie vieną dešimtadalį savo gimtosios kalbos žodžių. Jeigu pamėgintume palyginti atskirų žmonių šių „dešimtadalių" žodžius, tai pastebėtume, kad didelė jų dalis sutampa. Nesutampantieji atspindės žmogaus profesiją, išsilavinimą, net kilmę, nes tam tikrą dalį specifinių žodžių atskiras kalbos vartotojas atsineša jau iš savo gimtosios aplinkos. Visų kuria kalba kalbančių žmonių bendrieji žodžiai ir jų nesutampančių žodžių suma sudaro gyvąją tos kalbos leksiką. Tačiau šios leksikos dar negalima sutapatinti su bendrąja kalbos leksika, nes kiekvienos civilizuotos tautos kalboje rasime žodžių, kurių jau nebevartoja nė vienas šiandieninis tos kalbos vartotojas: jie užfiksuoti tik literatūriniuose paminkluose. Kaip matome, kalbos leksika sudaro gyvą, nuolat kintantį, nepaprastai sudėtingą organizmą. Jam funkcionuoti reikalingi vis nauji žodžiai, kurie, tartum naujos organizmo ląstelės, pakeičia nebereikalingus, jau savo paskirtį atlikusius žodžius. Nauji žodžiai dažniausiai atsiranda modifikuojant senuosius: pridedant naujas priesagas, priešdėlius, pakeičiant šaknies balsius, iš dviejų ar daugiau savarankiškų žodžių padarant naujus sudurtinius žodžius, pakeičiant senųjų žodžių reikšmę. Norėdami susidaryti aiškesnį žodžių „dauginimosi" vaizdą, panagrinėkime keletą konkrečių atvejų.

Pavyzdžiui, žodį *árti* lietuviai paveldėjo dar iš indoeuropiečių prokalbės. Jį tebeturi ir daugelis kitų indoeuropiečių kalbų. Tur būt, neapsiriksime, pasakę, kad

[1] М. Сводеш, К вопросу о повышении точности в лексикостатическом датировании, „Новое в лингвистике", I, Москва, 1960, p. 67.

jo amžius yra šešetas – aštuonetas tūkstančių metų. Pažvelkime, kiek lietuvių kalboje rasime įvairiais laikais atsiradusių žodžio *árti* vedinių. Štai kai kurie pavyzdžiai: *arìmas* „žemės dirbimas arklu ir plūgu; išartas laukas“, *arienà* „arimas, suarta dirva“, *arỹnė*, *arinỹs* „arimas, žemės dirbimas“, *arýba* „arimas, arimo laikas“, *ãretis* „arimas (žemės dirbimas)“, *artojà* „arimo laikas“, *ariava* „arimas (veiksmas)“, *arẽ* „arimo metas, orė“, *armuõ*, „ariamoji dirvos žemė, kiek žagrė užkabina; dirvožemis, dirva“, *ármenys* „armuo, arimo laikas“, *ármenija* „arimo laikas“, *armijà* „ariamosios žemės sluoksnis, klodas“, *artùvas* „ariamas arklys; arklas“, *artìnis* „artas, išartas“, *arėjas*, *arìkas* „kas aria, artojas“, *artójas*, *artójus*, *arėti* „neilgai, kiek arti“, *arinėti* „palengva, po truputį arti“. Iš šių žodžių savo ruožtu vėl atsirado: *arìmininkas* „ariamas botagas; ariamas gyvulys“, *ariamìnis* „kuriuo aria“, *arimúotas* „pilnas arimų, dirvų“, *arinėjimas*, *artojáuti* „ariant uždarbiauti“, *artojìnis*, *artójiškas*, *artojáitis* „artojo sūnus“ ir kt.

Iš *árti* yra kilęs ir bendras lietuvių ir latvių kalbų žodis *árklas* „prietaisas žemei arti; žagrė, žambis“ (lat. *arkls*). Galima spėti, kad šis žodis atsirado dar tuo metu, kai lietuvių ir latvių kalbos nebuvo išsiskyrusios, vadinasi, jo amžius mažiausiai trylika – penkiolika šimtmečių. Su žodžiu *árklas* turime padarytus sudurtinius žodžius: *arklãganas* „arklo rankena“, *arklãkartė* „arklo dalis, prie kurios pritaisomi noragai; išara“, *arklãvadės* „drūta virvė, kurios vidurys užkabinamas už, žuobrio, o galai užmaunami, užrišami ant ienų“, *arklãvirvė*, *arklùgalė* „arklo galas rankenos, arklo pasturgalis“, *arklùkartė* „arklo iena“.

Labai artimas žodžio *árklas* giminaitis yra žodis *arklỹs*. Šį žodį turi tik lietuvių kalba, ir iš pradžių jis veikiausiai bus reiškęs „gyvulį, kinkomą į arklą“, o paskui išstūmė bendrabaltišką žodį *žìrgas*, bepalikdamas šiam gana siaurą vartojimo sferą. Iš žodžio *arklỹs* pasipylė daugybė naujų vedinių: *arklẽkas* „menkas arklys“, *arklė́nas* „vidutinis arklys; asilo ir kumelės mišinys“, *arklýnas* „vidutinis arba menkas, bet didelis, griozdiškas arklys“, *arkliõkas* „pusėtino gerumo arklys“, *arkliókštis* „prastas arklys“, *arkliùštis* „menkas arba geras arklys“, *arkliū́kštis* „prastas arklys“, *arklenà* „arklio oda“, *arkliena* „arklio mėsa“, *arklìdė* „arklių tvartas“, *arkliñčius* „nenaudėlis“, *arkliniñkas* „aptverta arklių ganykla arba tvartas“, *árklininkas* „naktigonis, arklių prižiūrėtojas, arklių mėgėjas; raitininkas; arklių pirklys; arklinis vilkas; arklių vagis“, *arklìnis* „naktigonis, arklių ganytojas, šėrikas“ ir kt. Iš žodžio *arklìdė* dar atsirado: *arklìdininkas* „arklidžių ir arklininkų prižiūrėtojas“, *arklìdžius*. Su žodžiu *arklỹs* ilgainiui susidarė daugybė įvairių sudurtinių žodžių, pvz.: *arkliãbernis*, *arkliadañtė*, *arkliagalvis*, *arklialupỹs*, *arkliãžolė* ir t. t. ir t. t. (LKŽd., I, 245-60).

Mes trumpai apžvelgėme tik tuos žodžius, kurių ryšys su veiksmažodžiu *árti* aiškus ir be didesnių įrodinėjimų. Tačiau esti ir tokių žodžių, kurių bendrumas su tuo veiksmažodžiu nustatytas tik po kruopščių kalbininkų studijų. Štai lietuvių kalboje šalia žodžio *orė* „arimas; arimo metas“ yra ir žodis *óras* „dujos, supančios žemę, atmosfera; atmosferos sąlygų būsena tam tikru laiku“, kuris iš pradžių reiškė ne ką kitą, o tik „arimą“. Iš pastarojo žodžio vėl atsirado nemaža grupė naujų: *orìnis*, *orùjis* „išorinis“, *oreĩvis* „lakūnas“, iš jo *oreivỹstė*, *oreivýbė;* sudurtiniai žodžiai: *orãtraukis* „prietaisas orui vėdinti; ventiliatorius“, *órkaitė* „virtuvės krosnyje įrengta geležinė dėžė maistui kepti“, *órlaidė* „durelės lange kambariui vėdinti, langelis“, *órlaivis*, *órmatis* „prietaisas dujinių kūnų svoriui ir tankumui matuoti; aerometras“

ir kt. Su liet. *óras* sietinas ir būdvardis *orùs* „iškilnus, didus, solidus“, iš pastarojo vėl kilo *õriai*, *orùmas*.

Matome, kiek daug naujų žodžių lietuvių kalboje atsirado iš vieno indoeuropietiškojo *árti*. Reikia pasakyti, kad šis mūsų sąrašas anaiptol nepilnas: mes visiškai nepalietėme priešdėlėtų veiksmažodžių, nenurodėme sudurtinių žodžių, kurių antrasis dėmuo yra veiksmažodžio *árti* giminaitis ir kt. Pagaliau kiek dar naujų žodžių iš daugelio mūsų minėtų vardažodžių galima padaryti su įvairiomis priesagomis.

Panašų vaizdą matysime, panagrinėję ir daugelį kitų senųjų indoeuropietiškų žodžių. Tačiau nemaža rasime ir tokių pavyzdžių, kur iš indoeuropiečių prokalbės paveldėti žodžiai lietuvių kalboje liko beveik visiškai vieniši, plg. *ašvà*, *dieverìs*, *nepuotis*, *anýta*. Vienos šaknies žodžių daugėjimas, o kitos nykimas ar pastovumas priklauso nuo daugelio aplinkybių. Tur būt, svarbiausią vaidmenį čia vaidina žodžio reikšmė ir šio žodžio vartotojų gyvenimo specifika. Kaip matėme, lietuvių kalboje nepaprastai daug naujų vedinių atsirado iš žodžio *arklỹs*, o apie kai kuriuos kitus, daug už jį senesnius mūsų kalbos gyvulių pavadinimus to negalėtume pasakyti. Čia viską nulėmė arklio, kaip pagrindinio gyvulio, vaidmuo žemdirbio gyvenime. Kitose indoeuropiečių kalbose, kurių vartotojai kasdieniniame gyvenime mažiau susidūrė su šiuo gyvuliu, ir žodžių, kilusių iš arklio vardo, nerasime tiek daug. Vienur juos nustelbs, gal būt, dramblio, kitur asilo ar dar kurio kito gyvulio pavadinimo vediniai. Galima spėti, kad ėmus menkėti arklio vaidmeniui, ir dabartinėje lietuvių kalboje vis rečiau beatsiras su jo vardu susijusių žodžių.

Nauji vediniai atsiranda ne tik iš savų žodžių. Svetimos kilmės žodžiai, patekę į naują kalbą ir joje apsibuvę, toliau „dauginasi“ pagal šios kalbos dėsnius, nei kiek nenusileisdami saviems seniesiems. Pavyzdžiui, tokie skoliniai kaip *knygà*, *miẽstas*, *cùkrus*, *mėsà*, *pìnigas*, prieš keletą šimtmečių į lietuvių kalbą atėjo vieniši, o dabar, žvilgtelėję į bet kurį lietuvių kalbos žodyną, rasime ištisus jų lizdus. Kad ir kaip būtų keista bet, pavyzdžiui, dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje žodžių, kilusių iš germaniško skolinio *pìnigas* (< vid. vok. žem. *pennig*), yra kur kas daugiau, negu šio žodžio tėvynėje – vokiečių kalboje, o liet. *miẽstas* naujais dariniais toli pralenkia savo prototipą jau beveik archaizmu virtusį baltr. *место*.

Kitas leksikos turtėjimo kelias yra žodžių reikšmių daugėjimas. Kiekvienas naujai atsiradęs žodis iš pradžių paprastai teturi vieną reikšmę. Tačiau toliau žodžio vartojimo sfera dažnai plečiasi, ir jis įgyja vis naujas ir naujas reikšmes. O nauja žodžio reikšmė tai iš dalies ir visai naujo žodžio atsiradimas. Kai kurie kalbininkai, pavyzdžiui, A. Potebnia, visiškai neigė žodžių daugiareikšmiškumą, sakydami, jog „kur dvi reikšmės, ten du žodžiai“. Panašios nuomonės buvo ir L. Ščerba[2]. Charakteringa, kad didžiausiu daugiareikšmiškumu pasižymi dažniausiai mūsų vartojami, iš pradžių paprasčiausias sąvokas reiškusieji žodžiai. Štai akademiniame „Lietuvių kalbos žodyne“ žodžiui *akìs* išskiriamos dvidešimt šešios reikšmės, *ausìs* – dvidešimt septynios, *gýsla* – šešiolika, o žodžiui *bóba* net trisdešimt devynios. Panašus daugiareikšmiškumas būdingas ir daugeliui veiksmažodžių, pavyzdžiui, minėtame žodyne nurodomos net aštuoniasdešimt šešios žodžio *eĩti* reikšmės (LKŽd., II, 770-803).

---

[2] Р. А. Будагов, Введение в науку о языке, Москва, 1958, p. 12.

Naujus kalbos žodžius kuria ta kalba kalbantys žmonės. Turėdami natūralų gimtosios kalbos jausmą, jokiose mokyklose kalbos dėsnių nesimokę, mūsų tėvų tėvai prikūrė tiesiog nesuskaičiuojamą daugybę naujų žodžių. Dalis jų išnyko, nepalikdami jokių pėdsakų, dalis pateko į įvairius raštijos paminklus, kita dalis aktyviai vartojama mūsų dienomis, ir tiesiog sunku įsivaizduoti, kad prieš tam tikrą laiką niekas tokių žodžių nežinojo. Nežinome ir niekada nesužinosime šių žodžių autorių vardų ar pavardžių: jie visi sutelpa vienoje sąvokoje *liaudis*. Tačiau liaudies šnekamosios ir rašomosios kalbos žodžiu gali virsti ir rašytojo, kalbininko ar kurios nors kitos srities specialisto sugalvotas žodis. Tokių dirbtinių žodžių šiandien yra kiekvienos civilizuotos pasaulio tautos kalboje. Vienoje jų esti daugiau, kitoje mažiau, nekalbant jau apie tai, kad esama pasaulyje ir dirbtinių kalbų, kurių kiekvienas žodis, galima sakyti, yra naujai sugalvotas, vienaip ar kitaip šiai kalbai pritaikytas.

Lietuvių kalboje šiandien taip pat gausu žodžių, kurių kūrėjus ar išpopuliarintojus mes žinome. Naujų žodžių prireikė jau pirmiesiems lietuviškų knygų autoriams. Versdami religinio turinio raštus, nesurasdami įvairioms, liaudžiai dažniausiai svetimoms, sąvokoms atitikmenų gyvojoje lietuvių kalboje, jie buvo priversti įsivesti svetimų kalbų žodžius arba darytis jiems lietuviškus pakaitalus.

Šiuo metu jau ne visada aišku, kurį žodį tas ar kitas pirmųjų mūsų raštų autorius pats sugalvojo, naudodamasis svetimos kalbos pavyzdžiu, o kurį perėmė į savo raštus iš liaudies šnekamosios kalbos.

Pavyzdžiui, M. Mažvydas jau vartojo tokius žodžius, kaip: *buitis*, *įstatymas*, *mokslas*, *mokytojas*, *skaitytinė* „raidė".

M. Daukšos raštuose randame žodžius: *klausėjas*, *rašytojas*, *veikėjas*, *pranokėjas*, *pašaukimas*, *įkvėpimas*, *valanda*, *paliktinis* „palikuonis", *paveikslas* „vaizdas", *lakštas* „laiškas", *siuvikis* „siuvėjas", *slibinas*, *veizdyklė* „reginys", *vakarinė* „vakarienė".

Daug naujų žodžių į raštų kalbą įvedė K. Širvydas. Jis naujoms sąvokoms stengėsi rasti tinkamų žodžių liaudies kalboje, o neradęs kurdavo daugiau ar mažiau vykusius naujadarus. Dalis K. Širvydo žodžių didesnio populiarumo nesusilaukė, tačiau vienas kitas išliko iki mūsų dienų ir įsigalėjo literatūrinėje lietuvių kalboje. Prie tokių veikiausiai priskirtini: *kupranugaris*, *prakalba*. K. Širvydo raštuose randame ir: *gydytojas*, *nuodėmė*, *stiklinė*, *virtuvė*, *taisyklė*, *iždas*, *priegalvis* „pagalvė". Šiuos žodžius K. Širvydas galėjo paimti iš liaudies kalbos, bet galėjo ir pats sukurti. Iš neprigijusių lietuvių kalboje K. Širvydo žodžių galima paminėti: *austuvė* „audykla", *didžianamė* „dvaras", *maudytinė* „maudykla", *miestavaldis* „burmistras", *protameilis* „filosofas", *vaikavedys* „pedagogas", *ženkladarė* „fantazija", *veizdyklės* „akiniai" ir kt.

Daugybe naujadarų lietuvių kalbą mėgino praturtinti S. Daukantas, tačiau daugelis jų buvo nevykę. Be to, S. Daukantas dažnai visai be reikalo mėgindavo keisti savais naujadarais ne tik svetimybes, bet ir nieku dėtus senus lietuviškus žodžius. Suprantama, kad didesnė S. Daukanto naujadarų dalis literatūrinės lietuvių kalbos leksikai žymesnio poveikio neturėjo. Štai kai kurie S. Daukanto mėginti panaudoti lietuvių kalboje žodžiai: *aušrėnai* „baltai", *dirbinyčia* „fabrikas", *jungvilkis* „artojas", *jūrinas* „jūrininkas", *karmūša* „kova", *karvaida* „karininkas", *rūbdarbis* „siuvėjas", *sukrautuvė* „sandėlis", *vandeneivis* „jūrininkas", *vypsonė* „spektaklis", *žeisčionis* „savižudis", *balsūnė* „skiemuo", *dėsmė* „nuosaka", *gaudė* „prielinksnis", *lai-*

kausena „asmenavimas“, *veikrodis* „veiksmažodis“, *veikrovardis* „dalyvis“, *laikuoti* „asmenuoti“, *laiptosena* „laipsniavimas“ ir kt. Iš žodžių, kurie per S. Daukanto raštus pateko į literatūrinę kalbą, paminėtini: *aukà, aũkuras, laĩkrodis, bũdvardis*, iš dalies – *daiktãvardis* (S. Daukantas vartojo formą *daiktvardis*).

Tačiau daugiausia lietuvių kalbą vykusiais naujadarais praturtino žymusis mūsų kalbininkas J. Jablonskis. Turėdamas puikią gimtosios kalbos nuovoką ir gerą lingvistinį išsilavinimą, jis sukūrė nemaža naujų lietuvių kalbos žodžių, jais pakeisdamas kai kurias svetimybes ir daugybę savo pirmtakų blogai padarytų naujadarų. J. Jablonskis ne tiktai kūrė naujus žodžius: mūsų raštų kalboje jis pradėjo naudoti ir daugelį vykusiai padarytų atskirose tarmėse vartojamų žodžių, prireikus suteikdamas jiems ir visai naujas reikšmes. Jo dėka šiandien literatūrinėje kalboje vartojame tokius žodžius, kaip: *mokinỹs, mokyklà, degtùkas, pirmãdienis, antrãdienis, valdiniñkas, viršininkas, atvirùkas, įspūdis, įtaka, pažangà, bendradarbis, turinỹs, pójūtis, vadovėlis, vandenìlis, vienãskaita, daugìskaita, skaitmuõ, nėtvarka, pavéikslas, skelbìmas, prekýmetis, sodininkỹstė, daržininkỹstė, šviesuõlis, tamsuõlis, pirklỹs, rašýtojas, tautiėtis, ateitìs, praeitìs, tìkslas, valstiėtis, smalsùs, vaizduõtė* ir kt.

Reikia pasakyti, kad J. Jablonskis, svetimybes keisdamas savais naujadarais, elgėsi labai atsargiai. Jis nesistengė, kaip kai kurie jo pirmtakai, iš lietuvių kalbos išguiti kiekvieną svetimos kilmės žodį.

Atskirą lietuvių kalbos leksikos dalį sudaro vadinamieji tarptautiniai žodžiai. Tai daugiausia graikiškos, lotyniškos kilmės žodžiai, susiję su įvairiomis kultūros srities sąvokomis, mokslo, meno terminai, iš pirminių šaltinių ar per įvairius tarpininkus šiandien paplitę beveik viso civilizuoto pasaulio kalbose. Kai kuriose kalbose jau nuo pat jų raštijos formavimosi pradžios pastebima tendencija vengti šios rūšies žodžių, pakeičiant juos savais naujadarais, dažniausiai atitinkamų tarptautinių žodžių vertimais. Pavyzdžiui, dabartinėje islandų kalboje net tokios sąvokos, kaip „elektra“, „telegrafas“, „fotografija“, „fizika“, „materializmas“, „matematika“, „gramatika“, „progresas“, „fakultetas“, „kultūra“ reiškiamos islandiškos kilmės žodžiais[3]. Panašių polinkių būta ir lietuvių literatūrinės kalbos istorijoje. Štai teatrą K. Širvydas vadino *stebukline*, M. Valančius – *vypsosena*, kai kurie buržuazinės Lietuvos puristai – *vaidykla*. Tarptautinius žodžius keisti lietuviškais atitikmenimis stengėsi ir aušrininkai. „Aušroje“ randame *oramieris* „barometras“, *šiltamieris* „termometras“, *savininkas* „egoistas“, *tėvyninkas* „patriotas“, *žemaprašis* „geografija“, *žiedyklė* „forma“, *pirmokas* „atomas“ ir t.t.

Tarptautinius žodžius keisti įvairiausiais naujadarais ypač buvo sujudę kai kurie buržuazinės Lietuvos puristai (A. Vireliūnas, S. Dabušis). Tada raštų kalboje pasipylė visokiausi tarptautinių žodžių surogatai, nevykę terminai, apie kuriuos J. Jablonskis sakė, kad „man seniui net galva ima suktis, beskaitant įvairius tų terminų rinkinius ar projektus“[4]. Štai kai kurie naujadarai, kuriais tuo metu mėginta pakeisti daugelį lietuvių kalboje vartojamų tarptautinių žodžių: *agna* „energija“, *buitpieša* „biografija“, *didžkuris* „genijus“, *mirčioraša* „nekrologas“, *būtovė* „istorija“, *įdarbė* „kultūra“, *orovė* „klimatas“, *raštuomenė* „literatūra“, *sielotyris* „psichologas“, *matomokslis* „geometrija“, *trikampjomata* „trigonometrija“, *tara* „teori-

[3] М. И. Стеблин-Каменский, История скандинавских языков, Москва-Ленинград, 1953, p. 300.

[4] Jablonskio raštai, red. J. Balčikonis, IV, Kaunas, 1935, p. 307.

ja", *lygdera* „proporcija", *dangūtyra* „astronomija", *orija* „atmosfera", *šviesovaida* „kinematografija", *daiktininkas* „realistas", *žodininkas* „formalistas", *gintra* „elektra" ir kt.

Tačiau kai kurie geriau padaryti lietuviški tarptautinių žodžių pakaitalai įsigalėjo literatūrinėje kalboje; ypač tai pasakytina apie kalbos mokslo terminus.

LIETUVIŲ KALBOS LEKSIKOS TURTĖJIMAS TARYBINĖS SANTVARKOS METAIS

Naujas lietuvių kalbos leksikos istorijos etapas prasidėjo, atkūrus Lietuvoje tarybinę santvarką. Kartu su visuomeninio gyvenimo pakitimais, nepaprastai išaugusia kultūra, suintensyvėjusia gamyba atsirado pakitimų ir lietuvių kalboje, ypač jos leksikoje. Leksika, būdama judriausias kalbos elementas, ryškiai atspindėjo visas tarybinio gyvenimo naujoves.

A. Lyberis ir K. Ulvydas, plačiau nagrinėję lietuvių literatūrinės kalbos leksikos praturtėjimą Tarybų valdžios metais, nurodo tris leksikos kitėjimo kryptis: „Pirma, lietuvių literatūrinėje kalboje atsirado daugybė naujų žodžių bei posakių, įsigalėjus Lietuvoje socialistinei santvarkai; antra, dalis žodžių bei jų reikšmių, būdingų senajai, buržuazinei santvarkai ir buržuazinei kultūrai, paseno ir pasitraukė į pasyviąją žodyno atsargą; trečia, daugybė žodžių įgavo naujas reikšmes, naują turinį"[1].

Intensyviausiai leksika kitėjo pirmąja kryptimi. Tarybinės santvarkos metais atsiradę žodžiai šiandien skaičiuojami jau tūkstančiais. Didžiausią šių naujadarų dalį sudaro įvairių mokslo, meno, pramonės ir žemės ūkio sričių terminai. Tik per pastarąjį dešimtmetį buvo išleisti atskiromis knygomis chemijos, fizikos, melioracijos, geologijos ir fizinės geografijos, teisės, muzikos, literatūros, sporto ir kitų terminų žodynai. Sudarinėjami net tokių mokslo sričių terminai, kaip automatikos, branduolinės energetikos ir kt. Dėl bendro respublikos kultūros ir švietimo pakilimo kai kurie šiaipjau specifiniai vienos ar kitos mokslo šakos terminai neapsiriboja siauru specialistų rateliu, bet per spaudą, radiją pasiekia plačiąsias mases ir tampa liaudies aktyviosios leksikos žodžiais.

Tarybinės santvarkos metais atsirado nemaža tokių žodžių, be kurių šiandien lietuvių kalbos negalime nė įsivaizduoti, kaip antai: *darbãdienis, gyvénvietė, kolūkis, peñkmetis, septýnmetis, profsąjunga, komjaunìmas*. Plačiai vartojami tokie žodžiai, kaip *savìveikla, savikrìtika, savìeiga, savaeĩgis, išdirbis, lygiavà, paraiškà, prisiskaĩtėlis, pirmūnas, tarprespublikìnis, visasąjunginis, žymūnas, draugóvė, draugóvininkas, ištuoka* ir daugelis kitų.

Lietuvių kalbos leksikos praturtėjimą tarybinės santvarkos metais iliustruoja tokia detalė. Akademinio „Lietuvių kalbos žodyno" pirmajame tome, pasirodžiusiame 1941 m., raide *a* prasidedančių žodžių skyriuje nėra daugiau negu šimto žodžių, kurie dabar vartojami mūsų literatūrinėje kalboje. Beveik visi jie yra atsiradę per pastaruosius du dešimtmečius, o tie, kurie buvo ir anksčiau, intensyviau pradėti vartoti tarybinės santvarkos metais. Štai dalis tų žodžių, kuriais ateityje neišvengiamai turės būti papildyta akademinio „Lietuvių kalbos žodyno" pirmojo tomo *a* raidė:

[1] A. Lyberis ir K. Ulvydas, Lietuvių literatūrinės kalbos leksikos praturtėjimas tarybinės santvarkos metais, „Literatūra ir kalba", III, Vilnius, 1958, p. 31.

aklãvietė „padėtis be išeities“, *akméngrąžtis* „grąžtas akmeniui, uolai gręžti“, *akménpiūklis* „piūklas akmenims piauti“, *akménskaldė* „akmenų skaldomoji mašina“, *akméntrupė* „akmenų trupinamoji mašina“, *amatininkỹstė* „vertimasis amatu“, *amatiniñkiškas*, *amatininkiškùmas* „amatininkiškų ypatybių turėjimas; primityvumas, neorganizuotumas darbe“, *añtkainis* „suma, kuria pakelta ko nors kaina“, *antklãsinis* „neklasinis, esantis virš klasinio visuomenės susigrupavimo“, *añtpelnis* „kapitalistinėje visuomenėje – pelnas, viršijantis vidutinio pelno normą“, *añtproduktis* „pridėtinis produktas“, *antraeĩlininkas* „asmuo, einantis antraeiles pareigas (tarnybą)“, *antramečiáuti* „antrus metus toje pačioje klasėje būti“, *antramečiãvimas*, *antrametỹstė* „buvimas toje pačioje klasėje antrus metus“, *añtskrydis* „užskridimas (lėktuvų, paukščių)“, *añtslėgis* „viršnorminis slėgimas“, *añtstatas* „toks istorinio materializmo terminas“, *añtvertė* „pridedamoji vertė“, *añtveržlė* „ant veržlių dedama geležėlė“, *apčiuopà* „ligonio organų tyrimo metodas apčiuopiant pirštais; palpacija“, *apdailà* „apdailinimas, pagražinimas“, *apýbraižininkas* „apybraižų rašytojas“, *apyvartùs* „greitą apyvartą darantis“, *apyvartùmas*, *apsuptìs* „apsupimas; apsupimo vieta“, *atliekà* „kad lieka ką padarius; liekana, atlaika“, *atmenà* „knygelė su trumpomis žiniomis bei duomenimis apie kokį nors dalyką ar įvykį“, *atódirbis* „atidirbimas, lažas“, *atósmūgis* „smūgis į smūgį“, *atošaka* „atsišakojimas, atšaka“, *atótaka* „atitekėjimas“, *atrankìnis* (derliaus nuėmimas, *-ės* varžybos), *ãtskyrininkas* „tam tikrą sporto meistriškumo laipsnį pasiekęs žmogus“, *ãtskyris* (sporto), *atvaizdinỹs* „atsimušimas, atspindys“, *augalininkỹstė* „augalų auginimas, kultivavimas; mokslas apie augalus“, *aukštãkrosnininkas* „prie aukštakrosnės dirbantis darbininkas“, *aukštaveĩtis* „aukštos vertės“[2]. Pažymėtina, kad visi čia mūsų nurodyti pavyzdžiai jau yra 1954 m. išleistame „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“, kuris savo apimtimi toli gražu negali prilygti akademiniam „Lietuvių kalbos žodynui“.

Norėdami išryškinti, kaip tarybinės santvarkos metais praturtėjo atskirų sričių leksika, pamėginsime kiek detaliau apžvelgti vienos kurios srities, pavyzdžiui, sveikatos apsaugos, leksinius pakitimus.

Tarybinės santvarkos metais, įvedus nemokamą gydymą, nepaprastai išplėtus medicininio aptarnavimo tinklą, šis visuomeninio gyvenimo baras visai pasikeitė. Kartu su šiuo pasikeitimu įvyko, pasakytume, tikra revoliucija ir toje lietuvių kalbos leksikos dalyje, kuri betarpiškai susijusi su sveikatos apsaugos naujovėmis. Pirmiausia, iš aktyvios vartosenos pasitraukė vienas kitas naujosios gyvenimo sąlygoms nebereikalingas šios srities terminas, pvz.: *ligónių kasà*, *apskritiẽs ligóninė*, *pribuvėja*, *bobùtė* „be specialaus mokslo akušerė“ ir kt. Tačiau vietoj jų atsirado daugybė naujų šiandien plačiai spaudoje ir šnekamojoje kalboje vartojamų žodžių bei žodžių junginių: *sveikãtos apsaugõs ministèrija*, *respublikìnė klinikìnė ligóninė*, *rajòninė ligóninė*, *apýlinkės ligóninė*, *rajòno poliklìnika*, *sveikãtos apsaugõs skỹrius*, *káimo ambulatòrija*, *kolūkio ambulatòrija*, *klinikìnė diagnòstinė ambulatòrija*, *sanitãrinio švietìmo namaĩ*, *įmonės sveikãtos pùnktas*, *póilsio namaĩ*, *žinýbiniai póilsio namaĩ*, *„Mótinos ir vaĩko“ póilsio namaĩ*, *gimdymo namaĩ*, *naktìnė sanatòrija*, *mokyklà-sanatòrija*, *móterų konsultãcija*, *vaikų konsultãcija*, *vaikų lopšẽlis*, *móters ir vaĩko sveikãtos apsaugà*, *visuomenìnės sveikãtos apsaugõs aktỹvas*, *ligónių dispanserizãcija*, *sanitãrinis švietìmas*, *felčerių-akùšerių pùnktas*, *felčerių-akùšerių tiñklas*,

[2] Kitus pavyzdžius plg. A. Lyberis ir K. Ulvydas, ten pat, p. 49–54.

vidurìnis medicìnos personãlas, apýlinkės medicìnos sesuõ, apýlinkės gýdytojas, vidurìnė medicìnos mokyklà, medicìnos institùtas, eksperimeñtinės medicìnos institùtas, epidemiològijos-higiẽnos institùtas, onkològijos institùtas, kuròrtų valdýba, medicìnos liáudies universitètas, rajòno gýdytojas, vyr. gýdytojas, vyr. terapeũtas, vyr. akùšeris-ginekològas, miẽsto stacionãras, káimo stacionãras, sanitãrinė aviãcija, kraũjo pérpylimo stotìs, nedarbingùmo lapẽlis, nedarbingùmo dienà, gamýbinė gimnãstika, keliãlapis į póilsio namùs, keliãlapis į kuròrtą, dekrètinės atóstogos, invalidùmo peñsija, senãtvės peñsija, invalidùmo grùpė ir kt.[3]

Tarybinės santvarkos metais labai paplatėjo daugelio lietuvių kalbos žodžių vartojimo sfera. Pavyzdžiui, jau seniai lietuvių kalboje žinomi žodžiai *krìtika, kritikúoti.* Tačiau jeigu mes palyginsime, kaip dažnai šie žodžiai buvo vartojami buržuazinėje spaudoje ir kiek jie sutinkami tarybinės santvarkos metų leidiniuose, galėsime konstatuoti didelį jų vartosenos išplitimą. Tarybinės santvarkos metais atsirado anksčiau visiškai nežinomi ar be galo retai tevartojami šių žodžių junginiai *krìtika iš apačiõs, krìtika iš viršaũs, krìtika iš dešinẽs, krìtika iš kairẽs, krìtinis realizmas, výstyti krìtiką ir savikrìtiką, užgniáužti krìtiką, krìtinės pãstabos, krìtikos ugnìs, principìnė krìtika.*

Kaip minėta, nemaža dalis daugiausia buržuazinei santvarkai ir buržuazinei kultūrai bei ideologijai būdingų žodžių pasitraukė į pasyviosios leksikos fondą. Kai kurių tos srities žodžių vartojimo sfera tiek susiaurėjo, kad jaunesnioji karta nebežino jų reikšmės. Kita dalis šnekamojoje kalboje, o taip pat ir raštuose vartojama tik kalbant apie kapitalistinių šalių gyvenimą arba mūsų šalies praeitį. Iš tokių, į pasyviąją leksiką besitraukiančių žodžių galima nurodyti šiuos: *bùrmistras* „miesto savivaldybės galva“, *viršáitis* „valsčiaus viršininkas“, *añtstolis* „prievaizdas; buvusioje buržuazinėje Lietuvoje – teismo sprendimų vykdytojas; policijos nuovados viršininkas ikirevoliucinėje Rusijoje“, *polìcija, polìcininkas, núovada,* „policijos skyrius“, *kapeliõnas* „katalikų kunigas – tikybos mokytojas“, *pùskarininkis* „kariuomenės jaunesniųjų vadų laipsnis; seržantas“, *apskritìs* „tam tikras administracinis teritorijos vienetas“, *valsčius* „administracinis teritorijos vienetas, mažesnis už apskritį“, *bažnýtkaimis* „kaimas, kur yra bažnyčia“, *parãpija* „tam tikra bažnytinė apylinkė“, *seniūnijà* „žemiausias kaimo vietovės administracinis vienetas, tvarkomas seniūno“, *savivaldýbė* „kapitalistiniuose kraštuose – vietinės valdžios organas, formaliai renkamas“, *seĩmas* „parlamento pavadinimas kai kuriose šalyse“, *varžýtynės* „viešas pardavimas, kai parduodamąjį daiktą įgyja asmuo, kuris už jį pasiūlė didžiausią kainą“, *sekmìnės* „krikščionių tariamojo šventosios dvasios atsiuntimo šventė“, *kalėdos* „krikščionių ir kitų religijų žiemos šventė“, *kalėdà* „bažnyčios tarnų rinkliava; paviržis“, *velýkos* „krikščionių tariamojo Kristaus prisikėlimo šventė“, *vėlìnės* „mirusiųjų minėjimo diena, šventė“, *atlaidaĩ* „kokio nors bažnyčios vadinamo šventojo garbei iškilmingos pamaldos“, *pãsninkas* „susilaikymas nuo tam tikro valgio“, *kùmetis* „dvarininko ar buožės samdomas valstietis, dirbantis už butą ir atlyginimą natūra“, *kumetýnas* „kumečių gyvenamoji vieta“, *pavìržis* „priedas valgomais produktais už darbą“, *tarpkalėdis* „atostogos po kalėdų (bernui, piemeniui)“, *seminārija* „vidurinė mokykla pradžios mokyklų mokytojams rengti; mokykla dvasininkams rengti“, *seminarìstas* „seminarijos mokinys, auklė-

[3] Plg. taip pat A. Lyberis ir K. Ulvydas, ten pat, p. 59.

tinis", *gimnãzija* „bendrojo lavinimo vidurinė mokykla", *gimnazìstas* „gimnazijos mokinys" ir kt.

Tam tikros dalies žodžių išnyksta kai kurios reikšmės. Pavyzdžiui, žodžiai *mergà, bérnas, pùsbernis, pùsmergė* jau beveik nevartojami dvarininko ar buožės samdinių reikšme.

Daugelis žodžių tarybinės santvarkos metais pakeitė savo turinį, įgydami visai naujas reikšmes. Iš tokių žodžių pirmiausia paminėtini : *draũgas, brigadà, palydõvas, apžiūrà, liáudis, põnas, pioniẽrius, rajònas* ir daugelis kitų. Štai, žodis *draũgas*, anksčiau reiškęs žmogų artimą kam savo pažiūromis, veikla, gyvenimo sąlygomis, įgauna naują reikšmę – kurio nors kolektyvo, savos (partinės, tarybinės) aplinkos nario. Be to, jis pradėtas vartoti kreipiniu, nepaisant ar asmuo, į kurį kreipiamasi, yra bičiulis ar visai nepažįstamas žmogus. Žodis *brigadà*, anksčiau reiškęs tam tikrą kariuomenės dalinį, tarybinės santvarkos metais pradėtas vartoti kolektyvo, atliekančio gamybinius ir visuomeninius uždavinius, reikšme. Šalia *kariuomenės brigados* atsiranda ir *agitatorių, laukininkystės, komunistinio darbo brigados*. Žodis *fèrma* anksčiau lietuvių kalboje paprastai buvo vartojamas amerikietiško ūkio reikšme. Šiuo metu tas žodis reiškia kokią specialią gyvulininkystės ar paukštininkystės šaką kolektyviniame ar tarybiniame ūkyje. Dėl nuostabių tarybinio mokslo ir technikos laimėjimų žodis *palydõvas* įgijo naują dirbtinio žemės palydovo reikšmę. Žodis *apžiūrà*, anksčiau dažniausiai vartotas priežiūros reikšme, šiandien reiškia saviveiklos, karinių pajėgų patikrinimą. Visiškai kitą turinį įgijo žodžiai *liáudis, põnas. Liáudis*, buržuazinėje Lietuvoje paprastai turėjęs niekinamąjį atspalvį, reiškęs tamsius, neturtingus žmones, tampa bendru socialistinės valstybės ar šalies gyventojų pavadinimu. *Põnas* įgyja neigiamą atspalvį, pradėjęs reikšti dykūną, lengvabūdį, o kreipiniu vartojamas tiktai santykiuose su užsieniečiais. *Pioniẽrius* šiandien mums pirmiausia yra komunistinės Lenino vardo vaikų organizacijos narys, paskui – naujų kelių kurioje nors srityje ieškotojas ir tik labai retai – inžinerijos dalinių karys. *Rajonas* įgavo specialią tam tikro administracinio vieneto reikšmę.

Visi šie leksikos pakitimai lietuvių kalboje vyko palaipsniui. Tam tikros jų užuomazgos pastebimos jau gerokai prieš tarybinės santvarkos atkūrimą. Kartu su Didžiąja Socialistine Spalio revoliucija, tarybinės socialistinės Lietuvos respublikos paskelbimu 1918 metais atsirado naujų šiuos istorinius įvykius atspindinčių žodžių, kurių ir buržuazijos valdžios metais nepajėgta išbraukti iš kasdieninės vartosenos. Jau 1918 m. gruodžio 16 d. Laikinosios darbininkų ir vargingųjų valstiečių valdžios manifeste randame žodžius *socialìstinė revoliùcija, pasaulìnė proletãrų revoliùcija, proletariãtas, Ceñtro Komitètas, Raudonóji Ármija, raudonarmiẽtis, darbiniñkų klãsė, kontrrevoliùcija* ir kt.

Daugelis šiuo metu lietuvių kalboje vartojamų socialistinei santvarkai būdingų žodžių pirmiausia pasirodė pažangiojoje pogrindinėje spaudoje ir Tarybų Sąjungoje leistuose lietuvių laikraščiuose, žurnaluose bei kitokio pobūdžio leidiniuose. Iš šių leidinių su tarybine santvarka susijusios leksinės naujovės dar buržuazijos valdymo metais, nepaisant nepaprastai sunkių, kiekvieną pažangesnį judėjimą slopinusių sąlygų, pamažu skverbėsi į šnekamąją kalbą, patekdavo į pažangiųjų rašytojų kūrybą.

Tam tikra dalis tarybinės santvarkos terminijos lietuvių kalboje plito ir per buržuazinę spaudą, nes joje neretai būdavo rašoma apie Tarybų Sąjungos gyve-

nimą, tiesa, dažniausiai jį iškraipant ir nušviečiant tendencingai iš buržuazinės ideologijos, antitarybinių pozicijų. Nepaisant griežtos cenzūros, kartais būdavo išspausdinamas ir vienas kitas objektyvesnis kelionių po Tarybų Sąjungą reportažas, išeidavo tarybinės grožinės literatūros veikalų vertimų.

Šiais ir kitais keliais jau prieš 1940-tuosius metus į lietuvių kalbą atėjo žodžiai *komjaunuõlis, komjaunìmas, pioniẽrius, marksìstas, soclenktỹnės, brigadà* (darbo), *peñkmetis, plėnumas, komisãras, komisariãtas, komjaunìmo organizãcija, póilsio namaĩ, litfòndas* ir kt.

Nemaža dalis šiandien lietuvių kalboje visuotinai prigijusių tarybinės santvarkos leksinių naujovių praėjo savotišką raidos kelią. Jų tarpe kartais pasitaikydavo ir prasčiau pavykusių, netaisyklingos darybos žodžių. Šie žodžiai dažnai atsirasdavo stichiškai be kalbininkų ar šiaip kalbos dalykais besidominčių žmonių kontrolės. Tačiau greitai nuo jų paprastai būdavo atsisakoma, pakeičiant juos geresniais taisyklingos darybos žodžiais bei terminais. Iš pradžių kiek daugiau buvo linkstama naujus žodžius skolintis tiesiog iš rusų kalbos. Vėliau stengtasi daugiau išsiversti lietuviškais atitikmenimis, kurti naujadarus, remiantis sena leksine lietuvių kalbos medžiaga.

Lietuvių kalbos žodis *taryba* vartojamas jau pačioje XX a. pradžioje, rusų „*совет*“ reikšme aptinkamas jau pirmuosiuose revoliucinės Lietuvos vyriausybės dokumentuose. Tačiau dar iki pat 1940-tųjų metų tarybinės valstybės, atskirų tarybinių respublikų pavadinimams ir kitais panašiais atvejais buvo vartojamas ne žodis *tarýba* ar jo vediniai, bet rusiškos kilmės, tiesą sakant, jau tarptautiniais tapę, šio žodžio atitikmenys, plg. *Sovietų Sąjunga, SSSR, Sovietų Besarabija, Sovietų Lietuva, sovietų valdžia, sovietų šeima, sovietiniai rašytojai, sovietiškas aktyvas, „Apie sovietišką pasą“* (V. Majakovskio eilėraščio pavadinimas) ir kt. 1940-tųjų metų spaudoje jau pasirodo *Tarybų Lietuva*, kuris kartais dar vartojamas kartu su *Sovietų Sąjunga*, o tų metų pabaigoje rusų *совет, советский* jau, galima sakyti, ištisai verčiamas *tarýba, tarýbinis*. Atsiranda: *TSRS, Lietuvos TSR, Tarybų Sąjungos Liaudies Komisarų Taryba, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas, TSRS Konstitucija* ir kiti pavadinimai, kurie prigyja tiek mūsų spaudoje, tiek ir šnekamojoje kalboje.

Šiandien, rodos, tokia aiški ir jokių abejonių nekelianti sąvoka, kaip *vỹkdomasis komitètas*, praeityje keletą kartų yra keitusi savo pavadinimą, kol galutinai nusistovėjo dabartinis variantas. Spaudoje aptinkami tokie šios sąvokos pavadinimai: *Pildkomas, Pildomasis Komitetas, Veikiantysis Komitetas*.

Vietoje dabartinio *milicininko, brigadininko* vienu metu buvo vartojama *milicionierius, brigadierius, brigadyrius*.

Dabartinio *spartuõlio* vietoje gana plačiai buvo vartojamas *udarnikas*. *Kolchozą, kolchozniką* ne taip seniai pakeitė *kolūkis, kolūkiẽtis*. Pastarieji žodžiai mūsų spaudoje pasirodė tik 1949-tais metais, iš kur jie nepaprastai greitai pateko į šnekamąją kalbą ir pamažu ima išstumti rusiškuosius žodžius.

Šalia žodžio *komjaunìmas* iki 1940-tųjų metų dažnai spaudoje sutinkamas ir žodis *komsomòlas*. Jau buržuazinėje spaudoje retkarčiais pasitaikydavo *pioniẽrius* „komunistinės Lenino vardo vaikų organizacijos nario“ reikšme. Tiesa, neišsiversta ir be naivių šio žodžio reikšmės aiškinimų, esą: „pionieriais vadinami sovietų skautai“ ir pan.

Kai kurie dabar tvirtai įsigalėję tarybiniam gyvenimui būdingų sąvokų pavadinimai praėjo tam tikrą evoliuciją ir darybos atžvilgiu. Anksčiau vartoti dviejų atskirų žodžių junginiai vėliau pradėti jungti į sudurtinius žodžius. Pavyzdžiui, jau buržuazinėje spaudoje aptinkami *sienos laikraštis, darbo diena* pavirto *sienlaikraščiu, darbãdieniu, socialìstinės lenktỹnės – soclenktỹnėmis.*

Esti atvejų, kai ir taisyklingos darybos tam tikru metu plačiai įsigalėję žodžiai būdavo pakeičiami kitais. Pavyzdžiui, Tarybų Sąjungoje leidžiamame lietuvių žurnale „Priekale" ir kituose leidiniuose vietoj dabartinių mūsų žodžių *pógrindis, pógrindinis* buvo vartojama *palėpė, palėpinis*, plg. *palėpės darbas, Lietuvos palėpinė spauda* ir kt.

Kuriant naujus lietuvių literatūrinės kalbos žodžius, ypač įvairių mokslo ir gamybos sričių terminus, šiuo metu labai didelį ir iš esmės teigiamą poveikį turi rusų kalba, nes ji „turėdama seniausias rašto tradicijas, būdama turtingiausia tarpnacionalinė literatūrinė kalba, yra neišsenkamas žodžių ir posakių šaltinis, iš kurio semiasi reikalingų terminų ir frazeologijos visos nacionalinės kalbos"[4]. Šio teiginio teisingumu buvo galima įsitikinti ir iš šios trumpos tarybinio laikotarpio lietuvių kalbos leksikos apžvalgos.

Tarybinės santvarkos metais lietuvių kalboje pastebimos ir kai kurios naujos žodžių darybos tendencijos. Jų aktyvizacijai taip pat gana dažnai turi įtakos rusų kalba.

Pastaraisiais metais labai dari tapo priesaga *-ininkas (-ininkė)*. Dažniausiai su šia priesaga padaromi įvairių naujų profesijų atstovų pavadinimai, pvz.: *árklininkas, paũkštininkas, gamýbininkas, dirvózemininkas, kombáininkas, savìveiklininkas, paviẽninkas, mičiùrininkas, ãtskyrininkas.* Ši priesaga tapo tokia produktyvi, jog jos dariniai kartais išstumia seniai lietuvių kalboje vartojamus su kita priesaga padarytus žodžius. Pavyzdžiui, *geležìnkelininkas* išstumia žodį *geležinkeliẽtis, láiškininkas* pakeičia žodį *laiškanešỹs.* Jaučiama tendencija žodžius *futbolìstas, finansìstas, traktorìstas, motociklìstas* keisti žodžiais *fùtbolininkas, finánsininkas, trãktorininkas, motocìklininkas.* Šalia žodžio *krõsnius* vartojamas ir *krósninin kas.*

Labai daug naujų daiktavardžių atsirado su priesaga *-ystė*, kuri daugeliu atvejų atitinka rusų *-ство*, plg. *augalininkỹstė, grūdininkỹstė, pieninin kỹstė, pievininkỹstė*, su priesaga *-umas*, dažniausiai atitinkančia rusų *-ость*, plg. *mažaraštiškùmas, kryptingùmas, renkamùmas* ir kt.[5].

Tarybinės santvarkos metais lietuvių kalboje labai padaugėjo būdvardžių su priesaga *-inis*. Daugeliui tokių būdvardžių atsirasti padėjo rusų kalbos būdvardžiai su priesagomis *-ный, -ский*, plg. *leninìnis, tarýbinis, plėšìninis, mičiùrininis, neakivaizdìnis, gamýbinis.*

Lietuvių kalboje prigijo ir naujų darybinių modelių. Pirmiausia reikėtų pažymėti įvairias santrumpas, kurių anksčiau lietuvių kalboje labai retai tepasitaikydavo. Pavyzdžiui, santrumpos, kurių pirmasis komponentas yra sutrumpintas žodis arba tik šio žodžio pirmasis skiemuo, o antrasis – visas žodis, plg. *komjaunuõlis, komjaunìmas, specdrabùžiai, kolūkis, pramprekýba, agitpùnktas* ir kt.

[4] J. Kruopas, Dabartinės lietuvių kalbos vystymosi tyrinėjimas, „Lietuvių kalbotyros klausimai", VI, Vilnius, 1963, p. 28.

[5] A. Lyberis ir K. Ulvydas, ten pat, p. 84–92; И. Р. Круопас, О современном состоянии и путях дальнейшего развития литовского литературного языка, „Вопросы развития литературных языков народов СССР в советскую эпоху", Алма-Ата, 1964, p. 248.

Rusų kalbos įtakoje dažnai sudarinėjamos vadinamosios raidinės santrumpos. Buržuazinės santvarkos metais lietuvių kalboje pasitaikydavo tik viena kita tokio tipo santrumpa, dažniausiai įvairių sporto klubų pavadinimai, o tarybinės santvarkos metais jų atsirado šimtai, ir žymi šios santrumpos svarbias tarybinės tikrovės sąvokas, plg. *TSRS, LTSR, TSKP, VLKJS, CK, HES, VDR* ir kt.

Reikia pasakyti, kad lietuvių kalboje kurį laiką buvo pradėtos sudarinėti ir nevykusios santrumpos, kurias ir ištarti, ir suprasti buvo sunku, plg. *Lietautokelprojèktas < Lietuvõs TSR automobìlių kelių projektãvimo institùtas, Vyrgeležrestorãnas < Vyriáusioji geležìnkelių restorãnų kontorà* ir kt. Tačiau pastaruoju metu jos visiškai baigia išnykti tiek iš šnekamosios, tiek ir iš spaudos kalbos.

Pastarųjų dešimtmečių kalboje įsigalėjo ir tokie žodžių junginiai, kaip *marksistinis-leninìnis, idėjinis-polìtinis, kultūrinis-istòrinis pìevinis-ganỹklinis, kvadrãtinis--lizdìnis* ir kt. Šio darybos tipo aktyvizacijai taip pat turėjo įtakos rusų kalba.

Dėl rusų kalbos įtakos paplatėjo lietuvių kalbos kai kurių žodžių reikšmė, o kartu ir vartojimo sfera. Pavyzdžiui, veiksmažodis *kovóti* „kautis, muštis“, „varžytis sporto rungtynėse“, „stengtis nugalėti“ rusų kalbos veiksmažodžio *бороться* įtakoje pradėtas vartoti ir reikšme „stengtis pasiekti ką nors“, plg. *kovóti už taĩką, kovóti dėl aukštõs kokỹbės prodùkcijos* ir t. t.

Veiksmažodis *įdíegti* šalia reikšmės „sodinti“ pradėtas plačiai vartoti „padaryti, kad įsigalėtų, įsitvirtintų“ reikšme, plg. *įdíegti į gamỹbą.*

Veiksmažodis *výstyti* šalia „vynioti, supti vystyklais“ reikšmės labai dažnai vartojamas „plėtoti, didinti“ reikšme, plg. *výstyti prãmonę, výstyti gyvulininkỹstę.*

Žodis *audinỹs*, kurio pagrindinė reikšmė yra „išausta medžiaga“ ir kuris buržuazijos valdymo metais jau įgijo „vienodas funkcijas atliekančių ląstelių grupės“ reikšmę, rusų kalbos žodžio *ткань* įtakoje pradėtas vartoti ir kaip literatūrinis terminas, plg. *mėninis audinỹs, stilistinis audinỹs, poètinis audinỹs.*

Rusų kalbos žodis *почерк* buvo stimulu ir lietuvių žodžiui *braižas* tapti literatūros terminu, plg. *individualùs braižas, kūrýbinis braĩžas, literatūrinis braižas.*

Antra vertus, reikia pasakyti, kad savo ruožtu tam tikros įtakos literatūrinės rusų kalbos leksikos raidai turi ir nacionalinės tarybinių respublikų kalbos. Rusams glaudžiai bendradarbiaujant su nacionalinių respublikų atstovais, nacionalinių respublikų literatūrą verčiant į rusų kalbą, į šios kalbos leksiką patenka ir kai kurie nacionalinių kalbų leksiniai elementai, labiau susiję su nacionaline šių tautų specifika. Vertimai, ypač poezijos, kartais duoda akstiną pavartoti naujas išraiškos priemones, naujus leksikos elementus. Pavyzdžiui, po milžiniškų tarybinės liaudies laimėjimų, tiriant kosmosą, rusų kalboje pasirodė žodis *землянин* „žemės gyventojas (priešpastatant jį kitų planetų būtybėms)“. Rusų poezijos kalboje pavartoti šį žodį davė progos ir E. Mieželaičio poezijos vertimas į rusų kalbą. Štai E. Mieželaičio eilėraščio „Meilė“ eilutės:

„Leipo visas pasaulis juokais,
Kad kažkur gyvenu žvaigždėje“.

į rusų kalbą išverstos:

„А землян разбирает смех:
— Где крылатый чудак? На звезде?“[6]

[6] Е. А. Земская, Как делаются слова, Москва, 1963, p. 9.

Bendros išvados

Baigdami lietuvių kalbos leksikos apžvalgą, galime padaryti kai kurias bendresnio pobūdžio išvadas.

Pirmiausia, lietuvių kalboje labai gerai išlaikyta senoji indoeuropietiška leksika. Šiam leksikos sluoksniui reikėtų priskirti žodžius: *akìs, ausìs, dantìs, širdìs, jẽknos, pėdà, barzdà, vėdaras; mótina, sūnùs, duktẽ, brólis, sesuõ, výras, žéntas, anýta, avýnas, dieveris, sváinis, šẽšuras, šeirỹs; šuõ, avìs, ėras, ožỹs, ašvà, paršas, vìlkas, bẽbras, lūšis, taũras, élnias, ūdra, ežỹs, žvėrìs, žąsìs, ántis, šárka, vapsvà, angìs, lašišà; béržas, alksnis, klẽvas, ievà, pušìs, obelìs, úosis, pūraĩ, javaĩ, linaĩ, žìrniai, rópė; sáulė, mẽnuo, debesìs, aušrà, šviesà, tamsà, miglà, vanduõ, sniẽgas, rasà, ugnìs, dūmai, mãrios, pãlios, laũkas, akmuõ, áuksas; dienà, naktìs, vãkaras, vãsara, žiemà; nãmas, dùrys, ašìs, ąsà, gařdas, gìrnos, stógas, vařtai, žañbas; víenas, pìrmas, dù, añtras, trỹs, keturì, penkì, šešì, septynì, aštuonì, devynì, dẽšimt, šimtas; geltónas, mėlynas, pálvas, raudónas, šývas, aštrùs, bãsas, dešinỹs, ìlgas, jáunas, naũjas, sẽnas, núogas, pìlnas, platùs, sótus; árti, áusti, jùngti, kèpti, líeti, málti, mėlžti, mìnkyti, niekóti, paisýti, sėti, siūti, tašýti, veřsti, vėžti, nèšti, bijóti, ėsti, dvėsti, gérti, gìmti, gýti, klausýti, laižýti, miřti, pràsti, raudóti, rėkti, ráugėti, spiáuti, tařti, úosti, veizdėti, žinóti, bū̃ti, dėti, dúoti, eĩti, jóti, káuti, sėdėti, sèkti, stóti, vèsti* ir kt.

Tam tikrą lietuvių kalbos žodžių kiekį galima skirti baltų-slavų leksikos sluoksniui. Šis skyrimas yra gana sąlygiškas. Pirma, kai kurie šiuo metu tik baltų-slavų leksikos sluoksniui būdingi žodžiai, anksčiau galėjo būti žinomi ir kitoms indoeuropiečių kalboms. Antra, nesame tikri, kad šiandien didesnių abejonių nekeliančios etimologijos ateityje nepasirodys klaidingos. Pagaliau kalbos mokslas nuolat pasipildo naujais duomenimis ir šiandien tik baltų ir slavų kalboms būdingiems žodžiams ateityje gali būti surasti kitų indoeuropiečių kalbų atitikmenys. Tačiau visos šios aplinkybės jokiu būdu negali nuneigti fakto, kad baltų kalboms ne tiktai savo gramatine struktūra, bet ir leksika artimiausios yra slavų kalbos. Taigi su didesne ar mažesne tikimybės dalimi baltų-slavų leksikos sluoksniui reikėtų priskirti žodžius: *pìršras, galvà, délnas, rankà; kárvė, tẽlias, várna, ungurỹs, erškẽtas; líepa, kriáušė, šermùkšnis, guobà, notrẽ, usnìs; álvas, geležìs, švìnas; žvaigždė̃, lẽdas, ẽžeras, dirvà, lankà; kibìras, krẽslas; dỹkas, saldùs* ir kt.

Iš specifinių baltų kalbų žodžių galima nurodyti: *martì, móša; žìrgas, lokỹs, pelẽ, genỹs, kíelė, vãnagas, lydekà, ąžuolas, mẽdis, girià, miẽžiai, pùpos, dobilaĩ, jū́ra, pliẽnas, vãris, mẽtas, dalgis, lángas, málka, stãklės, tiltas, mìlas, gilùs, lãbas, tìkras, tolùs, trumpas, kę̃sti* ir kt. Šie žodžiai, be lietuvių, latvių ir prūsų, kitose indoeuropiečių kalbose arba visai neaptinkami, arba jeigu aptinkami, tai vartojami gana skirtingomis reikšmėmis. Žinoma, jų išskyrimas į atskirą baltų leksikos sluoksnį taip pat yra gana sąlygiškas. Pastabos, pareikštos dėl baltų-slavų leksikos sluoksnio išskyrimo, visiškai tinka ir šiam atvejui.

Didelį lietuvių kalbos leksikos sluoksnį sudaro žodžiai, būdingi tik lietuvių ir latvių kalboms. Aišku, dalis jų galėjo būti vartojami ir prūsų kalboje, tačiau menkučiuose šios kalbos paminkluose nebuvo užfiksuoti. Iš charakteringesnių lietuvių ir latvių kalbos leksikos bendrybių galima nurodyti šias: *kója, nùgara, lū́pa, óda; tẽkis, eřžilas, kumelỹs, viš̃tà, balañdis, apúokas, lakštiñgala, pelėda, žaltỹs, delẽ, skruzdė̃, úodas, vėgėlė̃, ménkė; kařklas, aviẽtė, méldas, dagỹs, balánda, svėrẽ; lie-*

tùs, liepsnà, óras, kū́dra, klónis, smẽlis, mólis, pur̃vas; arúodas, krósnis, pirtìs, rõgės, síena, sleñkstis, sprãgilas, súolas; šikšnà, diržas, drabùžis, káilis, skránda, vyžà; dešrà, mìltai, putrà, svíestas; laũmė, rãgana, spẽka, vėlẽ; dẽglas (tokia spalva), *rùdas, saũtas, šir̃mas, ãklas, apvalùs, biaurùs, dìdelis, gardùs, greĩtas, kiáuras, liñksmas, miklùs, mitrùs, pìktas, siaũras, smagùs, stiprùs, sveĩkas, týras, vėlùs; darýti, girdėti, regėti, gulėti, nókti* ir kt.

Turime keletą specifinių lietuvių ir prūsų kalbų žodžių: *baĩnas, gẽda, dangùs, glúosnis, pémpė.*

Tam tikra dalis mūsų leksikos yra būdinga vienai lietuvių kalbai. Be daugybės naujesnių laikų darinių, šiam sluoksniui galima priskirti žodžius: *tulžìs, piĩvas, plaukaĩ; laigõnas, vaĩkas, kū̃dikis; jáutis, arklỹs, kiaũlė, karvẽlis, krẽgždė, kikìlis, vóras, gyvãtė; drebulẽ, bliñdė, pùtinas, mìškas, dilgėlẽ; áudra, raĩstas, valandà, rūsỹs, šáukštas, žãgrė, gelumbẽ, kélnės, skẽpeta, skrybėlẽ, druskà, varškẽ, prãgaras, dvỹlas, kairỹs, lúošas* ir kt.

Būdingas lietuvių kalbos leksikos bruožas (šiuo atveju daugiausia galvoje turima literatūrinė kalba) yra nepaprastai mažas skolinių procentas. Iš jų maždaug trys ketvirtadaliai yra slavizmai.

Pats intensyviausias lietuvių kalbos leksikos raidos laikotarpis yra tarybinis laikotarpis.

LIETUVIŠKŲ ŽODŽIŲ RODYKLĖ

abejóti 106
agitpùnktas 124
agna 118
agrãstas 70
agur̃kas 70
aguonà 91
áidas 106
aĩdas 106
áiškus 48
ãjeras 70
akẽčios 35, 67
akýlas 106
akis 8, 12, 35, 49, 116
ãklas 49
aklãvietė 120
akméngrąžtis 120
akménpiūklis 120
akménskaldė 120
akméntrupė 120
akmuõ 30
akselỹs 95
ãkstinas 62
akštìs 62
ãlavas 31, 78
áldra 28
aĩėšenos 102
aĩėtis 102
aliējus 75
alyvà 70
aĩksnis 22
álkti 53
alkūnė 10, 12
altõrius 82
álvas 31, 78
alùs 92, 110
ámatas 92
amatininkỹstė 120
amatiniñkiškas 120
amatininkiškùmas 120
anàs 41, 58
ãnas 58
angìs 21 (2×)
anýta 13
anýžius 71
ankstùs 50
ánkštara 62
añkštas 46, 62
añt 59
antaĩ 58
ántis 18
añtkainis 120
antklãsinis 120
añtpelnis 120
añtproduktis 120
antrãdienis 118
antraeĩlininkas 120
antramečiáuti 120
antramečiãvimas 120
antrametỹstė 120
añtras 41
añtskrydis 120
añtslėgis 120
añtstatas 120
añtstolis 121
añtvertė 120
añtveržlė 120
apãštalas 82
apčiuopà 120
apdailà 120
apýbraižininkas 120
apiẽ 59
apyvartùmas 120
apyvartùs 120
apskritìs 121
apsuptìs 120
apúokas 19
ãpušė 23
apvalùs 46
apžiūrà 122
ar̃ 59
arbà 59
arbatà 75
arbūzas 71
ar̃das 65
árfa 79
árklas 16, 115
àrklininkas 124
arklỹs 16, 115
armònika 79
ar̃pas 92

árti 16, 28, 50, 114, 115
artì 46
artùs 46
arúodas 34, 85, 96
ąsà 36, 62
asiaĩ 68
ãsilas 78, 90
aslà 33
asiũkliai 68
ąsõtis 36
àš 57
ašìs 36
ãšmas 42
ašmuõ 31
aštrùs 21, 47
aštuñtas 42
aštuonì 42
ašvà 16
ašvíenis 16
ateitis 118
atlaidaĩ 121
atliekà 120
ãtlošas 49
atmenà 120
atódirbis 120
atósmũgis 120
atóšaka 120
atótaka 120
atrankìnis 120
ãtskyrininkas 120, 124
ãtskyris 120
atvaizdinỹs 120
atvirùkas 118
audinỹs 125
áudra 28
augalininkỹstė 120, 124
aukà 118
áuksas 31
aũkšlė 21
aukštãkrosnininkas 120
aukštaveřtis 120
aũkuras 118
ausinas 110
ausìs 8, 12, 116
auskalis 110
áusti 51
aũstrinis 102
austuvė 117
aušrà 27
aušrėnai 117
aũštrinis 102
aviėtė 24
ãvinas 65
avýnas 14
avìs 16, 24
ãvižos 24
ąžuolas 23

bajõras 80
bakũžė 92
balà 29
balánda 26, 85
balañdis 19, 65
bãlas 19
balgnas 110
balgnuoti 110
bálkis 92
baĺnas 36
balsũnė 117
báltas 19, 26, 29, 43, 85
bálti 26
balžíenas 36, 92
bamběti 79
bam̃bti 79
bandà 106
baravỹkas 71
barsùkas 74
bařštis 71, 96
bárti 65
barzdà 9
bãsas 49
baslỹs 65
bãtas 76
batvìnis 71
bažnýčia 82
bažnýtkaimis 121
bė 58
bẽbras 17
bėgti 56
beĩ 58
bendradařbis 118
beñkis 95
bėras 17, 44
bérnas 14, 122
berniùkas 14
béržas 22
bėšia 102
bėt 58
bezdėti 74
beždžiõnė 74
biaurùs 48
bičiùlis 106
bičiuõlis 106
bijóti 55
bijũnas 96
bìskis 95
bìtė 20
blandùs 85
blánka 92
blẽkė 95
blėsti 24, 85
blezdingà 20
blỹnas 75
bliñdė 24, 85
bliũzė 95
blizgėti 24
blusà 20
bóba 96, 116
bobùtė 120
botãgas 77
bradaĩ 96
braĩžas 125
brangùs 106
brėštangė 95
bríedis 17
brigadà 122, 123
brigadierius 123
brigadininkas 123
brigadyrius 123
brìsti 56
brólis 13
bróterauties 13
broterėlis 13
brũtganas 102
bũbnas 79
būda 77
bùdelis 92
bũdvardis 118
bũgnas 79
buitis 117
buitpieša 118
buizà 75
bùkis 96
bùlius 92
bùlvė 71
bulvõnas 69
búomas 95
bũras 92
bùrė 68, 69
bùrmistras 121
burnà 10
burõkas 71
burvalkas 110
bũti 56, 58
būtovė 118

cãpas 95
ceñtneris 92
cibùlis 71
cigõnas 82
cimbõlai 79
cìrkelis 95
cỹrulis 102
cyrulỹs 102
CK 125

cólis 92
cùkrus 75, 116
cvẽkas 95
cvìklis 71, 101

čebãtas 76
čérpė 77
česnãkas 71
čigõnas 82
čiõbras 71
čiulkinỹs 100
čiupà 102

dabà 58, 66
dabaĩ 58
dagà 32
dagỹs 26, 66
dãglas 66
daiktãvardis 118
daiktvardis 118
daiktininkas 119
dailė 45
dailìdė 85
dailùs 85
daĮgis 36
dangà 27
dangùs 27
dangūtyra 119
dantìs 8, 12
daĩ 58
dár 58
darbãdienis 119, 124
darýti 53
daĩžas 33, 66
daržinė 106
daržininkỹstė 118
daubà 30
daudýtė 79
daũg 58
daugìskaita 118
daũsos 40, 56
debesìs 27
dėdė 13
dedešrà 39
dedešvà 39
dẽglas 44, 66
déglas 66
dègti 26, 32, 44, 85
degtùkas 118
degùtas 85
dėl 59
dėlė 13, 21
délnas 10, 12
deñgti 27
deréti 53
dervà 66
desmė 117
dẽšimt 42
dešimtas 42
dešinỹs 46
dešrà 39
dėti 34, 57, 59, 77, 86, 87
devynì 42
deviñtas 42
dėžė 77
dìdelis 45
dìdis 45
didžianamė 117
didžkuris 118
dienà 31
diẽvas 31, 39, 66
dieveris 12, 14
dìktas 95
dilgė 36
dilgėlė 26
dìlginti 26
dìlgsėti 26
dilgti 36
dilgùs 36
dynià 71
dynỹs 71
dirbinyčia 117
dìrbti 53
dìrsė 26, 85
dìrti 30, 37, 85
dirvà 30, 85
dirvónas 85
dirvóžemininkas 124
diržas 38
diržti 38
dóbilas 25
dosnùs 106
drabùžis 37
drãgės 110, 111
drãpana 37
draskýti 37
drąsùs 48
draũgas 40, 122
draugóvė 119
draugóvininkas 119
drebėti 23
drebulė 23
drigañtas 74, 106
drįsti 48
drõbė 37
druskà 39
drũtas 47
dù 21
dùbti 30
dūdà 79
dūdénti 79
dùgnas 30
duktė 13, 67
dūlỹs 66
dúlis 66
dúmai 28, 44
dumblas 30
duñcis 102
dùncis 102
duobė 30
dúona 38
dúoti 57
dùrys 34, 80
dùrpė 93
dùsti 40, 56
dvãras 80
dvasià 40, 56
dvėselė 102
dvėsti 40, 55, 102
dvì 21
dvỹlas 44
džiaũgtis 106

ẽglė 22
eĩti 56, 57, 116
élnias 17, 97
élnis 97
ẽpušė 23
ėras 16, 63
erẽlis 19
ėriùkas 16
erškėtas 21
erškėtis 21
erškėtras 21
eržilas 17
ėsti 19, 20, 53
ėš 57
ešerỹs 21
ẽžeras 29
ežỹs 18

fálcas 95
fèrma 122
finánsininkas 124
finansìstas 124
fùtbolininkas 124
futbolìstas 124

gàdytis 102
gaidỹs 18, 97
galvà 10, 12
gamýbininkas 124
gamýbinis 124
gañdras 106
gántas 97

gántinis 97
gãras 28
gařdas 33
gardumẽlis 106
gardùs 48
garstyčià 71
gãtvė 90
gaudė 117
gauraĩ 63
gėda 40, 107
gẽgė 64
gegùtė 19, 64
geguž̃ė 19
geĩsti 106
gėlà 106
gélbėti 106
gélda 107
geležinkeliẽtis 124
geležìnkelininkas 124
geležìs 31
geltà 64
geĺtas 64
geltónas 44
gelumbė̃ 38
geležìs 31
genỹs 19
gentìs 15, 107
gẽras 48
geř̃bti 107
gerklė̃ 107
gérti 53
gèsti 57, 106, 107
gydytojas 117
giedóti 18
giẽdras 107
giegalas 111
giliùkas 95
giliúoti 95
giltinė̃ 107
gilùs 46
giminė̃ 15, 107
gỹmis 107
gimnãzija 122
gimnazìstas 122
giñti 15 (2×), 56
giñtaras 86
giñti 19
gintra 119
girdė̃ti 54
girià 24
gìrnos 35
gìrtas 107
gìrti 48, 54
gỹsla 116
gýti 21, 55

gývas 21, 55
gyvãtė 21
gyvénti 55
gyvénvietė 119
gyvulỹs 107
gleznóti 107
glẽzoti 107
glósti 23
glóstyti 23
gluodenà 23
gluõdenas 23
glúosnis 23
gnýbti 86
gražùs 48
greĩtas 47
grỹbas 71
griẽbti 47
griẽti 47
gríežti 26
griẽžtis 26
grìkiai 71, 97
griñdys 33
griovỹs 93
grį̃sti 33
grubùs 97
grùcė 97
grucià 97
grùčė 97
grùčkas 72, 97
grū̃das 25
grūdininkỹstė 124
grúodas 65, 68
grū̃sti 25
gùdas 97
guĺbė 19
guléti 56
gulỹnė 86
gùltas 86
guĺti 56
guobà 23, 86
guolỹnė 86
gū̃sis 93
gvazdìkas 72
HES 125

ĩ 59
įdarbė 118
įdíegti 125
iẽšmas 36
ievà 22
ìki 59
įkvėpimas 117
ýla 93, 110
ìlgas 45
iñti 57

iñ 59
iñdas 34, 86
indaujà 86
iñkaras 93
inkštìras 62
ýpas 95
ìrti 51
įspūdis 118
įstatymas 117
ìš 59
ìšdirbis 119
ìštuoka 119
įtaka 118
ìždas 34, 117

jaũ 58
jáuja 33, 86, 97
jáunas 49
jáura 29
jáutis 16
javaĩ 25, 33
jėgà 40
jéi 59
jéigu 59
jẽknos 9, 12
jėntė 14
jìs 57
jóg 59
jóti 57
jõvaras 72
jùceklis 102
jùk 59
jùngti 50
jungvilkis 117
júo 59
júodas 43
juosmuõ 38
júosta 38
júosti 38
jupà 76
jū̃ra 29
jūrinas 117
jū̃s 57
juša 111
jū̃šia 111
jū̃šė 111

kačérga 77
kàd 58
kadà 58
kadagỹs 23, 69
kadugỹs 23, 69, 97
kaĩ 58
kailiniaĩ 38
káilis 38

káimas 63
kaimýnas 63
kaĩp 58
kairỹs 46
káislas 102
kaĩsti 102
kaĩtė 102
káiva 102
kaja 102
kãklas 11, 12, 63
kaktà 11
kalãdė 77
kalakùtas 74
kalbėti 54, 97
kalėdà 121
kalėdos 83, 121
kaliošas 76
kálkės 93
kálnas 30
kalniẽrius 76
kálti 51
kamarà 77
kambarỹs 93
kãminas 77
kanãpė 72
kãnė 95
kañklės 97
kapà 81
kãpas 81
kapeliõnas 121
karãlius 80
kãras (vežimėlis) 95
karasas 74
kárdas 79
kareĩvis 107
karietà 77
kařklas 23
kárklės 23
karmūša 117
karõsas 74
kárpis 74
karšis 22
kárštas 47
kartóti 86
kartùs 48
karvaida 117
kárvė 16
karvėlis 19
kàs 58
kasdiẽn 107
kąsti 53
kãškis 102
kàškis 102
katė 16
kãtilas 77, 90
katràs 58
kaũkas 39
kaũkaras 39
káulas 9
káupas 97
káušas 8, 36, 64, 86, 97
kaušẽlis 97
káuti 57
kavà 75
kėdė 34
kedėti 34
keĩstas 107
keistùmas 107
kekata 108
kekė 108
keketė 108
keksis 102
kėkšė 102
kėkšis 102
kėlias 64
kėlis 10, 37
kélnės 37
kélti 30, 51
kėpalas 108
kėpenys 9
kèpti 9, 52
kepùrė 37, 64
kérpės 63
kéršas 43, 44
kėselė 102
keselỹs 102
kęsti 55
ketėti 108
keturì 41
ketviřtas 41
kėvalas 8
kėvė 108
kiaũlė 17
kiáunė 17
kiáuras 46
kiáutas 36
kìbinti 97, 108
kibìras 36
kíelė 19
kĩemas 63
kíetas 46
kỹkas 97
kikìlis 20
kildà 103
kylỹs 95
kilmė 15
kìlti 15, 30
kiltìs 15
kìmelis 95
kirmėlė 21, 64, 108
kiřminas 64, 108
kirmìs 20, 21, 64, 108
kiřpti 30
kirsti 30, 36, 48, 51
kiršlỹs 22
kiřvis 36, 64
kisielas 75
kisielius 75, 97
kišėnė 76
kìtas 58
klabėti 54
klaĩmas 86
klãsė 122
klausėjas 117
klausýti 54
klebõnas 83
kleĩvas 49
klėtis 97
klėvas 22
klibàkšt 97
klibis 97
kliẽpas 90
klijaĩ 78
klìšas 49, 86
klojìmas 86
klónis 30
klóti 52, 86
klúonas 86
kmỹnas 72
knãtas 77
knygà 80, 116
kója 11, 12
kolchozas 123
kolchozninkas 123
kõlis 103
kolūkiėtis 123
kolūkis 119, 123, 124
kombáinininkas 124
komisãras 123
komisariãtas 123
komitètas 123
komjaunìmas 119, 123, 124
komjaunuõlis 123, 124
komsomòlas 123
kontrevoliucija 122
kõpos 81
kõpti 81
kopūstas 72
kósėti 55
kõšė 75
kóšti 75
kovóti 125
kozos 103
krãgas 111

kraĩtis 97
krakmõlas 78
krãlikas 74
krañtas 30, 97
krãpas 72
krãštas 30
kraũjas 9
kraupùs 76
kráušė 111
kráuti 34
kreidà 78
kregždė 20
kreĩvas 45, 46
krẽslas 34
kriaušė 23, 111
kriẽnas 72
krýklė 93
krìkštas 83
krìkštyti 83
kryptingùmas 124
krištolas 78
kritika 121
krivė 98
krìvis 98
krivūlė 98
krỹžius 83
krósninninkas 124
krósnis 34
krõsnius 124
krùčkas 72
kruonis 103
kruõpos 76
krùpti 76
krùšti 50
krūvà 34
kùbilas 78
kũdikis 14
kũgis 98, 108
kuibina 102
kuilỹs 74, 98
kukãlis 72
kulỹs 98
kuĩnas 9
kùlšė 86
kùlšis 9
kùlti 51, 87
kumẽlė 17
kumelỹs 17
kumetýnas 121
kùmetis 80, 121
kuñpas 87
kuñpis 87, 103
kuñpis (peilis) 103
kuñpti 103
kũnas 8
kungas 103
kùnigas 93, 103
kùparas 95
kupranugãris 117
kùpstas 98
kuř 59
kurapkà 74
kuřčias 49
kurìs 59
kùrmis 18
kùrpė 37, 64, 68, 87, 98
kuřpti 37
kùrtas 74
kvẽpti 55
kviečiaĩ 24, 90

lãbas 48
láibas 103
laigõnas 14
laĩkas 32
laikausena 117—118
laĩkrodis 118
laikuoti 118
láimė 40
laiptosena 118
laiškanešỹs 124
láiškininkas 124
laĩvas 69
laižýti 53
laizdýti 29
laikióti 19
lakstýti 19
lakštas 117
lakštiñgala 19
lángas 34
lankà 30
lãpė 17
lãšis 64
lašišà 21, 64, 68
lašvaras 103
laũkas 30, 44
laũkas (gyvulys) 27, 30, 44, 64
laũmė 39, 87
laũnagas 103
láužas 87
láužti 52, 87
lẽdas 28
leidžiamàsis 98, 100
leĩlas 103
léisti 22, 40, 98
lẽkti 19
lénas 48
leñgvas 47
leninìnis 124
lénkas 69, 82
leñkti 30, 52
lentà 34
lęšiai 25
lẽšos 49
lẽtas 48
lẽvas 74
liáudis 15, 80, 122
liáutis 39
lydekà 22
lỹdis 22
lydỹs 22
liecyba 103
liẽkas 64, 103
lielis 103
líepa 22
liepsnà 29
líesas 64
líeta 103
líeti 28, 52
lietùs 28
liẽžti 11, 53
liežùvis 11
lygdera 119
lygiavà 119
lýgmalas 104
lýgus 46
lìkti 32, 103
linaĩ 25
lýnas 22
liñksmas 48
liñkti 48
liotai 104
lipà 103
lìpti 29
litfòndas 123
liùdijimas 80
liùdyti 80
liũdnas 48
liúkas 95
liùrbis 98
liúosas 95
liũtas 74
lokỹs 18
lõštis 49
lóva 35
lovỹs 35
LTSR 125
lùbos 33
lūgojimas 104
lūgosina 104
lūgóti 104
lùkštas 64, 68
lúobas 33
lúošas 49

lūpa 11
lùpti 52
lūšis 17

magarỹčios 98
maĩstas 53, 80
maĩšas 37
maità 53
malà 104
maldiniñkas 98
málka 34, 64
málti 39, 50
malūnas 111
malūninin̈kas 111
mãras 56
marčià 98
márgas 81
mãrios 29, 64
marksìstas 123
mármuras 78
márška 37
marškiniaĩ 37
martì 13, 64, 98, 108
mãtas 32
matýti 54
matomokslis 118
maudytinė 117
mažaraštiškùmas 124
mãžas 45
mẽdis 24
medùs 93
mẽgìnti 108
méistras 93
meĩtėlis 53
mẽknė 22
mẽkšras 22
melãgis 108
mẽlas 30
mẽldas 26
mẽlynas 30, 43, 44
mélnyčia 111
meĩsti 26
mélžti 51
meñkas 22
ménkė 22
meñtė 108
mentùris 108
mėnùlis 27
mẽnuo 27
mérdėti 56
mergà 13, 122
mergẽlė 98
mérkti 81
mẽs 57
mėsà 76, 116
mèsti 32, 54, 104
meškà 75
mėtà 72
mẽtai 32
metamàsis 100
mètamasis 104
mičiùrininkas 124
mičiùrinis 124
midùs 93, 110
miegóti 55
míelas 98
mielìngas 98
miẽstas 80, 116
miestavaldis 117
miẽžiai 25
miglà 27
mìlas 38
mýlas 98
mylià 81
mìltai 39
mìnkyti 52
mìnkštas 46
miñti 55
mirčioraša 118
miřti 56
mìsingis 95
mìsti 53, 80
mìškas 24
mokyklà 118
mokinỹs 118
mokytojas 117
mokslas 117
mólis 30, 44
morkà 72
morkvà 72
móša 13, 14
mótė 12, 14
mótina 12
motociklininkas 124
motociklìstas 124
mùčė 95
muĩlas 78
muĩtas 80
muĩžė 104
mùlas (be ragų) 65
mùlas 75
mùlkis 49
muõlas 30
muolėti 30
murmùlis 98
mùsė 20
musià 20
mùturas 98
mužìkas 81

nagà 10, 38
nãgas 9, 38
nãginė 10, 38, 98
naktìs 31
nãmas 32
našlỹs 15
naudà 87, 98
naũjas 49
nė 58
neakivaizdìnis 124
néndrė 26
neptẽ 65
nepotis 14, 65
nès 58
nėščià 14
nẽšinti 98
nèšti 14, 50, 98
nẽtvarka 118
nìbras 99
nìdarbininkas 104
nìdarbis 104
niekóti 50
niežėti 55
nìkis 104
nýtis 35, 65
niukà 104
nókti 56
norãgas 78
nósis 8, 12
notrė 26
notrelė 26
nùgara 11, 12
naujà 104
nuõ 59
nuodėmė 117
núogas 49
nuõmalis 104
núomaris 56
núovada 121

obelìs 23
óda 11, 12, 67
opšrùs 17
óras 28, 115
oramieris 118
orė 115
õriai 116
orija 119
orovė 118
orùs 116
ožỹs 16, 67
ožkà 16

padañgtė 94
pãdas 9
pagastas 104
pãgirios 108

pagónis 83
paĩkas 49
paisýti 50
paišlas 99
pakelė 108
pakrántė 99
pãkulos 87, 99
palà 38
palėpė 124
palėpinis 124
palyčià 99
palydõvas 122 (2×)
paliktinis 117
pãlios 29
palipaĩ 29
pálšas 18, 29, 44
páltas 76
páltis 99
paĺvas 29, 44
pánta 99
pántas 99
papaĩtis 26
paraiškà 119
pãrakas 78
parãpija 83, 121
paršas 17
paršiùkas 87
pasigėsti 106, 107
pãsninkas 83, 121
pãstaras 50
pastarnõkas 72
pasternakai 72
pasternõkas 72
pastnykas 83
pastógė 94
pãšaras 87
pašaukimas 117
pašiūrė 94
pãtalas 33
pàts 58
paũkštininkas 124
paũkštis 20
paũtai 99
pavãsaris 32
paveikslas 117, 118
pavėlyti 40
paviėnininkas 124
pavilgà 53
pavirpaĩ 112
pãvirpas 99, 112
pavìržis 121
pažangà 118
pažastìs 10
pėčius 78
pėdà 9
peĩkti 49
peĩlis 36
pelė 18, 19, 44
pelėda 19
pelenaĩ 29
pélkė 29, 44, 99
pelùdė 87, 99
pėlūs 65, 87
pémpė 20
penkì 41
peñkmetis 119, 123
peñktas 41
peř 59
pẽrena 104
peřti 33
petruškà 73
piáuti 51
pýdyti 39, 112
piemuõ 65
píenas 26, 39
piẽnė 26
pieninìnkỹstė 124
píeva 30
pievininkỹstė 124
pìkis 94
pìktas 49
pỹkti 49
pỹlė 104
pìlkas 18, 29, 44
pìlnas 46
pìlti 11, 29, 46
piĺvas 11
pìnigas 94, 116
pìnti 51
pìntis 99
pioniẽrius 122, 123
pipìras 73
pyrãgas 76, 99
pirkià 33
pirklỹs 118
piřkšnys 33
pirmãdienis 118
pìrmas 41
pirmadėlė 13, 21
pirmokas 118
pirmũnas 119
piršlỹs 99
piřštas 10, 12
pirtìs 33 (2×), 65, 99
pýti 39
plàkti 45
plaškìnis 99
platùs 45 (2×)
plaũčiai 10, 12
pláukas 11, 12
plaũkti 10, 11, 52
pláuti 52
plẽgždė 22
pleĩnė 49
plẽkšnė 22
plėnumas 123
plėšinìnis 124
plėšti 52
pliáukšt 99
pliẽnas 31
plìkas 49, 99
plìkė 99
plìkis 99
plýnas 49
plýnė 49
plytà 78
plókščias 22, 45
plónas 45
plóti 45
põ 59
pógrindinis 124
pógrindis 124
pójūtis 118
polìcija 121
polìcininkas 121
põnas 81, 122
põpierius 78
pópiežius 83
porà 81
praeitìs 118
prãgaras 108
prakalba 117
pramprekýba 124
pranokėjas 117
pràsti 55
prekýmetis 118
préskas 65, 68
pribuvėja 120
priẽ 59
priẽdas 34
priegalvis 117
prieĩti 56
prisiskaĩtėlis 119
prõ 59
profsąjunga 119
protameilis 117
prúojam 104
půdas 81
púika 105
puĩšis 105
pũkis 99
pundùs 69, 81
púodas 36
pupà 25, 67
pūraĩ 24

pur̃slas 78
pur̃vas 30
pus- 100
pùsbernis 122
pùsė 100
pùskarininkis 121
pùskuilis 100
pùsmergė 122
pussevaĩtė 112, 113
pùsti 24, 25, 39, 87
pušìs 22, 23
pušnìs 112
putà 25, 39, 87
pū̃telis 39
pùtinas 24
pùtinti 24
putýtis 20
putrà 39, 65, 87

ragaĩšis 87
rãgana 40
rãgas 36, 54, 87
rãginti 54
ragáuti 54
ráibas 29, 45, 88
raĩbti 88
ráimas 29, 45
ráinas 29, 45, 88
raĩstas 29, 88
rajònas 122
ràkalis 95
rankà 10, 12, 84
rapùkas 100
rasà 28
rašytojas 117, 118
raštuomenė 118
rãtas 35, 65
ràtinis 105
ratinỹs 105
raũdas 11, 43
raudonarmiẽtis 122
raudónas 11, 32, 43(2×)
raudóti 54
ráugėti 53
raumuõ 11
raũsti 33
regė̃ti 40, 54
rė̀gzti 51, 88
rejà 105
rė̃kti 54
rė̃mas 94
rė́mbėti 76
reñti 94
renkamùmas 124
repečkà 100
repė̀čkė 100
rė̀plióti 100
repùkas 100
rė̃tas 47
revoliùcija 122
rė̃zginės 88
ridìkas 73
rie̊šas 11
rie̊tas 65
rijà 100, 105
rykė 112
rykys 112
rinkà 81
riñkti 10, 84
rìšti 51
rỹtas 32
rỹžiai 73
rõgės 36, 65
rõjus 83
ró̜pė 25
ropùkas 100
rõžė 73
rū̃bas 76
rūbdarbis 117
rùdas 32, 43
ruduõ 32
rugiaĩ 24
rùimas 95
rū̃mas 94
ruñbas 76
rùngas 94
ruñkelis 94
rūpė̃ti 88
rùpužė 100
rūsỹs 33, 100
rū̃tà 73

sãkalas 75
sakýti 54
salà 35, 65
saldùs 48
saliūbas 112
salotà 73
sanvaitė 113
sãpnas 40
sárgas 101
sarmatà 40
saĩtas 40, 44
sáulė 27
saũsas 47
savaeĩgis 119
saváitė 112, 113
sąvaitė 113
sãvas 14, 58
savieiga 119
savikrìtika 119
savininkas 118
savivaldýbė 121
savìveikla 119
savìveiklininkas 124
sė̃bras 66, 68
sė̃dė̃ti 56
seĩmas 81, 121
seklyčià 78
sė̃kmas 42
sekmìnės 121
sė̀kti 56
sė̃menys 66
sė̃mens 66
seminãrija 121
seminarìstas 121
sė̃nas 49
seniūnijà 121
septýnmetis 119
septynì 42
septiñtas 42
serbentà 44
sermė̀gà 76
sesuõ 13, 66
sė̃ti 25, 26, 50
sė̃tinis 26
sė̃tinỹs 26
siaũras 45
sidãbras 31
síela 40
sielotyris 118
síena 34, 66
síenlaikraštis 124
siė̃ti 34
sijõnas 76
siĩrbti 44
siĩrgti 55
siū̃ti 51
siuvikis 117
skaidrùs 46
skaistùs 46
skaitytinė 117
skaitmuõ 118
skarà 38
skaĩrmalas 104
skatìkas 109
skelbìmas 118
skélti 12, 52
skẽpeta 38
skeĩrdžius 88
skeĩrsas 47
skeĩrsti 12, 38
skỹdas 94
skíesti 46
skiẽtas 35, 94

skilándis 12
skìlti 12
skiĺvis 12
skiřpstas 23
skìrti 12, 36, 38 (2×)
skýstas 46
skõpti 38
skránda 38
skrañdis 12 (2×)
skrebẽti 37
skrèbti 37
skrebùčiai 37
skrèsti 38
skrybėlė̃ 37
skrìbti 37
skrõblas 23
skruzdė̃ 20
skruzdėlė̃ 20
slãstai 64
slẽnis 30
sleñkstis 34
slibinas 117
slíekas 21
sliñkti 34
slyvà 73
smagùris 47
smagùs 47
smagùs (sunkus) 47
smãkras 10
smalà 78
smalsùs 118
smaũkti 79
smẽgenys 10
smẽlis 30
smilga 26
smiĺkti 78
smìltis 30
smõgti 47
smuĩkas 79
smùkti 79
smùlkus 30, 34, 46
sniẽgas 28
soclenktỹnės 123, 124
sodininkỹstė 118
sokaras 75
sõminis 105
sóra 25
sótus 25, 49
sovietų 123
spãras 94
spařnas 26, 100
spartuõlis 123
spãtas 95
specdrabùžiai 124
spėkà 40
spẽti 48
spiáuti 54
spìnta 94
spìrti 56
spragẽti 36
sprãgilas 36
stãbaras 31
stãbas 31
stagìnė 100
stãklės 35
staktà 35
stãlas 35
staĺdas 95
statýti 35
stebuklinė 118
stiebas 66
stìklas 69, 79, 90
stiklinė 117
stiprùs 47
stìpti 47
stìrna 18
stìrta 88
stógas 34
stóginė 109
stóras 45
stóti 56
strãzdas 19, 65
stubà 95
stuñbras 18
sù 59
suknià 76
sukrautuvė 117
sùkti 51
suñkti 47
sunkùs 47
sūnùs 13
súolas 35
sùpti 57
sū̃ris 39, 100, 101
sūrùs 39, 48
susirinkìmas 100
susirinkìmininkas 100
sváinis 14
sveĩkas 49
sverẽ 26
svíestas 39
svíesti 39
svìklis 71
svirnas 88

šakà 34
šakalỹs 34, 88
šãkė 34
šaknis 34
šãlikas 77
šálmas 79, 90
šalnà 28, 63
šáltas 28, 47
šãmas 21, 69
šãpalas 21
šárka 19, 63
šařkas 37
šarmà 28, 63
šárvas 94, 110
šáukštas 36
šaũkti 54
šaunamàsis 100
šáuti 36
šeimà 15, 63
šeirỹs 15
šeĺmis 94
šẽmas 44
šeřkšnas 28
šermùkšnis 23
šérti 87
šešės 113
šešì 42
šešiáuninkė 113
šẽšios 113
šẽškas 63, 88
šẽštas 42
šẽšuras 12, 14
šiẽnas 63
šikšnà 37, 63, 68
šýkštas 37
šiĺkas 69, 77
šiltamieris 118
šiĺtas 47
šiñtas 42
širdìs 9, 12
šiřmas 44, 63, 76
šìršė 20
širšuõ 63
šiřvas 19, 44
šis 58
šývas 44 (2×)
šiūpėlė̃ 95
šiupinỹs 100
škirbà 105
šlãpias 47
šlaunìs 9
šleĩvas 49
šlèktas 96
šliũbas 112
šliùrė 94
šlovė̃ 54
šlùbas 49
šlúota 64
šmùgelis 96
šmùlas 65

šnãpsas 96
šókti 56
špykėrė 96
špũlė 94
štánga 95
štárkus 96
šùkė 36, 109
šùlas 34, 88
šùlė 37
šulinỹs 34
šuõ 15
švàkas 96
švařkas 37
švarùs 47
šviesà 27
šviesovaida 119
šviẽsti 24, 27
šviesuõlis 118
šviesùs 24
švìnas 31

tabãkas 73
taboka 73
tàd 58
tadà 58
taĩ 58
taisyklė 117
taisýti 45
takišỹs 66, 100
talkà 66, 100
tamsà 27
tamsuõlis 118
tara 118
tarakõnas 75
tarýba 123
tarýbinis 123
tárpas 88
tařpkalėdis 121
tarprespublikìnis 119
taršýti 46
tařti 54
tàs 58
tašýti 52
taukaĩ 39
taũras 17, 66
taurė 66
taurėlė 100
tautà 15
tautiẽtis 118
teisùs 45
tekẽti 16
tẽkis 16
tẽlias 16, 75
telyčià 75
teliùkas 16
teĩžti 12
témti 27
tenẽti 37
terlióti 46
teřšti 46
tetà 13
tẽtė 12
tẽtis 12
tẽvas 12
tėvyninkas 118
tiẽsti 45
tiesùs 45
tikẽti 48
tìkras 48
tìkslas 118
tìkti 48
tylà 48
tilės 33
tiltas 33, 66
tìlti 48
tylùs 48
tilvìkas 109
tiĩžti 12
tinkláitis 100
tiñklas 37, 100
týras 47
tirònas 81
tiřštas 46
tolùs 46
tóšis 66
totõris 82
totõrius 82
träktorininkas 124
traktorìstas 124
trẽčias 41
trikampjomata 118
trimìtas 95
trỹs 41
triũbà 79
triùškis 100
triùšis 100
trobà 33
trũbà 79
truñpas 45
TSKP 125
TSRS 125
tù 57
tũkstantis 42, 66
tùkti 39, 42
tùlpė 95
tulžìs 12
tuĩžti 12
túopa 23
turẽti 33
turinỹs 118
tuřkas 82
tuřtas 109
tùščias 46, 67
tvãnas 88
tvártas 39
tvérti 33
tvìnti 89
tvìrtas 33
tvorà 33

ùbagas 109
ùbagė 109
ūdà 100
udarnikas 123
ũdas 100
údra 17
ugnìs 28
úkauti 19
úkčioti 19
ùmaras 28
umùs 28
unguras 69 (2×), 82
ungurỹs 21, 62
úodas 20
úosis 23
úosti 55
úošvis 14
ùpė 29
usnìs 26
ušaunykė 113
ušės 42, 113
ušiaunykė 113
ušininkė 42, 113
ušios 113
utėlė 20
utìs 20
ùž 59

vãbalas 20, 101
vadovėlis 118
vagà 67
vãgaras 105
vãgis 67
vàgorius 105
vagóti 89
vaidyklà 118
vaidilà 101
vaidilùtis 101
vaĩkas 14 (2×)
vaikavedys 117
vainìkas 89
vaitė 112, 113
vaizduõtė 118
vãkaras 32
vakarinė 117
vãksas 96

valandà 32, 89, 117
válcai 95
valdiniñkas 118
válgyti 53
valià 40
valióti 40
vaĺsčius 121
valstiẽtis 118
vãnagas 20
vandeneivis 117
vandenìlis 118
vanduõ 27
vanóti 37
vanta 37
vapsà 20, 67
vapsvà 20, 67
vargõnai 80
vãris 31
várna 19
varškė̃ 39, 101
vařtai 33, 101
varžýtynės 121
vãsara 32
vãškas 67
vãžis 101
VDR 125
vė̃daras 11
vedìkas 101
vėgėlė̃ 22, 67
veĩkalas 109
veikėjas 117
veĩkiai 109
veikrodis 118
veikrovardis 118
veĩkti 14, 40, 67
veikùs 14
veizdė̃ti 54
veizdyklė̃ 117
veizdyklės 117
vė̃jas 28
vė̃l 58, 67
vėlė̃ 39
vė̃liai 67
velýkos 83, 121
vėlìnės 121
vėliónis 39
vélnias 39
vélti 32, 46, 49
vėlùs 49
veñgras 82
vénteris 37, 89, 101
veřkti 54
veřpti 51
veřsti 52
veršìs 16
veřtas 95
vérti 17, 20, 33, 37
vèsti 51, 101
vė̃tyti 28
vė̃tra 28
vėžỹs 67
vèžti 50
vidurỹs 24
vidùs 24
viẽkas 40, 67
víenas 41
vienãskaita 118
vienaspařnis 101
vieversỹs 20
výgė 95
vìkis 95
vikrùs 14
viksvà 26, 67, 89
vìlgyti 53
viĺkas 17
vìlna 38, 67
viltìs 40
vỹnas 76
vìngis 37
vinklùs 37
vìnkšna 23, 38
vypsonė 117
vypsosena 118
výras 13
viřbas 67
vìrkšti 39
viršáitis 121
viršininkas 118
vìrškinti 39
viřti 52
virtuvė 117
viřvė 20, 37, 67
vìsas 58
visasąjunginis 119
výskupas 83
výstyti 125
vyšnià 73
vištà 18
výti 24
vytìnė 101
vytìninkas 101
vyžà 38
výžti 38
VLKJS 125
volungė̃ 19
vóras 20
voverė̃ 17

žãbalas 109
žãgaras 35, 109
žaginỹs 35, 109
žãgrė 35
žalgà 109
žãlias 21, 44, 45, 63
žaltỹs 21
žaműbas 35, 63
žaműbis 9, 35
žandãras 95
žarà 54
žárdas 33
žařdis 33
žąsìs 18, 63
žebė́rklas 109
žė̃ginis 35
žeisčionis 117
žélti 44
žė̃mas 8
žemaprašis 118
žeműbti 35
žemčiũgas 79
žė̃mė 8
ženkladarė 117
žéntas 13, 100
žeréti 54
žeřgti 16
žibė́ti 109
žỹdas 82
žiedyklė 118
žiemà 32
žìlas 24, 44, 45
žilvìtis 24
žymũnas 119
žinóti 55
žióti 53
žióvauti 53
žìrgas 16, 63
žìrnis 25, 63
žiřgti 16
žiũréti 54
žiùrkė 18
žiùrstas 96
žliaũgti 89
žlùgtas 89
žlùgti 89
žmonà 13
žmogùs 8, 13
žmuõ 8
žmuõj 8
žodininkas 119
žolė̃ 44
žuvìs 22
žvaĩgždė 27
žvėrìs 18
žvìrblis 18
žviřgždas 30

LITERATŪROS SANTRUMPOS

BB – Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen, herausgegeben von Dr. A. Bezzenberger, Göttingen, 1877–1906.

С. Б. Бернштейн, Оч. – Очерк сравнительной грамматики славянских языков, Москва, 1961.

A. Bezzenberger, BGLS – Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache, Göttingen, 1877.

A. Brückner – Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków, 1927.

K. Būga – Rinktiniai raštai, I-III, Vilnius, 1958–1961.

EH – J. Endzelīns un E. Hauzenberga – Papildinājumi un labojumi K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīcai, I-II, Rīgā, 1934–1946.

EM – K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca, rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, Rīgā, 1923–1932.

J. Endzelīns – Senprūšu valoda, Rīgā, 1943.

J. Endzelynas – Baltų kalbų garsai ir formos, Vilnius, 1957.

FBR – Filologu biedrības raksti, Rīgā, 1921–1940.

E. Fraenkel – Litauisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg-Göttingen, 1955–1965.

G. Gerullis – Die altpreusischen Ortsnamen, Berlin-Leipzig, 1922.

J. Gerullis ir Chr. Stang'as, Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose, Kaunas, 1933.

A. Jonaitytė – Šakynos tarmė, Vilnius, 1962 (rankraštis).

Kalb. – Kalbotyra, Vilnius, 1958 tt.

F. Kluge – Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, Berlin, 1957.

Кр. соб. – „Краткие сообщения", Институт славяноведения, Москва.

KZ – Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, Berlin und Gütersloh, Göttingen, 1852 tt.

Lit. ir k. – Literatūra ir kalba, Vilnius, 1956 tt.

LKK – Lietuvių kalbotyros klausimai, Vilnius, 1957 tt.

LKŽd. – Lietuvių kalbos žodynas, I-VI (I-II t. red. J. Balčikonis, III-V t. atsak. red. K. Ulvydas, VI t. atsak. red. J. Kruopas), Vilnius, 1941–1962.

V. Machek – Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha, 1957.

V. Machek, Rost. – Česká a slovenská jména rostlin, Praha, 1954.

M. Mayrhofer – Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen, I-II, Heidelberg, 1956–1963.

В. Мажюлис – Литовские числительные и соотношение балтийских числительных с числительными других индоевропейских языков, Москва, 1965.

MAD – Lietuvos TSR Mokslų akademijos Darbai, Serija A, Vilnius, 1956 tt.

G.H.F. Nesselmann, Wb. – Wörterbuch der Littauischen Sprache, Königsberg, 1851.

J. Otrębski, Gr. – Gramatyka języka litewskiego, I, Warszawa, 1958.

J. Pokorny – Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, Bern und München, 1959.

R. kr. – Rakstu krājums veltījums akadēmiķim profesoram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcerei, Rīgā, 1959.

F. Sławski – Słownik etymologiczny języka polskiego, I, Kraków, 1952 tt.

F. Specht – Der Ursprung der indogermanischen Deklination, Göttingen, 1947.

В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев – Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья, Москва, 1962.

R. Trautmann – Die altpreussischen Sprachdenkmäler, Göttingen, 1910.

О. Н. Трубачев – История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя, Москва, 1959.

О. Н. Трубачев, Д. ж. – Происхождение названий домашних животных в славянских языках, Москва, 1960.

M. Vasmer – Russisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, I-III, 1953–1958.

А. А. Вяржбоўскі – Беларуска – літоўскія лексічныя узаемасувязі, Мінск, 1960 (rankraštis).

A. Walde – Lateinisches etymologisches Wörterbuch, I-II, Heidelberg, 1938–1954.

A. Walde, Vrgl. Wb. – Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen, herausgegeben und bearbeitet von J. Pokorny, I-III, Berlin-Leipzig, 1927–1932.

KITOS SANTRUMPOS

afgan. – afganų
air. – airių
alb. – albanų
angl. – anglų
arm. – armėnų
at. – atikos
aukšt. – aukštaičių
av. – avestos
baltr. – baltarusių
bret. – bretonų
bulg. – bulgarų
ček. – čekų
dan. – danų
dgs. – daugiskaita
dor. – dorėnų
est. – estų
gal. – galininkas
got. – gotų
gr. – graikų
het. – hetitų
Hez. – Hezichijaus
ide. – indoeuropiečių
iran. – iranėnų
isl. – islandų
isp. – ispanų
it. – italų
jon. – jonėnų
kaš. – kašubų
šved. – švedų
ukr. – ukrainiečių
tarm. – tarminė
toch. – tocharų
turk. – turkų
veng. – vengrų
kilm. – kilmininkas
kimr. – kimrų
kirg. – kirgizų
lat. – latvių
lenk. – lenkų
liet. – lietuvių
lyv. – lyvių
lot. – lotynų
luž. – lužičėnų
mar. – marių
n. – naujoji
nenc. – nencų
norv. – norvegų
oland. – olandų
oset. – osetinų
pers. – persų
plg. – palygink
pr. – prūsų
pranc. – prancūzų
ryt. – rytiečių
rus. – rusų
s. – senovės
serb.-chorv. – serbų-chorvatų
skr. – sanskrito
sl. – slavų
slovk. – slovakų
suom. – suomių
veps. – vepsų
vid. – vidurio
vns. – vienaskaita
vok. – vokiečių
žem. – žemaičių

РАЗВИТИЕ ЛЕКСИКИ ЛИТОВСКОГО ЯЗЫКА

А. САБАЛЯУСКАС

Резюме

В первой части работы изучается древняя индоевропейская (незаимствованная) лексика литовского языка. Данная лексика разделяется на отдельные семантические группы: человек, названия его частей тела и органов; терминология родства; животный мир (домашние животные, дикие животные, домашние птицы, дикие птицы, насекомые, черви, рыбы); растительность (деревья и кусты, хлеба, овощи, травы); небесные тела и атмосферные явления; поверхность земли; металлы; понятия времени; дом, его среда, предметы домашнего обихода, орудия; одежда, обувь; пища; суеверия, верования и другие абстрактные понятия; названия чисел; названия цветов и других свойств предметов; слова для обозначения разных понятий действия (процессы труда, физиологическая и психическая деятельность, другие глаголы); другие слова (местоимения, союзы, предлоги...).

Литовские слова сравниваются с соответствующими словами других индоевропейских языков, в первую очередь со словами латышского и древнепрусского языка, а также

со славянскими (прежде всего с древнеславянскими и русскими), германскими и т.д. Материал главным образом приводится из новейших этимологических словарей индоевропейских языков (Э. Френкеля, М. Фасмера, Й. Покорного, М. Майргофера, А. Вальде—Й. Гофманна, Ф. Славского и др.), а также из работ К. Буги и Я. Эндзелина.

Вторая часть работы посвящается заимствованиям литовского языка и литовским (балтийским) словам в других языках. В этой части изучаются отношения балтийских и прибалтийско-финских языков (балтийские заимствования в прибалтийско-финских языках, прибалтийско-финские заимствования в литовском языке). Крупнейшая глава этой части работы посвящается славянским заимствованиям в литовском языке. Славянские заимствования разделяются на отдельные семантические группы (растительность; животный мир; пища; одежда, обувь; предметы домашнего обихода, сельское хозяйство, строительство; названия веществ, оружия; музыкальные инструменты; понятия общественной жизни; названия мер; названия национальностей; религия). Дается обзор и балтийских заимствований в славянских языках. В отдельных главах второй части изучаются германские заимствования в литовском языке и литовские слова в немецком языке, латышские заимствования в литовском языке и литовские слова в латышском языке, древнепрусские заимствования в литовском языке.

В третьей части работы изучаются пути возникновения новых слов в самом литовском языке. В этой части дается краткий обзор разных новообразований лексики литовского языка.

Отдельная часть работы отведена для изучения обогащения литовской лексики во время советского периода. Показываются, какие большие перемены в лексике литовского языка произошли в течение последних двух десятилетий.

В заключительной части работы делается попытка среди древней индоевропейской (незаимствованной) лексики литовского языка выделить: общеиндоевропейскую лексику, общую лексику для балтийских и славянских языков, лексику, характерную только для балтийских языков, а также лексику, свойственную только литовскому языку.